

2/2023

ročník 8

FORENZNÍ VĚDY PRÁVO KRIMINALISTIKA

VĚDECKÉ STATĚ SCIENTIFIC ARTICLES

- **Matej BARTA:**
Zaistovanie entomologických stôp podľa nálezovej situácie
Securing entomological traces according to the finding situation
- **David TEXL, Marek FRYŠTÁK:**
Psychologická príprava na výslech
Psychological preparation for interrogation
- **Pavel KLÍMA:**
Institút zvlášť zraniteľné obete v kontextu českej a európskej právnej úpravy
The institute of victims with specific protection needs in the context of Czech and European legislation

VYSOKÁ ŠKOLA FINANČNÍ A SPRÁVNÍ
UNIVERSITY OF FINANCE AND ADMINISTRATION

VYDAVATEL / PUBLISHER:

Vysoká škola finanční a správní, a.s. (University of Finance and Administration)

REDAKCE / EDITORIAL STAFF:

VŠFS, Estonská 500, 101 00 Praha 10

<http://www.vsfs.cz/pravo>

fvpk@vsfs.cz

Šéfredaktor / Editor in chief: Jiří Straus

Výkonný redaktor / Executive editor: Zdeněk Sadílek (fvpk@vsfs.cz)

Tajemnice / Secretary: Kateřina Franců (fvpk@vsfs.cz, +420210088813)

VÝKONNÁ RADA REDAKCE / EXECUTIVE BOARD:

Eduard Bruna, Viktor Porada, Zdeněk Sadílek, Emil Šenkýř

REDAKČNÍ VĚDECKÁ RADA / EDITORIAL SCIENTIFIC BOARD:

Předsedkyně / Chairperson:

Bohuslava Šenkýřová – Vysoká škola finanční a správní

Členové / Members:

Eduard Bruna – Vysoká škola finanční a správní

Markéta Brunová – Vysoká škola finanční a správní

Jan Chmelík – Vysoká škola finanční a správní

Jaroslav Ivor – Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Martin Janků – Vysoká škola finanční a správní

Jiří Jelínek – Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Karel Klíma – Metropolitní univerzita, Praha

Leoš Klímt – EQUITA Consulting

Leszek Korzienowski – European Association of Security

Bronislav Kováčik – Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Karel Lacina – Vysoká škola finanční a správní

Karel Marek – Vysoká škola finanční a správní

Pavel Mates – Vysoká škola finanční a správní

Viktor Porada – Vysoká škola finanční a správní

Roman Rak – Vysoká škola finanční a správní

Sergej Romža – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košicích

Zdeněk Sadílek – Vysoká škola finanční a správní

Miloš Sokol – Ústřední vojenská nemocnice Praha – Střešovice

Lyubomyr Ivanovych Sopilnyk – Lviv University of Business and Law

Jiří Straus – Vysoká škola finanční a správní

Aleš Vémola – Ústav soudního inženýrství VUT, Brno

Margeryta Vysokajová – Vysoká škola finanční a správní

Vladimír Zoubek – Vysoká škola finanční a správní

Přebírání materiálů je povoleno s prokazatelným souhlasem autora a vydavatele.

Taking over materials is permitted only with demonstrable author's and publisher's agreement.

Za jazykovou správnost příspěvku zodpovídá autor. Příspěvky nejsou redigovány.

The author is responsible for the linguistic accuracy of the paper. Articles are not edited.

Časopis je zařazen do databází ASPI a CEEOL – Central and Eastern European Online Library. Journal is included in ASPI and CEEOL databases.

Předtisková příprava / Prepress:

Radix, spol. s r. o.

Tisk / Print:

dům tisku, s.r.o.

Evidenční číslo / Evidence number:

MK ČR E 22509

ISSN:

2533-4387

ISSN elektronické verze:

2533-4395

DOI:

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk>

Periodicita / Periodicity:

3x ročně

Ročník / Volume:

8

Číslo / Number:

2

Datum vydání / Issued on:

1. 7. 2023

EDITORIAL

JIŘÍ STRAUS**| 114 |**

VĚDECKÉ STATĚ / SCIENTIFIC ARTICLES

MATEJ BARTA:**| 115 |**

Zaistovanie entomologických stôp podľa nálezovej situácie

Securing entomological traces according to the finding situation

JAROSLAV BLATNICKÝ:**| 125 |**

Logika v dokazovaní – jej podstata a význam

Logic in proving – its essence and meaning

ĽUBOŠ CEHLÁRIK, ŠTEFAN ZACHAR:**| 141 |**

Identifikácia internetových obchodov umožňujúcich nelegálny predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom zakázaných látok

Identification of online stores enabling the illegal sale of unregistered nutritional supplements containing prohibited substances

DAVID TEXL, MAREK FRYŠTÁK:**| 157 |**

Psychologická príprava na výslech

Psychological preparation for interrogation

JAN HORECK, JOSEF HRUDKA:**| 170 |**

Vzdělávání dospělých v oblasti bezpečnosti při zajištění bezpečnosti obyvatel

Educating adults in safety while ensuring the safety of residents

JIŘÍ HRUŠKA:**| 184 |**

Limity poštovního tajemství a jeho vliv na dokazování v trestním řízení

– postřehy z praxe policejního orgánu

The limits of postal secrecy and its influence on evidence in criminal proceedings

- observations from the practice of a police authority

MONIKA HULLOVÁ, MIROSLAV LIŠOŇ:**| 192 |**

Trestný čin – objekt kriminálno-policejného poznania

A criminal offence – an object of criminally-police cognition

JAN CHMELÍK:**| 206 |**

Terorismus a možné souvislosti s válkou

Terrorism and possible links to war

TEREZA JONÁKOVÁ:**| 223 |**

Možnosti dokazování k aktuální výzvě katastru nemovitostí k odstranění některých jeho pochybení

Possibilities of proof for the current challenge of the real estate cadastre to eliminate some of its errors

VĚDECKÉ STATĚ / SCIENTIFIC ARTICLES

- PAVEL KLÍMA:** | 235 |
Institut zvlášť zranitelné oběti v kontextu české a evropské právní úpravy
The institute of victims with specific protection needs in the context of Czech and European legislation
- FRANTIŠEK KRÁLÍK, ANNA KVÍČALOVÁ, MARTIN KUCHAR, VLADIMÍR SETNÍČKA:** | 247 |
Spektroskopická charakterizace peptidů a polypeptidů pro podporu růstu svalové hmoty
Spectroscopic characterization of peptides and polypeptides to promote muscle mass growth
- TOMÁŠ KRATINA, DAN PALEČEK:** | 255 |
Dostupnost vybraných syntetických opioidů a analgetik na darknet markets
Availability of Selected Synthetic Opioids and Analgetics on the Darknet Markets
- DAGMAR KRAUSOVÁ:** | 274 |
Faktor nezaměstnanosti po výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody
The unemployment factor after serving an unconditional prison sentence
- JANA ZACHAR KUCHTOVÁ, PAVOL HORVÁT:** | 288 |
Emailové správy, emailové hlavičky a ich analýza
Email management, email headers and their analysis
- SOŇA MASNICOVÁ, MAGDALÉNA KRAJNÍKOVÁ:** | 300 |
Adermatoglyfia: forenzní aspekty asociované so stavom chýbajúceho papilárneho terénu
Adermatoglyphia: forensic aspects associated with the condition of absent papillary terrain
- GRÉTA NOÉ:** | 315 |
Krizové situácie s akcentom na ukladanie (porušovanie) povinností
Crisis situations with an emphasis on the imposition (violation) of obligations
- JIŘÍ NOVOTNÝ:** | 340 |
Trestněprávní důsledky prolomení bankovního tajemství
Criminal consequences of breaching bank secrecy
- IVO POLANSKÝ:** | 355 |
Předběžné šetření jako conditio sine qua non uložení trestu domácího vězení
Preliminary investigation as a conditio sine qua non of imposing a sentence of house arrest

VĚDECKÉ STATĚ / SCIENTIFIC ARTICLES

JIŘÍ STRAUS, MARTINA OLEXA, ZDENĚK SADÍLEK:

| 364 |

Vliv opotřebení obuvi na individuální znaky v trasologických stopách

Effect of shoe wear on individual features in trasological traces

JIŘÍ STRAUS, DAGMAR KRAUSOVÁ:

| 379 |

K pojmu kriminalistická stopa z pohledu geneze české a německé literatury

On the concept of a criminal trail from the point of view of the genesis of Czech and German literature

PAVEL SVOBODA:

| 390 |

Třicet let jednotného trhu Evropské unie

Thirty years of the single market of the European Union

IVO SVOBODA:

| 399 |

Možnosti využití projektového vyučování při výuce prevence projevů extremismu v bezpečnostních sborech

Possibilities of using project - based teaching in teaching the prevention of manifestations of extremism in security forces

Editorial

JIŘÍ STRAUS

Vážení čtenáři,

v letošním roce 2023 budeme vydávat celkem tři čísla našeho časopisu „Forenzní vědy, právo, kriminalistika“, první číslo vyšlo během prvního čtvrtletí. Nyní máte možnost si prostudovat odborné příspěvky zařazené do druhého čísla a ve druhé polovině roku vydáme i třetí číslo. Do budoucna bychom rádi vydávali celkem čtyři čísla časopisu.

Druhé číslo roku 2023 časopisu Forenzní vědy, právo, kriminalistika zahrnuje je orientováno na příspěvky z oblasti práva, kriminalistiky a forenzních věd. Některé příspěvky byly prezentovány na konferenci „Kriminalistické a trestně právní aspekty dokazování“ v listopadu 2022 a nyní jsou pro svojí aktuálnost zařazeny do druhého čísla. Na zmíněné konferenci bylo prezentováno poměrně velké množství zajímavých a přínosných příspěvků, a proto jsme se po projednání v redakční radě rozhodli, že postupně budeme vybrané příspěvky publikovat v našem časopise Forenzní vědy, právo, kriminalistika.

Jednotlivé příspěvky jsme se po jednání na redakční radě rozhodli řadit v abecedním pořadí podle autorů. Za celý tým v redakce časopisu Forenzní vědy, právo, kriminalistika děkuji všem autorům, kteří nám zaslali příspěvky. Ambicí redakčního týmu je vydávat odborný časopis ve vysoce odborné kvalitě. Věřím, že budou čtenáři spokojeni.

Jiří Straus
šéfredaktor

Zaist'ovanie entomologických stôp podľa nálezovej situácie

Securing entomological traces according to the finding situation

MATEJ BARTA¹

Abstrakt

V predkladanej práci analyzujeme možnosti využitia forenznjej entomológie v kriminalistike. V podstatnej miere sa venujeme formám a spôsobom zaist'ovania entomologických stôp na mieste nálezú mŕtveho tela osoby podľa nálezovej situácie. Popisuje druhy zaist'ovania podľa nálezovej situácie, ako je voľne exponovaná mŕtvola v teréne, v uzavretom priestore, nález obeseného, pochovaná alebo zahrabaná mŕtvola, kostrový nález a v neposlednom rade mŕtvola vo vodnom prostredí.

Kľúčové slová

Forenzné vedy, entomológia, dokumentácia, zaist'ovanie, entomologická stopa

Abstract

In the presented work, we analyze the possibilities of using forensic entomology in criminology. We mainly deal with the forms and methods of securing entomological traces at the place where a dead body of a person was found, according to the finding situation. It describes the types of safeguarding according to the finding situation, such as a freely exposed corpse in the field, in an enclosed space, a found hanged, a buried or buried corpse, a skeletal find and, last but not least, a corpse in an aquatic environment.

Keywords

Forensic sciences, entomology, documentation, detection, entomological trace

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-01>

¹ kpt. Ing. Matej Barta, PhD., Katedra kriminalistiky a forenzných vied, Akadémia policajného zboru v Bratislave

Úvod

Forenznú entomológiu môžeme definovať ako vedný odbor, ktorý využíva poznatky o hmyze a ostatných bezstavovcoch. Delíme ju podľa toho čo je objektom skúmania do troch základných kategórií:

- problematika, ktorá sa týka potravinových škodcov (ako príklad možno uviesť, zanedbanie technologických postupov a hygieny pri balení potravín),
- oblasť parazitov ľudí a zvierat (pri problematike myiáz napríklad zanedbanie starostlivosti o zverenú osobu),
- stanovenie doby smrti.²

Tak ako v kriminalistike aj vo forenzných vedách platí, že forenzná veda sa nezačína skúmaním stôp. Táto zásada určite platí aj pre forenznú entomológiu, ktorá sa radí do disciplín v rámci forenzných vied. Forenzná entomológia (pozn.: entomológia – veda z odboru zoológie, ktorá sa zaoberá štúdiom hmyzu. ³ V minulosti bol pojem "hmyz" menej špecifický a historicky by definícia entomológie zahŕňala aj štúdium živočíchov z iných skupín článkonožcov, ako sú pavúkovce, myriapody a kôrovce) sa začína na mieste činu alebo na mieste nálezu telesných pozostatkov ľudí alebo zvierat. Forenzná entomológia sa najčastejšie využíva na určenie dĺžky intervalu medzi úmrtím človeka a následným nálezom mŕtveho tela. Mŕtve ľudské telo sa pri rozklade stáva súčasťou biotopu, v ktorom bolo nájdené a v procese sukcesie je postupne kolonizované jednotlivými skupinami a druhmi bezstavovcov.⁴ Forenzná entomológia v spolupráci s toxikológiou môže napomôcť aj k zisteniu, či v čase smrti boli v tele prítomné toxíny alebo drogy, keďže hmyz, ktorý sa živí ľudským telom požíra všetky toxíny, jedy a drogy a metabolizácia sa začína, keď ľudské telo rozkladá dané chemické látky. Tieto informácie môžu byť kľúčové pri určovaní príčin a spôsobu smrti.⁵ Toxikológiu môžeme rozdeliť na všeobecnú a špeciálnu. Skúmanie prítomnosti chemických látok a ich zistenie pomocou hmyzu by v tomto prípade mohla podľa delenia skúmať špeciálna toxikológia resp. súdnolekárska alebo kriminalistická toxikológia.⁶

Medzi najdôležitejšie stopy vo forenznej entomológii budeme radiť stopy biologické. Do tejto kategórie môžeme zaradiť rôzne druhy hmyzu, jeho vajíčka, larvy (instar – vývojové štádiá lariev), kukly, prázdne kokony, časti mŕtveho hmyzu a pod. Dôležité budú aj niektoré biologické stopy z oblasti botaniky ako napríklad rastlinný kryt v ktorom sa telo nachádza, ako aj prípadné narušenie tohto krytu.⁷ Zaisťovanie entomologických stôp môžeme rozdeliť z viacerých hľadísk:

² BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 1.

³ PAVLÍK, Š. *Lesnícka entomológia*, Technická univerzita vo Zvolene, 2011, str. 5.

⁴ ŠULÁKOVÁ, H. *Forenzní entomologie – když smrt je začátek* [online] 15. 06. 2022, Dostupné na internete: <https://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/forezní-entomologie-když-smrt-je-zacatek.pdf>

⁵ SUBOCH, G. *Real – World crime scene investigation*, CRC Press New York, 2016, str. 186.

⁶ CEHLÁRIK, L. *Úvod do kriminalistickej toxikológie*, In: *Pokroky v kriminalistike 2021*, Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2021, str. 57.

⁷ DANĚK, L. *Možnosti využití entomologie v kriminalistice*, Praha: Kriminalistický ústav VB, 1990, str. 5–6.

1. Zaist'ovanie entomologických stôp podľa stavu zaistenej stopy:

- a) živé – vajíčka, larvy (všetky vývojové štádiá), pupária/kukly, prázdne pupária, imága (dospelé jedince),
- b) usmrtené – vo svojej podstate živé entomologické stopy ako vajíčka, larvy (všetky vývojové štádiá), pupária/kukly, imága (dospelé jedince), ktoré na mieste nález u smrtíme, keďže usmrtenú entomologickú stopu možno z dlhodobého hľadiska skladovať bez straty výpovednej hodnoty,
- c) mŕtve – rôzne druhy hmyzu, nájdené na mieste nález.

2. Zaist'ovanie entomologických stôp podľa spôsobu pohybu hmyzu:

- a) lietajúci hmyz (napríklad dvojkrídlovce - diptera),
- b) lezúci hmyz (napríklad chrobáky - coleoptera),
- c) statický resp. nehybný (ako príklad možno uviesť zaist'ovanie pupária/kukly hmyzu).

3. Zaist'ovanie podľa nálezovej situácie:

- a) voľne exponovaná mŕtvola v teréne,
- b) mŕtvola v uzatvorenom priestore (obydlie, dopravný prostriedok a pod.),
- c) nález obeseného,
- d) pochovaná alebo zahrabaná mŕtvola,
- e) kostrový nález,
- f) mŕtvola vo vodnom prostredí.⁸

Voľne exponovaná mŕtvola

Zaist'ovanie entomologických stôp pri voľne exponovanej mŕtvoľe môžeme rozdeliť do 4 fáz:

- 1) zaist'ovanie entomologických stôp na tele (pred odstránením tela)
- 2) zaist'ovanie entomologických stôp z podkladového materiálu po odstránení tela z miesta nález.
- 3) zaist'ovanie entomologických stôp v bezprostrednom okolí tela mŕtvej osoby
- 4) zaist'ovanie entomologických stôp počas pitvy

Pri každej z týchto štyroch fáz sa stretávame s lietajúcim, lezúcim a takzvaným statickým hmyzom alebo vývojovým štádiom hmyzu. Lietajúci hmyz (obr. č. 1) prítomný na mieste činu by mal byť najprv zaistený sieťou. Tento spôsob zaist'ovania uprednostňujeme pred ručným zberom, ktorý je pri lietajúcom hmyze veľmi náročný aj keď nie nemožný, ako príklad možno uviesť čerstvo vyliahnuté imága, ktorých zaist'ovanie je v určitom čase možné aj rukou. Najjednoduchším spôsobom je tento lietajúci hmyz zachytiť sieťou, pretože ak dôjde k jeho vyrušeniu mohol by uletieť. Sieť sa švihne spoza hmyzu smerom hore, chytajúc ho dovnútra. Potom pomocou švihů zápastia by mala byť sieť na konci preložená, aby sa v nej nachádzal hmyz. Následne sa hmyz zaistí do vhodnej nádoby. Silné chvenie nádobou zvyčajne drží hmyz

⁸ PORADA, V. a kol. *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. vyd., 2019, str. 688.

v spodnej časti do doby kým sa nenasadí uzáver nádoby. Hmyz môže byť držaný v samostatných nádobách na zabíjanie (resp. smrtničky) alebo sa môže zachovať až do smrti v jedinej nádobe ako porovnávací materiál lietajúceho hmyzu z miesta činu. Ak je miesto činu osobné motorové vozidlo, relevantné stopy je možné získať zhromaždením akéhokoľvek hmyzu, ktorý bol zachytený na mriežke chladiča, kapote alebo na čelnom skle vozidla. To môže poskytnúť podrobnosti o pohybe tela. Teplota v aute môže byť dôležitá, pretože vo vnútri vozidla bude pravdepodobne dosť horúco a to môže ovplyvniť rýchlosť vývoja hmyzu. Všetky stopy z miesta činu zadokumentujeme písomne to znamená do zápisnice a taktiež fotograficky. Stopy balíme v závislosti od ich stavu: suchý materiál zaistíme do čistej nádoby a uskladníme v izbovej teplote, vlhký ako aj živý materiál prevezieme čo najskôr na skúmanie keďže hrozí degradácia stopy napr. odvetraním.⁹

Obr. 1: forenzne významný lietajúci hmyz z radu *Diptera* (dvojkřídlowce), čeľade *Calliphoridae* (bzučivkovité)

Zdroj: autor

Viditeľní lezúci hmyz na tele, ako sú napríklad rôzne druhy chrobákov, môžeme zaistiť pomocou mäkkej pinzety (pri tomto spôsobe zaistovania je dôležité dbať na opatnosť aby nedošlo k poškodeniu hmyzu), jednorazovej lyžice alebo ručne a následne umiestňovať do jednotlivých označených nádob samostatne, pretože niektoré druhy chrobákov sú mäsožravce a môžu zničiť popríklad poškodiť ostatné druhy entomologických stôp. Autor odporúča pri zaistovaní uprednostniť jednorazovú lyžicu alebo ručný zber, keďže použitie pinzety si vyžaduje určitú prax, ako aj vyššie uvedený dôvod poškodenia alebo možného uvoľnenia hmyzu pri opatrnom zovretí hmyzu pinzetou spôsobeného práve nedostatočnou

⁹ HLAVÁČEK, J., PROTIVINSKÝ, M. a kol. *Praktická kriminalistika, Kriminalistický ústav Praha Policie ČR*, 2006, str. 135.

praxou (obr. č. 2a,b).¹⁰ Ak sa miesto činu nachádza v interiéri je potrebné dôsledne obhliadnuť miestnosti kvôli lezúcemu hmyzu, pretože tie môžu poskytnúť ďalšie dôležité informácie napr. o predátoroch a podmienkach, v ktorých bolo telo nájdené. Ak je miesto činu v exteriéri resp. prírodnom prostredí ako napr. listová podstielka, pôdny kryt tak je dôležité pôdu preosiať.

Obr. 2a, 2b: obrázok 2a zobrazuje možnosti zaist'ovania lezúceho hmyzu jednorazovou lyžicou a obrázok 2b znázorňuje zaistený lezúci hmyz (z radu *Coleoptera* (chrobáky), čeľaď *Dermestidae* (kožiarovité), *Dermestes undulatus* Brahm, 1790) v samostatnej plastovej nádobe.

Zdroj: autor

Za statické resp. nehybné entomologické stopy môžeme považovať pupária/kukly, ako aj vajíčka hmyzu. Kukly sa nachádzajú v určitej vzdialenosti od tela. Tretí instar larválneho štádia migruje a možno ho nájsť v pôde alebo 3 – 5 cm pod povrchom pôdy, vo vreckách, pod kobercami, v podstielke a pod. Ak sa kukly nachádzajú na tele mŕtvej osoby, môže to nasvedčovať určitému obmedzeniu migrácie lariev alebo konkrétneho druhu hmyzu. Kukly časom menia farbu z bielej na tmavohnedú, takže by sa mali zaistiť všetky kukly akejkoľvek farby. Pri vyhľadávaní kukiel v pôde je ideálne hľadať na ploche niekoľko metrov štvorcových

¹⁰ BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 155.

obklopujúcich telo, ak sa telo nenachádza v interiéri. Jedná sa o pomalú, časovo náročnú činnosť, pri ktorej je pôda vzorkovaná z priesečníkov mriežky pomocou stierky do hĺbky 10cm. Pôdu bude potrebné preosiať cez podnos alebo je možné ju preosiať ručne. Kukly je možné zaisťovať ručne alebo pomocou mäkkej pinzety, pri ktorej však platí tá istá zásada ako pri zaisťovaní ležúceho hmyzu (obr. č. 3). Zaistené kukly sa umiestnia do nádoby s vlhkou papierovou utierkou a nádoba sa vhodne označí. Zaistená kukla muchy by mala byť kultivovaná (odchovaná) až do štádia, kedy je možná jej identifikácia.¹¹

Obr. 3: zaisťovanie kukly z pôdy

Zdroj: autor

Zaisťovanie entomologických stôp z uzavretých priestorov

Uzavreté prostredie predstavuje niekoľko problémov pri obhliadke, zaisťovaní a následnom vyhodnotení situácie spojenej s osídľovaním hmyzu. Ak je priestor dôkladne uzavretý (automobil s uzavretými oknami a dverami alebo dobre uzavreté obydlie domu a bytu) chemické látky, ktoré sa vylučujú počas rozkladu tela sa nerozptýľujú do prostredia tak rýchlo ako je to pri mŕtvoľe ponechanej na voľnom priestranstve. Aj keď sa chemické látky rozptýlia do prostredia, môže nastať ojedinelá situácia, že sa hmyz nedostane k telu kvôli mechanickej bariére. Koncentrácia hmyzu pred uzavretými priestorom (napr. rôzne druhy nádob alebo kontajnerov) pravdepodobne značí mŕtve telo vo vnútri priestoru. V tomto prípade sa lietajúci hmyz zaisťuje aktívnym zberom za pomoci entomologickej siete a ležúci hmyz ručne, mäkkou pinzetou a pod. Dôležitým faktorom je teplota vnútorného priestoru, ktorá sa vo väčšine prípadov líši od vonkajšej teploty. Ako príklad možno uviesť automobil zaparkovaný na čiernom asfaltovom povrchu s uzatvorenými oknami počas slnečného dňa vykazuje vnútornú teplotu až o 20 stupňov vyššiu ako je vonkajšia teplota. Táto skutočnosť má veľký

¹¹ GENNARD, D. E. *Forensic entomology*, University of Lincoln, UK, 2007, str. 96.

vplyv na vývoj hmyzu, ktorý je značne urýchlený na základe vysokej teploty.¹² Zaisťovanie entomologických stôp v uzavretých priestoroch sa vykonáva efektívnejšie s pomocou znalosti o pravdepodobných miestach rozptylu hmyzu. V obytných domoch, kde sú pozostatky v pokročilom štádiu rozkladu (napr. kostrový alebo mumifikovaný nález) je veľká pravdepodobnosť rozptylu viac ako jednej generácie hmyzu. Dôležitým postupom na mieste činu je obhliadka okrajov miestnosti a to buď už v prvotnej fáze obhliadky alebo postupne od tela mŕtvej osoby. Hmyz a jeho vývojové štádiá sa môžu nachádzať pod podlahou, ako aj pod kobercami, alebo pod akýmkoľvek iným krytom kde sa vyvíjajú. Kukly múch sú približne 9mm malé predmety, ktoré majú v závislosti od štádia vývoja červenú, hnedú alebo čiernu farbu. Veľmi často sa na mieste nálezu zamieňajú za potkaní trus.

Larvy sa môžu rozptýliť a zakukliť aj v iných miestnostiach ako je miesto nálezu. Príležitostne môžu prekonať až 50 metrovú vzdialenosť. V prípade drevených domov resp. zrubov, ktoré majú drevenú podlahu a pri rozklade tekutina vytekala na podlahu mohla presiaknuť do pivnice kde sa taktiež môže nachádzať a vyvíjať hmyz. Pri dospelých jedincoch, ktoré sa vyvinuli v uzavretom priestore je dôležité poznamenať, že sa budú pravdepodobne nachádzať na žalúziách, roletách a závesoch, keďže dospelé muchy a chrobáky vyhľadávajú svetlo. Popríklad je výskyt možný na okenných rímsach a parapetoch okien. Mŕtve a suché exempláre sú veľmi krehké, preto by sa pri zaisťovaní malo s nimi nakladať opatrne. Mali by sa zaisťovať do konzervačného roztoku, alebo sa musia skladovať v suchu a to v prípade toxikologickej analýzy.

Pri obhliadke a nakladaní s pozostatkami v dopravných prostriedkoch je nutné sa zamerať aj na všetky ich súčasti a doplnky. Pri zjavnom náleze tela osoby v dopravnom prostriedku je nutné vyhľadávať entomologické stopy v blízkosti vozidla, obhliadnuť batožinový priestor a vnútro vozidla.¹³ Vo vnútornom prostredí sa okrem tela zamerať na podlahové rohože a koberce. Entomologické stopy ďalej vyhľadáваме medzi sedadlami a aj pod čalúnením v tesnej blízkosti pozostatkov. Larvy sa môžu rozptýliť aj do kufra auta.¹⁴

Nález obeseného

Pri nálezovej situácii obeseného a následnom zaisťovaní entomologických stôp musíme rozlišovať nálezovú situáciu, či pôjde o obeseného vo voľne dostupnom teréne (v exteriéri napr. les) alebo pôjde o obeseného v uzavretom priestore. V prípade ak ide o obeseného ktorý sa len čiastočne dotýka zeme, alebo sa nedotýka vôbec sa veľká väčšina lariev bude nachádzať na zemi pod mŕtvolou. Keďže sa larvy nemôžu vrátiť na mŕtvolu tak sa budú vyvíjať pod telom v hnlobnej tekutine. U obesených sa odoberajú entomologické stopy, ako sú napríklad larvy rôzneho vývojového štádia, z podkladového materiálu (pri voľne

¹² BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 162.

¹³ METEŇKO, J., BAČÍKOVÁ, I., SAMEK, M. *Kriminalistická taktika*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2013, str. 161-162.

¹⁴ BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010, str. 163.

exponovanej mŕtvoľe to predstavuje pôdny substrát v ktorom sa budú nachádzať uhynuté larvy, prázdne a nevyvinuté pupáriá/kukly a uhynuté imága čiže dospelé jedince) predstavuje pod telom o hmotnosti cca 5 až 10 kg. Samozrejme podľa nálezovej situácie hodnotíme možnosti zaist'ovania dospelého hmyzu v okolí mŕtvoľy, ako aj priamo z tela.¹⁵ Dôležitým faktorom pri obesení sú ryhy po škrtidle, ktoré bývajú vpredu dlhšie a vzadu plytšie. V týchto miestach by z entomologického hľadiska mohol nastať výskyt stôp, dôležitých pre zaist'ovanie. Časti škrtidla môžu zacvknúť pokožku, na ktorej vznikajú odreniny a výrony krvi.¹⁶ Pri obesení v obmedzenom úzkom priestore sa na rôznych miestach na tele môžu nachádzať odreniny alebo povrchové tržne rany. Na jazyku sa môžu niekedy nachádzať aj rany po zuboch. Pri obhliadke tela obeseného treba dbať na všetky tieto poranenia, pretože práve v týchto miestach sa bude pravdepodobne nachádzať hmyz (resp. rôzne vývojové štádiá hmyzu).¹⁷

Zaist'ovanie entomologických stôp z pochovaných alebo zahrabaných pozostatkov

Daná nálezová situácia zahŕňa mŕtvoľy umiestnené do ilegálnych hrobov, zasypané hlinou, alebo väčším množstvom vegetácie a v neposlednom rade tu patria mŕtve tela, ktoré sú zabalené do textilných alebo plastových obalov.¹⁸ Pochovávanie alebo zahrabávanie pozostatkov značne spomaľuje proces rozkladu, čo ale nemusí priamo znamenať obmedzený výskyt hmyzu. Muchy (*Diptera*) z čeľadí *Calliphoridae*, *Sarcophagidae* a *Muscidae* boli nájdené na pozostatkoch zakrytých niekoľkými centimetrami pôdy. Dôležité entomologické stopy môžeme zaistiť na mieste nálezu bez ohľadu na hĺbku pochovania alebo zahrabania tela mŕtvej osoby. Najdôležitejší zdrojom informácií a entomologických stôp bude pri tejto nálezovej situácii pôda. Pôda by sa mala preosiať od povrchu zeme až po horný okraj tela, ako aj bok a dno pohrebiska po odobratí tela. Vývojové štádiá lariev, kukly dospelé jedince a časti mŕtveho hmyzu sa môžu nachádzať v pôde v okolí hrobového miesta. Ak sa po odkrytí hrobového miesta objavia na pozostatkoch vývojové štádiá hmyzu, vykoná sa samostatné zaist'ovanie, ktoré by malo prebiehať zo súhlasom súdneho lekára na mieste nálezu alebo počas pitvy. Ak sa na mŕtvom tele nachádza odev alebo bolo telo zabalené do obalu je dôležité ho počas pitvy obhliadnuť, prípadne zaistiť a zadokumentovať entomologické stopy.¹⁹

Kostrový nález

Pri kostrových nálezoch sa zaist'ujú entomologické stopy z podkladového materiálu a okolia mŕtvoľy. U čiastočného alebo úplného kostrového nálezu sa na tele vyskytuje len minimum hmyzu resp. žiaden. Ak sa kostrový nález nachádza na pôvodnom mieste, tak je veľká pravdepodobnosť, že sa v pôde a v okolí nálezu budú nachádzať zbytky väčšiny hmyzu, ktorí sa podieľal na rozklade. Entomologické stopy budú zahŕňať uhynuté larvy, prázdne

¹⁵ PORADA, V. a kol. *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. vyd., 2019, str. 689.

¹⁶ MEGO, M. *Súdne lekárstvo I*, AZ PRINT spol. s.r.o., 2001, str. 125-126

¹⁷ SOKOL, M., DOGOŠI, M., FUSEK, J. *Soudní lékařství a toxikologie pro vojenské lékaře*. 2010, str. 34.

¹⁸ PORADA, V. a kol. *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. vyd., 2019, str. 683.

¹⁹ BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, 2010. s. 161.

a nevyvinuté pupáriá/kukly a uhynuté imága čiže dospelé jedince. Z podkladového materiálu sa zaist'uje 5 až 10 kg pôdneho substrátu ako aj z okolia kostrového nálezu. Dôležitým zdrojom informácií môže byť odev osoby a to len v prípade ak sa nerozložil.²⁰

Zaist'ovanie entomologických stôp z mŕtvol vo vodnom prostredí

Nález tela a následné zaist'ovanie entomologických stôp vo vodnom biotope môže zahŕňať rieky, rybníky, zavlažovacie alebo odvodňovacie priekopy, kanalizáciu, studne alebo sudy na zber dažďovej vody a pod. V každom z týchto biotopov sa nachádzajú rôzne druhy článkonožcov, ktoré sú typické pre daný druh biotopu. Väčšina vodných druhov hmyzu zaistených z pozostatkov sa neživí priamo na rozkladajúcom sa tkanive. Niektoré vodné článkonožce však využívajú ponorené alebo plávajúce telo ako úkryt alebo ako pevný povrch na prichytenie sa. Ak bolo mŕtve telo kolonizované suchozemskými článkonožcami pred ponorením, tieto článkonožce sa mohli utopiť, čo by mohlo znamenať, že telo bolo nejaký čas na povrchu vody, než kleslo na dno. Okrem toho živé larvy zaistené z ľudských pozostatkov vyzdvihnutých z pod vodnej hladiny by mohli naznačovať, že pozostatky neboli ponorené dlhšiu dobu. Správne spôsoby zaist'ovania a konzervácia vodných článkonožcov sú nevyhnutné pre presnú identifikáciu. Stopy sa môžu zaist'ovať na konzerváciu alebo na odchov dospelých jedincov. Živé nedospelé stopy by sa mali zbierať a prepravovať vo vode odobratej v danom nálezovom prostredí, v ktorom sa nachádzajú. Počas prepravy by mali byť zberné nádoby úplne naplnené, aby sa predchádzalo poškodeniu článkonožcov. Je potrebné aby sa udržiavala konštantná teplota vody, pretože mnohé z týchto článkonožcov je citlivých na teplo. Zberné nádoby treba udržiavať v tieni poprípade zakryté vlhkou látkou.²¹ Prírodzene sa vyskytujúci substrát, ktorý sa nachádza v blízkosti mŕtvoly by sa mal zaistiť a umiestniť do samostatných zberných nádob. Zaist'ovanie lietajúcich dospelých článkonožcov, ktorí sa nachádzajú v tesnej blízkosti tela, by sa mal uskutočniť štandardne tak, ako pri iných nálezových situáciách. Vajíčka, larvy a kukly možno tiež zaist'ovať z tela pomocou mäkkej pinzety alebo prstov. Nedospelé štádiá vodných článkonožcov je často ťažké spozorovať voľným okom na mieste nálezu vzhľadom na ich veľkosť a vzhľad. Niekedy sa môžu larvy vodného hmyzu zameniť napríklad aj za vlákna koberca a pod. Je nevyhnutné veľmi pozorne a zbližka obhliadnuť vonkajšie časti kože a odevu. Larvy sa môžu nachádzať aj pod slizom a riasami, ktoré pokrývajú kožu alebo oblečenie. Vo všeobecnosti je však forenzné využitie entomologických stôp z vodného biotopu veľmi malé, keďže sa kladie dôraz na znalosť vodného hmyzu.

Záver

Základným prvkom využitia hmyzu a ostatných bezstavovcov ako forenzného indikátoru je správne vyhľadávanie, zaist'ovanie, dokumentácia, preprava a následné rozpoznávanie a skúmanie. Zaist'ovanie entomologických stôp by sa malo vykonávať priamo na mieste nálezu tela, avšak vzhľadom na skutočnosť, že vo veľkej miere prípadov sú hlavným zdrojom

²⁰ PORADA, V. a kol. *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. vyd., 2019, str. 689.

²¹ BYRD, J. H., CASTNER, J. L. *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, 2010. s. 165.

potravy hmyzu najprv vnútorné orgány zaist'ovanie by malo prebiehať pred pitvou a počas nej. Správnym postupom pri zaist'ovaní je vždy zaistiť živé, ale aj mŕtve (konzervované) entomologické stopy na mieste nálezu tela a pitvy. Správne zaist'ovanie entomologických stôp je veľmi dôležité, pretože presné určenie exemplárov na druhovú úroveň (s použitím iných ako DNA metód) je možné dosiahnuť len vtedy, ak sú k dispozícii určité morfológické charakteristiky, ktoré sú na zaistených exemplároch neporušené. Živé entomologické stopy napomáhajú pri určovaní druhovej príslušnosti tým, že umožnia hmyzu vyvinúť sa do pokročilejšieho životného štádia s ľahšie identifikovateľnými znakmi, zatiaľ čo konzervované vzorky sú nevyhnutné na preukázanie štádia vývoja hmyzu dosiahnutého v čase obhliadky pozostatkov. Konzervácia zastaví vývoj hmyzu a zabráni chybe vo vývoji popripade nesprávne zdokumentovaných teplôt počas prepravy alebo skladovania pred pitvou. Okrem samotného zaist'ovania konzervovaných a živých entomologických stôp, musí kriminalistický technik dôkladne zadokumentovať okolnosti nachádzajúce sa na mieste nálezu, riadne označiť všetky odobraté entomologické stopy a zadokumentovať biotop v ktorom sa pozostatky nachádzajú, ako aj aktuálne údaje o počasí.

Zoznam literatúry

BYRD, J. H., CASTNER, J. L., *Forensic entomology: the utility of arthropods in legal investigations*, CRC Press, 2010. 651 s. ISBN 978-0-8493-9215-3.

CEHLÁRIK, Ľ., Úvod do kriminalistickej toxikológie, In: Pokroky v kriminalistike 2021, Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2021, str. 48 – 59. ISBN 978-80-8054-927-5.

DANĚK, L., *Možnosti využití entomologie v kriminalistice*, Praha: Kriminalistický ústav VB, 1990, 142 str.

GENNARD, D. E. *Forensic entomology*. Wiley. University of Lincoln, UK. 2007. 254 s. ISBN 978-0-470-01478-3.

HLAVÁČEK J., PROTIVINSKÝ M., a kol. *Praktická kriminalistika*, Kriminalistický ústav Praha Policie ČR, 2006, 240 str.

MEGO, M., *Súdne lekárstvo I.*, AZ PRINT spol. s.r.o., 187 str. ISBN 80-967148-3-X.

METEŇKO, J., BAČÍKOVÁ, I., SAMEK, M. *Kriminalistická taktika*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2013, 307 str. ISBN 978-80-87713-08-2.

PAVLÍK, Š., *Lesnícka entomológia*, Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 2011, 182 str., ISBN 978-80-228-2337-1.

PORADA, V. a kol., *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2. vyd., Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, 1205 s., ISBN 978-80-7380-741-2.

SOKOL, M., DOGOŠI, M., FUSEK, J., *Soudní lékařství a toxikologie pro vojenské lékaře*, Fakulta vojenského zdravotnictví UO, 2010, 100 str., ISBN 978-80-7231-347-1.

SUBOCH, G., *Real – World crime scene investigation*, CRC Press New York, 2016, str. 375. ISBN 978-1-4987-0745-9.

ŠULÁKOVÁ, H. *Forenzní entomologie – když smrt je začátek* [online] 15. 06. 2022, Dostupné na internete: <https://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/forenzni-entomologie-kdyz-smrt-je-zacatek.pdf>

Logika v dokazovaní – jej podstata a význam

Logic in proving – its essence and meaning

JAROSLAV BLATNICKÝ¹

Abstrakt

Autor v predkladanom príspevku zameriava svoju pozornosť na objasnenie podstaty a významu využitia logiky v procese dokazovania. Približuje dôvody úzkeho prepojenia logiky a dokazovania ako trestno-procesnej činnosti reagujúc na skutočnosť, že súčasná teória dokazovania a kriminalistika sa s odstupom desiatok rokov opäť vracajú k začleneniu logiky do svojho predmetu poznávania a k zdôrazneniu významu tejto vedy pre proces dokazovania a vyšetrovania trestných činov.² Nakoľko v dlhodobom časovom kontexte neexistovala dostupná aktuálna vedecká práca zaoberajúca sa aplikovaním poznatkov logiky do oblasti vyšetrovania a dokazovania trestných činov, bolo žiadúce nadviazať na publikácie z minulosti, ktoré sa venovali logike vyšetrovania a boli určené pre políciu a vyšetrovateľov. Práce publikované zakladateľmi a priekopníkmi aplikovanej logiky sa stali inšpiráciou pre nové ponímanie teórie dokazovania obohatené o využívanie vybraných kategórií z logiky. Analyzovanie a skúmanie vyšetrovateľskej praxe a procesu dokazovania

¹ JUDr. Jaroslav Blatnický, PhD., Katedra vyšetrovania, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

² Prierezový a sumarizujúci príspevok vychádza z troch základných vedeckých prameňov. Svoje poznanie, ktoré predkladá širokej odbornej verejnosti odvodzuje po prvé z odborných prác vydaných v osemdesiatych rokoch minulého storočia k problematike logiky v dokazovaní, tento prameň je primárne zastúpený prácami autora Igora Michajloviča Luzgina. Logické kategórie sú vo svojej podstate dané, definované a je ich možné v plnom rozsahu využiť aj s odstupom desiatok rokov a myšlienky citovaného autora preniesť do moderného konceptu teórie dokazovania. Druhým vedeckým prameňom sa stala vedecká monografia spracovaná pod autorským vedením Viktora Poradu „Kriminalistika. Teória, metódy, metodológia“, ktorá bola vydaná v roku 2014. Vedúci autorského kolektívu sa v predmetnej vedeckej monografii zaoberal spoločne s ostatnými autormi témami ako je „Logika, formy a systém metód vedeckého poznania v kriminalistike“ a „Logika vyšetrovania a dokazovania“. Po stotožnení sa s odbornými závermi publikovanými v tejto vedeckej monografii boli tieto citačne prevzaté do nového vnímania dokazovania spoločne s využitím aplikovanej logiky. Tretí prameň predstavuje odkaz na vedeckú monografiu autorov Jana Viktorových a Jaroslav Blatnický „Teória dokazovania – logika v dokazovaní“, ktorá bola k danej téme vydaná v roku 2015 a následne jej doplnené a prepracované vydanie v roku 2021 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave na katedre vyšetrovania. Bez poznania a využitia predchádzajúcich dvoch vedeckých prameňov by tento publikačný počín nemohol vzniknúť, sú jeho pojmovým a metodologickým základom. V logike nie je možné nevedecky experimentovať zavádzaním neoverených postupov a operácií.

vyústilo k spracovaniu novej koncepcie teórie dokazovania rozšírenej o poznatky z aplikovanej logiky.³

Kľúčové slová

Dokazovanie, logika, pravdepodobnosť, vierohodnosť

Abstract

In the present contribution, the author focuses his attention on clarifying the essence and meaning of the use of logic in the process of proof. It approaches the reasons for the close connection of logic and evidence as a criminal-procedural activity, responding to the fact that the current theory of evidence and criminology are returning to the inclusion of logic in their subject of knowledge and to emphasizing the importance of this science for the process of proving and investigating crimes. Since there was no available current scientific work dealing with the application of knowledge of logic in the field of investigation and proof of criminal offenses in the long-term time context, it was desirable to follow up on publications from the past, which were devoted to the logic of investigation and were intended for the police and investigators. The works published by the founders and pioneers of applied logic became the inspiration for a new understanding of the theory of proof enriched by the use of selected categories from logic. Analyzing and investigating investigative practice and the process of proof resulted in the development of a new concept of proof theory expanded by knowledge from applied logic.

Keywords

Proving, logic, probability, credibility

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-02>

Úvod

Účelom celého trestného konania je náležité zistenie trestných činov, spravodlivé potrestanie páchatel'ov a odňatie výnosov z trestnej činnosti.⁴ Aby bolo možné túto úlohu naplniť, je potrebné, aby bol každý trestný čin vyšetrený a posúdený tak, aby všetky rozhodnutia zodpovedali skutočne tomu, čo sa stalo - aby bol zistený skutkový stav veci bez dôvodných pochybností.⁵

³ Viktoriová, J., Blatnický, J. *Teória dokazovania – logika v dokazovaní*. Bratislava: Akadémia PZ, 2015, 216 s. ISBN 978-80-8054-617-5. Viktoriová, J., Blatnický, J. *Teória dokazovania – logika v dokazovaní*. Doplnené a predpracované vydanie. Bratislava: Akadémia PZ, 2021, 253 s. ISBN 978-80-8054-889-6.

⁴ Vid' § 1 zákona č. 301/2005 Z. z. - Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

⁵ Vid' § 2 ods. 10 zákona č. 301/2005 Z. z. - Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Udalosť, ktorá sa stala v minulosti, ako aj vzťah obvineného k tejto udalosti poznávajú orgány činné v trestnom konaní len sprostredkovanne tým, že ich za pomoci dôkazov „rekonštruujú“. Ide o špecifickú činnosť, ktorá sa vykonáva podľa ustanovení Trestného poriadku a za účelom aplikovania trestného zákonodárstva na konanie obvineného.

Dokazovanie, či bol spáchaný trestný čin a kto je jeho páchatel'om sa musí vykonávať na základe jasnej koncepcie. Nie je možné postupovať chaoticky a zhromažďovať rôznorodé informácie o vyšetrovanej udalosti, ktoré by mali k nej niekedy bližší, niekedy vzdialenejší, priamy alebo nepriamy vzťah.

Poznanie skutkového stavu veci v procese dokazovania predstavuje zložitú a náročnú cestu hľadania. Predovšetkým musí orgán činný v trestnom konaní pomocou procesných úkonov a opatrení vyhľadať a vyhodnotiť všetky dôkazy, ktoré majú vo veci význam. Z nich získava veľké množstvo informácií, ktoré je nutné prehodnotiť na základe zložitej myšlienkovvej činnosti, kým sa mu podarí vytvoriť pravdivý obraz o vyšetrovanej udalosti a jej páchatel'ovi. Táto činnosť sa nezaobíde bez využitia logiky v dokazovaní.

Poznanie logiky, jej predmetu, jazyka, základných logických princípov, argumentácie, vplýva na myslenie orgánov činných v trestnom konaní, napomáha tvorbe opodstatnených záverov, učí ich postupnosti tvorby úsudkov a rozvíja ich tvorivosť a iniciatívu a tým nepriamo vplýva aj na efektívnosť samotného procesu dokazovania a úspešnosť celého vyšetrovania.

Pojem a predmet logiky

Logika zohráva významnú úlohu pri rozvoji a zdokonaľovaní myslenia a poznania ľudí už niekoľko storočí. Je tomu tak preto, že logika v najucelenejšej podobe objasňuje a skúma zákony, formy a pravidlá myslenia, ktorých dodržiavanie je nevyhnutným predpokladom správnosti usudzovania ľudí.

Logika od svojho vzniku v antike prešla dlhým historickým vývojom. Pod vplyvom rozvoja spoločenskej praxe, rozširovania a prehľbovania prírodovedného a spoločenskovedného poznania, ako aj zdokonaľovania samotného spôsobu myslenia, upresňoval sa vlastný predmet a metódy logiky, až po jej dnešnú podobu. Na tomto základe vznikli a kryštalizovali sa aj nové formy logiky. V súčasnom období sú najznámejšími z nich formálna a dialektická logika. Z týchto foriem logiky sa odvíjal celý základ štúdia dnešnej logiky.⁶ (Z pohľadu obsahového zamerania samotného procesu dokazovania je nevyhnutné položiť ťažisko záujmu predovšetkým na poznanie a využitie formálnej logiky, ako neodmysliteľného základu osvojenia si a praktickej aplikácie foriem a pravidiel logického myslenia a rozhodovania sa.)⁷

⁶ Zima, J. Logika. Bratislava: Akadémia PZ, 1999, s. 5, 6.

⁷ Porada, V. a kol. Kriminalistika. Teória, metódy, metodológia. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2014, s. 15-16.

Z tohto hľadiska je možné charakterizovať logiku ako „vednú disciplínu, ktorá skúma, aké argumenty platia, a zaoberá sa postupmi, ako odlíšiť platné argumenty od neplatných argumentov.“⁸ V rámci logiky sa neskúma, akú pravdivostnú hodnotu majú samotné výroky (to je v kompetencii tých vedných disciplín, do ktorých tieto výroky patria), ale predmetom záujmu je určitá väzba medzi týmito výrokmí navzájom. Inými slovami to znamená, že je možné abstrahovať od konkrétneho obsahu samotných výrokov a sústrediť sa výlučne na určité logické vzťahy medzi nimi.⁹

Osobitosť formálnej logiky teda spočíva v tom, že sa nezameriava na obsahovú stránku myslenia, ale ťažisko svojho skúmania vidí vo formách logického myslenia, tzn. v správnosti spájania a vyslovovania myšlienok, v rešpektovaní ich kontinuity a nadväznosti, dodržiavaní ich správnej logickej skladby. Je len prirodzené, že tam kde sa myšlienky medzi sebou neviažu, kde sa narušuje ich nadväznosť a postupnosť, tam aj závery bývajú nepravdivé a logicky chybné. Práve v tomto kontexte sa logika sústreďuje na objasnenie otázok súvisiacich so správnosťou usudzovania (tzn. tvorbou a používaním pojmov, súdov a úsudkov), ktorého poznanie následne tvorí východisko pre pochopenie dôkazu a spôsobov jeho používania. Je tomu tak preto, že dokazovanie (z pohľadu logiky) je fakticky svojím spôsobom usudzovanie, v ktorom sa postupuje od vyslovenia určitého tvrdenia (súdu) k dokázaniu jeho pravdivosti pomocou iných pravdivých súdov s tým súvisiacich. Správne postupovať pri dokazovaní rôznych súdov a tvrdení je však možné iba za predpokladu, že sú dôsledne dodržiavané logické pravidlá dôkazu.

Vzťah logiky k právnym disciplinám a policajno-bezpečnostným vedám

Logika sa vo vzťahu k právnym disciplinám prejavuje v dvojakom zmysle. Jednak ako imanentná súčasť metodiky osvojenia a zvládnutia poznatkov z týchto disciplín, ale tiež ako návod na ich racionálne a efektívne využívanie v právnej a policajnej praxi.

Pri analýze vzťahu logiky a právnych disciplín treba upozorniť na jeden závažný moment a to, že poznanie a interpretácia právnych vzťahov, zákonov a právnych noriem kladie zvýšené nároky na abstraktné myslenie a poznanie. Je známe, že bez dostatočnej rozvinutosti takých logických foriem myslenia, ako je abstrakcia, schopnosť analýzy a syntézy spoločensko-vedných poznatkov, nie je možné vysvetliť a pochopiť také dôležité pojmy a kategórie, ako napr. právny štát, zákon, právna norma a pod. Je možné sa naučiť tieto otázky formálne, ale pochopiť ich pravý význam a zmysel, je možné iba na základe abstraktno-teoretického myslenia a správneho logického usudzovania. Pochopenie a správna interpretácia týchto pojmov má ten význam, že od nich sa odvíja výklad jednotlivých zákonov a právnych noriem, ich úloha pri regulovaní a úprave právnych vzťahov medzi ľuďmi v danej spoločnosti.

⁸ Zouhar, M. *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*. Bratislava: Veda, 2008, s. 25.

⁹ Zouhar, M. *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*. Bratislava: Veda, 2008, s. 25, 26.

Významná je úloha logiky z hľadiska techník tvorby a formulovania právnych aktov, akými sú zákony, nariadenia, vyhláška a pod. Názorne je to vidieť najmä vo vzťahu k legislatíve, ako metódy tvorby právnych predpisov, pretože jasnosť a precíznosť formulovania právnych aktov v rozhodujúcej miere závisí práve od úrovne a kultúry myslenia ich tvorcov. Je závažným nedostatkom ak si právne predpisy odporujú vo svojich ustanoveniach. Takáto situácia v legislatívnej činnosti svedčí okrem iného o logických chybách, ku ktorým prišlo pri ich koncipovaní a schvaľovaní.

Samozrejme, právo by bolo iba fiktívnou záležitosťou, ak by neexistovali orgány a inštitúcie, sledujúce a vymáhajúce jeho dodržiavanie. K nim patrí nesporne aj polícia, ktorá sa bezprostredne podieľa na ochrane práv a slobôd fyzických a právnických osôb, najmä dôslednou a efektívnou realizáciou odhaľovacej, objasňovacej a preventívnej činnosti.

Úzka súvislosť a prepojenosť medzi logikou a policajno-bezpečnostnými vedami¹⁰ vyplýva z toho, že logické formy a metódy myslenia a poznania tvoria nevyhnutný základ, z ktorého policajno-bezpečnostné vedy odvodzujú svoje vlastné metódy a postupy nimi skúmaných objektov. I keď ide o všeobecné metódy, ktoré sa využívajú vo všetkých vedných odboroch, treba zvýrazniť ich osobitný význam vo vzťahu k policajno-bezpečnostným vedám.

Týka sa to najmä využitia týchto logických operácií a foriem myslenia:

- abstrakcie, analýzy, syntézy, indukcie a dedukcie,
- spôsobu správneho zovšeobecňovania poznatkov a skúseností,
- využitia analógie a porovnávania pri odhaľovaní a objasňovaní trestnej činnosti,
- správneho stanovenia a využívania hypotéz a verzíí,
- modelovania a jeho využitia pri kriminalistickej práci,
- osvojenia metód racionálneho zdôvodňovania a v jeho rámci dokazovania a popierania,
- osvojenia si metód vecnej argumentácie (výberu a používania faktov, poznatkov a argumentov),
- uplatnenia systémového prístupu na riešenie vecí a javov,
- presnosti popisu pozorovaných a zistených skutočností, použitia definície pri vymedzení pojmov a kategórií a použitia klasifikácie (kategorizácie) pri zadeľovaní jednotlivých predmetov do určitých skupín a tried.

¹⁰ Holcr, K., Viceník, J. Metodologické problémy konštituovania policajných vied. In: Ivor, J. a kol. *Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kontroly kriminality*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, s. 435-437. Holomek, J. Polícajné vedy – východisko formovania nového študijného programu. In: Ivor, J. a kol. *Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kontroly kriminality*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, s. 533-535.

To sú základné metódy a postupy, bez osvojenia ktorých nie je možné úspešne rozpracovať a využívať špecifické metódy poznania v kriminalistickej a vyšetrovateľskej práci a v činnosti polície vôbec. Logika však tvorí iba základné teoreticko-metodologické východiská skúmania skutočnosti, v nadväznosti na čo si policajno-bezpečnostné vedy tvoria svoje vlastné metódy skúmania a poznania.

Je všeobecne známe, že práve od voľby a správneho použitia metódy skúmania v rozhodujúcej miere závisí aj úspešnosť rozvoja tej – ktorej vednej disciplíny a poznania vôbec. V intenciách týchto požiadaviek je práve preto potrebné venovať zvýšenú pozornosť rozboru a využívaniu jednotlivých logických metód a foriem myslenia a poznania.¹¹

Predmet a systém logiky v dokazovaní

Obsah praktickej činnosti vyšetrovateľa spočíva v zhromažďovaní, skúmaní a hodnotení dôkazov, t.j. v dokazovaní trestnej veci. Logika v dokazovaní odhaľuje tvorivosť vyšetrovateľa, ukazuje ako sa rozvíja jeho myslenie, ktoré poznatky z logiky využíva v procese dokazovania a utvárania záverov vo veci.¹²

Logika v dokazovaní nie je osobitným druhom logiky. Je odvodená z logiky ako vedy, ktorá skúma štruktúru, zákonitosti a formy ľudského myslenia.¹³ Odborná kriminalistická a trestno-právna komunita prijala a stotožnila sa s pojmom logika v dokazovaní.

Vychádza z poznania kategórií a zákonov formálnej logiky, prostredníctvom ktorých je možné skúmať a opisovať osobitosti procesu dokazovania vo vyšetrovaní. Ide najmä o základné zákony logiky, o formy myslenia v podobe pojmov, súdov, myšlienkových záverov, o formulovanie vzťahov a o metódy ich stanovovania a to v podobe indukcie, dedukcie, analógie, hypotézy a logických dôkazov.

Systém logiky v dokazovaní zahŕňa najmä sústavu dôkazov, logickú štruktúru procesu dokazovania a vyšetrovania, jednotlivé etapy dokazovania, podstatu záverov vyvodzovaných v jednotlivých etapách procesu dokazovania, ako je vyhľadávanie, preverka, vykonávanie a hodnotenie dôkazov.

Cieľom logiky v dokazovaní je poukázať na logické osobitosti vlastného dokazovania vo vyšetrovaní.

¹¹ Zima, J. Logika. Bratislava: Akadémia PZ, 1999, s. 11-13.

¹² Porada, V. a kol. Kriminalistika. Teória, metódy, metodológia. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2014, s. 27, 28.

¹³ Formálna logika je veda, ktorá skúma naše myslenie z hľadiska jeho štruktúry, skúma zákony a pravidlá, ktorým sa podriaďuje naše myslenie v procese získavania konečného poznania.

Poznanie zákonitostí logiky predstavuje nevyhnutnú súčasť právnickej a vyšetrovateľskej činnosti. Neuplatňovanie zákonov, princípov logiky, vytvorenie nesprávnych myšlienkových záverov, predloženie klamlivých argumentov zásadným spôsobom ovplyvňuje predovšetkým oblasť postupov a rozhodnutí v práve, osobitne v trestnom práve procesnom a v dokazovaní. Logika úsudkov, prísne dodržiavanie zákonov, spravodlivé myslenie pri vyšetrovaní a rozhodovaní trestných vecí je nevyhnutnou požiadavkou na každý orgán činný v trestnom konaní a rovnako aj súd.¹⁴

Dokazovanie ako logická kategória

V teórii dokazovania rozlišujeme dokazovanie ako praktickú činnosť a dokazovanie ako logickú kategóriu.

Dokazovanie ako praktická činnosť sa uskutočňuje prostredníctvom vyšetrovacích úkonov a opatrení, ktoré sa vykonávajú v zmysle ustanovení trestného práva procesného. Metódy zhromažďovania, skúmania stôp ako nositeľov dôkazov a ich uchovávanie v systémoch rozpracováva kriminalistika. V praktickej činnosti sa vyšetrovateľ pri zhromažďovaní dôkazov stretáva s následkami trestného činu, skúma stopy, predmety, situácie na mieste činu, dokumenty, výpovede poškodených, svedkov, podozrivých, obvinených apod. Zhromažďovanie a štúdium dôkazov je spojené s objasňovaním objektívnych vlastností predmetov a javov, s ich pôvodnosťou a spôsobilosťou byť zdrojom informácií o trestnom čine.

Dokazovanie ako logická kategória je systém myšlienkových operácií, tvorba záverov, určenie súvislostí medzi jednotlivými skutočnosťami, vyhodnotenie týchto skutočností, riešenie otázky pravdivosti alebo nepravdivosti záverov. Dokazovanie ako logická kategória je úzko prepojené s dokazovaním ako praktickou činnosťou. Vzájomné ovplyvňovanie týchto dvoch kategórií vychádza zo skutočnosti, že praktická činnosť vo vyšetrovaní je jediným základom poznania, ktoré predstavuje predmet úvah vyšetrovateľa, tvorí jeho základ k tvorbe verzií, formovaniu záverov, k rozhodovaniu. Zároveň predpoklady a závery vyšetrovateľa usmerňujú jeho praktickú činnosť k vyhľadaniu a skúmaniu nových dôkazov. Z uvedeného je zrejmé vzájomné ovplyvňovanie oboch kategórií. Mnoho okolností pri dokazovaní vo veci vníma vyšetrovateľ bezprostredne, ide najmä o subjekt trestného činu, stopy, nástroje, odcudzené veci, úmysel atď. Správnosť záverov vyšetrovateľa, teda to či zodpovedajú alebo nezodpovedajú objektívnej skutočnosti preveruje prax, tieto okolnosti sa hodnotia v praktickej činnosti vyšetrovateľa.

¹⁴ Luzgin, I. M. *Logika vyšetrovania*. Bratislava: Ústav kriminalistiky, 1982, s. 3-8. Viceník, J. *Štruktúra, logika a formy vedeckého poznania*. In: Holcr, K., Porada, V. a kol. *Policačné vedy. Úvod do teórie a metodológie*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2011, s. 40. Porada, V. *Logika vyšetrovania a dokazovania*. In: Porada, V. a kol. *Kriminalistika. Teória, metódy, metodológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2014, s. 336-338.

Štruktúra logického dokazovania je podriadená zákonitostiam, ktoré vyplývajú z úsudku, na základe ktorého zo známych a dokázaných východiskových údajov je možné logicky vyvodit' predtým neznáme alebo nedokázané údaje.

Logické dokazovanie obsahuje aj pojem elementárny proces dokazovania, ktorého základ tvoria sprostredkované myšlienkové závery. V tejto logickej konštrukcii musí byť obsiahnutá téza, argumenty alebo odôvodnenie, demonštrácia a záver.

Téza predstavuje tvrdenie, ktoré treba dokázať. Opak je antitéza. Pri vyšetrovaní trestného činu tézami sú tvrdenia o:

- podstate udalosti, obsahujúcej znaky trestného činu,
- jednotlivých znakoch skutkovej podstaty trestného činu,
- jednotlivých okolnostiach, ktoré podliehajú dokazovaniu v trestnej veci,
- vzniku stôp a ich súvislosti s predmetom dokazovania,
- osobe podozrivého,
- jednotlivých konaniach obvineného atď.

Logika v dokazovaní vychádza z teórie, že nie sú a nemôžu byť javy nepoznateľné. Javy sú len nepoznané. To sa v plnej miere vzťahuje aj na vyšetrovanie trestných činov, v zásade každý trestný čin môže a mal by byť odhalený a objasnený. Vo vyšetrovateľskej praxi sú však často prípady, kedy pravdivosť tézy o vine obvineného nie je možné dokázať, z dôvodu tzv. stavu dôkaznej núdze.¹⁵

Argumenty alebo dôvody predstavujú také tvrdenia, ktorých pravdivosť je zistená a ktoré preto môžu byť využité k dokazovaniu pravdivosti alebo nepravdivosti tézy. Pod pojmom argument v logike dokazovania môžeme rozumieť buď dôvod určitého tvrdenia, alebo priamo konkrétny dôkaz, či využitie konkrétneho dôkazného prostriedku.

Argumenty delíme na:

- tvrdenia o faktoch, ktorých pravdivosť bola už zistená, napr. tvrdenia o skutočnostiach, ktoré sú obsiahnuté v preverených výpovediach svedkov, v záveroch znalcov, v zápisnici o obhliadke miesta činu a pod.,
- údaje zistené na základe skúseností, praxe, a ktorých pravdivosť je zistená a nevzbudzuje pochybnosti.

Základ systému dôkazov v trestnom konaní tvoria faktické údaje, ktorých zdrojom sú napr. výpovede osôb, vecné dôkazy, rôzne dokumenty, zápisnice o vyšetrovacích úkonoch,

¹⁵ Straus, J. *Kriminalisticko-technické a taktické metódy, prostriedky, postupy a operácie*. In: Porada, V. a kol. *Kriminalistika. Teória, metódy, metodológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2014, s. 67, 73, 76, 78.

závery znalcov, expertov. Ako argumenty sa v dokazovaní využívajú nielen východiskové dôkazy získané v počiatočnej etape vyšetrovania, ale aj tzv. odvodené, založené na myšlienkových záveroch.

Dôležitým faktorom každého dôkazu je demonštrácia. Je to metóda určenia súvislostí v myšlienkovom závere medzi dôvodmi a závermi. Táto metóda závisí od špecifického charakteru dôkazov, napr. na tom, či vyšetrovateľ disponuje priamymi alebo nepriamymi dôkazmi, a rovnako na obsahu pravidiel, zásad, ktorými sa riadi dokazovanie podľa trestného práva procesného. Jedným z takýchto pravidiel, ktoré zabezpečujú rovnováhu logického prechodu od argumentov k odôvodnenej téze, sú trestno-právne prezumpcie, ktoré vyjadrujú súvislosť medzi skutočnosťami, ktoré súvislosti podmieňujú existenciou alebo neexistenciou predpokladov pre využitie ustanovení trestného práva. Tieto prezumpcie obsahujú kritériá vzťahov medzi dôkazmi a poukazujú na okruh okolností, ktoré nepodliehajú dokazovaniu.¹⁶

Pri dokazovaní trestných činov sa využíva nie jeden ľubovoľný dôkaz, ale ich súhrn, ktorý tvorí systém dôkazov. Formovanie systému dôkazov prebieha počas celého procesu dokazovania a podlieha určitým zákonitostiam. Systém dôkazov je závislý na ustanoveniach Trestného poriadku, ktorý určuje predmet a hranice dokazovania v trestnej veci. Z hľadiska logiky v dokazovaní to znamená, že systém dôkazov sa vytvára v súvislosti s určitou tézou, ktorej obsah je závislý na trestnom práve procesnom. Ďalšou zákonitosťou, ktorá určuje systém dôkazov je charakter vyšetrovateľom skúmanej udalosti a obsah dôkaznej informácie.

V počiatočnej etape vyšetrovania sa systém dôkazov môže tvoriť s prihliadnutím k verziám, ktoré vytýčil vyšetrovateľ, ale tiež vychádza z nevyhnutnosti dokazovania jednotlivých dôkazov, ktoré vyvolávajú pochybnosti.

Systém dôkazov v trestnej veci z logického hľadiska je súhrnom argumentov, ktoré potvrdzujú alebo vyvracajú tézu, ktorá je predmetom dokazovania. Súhrn argumentov nie je možné skúmať len v rovine kvantitatívneho navrstvenia. Každý nový argument v systéme dôkazov sa vzťahuje ku konkrétnej skúmanej téze a tým ju posilňuje alebo oslabuje. V súlade s uvedeným je systém dôkazov len vtedy systémom vzájomne súvisiacich argumentov, keď je určená vzájomná súvislosť medzi jednotlivými dôkazmi. Táto súvislosť musí zodpovedať objektívnym súvislostiam medzi skúmanými skutočnosťami.

Úlohou vyšetrovania je zhromaždiť vierohodné dôkazy a na ich základe vyvodit' správne závery o udalosti. Avšak nie vždy je možné zhromaždiť len vierohodné dôkazy. Niektoré informácie môžu byť vedome nepravdivé, nezodpovedajú okolnostiam. Aj takéto

¹⁶ Luzgin, I. M. *Logika vyšetrovania*. Bratislava: Ústav kriminalistiky, 1982, s. 41-48.

informácie môžu mať vplyv na celý systém dôkazov a to až do takej miery, že môžu oslabiť dokazovanú tézu a niekedy spôsobiť dokonca jej odmietnutie.¹⁷

Logická štruktúra procesu dokazovania

Pod logickou štruktúrou procesu dokazovania sa rozumie myšlienkové usporiadanie vlastnej činnosti vyšetrovateľa v trestnej veci. Logická štruktúra procesu dokazovania a vyšetrovania sa skladá z elementov, ktoré zodpovedajú jednotlivým činnostiam vyšetrovateľa a jednotlivým etapám dokazovania a štádiám vyšetrovania. Logika v dokazovaní odráža objektívnu štruktúru tohto procesu.

Logická štruktúra procesu dokazovania je závislá na nasledujúcich faktoroch:

- na osobitostiach vyšetrovanej udalosti,
- na spôsoboch a charaktere získania východiskových informácií,
- na zákonom stanovených okolnostiach, ktoré podliehajú dokazovaniu v trestnej veci a na spôsoboch dokazovania.

Vyšetrovanie a dokazovanie začína skúmaním jednotlivých skutočností, od jedinečného ku konkrétnemu, od pravdepodobného poznania k poznaniu vierohodnému, od zdanlivo nesúvisiacich javov a predmetov k určení ich objektívnej súvislosti a zachytenie tejto súvislosti pri rozhodovaní o danej veci.¹⁸

Pre počiatočnú etapu dokazovania a vyšetrovania je charakteristická analýza prvotných informácií, stanovenie zodpovedajúcich otázok smerujúcich k zhromaždeniu doplňujúcich informácií, tvorba hypotéz – vyšetrovacích verzií, ktoré objasňujú skúmané javy. Pre túto etapu je charakteristická neurčitosť myslenia a to vzhľadom k okolnostiam skúmanej udalosti. V mnohých prípadoch totiž nie je jasné, či bol skutočne spáchaný trestný čin, a ak áno, kto ho spáchal, či je vinná konkrétna osoba, aká je súvislosť medzi skutočnosťami a ak existuje objektívne, v akej postupnosti udalosť prebiehala. V počiatočnej etape dokazovania a vyšetrovania ako osobitná forma myslenia vystupuje do popredia otázka, ktorá obsahuje dva elementy:

- niektoré poznatky, na ktorých základe vzniká nevyhnutnosť ju položiť,
- to čo je nevyhnutné zistiť.

Otázka vzniká v jednote s inými myšlienkami, ktoré sú vyjadrené prostredníctvom súdov. Hlavným v otázke je smer skúmania. Preto otázka plní funkciu stimulátora v hľadaní pravdy, je logickým spojením známeho s neznámym. Otázka obsahuje v sebe požiadavku prechodu od neznámeho k známemu. Z logického aspektu je otázka prostriedkom prechodu od súdu s neurčitým termínom k súdu s termínom určitým.

Z pozície logiky v dokazovaní sa javí podstatnou znalosť podmienok pre ukladanie otázok.

¹⁷ Luzgin, I. M. *Logika vyšetrovania*. Bratislava: Ústav kriminalistiky, 1982, s. 57-59.

¹⁸ Luzgin, I. M. *Logika vyšetrovania*. Bratislava: Ústav kriminalistiky, 1982, s. 62.

Týmto podmienkami sú najmä:

- jasnosť, presnosť, určitosť položenej otázky. Táto podmienka je závislá hlavne na hodnotení získaných informácií, ktoré sa týkajú perspektív dokazovania a vyšetrovania, na umení vyčleniť z tejto informácie protiklady, sporné momenty a cestou formulácie otázky správne určiť smer hľadania doplňujúcej informácie,
- postupnosť v kladení otázok. V dokazovaní a vyšetrovaní trestných činov sa systém otázok určí v závislosti od charakteru skutkovej podstaty trestného činu, od okruhu okolností, ktoré podliehajú dokazovaniu, od vytýčených verzií, od zvláštností skúmanej situácie, od kriminalistických odporúčaní, od znalostí vyšetrovateľa,
- existencia predpokladov k formulácii otázky. Pre počiatočnú etapu dokazovania a vyšetrovania je charakteristické vytváranie otázok v súvislosti s problémovou situáciou. Problémová situácia vzniká pred vyšetrovateľom v závislosti od analýzy nejakého súhrnu východiskových informácií. Ak sa konkrétna otázka vzťahuje k akémukoľvek jednotlivému faktu, k jednotlivej okolnosti, potom problémová situácia kumuluje v sebe niekoľko otázok a vzťahuje sa k súhrnu okolností.

Riešenie problémov predpokladá:

- tvorbu verzií a určenie smeru dokazovania a vyšetrovania,
- odhalenie zisťovaných údajov,
- vyčerpávajúce riešenie celého súhrnu otázok, ktoré sú spojené s problémom.

Pri riešení problému v dokazovaní trestných činov je nevyhnutná znalosť skutočností, tzn. objektívnych javov, ktoré zobrazujú skutkovú podstatu trestného činu.

V logike sa faktom rozumie element poznania, ktorý sa opiera o objektívne existujúcu skutočnosť. Takéto poznanie musí byť vierohodné. Skutočnosti majú svoj nemenný obsah, to je zákonitosť poznania.

Vznik problémovej situácie a formovanie otázok vyvoláva myslenie, ktoré smeruje k hľadaniu doplňujúcej informácie, k jej analýze a syntéze a k formovaniu predpokladanej odpovede, ktorá sa vyjadruje vo forme hypotézy, vyšetrovacej verzie. Verzia vo vyšetrovaní predstavuje určitý druh hypotézy. Preto je štruktúra verzie analogická štruktúre hypotézy a zahŕňa v sebe:

- dôvody predpokladaného záveru, určenie postupu zhromažďovania a analytického skúmania jednotlivých skutočností,
- tvorbu predpokladaného tvrdenia, objasnenie pôvodu a súvislosti skutočností,
- vyvodenie následkov z verzií cestou dedukcie,
- previerku následkov, ich porovnávanie s doteraz zistenými faktickými údajmi,
- formulovanie konečného záveru o správnosti alebo nesprávnosti verzií.

K tvorbe verzií, ako formy myslenia sú nevyhnutné nasledovné požiadavky:

- každá verzia sa musí opierať o určitý súhrn údajov, získaných zákonnou cestou,
- tvorba verzií musí prebiehať podľa pravidiel tvorby myšlienkového záveru s využitím indukcie, dedukcie a analógie,
- previerka verzií musí začínať určením následkov, ich porovnaním s už známymi údajmi.

Pri tvorbe verzií sa častejšie využíva indukcia, ktorá zabezpečuje spojenie rozličných skutočností a analógia, ktorá zabezpečuje porovnávanie skutočností a zisťovanie zhodných znakov medzi nimi.

Skúmanie verzií pozostáva z analýzy verzií a z praktickej previerky verzií a následkov z nich odvodených.

Poznanie praktických okolností udalosti je vyšetrovateľom spočiatku hodnotené len pravdepodobne a postupne, a až na základe dokazovania ako vierohodné. Pravdepodobnosť a vierohodnosť vyjadrujú charakteristiku poznania, jeho odôvodnenosť, stupeň dokázania. Pravdepodobnosť znamená nedostatočne odôvodnené poznanie. Vierohodnosť znamená odôvodnené poznanie, ktoré vylučuje akékoľvek pochybnosti o jeho súlade so skutočnosťou. Pravdepodobné poznanie, ktoré sa premieňa do verzií vyšetrovateľa je podmienené neprítomnosťou dostačujúcich údajov pre vierohodné závery vo veci.

Pre následnú etapu dokazovania a vyšetrovania je typická previerka verzií, skúmanie dôkazov a tvorba konečných záverov vo veci.

Charakterizuje ju:

- usporiadanie dôkazných informácií vo vzťahu k všetkým elementom skutkovej podstaty trestného činu v jednotný systém,
- hodnotenie jednotlivých dôkazov,
- formovanie doplňujúcich poznatkov, na základe previerky jednotlivých okolností, sporných dôkazov,
- hodnotenie všetkých verzií, riešenie otázky o vylúčení nepravdivých verzií a potvrdenie jedinej možnej verzie a jej premena na vierohodný záver vo veci,
- odstránenie logických protikladov medzi jednotlivými dôkazmi,
- hodnotenie celého súboru dôkazov a tvorba jednoznačných záverov vo veci.¹⁹

Pravdepodobnosť a vierohodnosť ako stupeň poznania

Pravdepodobnosť a vierohodnosť predstavujú určitý stupeň poznania, jeho odôvodnenosť a preukázateľnosť. Ich vzájomný vzťah je pritom protikladný. Pravdepodobnosť znamená

¹⁹ Luzgin, I. M. *Logika vyšetrovania*. Bratislava: Ústav kriminalistiky, 1982, s. 63-72.

nedostatočne odôvodnené poznanie, zatiaľ čo vierohodnosť znamená plne odôvodnené poznanie, ktoré nepripúšťa akékoľvek pochybnosti o jeho správnosti a súlade so skutočnosťou.

Pojmy pravdepodobnosť a vierohodnosť odrážajú hodnotenie dosiahnutého stupňa poznania, príčin súvislostí medzi javmi, možnosti vzniku určitej udalosti. K ich konkretizácii dochádza v závislosti od predmetu skúmania a osobitostí ľudského konania. Predmetné pojmy sa využívajú vo vzťahu k ohodnoteniu kvalitatívnej určitosti myslenia, jednotlivých foriem jeho prejavu – súdy, úsudky, hypotézy a ucelených systémov poznania, napr. rôznych teórií.

Pravdepodobné sú také tvrdenia, ktorého argumenty môžu byť súčasne použité tiež pre iné tvrdenia, vrátane takých, ktoré budú protikladné. Ako vierohodné sú posudzované také tvrdenia, ktoré vylučujú možnosť, aby na rovnakých argumentoch bolo možné založiť protikladné tvrdenie. Vierohodnosť je úplná odôvodnenosť a úplne dokázané poznanie.²⁰

V rámci dokazovania a vyšetrovania trestných činov je možné považovať za pravdepodobné poznanie takú znalosť okolností prípadu, ku ktorej dospel vyšetrovateľ na základe skúmania a hodnotenia určitého, nie však vyčerpávajúceho súhrnu dôkazov a iných informácií, ktorý pripúšťa možnosť rôzneho výkladu týchto okolností, ponecháva však priestor pre pochybnosti ohľadne správnosti určitého vysvetlenia a vyžaduje si ďalšie preverovanie a zdôvodňovanie. Pravdepodobné poznanie predstavuje také poznatky, z ktorých možno odvodiť nie jeden jediný záver, ale viac protikladných a z hľadiska svojho obsahu rôznych záverov.

Pravdepodobné poznanie je podmienené objektívnymi a subjektívnymi činiteľmi. K objektívnym činiteľom patrí skutočnosť, že chýbajú dostatočné poznatky k odôvodneniu jedinej možnosti záveru vzhľadom k dokazovanej skutočnosti. Poznanie pravdepodobné sa vzťahuje na doteraz neznáme okolnosti prípadu, ako sú napr. príčiny udalosti, spôsob spáchania trestného činu, pohnútky, osoba neznámeho páchatela. Poznanie o daných okolnostiach sa považuje za pravdepodobné len do tej doby, pokiaľ vyšetrovateľ na základe poznatkov získaných z rôznych prameňov nedospeje k presvedčeniu, že obsah konkrétneho poznania zodpovedá skutočnosti a je hodnoverný. Čím menším množstvom poznatkov disponuje vyšetrovateľ v počiatočnej etape dokazovania a vyšetrovania, tým sú tieto poznatky neurčitejšie a tým je aj väčšia neurčitosť poznania okolností vzťahujúcich sa k danej udalosti.

Subjektívne presvedčenie vyšetrovateľa, ako miera skutočnej možnosti určitého objasnenia prípadu, má rôzne stupne pravdepodobnosti, ktoré sú dané obsahom

²⁰ Porada, V. a kol. *Kriminalistika. Teória, metódy, metodológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2014, s. 344.

objektívnych dôvodov a ich hodnotením, môže ísť o poznanie veľmi pravdepodobné, pravdepodobné, málo pravdepodobné a nepravdepodobné.²¹

Za vierohodné poznanie sa považuje v dokazovaní a vyšetrovaní taká znalosť taktických okolností udalosti, ktorá vyplýva zo skúmania komplexného súboru poznatkov, ktoré boli v danom prípade zistené. Prítom musí ísť o takú znalosť, ktorá obsahuje jedine možné a na dôkazoch založené vysvetlenie udalosti, ktoré nepripúšťa akýkoľvek iný výklad. Charakteristickým znakom vierohodného poznania je skutočnosť, že sa opiera o všestranne preverené dôkazy a nedovoľuje protikladné vysvetlenia. Práve preto v dokazovaní a vyšetrovaní musí byť vyvinutá maximálna snaha na dosiahnutie vierohodného poznania.

K vierohodnému poznaniu o všetkých okolnostiach prípadu nie je možné dospieť naraz. Vierohodné poznanie o určitej časti okolnosti je dôsledkom bezprostredného zisťovania skutkového stavu veci, zatiaľ čo skryté súvislosti a pohnútky, ktoré nie je možné skúmať bezprostredne, sú zisťované sprostredkované na základe zhromažďovania, skúmania a hodnotenia dôkazov. Dosiahnutie predmetného poznania predstavuje zložitý proces, ktorého typickým znakom je postupné zhromažďovanie poznatkov o udalosti a postupný prechod od pravdepodobného k vierohodnému.

Snahou vyšetrovateľa je získať vierohodné informácie a na ich základe dospieť k správnym záverom. Práve v tom spočíva zložitosť vyšetrovania, že nemožno každú zistenú informáciu hneď považovať za vierohodnú. Veľmi často sa stáva, že ide o informáciu nepravdivú, ktorá nezodpovedá skutočnosti, prípadne o informáciu lživú, či úskočnú. Tieto okolnosti komplikujú dokazovanie, pretože je potrebné znovu preverovať jednotlivé dôkazy, avšak ani v tejto situácii nie je vylúčené dosiahnutie vierohodného poznania o udalosti trestného činu.

Odstraňovanie rozporov medzi vierohodnosťou výsledkov poznania dosiahnutého v procese dokazovania a nejednoznačnosťou konkrétnych dôkazov prebieha nasledovne. Vyšetrovateľ využíva dôkazy nie izolovane a bez akýchkoľvek vzájomných súvislostí, ale posudzuje ich na základe:

- skúmania pôvodu jednotlivých dôkazov, ich štruktúry a prvkov tejto štruktúry,
- zisťovania vzájomných súvislostí medzi dôkazmi,
- odvodzovania záverov a formovania vierohodného poznania na základe celého súhrnu dôkazov.²²

Iba takýto prístup k dôkazom môže zaručiť dosiahnutie vierohodného poznania v procese dokazovania. Spôľahlivosť záverov sa prítom dosahuje práve súhrnom vzájomne súvisiacich dôkazov. Aby bol dôkaz spoľahlivým podkladom pre odvodenie vierohodného

²¹ Luzgín, I. M. *Vyšetrovanie ako proces poznania*. I. Praha: Katedra kriminalistiky, 1978, s. 42-46.

²² Zouhar, M. *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory*. Bratislava, VEDA, 2008, s. 145, 149.

záveru, nemôže byť posudzovaný izolovane bez prihliadnutia na vzájomné súvislosti s ostatnými dôkazmi, bez prihliadnutia k súhrnu dôkazov. Iba v súhrne dôkazov sa prejavuje kvalitatívny význam každého jednotlivého dôkazu a iba z neho možno usudzovať, ktorý z nich je vierohodný a ktorý nie.

Zisťovanie vierohodnosti alebo nevierohodnosti jednotlivých dôkazov sa realizuje:

- sústavným hodnotením dôkazov v priebehu celého dokazovania a vyšetrovania,
- využitím rôznych prostriedkov a metód zisťovania, skúmania a hodnotenia dôkazov v plnom súlade s ustanoveniami a požiadavkami Trestného zákona a Trestného poriadku,
- rozčlenením dokazovania a vyšetrovania do jednotlivých etáp, v rámci ktorých sa zisťuje postupne skutkový stav veci bez dôvodných pochybností.

Vierohodnosť dôkazov je určovaná aj na základe hodnotenia ich všeobecného a špecifického vzťahu k prípadu a na základe ich prípustnosti v jednotlivých prípadoch.

Posúdenie vierohodnosti dôkazov na základe poznania ich obsahu a prameňa možno dosiahnuť iba súčasným hodnotením metódy získavania jednotlivých dôkazov a súhrnu metód, ktoré používa vyšetrovateľ pri zhromažďovaní, skúmaní a hodnotení dôkazov. Dôkazy a z nich vyplývajúce poznanie možno považovať za vierohodné iba vtedy, ak aj metódy použité k ich zisťovaniu boli rovnako vierohodné.

Vierohodné poznanie sa formuje v dokazovaní postupne od začatia vyšetrovania až po jeho skončenie v súlade s bezprostredným skúmaním faktov, odstraňovaním rozporov medzi dôkazmi a preverovaním ich pravdivosti.

Záver vyšetrovateľa o udalosti je vierohodný iba vtedy, ak sú vysvetlené možné rozpory pri objasňovaní faktov a rozpory medzi jednotlivými dôkazmi.²³

Záver

Obsah praktickej činnosti vyšetrovateľa spočíva v zhromažďovaní, skúmaní a hodnotení dôkazov, t.j. v dokazovaní trestnej veci. Táto činnosť sa nezaobíde bez využitia logiky v dokazovaní, ktorá poukazuje na logické osobitosti vlastného dokazovania vo vyšetrovaní.

Poznanie zákonitostí logiky predstavuje nevyhnutnú súčasť právnickej a vyšetrovateľskej činnosti. Neuplatňovanie zákonov, princípov logiky, vytvorenie nesprávnych myšlienkových záverov, predloženie klamlivých argumentov zásadným spôsobom ovplyvňuje predovšetkým oblasť postupov a rozhodnutí v práve, osobitne v trestnom práve procesnom a v dokazovaní. Logika úsudkov, prísne dodržiavanie zákonov, spravodlivé myslenie pri vyšetrovaní

²³ Luzgin, I. M. *Vyšetrovanie ako proces poznania. II. Praha: Katedra kriminalistiky, 1978, s. 56-61.*

a rozhodovaní trestných vecí je nevyhnutnou požiadavkou na každý orgán činný v trestnom konaní a rovnako aj súd.

Vzhľadom k tomu, že myslenie vyšetrovateľa v logických súvislostiach vytvára a formuje vlastný proces dokazovania je nevyhnutné, aby každý vyšetrovateľ poznal možnosti využitia logiky v procese dokazovania.

Zoznam literatúry

- HOLCR, K., PORADA, V. a kol. Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2011, 242 s. ISBN 978-80-7380-329-2.
- HOLOMEK, J. Formálna logika I. Bratislava: Akadémia PZ, 2003, 107 s. ISBN 80-8054-287-2.
- IVOR, J. a kol. Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kontroly kriminality. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, 905 s. ISBN 978-80-7380-440-4.
- KNAPP, V., GERLOCH, A. Logika v právním myšlení. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 230 s. ISBN 80-86432-02-5.
- KURILOVSKÁ, L. Základné zásady trestného konania. Účel a základná limitácia. Šamorín: Heuréka, 2013, 141 s. ISBN 978-80-89122-91-2.
- LUZGIN, I. M. Vyšetrovanie ako proces poznania. I. Praha: Katedra kriminalistiky, 1978, 152 s.
- LUZGIN, I. M. Vyšetrovanie ako proces poznania. II. Praha: Katedra kriminalistiky, 1978, 90 s.
- LUZGIN, I. M. Logika vyšetrovania. Bratislava: Ústav kriminalistiky, 1982, 86 s.
- PORADA, V. a kol. Kriminalistika. Teória, metódy, metodológia. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2014, 459 s. ISBN 978-80-7380-490-9.
- ROMŽA, S., BRUNA, E. a kol. Hodnoty trestného práva, kriminalistiky, kriminológie, forenzných a bezpečnostných vied v teórii a praxi. Pocta prof. JUDr. Ing. Viktorovi Poradovi, DrSc., Dr. h. c. mult. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2020, 1066 s. ISBN 978-80-7380-829-7.
- VIKTORYOVÁ, J. a kol. Teória a prax dokazovania vo vyšetrovaní. Bratislava: Akadémia PZ, 2001, 354 s. ISBN 80-8054-201-5.
- VIKTORYOVÁ, J., BLATNICKÝ, J. Teória dokazovania – logika v dokazovaní. Bratislava, Akadémia PZ, 2015, 216 s. ISBN 978-80-8054-889-6.
- VIKTORYOVÁ, J., BLATNICKÝ, J. Teória dokazovania – logika v dokazovaní. Bratislava, Akadémia PZ, 2021, 253 s. ISBN 978-80-8054-617-5.
- ZIMA, J. Logika a možnosti jej využitia v policajnej praxi. In: Policajná teória a prax. Roč. 1, č. 1 (1993), s. 70-76.
- ZIMA, J. Logika. Bratislava: Akadémia PZ, 1999, 125 s. ISBN 80-8054-104-3.
- ZOUHAR, M. Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory. Bratislava, VEDA, 2008, 429 s. ISBN 978-80-224-1040-3.
- Zákon č. 301/2005 Z. z. – Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Identifikácia internetových obchodov umožňujúcich nelegálny predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom zakázaných látok

Identification of online stores enabling the illegal sale of unregistered nutritional supplements containing prohibited substances

L'UBOŠ CEHLÁRIK¹, ŠTEFAN ZACHAR²

Abstrakt

Predkladaná práca sa zameriava na farmaceutickú kriminalitu a problematiku internetového predaja nelegálnych farmaceutických produktov s obsahom zakázaných látok. Cieľom práce bolo mapovanie slovenského internetového prostredia so zameraním na vyhľadanie internetových obchodov poskytujúcich nelegálny predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom selektívnych modulátorov androgénnych receptorov – andarínu, ligandrolu, ostarínu a testolónu. Prostredníctvom rozšírených skríningových možností internetového vyhľadávača sme identifikovali 16 internetových obchodov, ktoré umožňovali predaj neregistrovaných výživových doplnkov, ktoré v príslušných internetových popisoch produktov, internetových textoch alebo etiketách obalov deklarovali obsah selektívnych modulátorov androgénnych receptorov.

Kľúčové slová

Farmaceutická kriminalita, selektívne modulátory androgénnych receptorov, internetový predaj, internetový obchod, športová výživa, doping

Abstract

The presented work focuses on pharmaceutical crime and the issue of internet sales of illegal pharmaceutical products containing prohibited substances. The aim of the work was to map the Slovak internet environment with a focus on finding online stores providing illegal sales

¹ mjr. Mgr. Ľuboš Cehlárik, PhD., Katedra kriminalistiky a forenzných vied, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

² Mgr. Štefan Zachar, PhD., Katedra informatiky a manažmentu, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

of unregistered nutritional supplements containing selective androgen receptor modulators - andarin, ligandrol, ostarin and testolone. Through the advanced screening capabilities of the Internet search engine, we identified 16 Internet stores that allowed the sale of unregistered nutritional supplements that declared the content of selective androgen receptor modulators in the relevant Internet product descriptions, Internet texts, or packaging labels.

Keywords

Pharmaceutical crime, selective androgen receptor modulators, internet sales, internet shop, sports nutrition, doping

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-03>

Úvod

V posledných rokoch došlo na Slovensku k výraznému nárastu zneužívania látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom, profesionálnymi alebo amatérskymi športovcami, predávaných vo forme neregistrovaných výživových doplnkov prostredníctvom internetu. Považujeme to za výsledok nelegálnych aktivít organizovaných skupín páchajúcich farmaceutickú kriminalitu, ktoré majú zásadný vplyv na oficiálnu športovú činnosť na Slovensku. Výsledkom širšieho spektra nelegálnych aktivít (manipulácia s nepovolenými liekmi, liečivami, neregistrovanými výživovými doplnkami, falšovanie liekov a neoprávnené zaobchádzanie s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom) sú dopingové škandály s pozitívnymi dopingovými nálezmi u profesionálnych športovcov, ale najmä ohrozenie verejného zdravia. Farmaceutická kriminalita sa stala bezpečnostným rizikom aj pre vysokú mieru latencie a jej globálny charakter.

Členovia organizovaných skupín, ktorí páchajú farmaceutickú kriminalitu, sa pokúšajú zabezpečiť prienik falšovaných liekov alebo neregistrovaných výživových doplnkov pre športovcov do dodávateľských reťazcov, ktoré sú prísne monitorované výrobcami a príslušnými regulačnými orgánmi. V rámci veľkoobchodného reťazca je prienik náročnejší, čo svedčí o lepšej kontrole distribučných procesov. V prípade maloobchodu je situácia opačná, a preto veľmi nebezpečná. Odhaľovanie falšovaných liekov a boj proti výrobe, distribúcii a predaju neregistrovaných výživových doplnkov pre športovcov je veľmi zložitý proces z hľadiska vyšetrovania, výkonu kriminalistickej expertízy, finančných nákladov, ale najmä vďaka výbornej schopnosti členov organizovaných skupín pripravovať a baliť farmaceutické produkty tak, aby neboli rozpoznateľné od originálov, príp. aby vzbudzovali dojem zaručenej kvality. Spôsoby distribúcie a schémy využívania poštových a kuriérskych služieb je mimoriadne sofistikované, ich popis je nad rámec predkladanej práce.³

³ OECD/EUIPO (2020), *Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products, Illicit Trade*, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/a7c7e054-en>

V nadväznosti na vyššie uvedené fakty by sme radi upozornili aj na rastúcu silu a možnosti využívania internetu v súvislosti s páchaním farmaceutickej kriminality. Internet totiž poskytuje široké možnosti distribúcie originálnych, ale i falšovaných farmaceutických produktov pomocou rôznych internetových stránok, či už vo forme internetových lekární, alebo internetových obchodov zameraných na športovú výživu. Je už dobre známe, že internet umožňuje predajcom falšovaných a nekvalitných farmaceutických produktov ukrývať svoju identitu, utajovať informácie o produktoch, dômyselne s nimi manipulovať tak, aby nebol ich predaj trestne postihnuteľný. Na základe tohto sa páchatelom farmaceutickej kriminality ľahšie vstupuje na regulované trhy.

Do posudzovania rozsahu a závažnosti internetového obchodovania s falšovanými farmaceutickými produktmi sa významne angažuje Svetová zdravotnícka organizácia (WHO), ktorá odhaduje, že viac ako polovica liekov, ktoré sú zakúpené na internete, pochádza z nelegálnej činnosti internetových lekární a internetových obchodov, ktoré úmyselne utajujú svoju fyzickú adresu pre možnosť osobného odberu. Už v roku 2002 WHO dôrazne apelovala na posilnenie informovanosti rozvojových krajín v súvislosti s overovaním kvality a bezpečnosti liekov prostredníctvom multilaterálneho systému výmeny informácií a zároveň poukázala aj na fakt, že negatívne účinky liekov patrili na štvrtú až šiestu pozíciu príčin úmrtí osôb v USA, pričom v Európe sú negatívne účinky liekov zodpovedné za 15 % z celkového počtu hospitalizácií.⁴

V nasledujúcej časti práce sa budeme venovať problematike internetového predaja neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom selektívnych modulátorov androgénnych receptorov. Jedná sa o látky, ktoré sa svojimi vlastnosťami podobajú anabolickým steroidom, a preto sa stali predmetom nelegálneho obchodovania a zneužívania v športovom dopingu s negatívnym dopadom na život a zdravie človeka.

Selektívne modulátory androgénnych receptorov - charakteristika

Ako sme uviedli vyššie, neregistrované výživové doplnky sú ľahko dostupné prostredníctvom internetových obchodov zameraných na športovú výživu. Vzhľadom na nebezpečnosť tohto javu, považujeme za potrebné, aby sa v danej oblasti vykonávala osвета trénerov, profesionálnych alebo amatérskych športovcov, ale aj širokej verejnosti, najmä mládeže. Do boja proti tomuto negatívnemu javu sa na Slovensku angažuje Antidopingová agentúra

⁴ WORLD HEALTH ORGANIZATION. *More Global commitment needed to monitor Safety and Quality of medicines.* [online]. [cit. 9. február 2022]. Dostupné na internete: <https://www.who.int/news/item/14-10-2002-more-global-commitment-needed-to-monitor-safety-and-quality-of-medicines>

Slovenskej republiky, ktorá na svojej internetovej stránke uvádza riziká užívania výživových doplnkov⁵ a nebezpečných výživových doplnkov⁶.

Na základe vyššie uvedených poznatkov sa naše vedecké zameranie špecializovalo na identifikáciu internetových obchodov, ktoré poskytovali predaj neregistrovaných výživových doplnkov s deklarovaným množstvom selektívnych modulátorov androgénnych receptorov - andarínu, ligandrolu, ostarínu, testolónu, určených najmä pre športovcov. Ich užívanie predstavuje riziko pre profesionálnych športovcov, ktorého výsledkom môžu byť tresty v športovej činnosti za užitie zakázaných látok, ale aj trestnoprávne následky za užívanie látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom, ktoré sa vzťahujú k § 176 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Neoprávnené zaobchádzanie s látkami s anabolickými alebo iným hormonálnym účinkom“.

Americký úrad „U.S. Food and Drug Administration“⁷ vydal dňa 31. októbra 2017 varovanie⁸ v súvislosti s narastajúcim množstvom prípadov predaja a užívania výživových doplnkov na „budovanie tela“ s obsahom nesteroidných selektívnych modulátorov androgénnych receptorov (z angl. „selective androgen receptor modulators“ – skr. SARM/SARMs). Produkty sa propagujú, označujú a predávajú ako výživové doplnky, resp. doplnky stravy pre kulturistov a iných športovcov, avšak za výživové doplnky ich nemožno považovať vzhľadom na to, že neboli preskúmané úradom FDA z hľadiska ich bezpečnosti a účinnosti⁹. Majú budiť dojem alternatívy k populárnym anabolickým androgénnym steroidom za účelom zvýšenia objemu svalovej hmoty a sily. Mnohé obsahujú tvrdenia o schopnosti aktívnych zložiek zvýšiť alebo znížiť účinky androgénu. Avšak ide predovšetkým o život ohrozujúce látky s rizikom akútneho poškodenia pečene a obličiek, zmenšovania semenníkov a zväčšovania prs, neplodnosti, maskulinizácie žien, vzniku srdcového infarktu a mozgovej príhody, môžu spôsobovať nízky vzrast detí, zvýšiť riziko zneužívania drog a alkoholu, môžu narúšať reguláciu hladiny lipidov v krvi, pričom dlhodobé účinky na ľudský organizmus nie sú vôbec známe. Úrad vyzval na okamžité zastavenie ich užívania a na možnosť využitia konzultácií so zdravotníckymi pracovníkmi v prípadoch vzniku nežiadúcich účinkov. Zdravotníci spätne

⁵ ANTIDOPINGOVÁ AGENTÚRA SR. Výživové doplnky. [online]. [cit. 8. marec 2022]. Dostupné na internete: <https://www.antidoping.sk/vyzivove-doplnky/>

⁶ ANTIDOPINGOVÁ AGENTÚRA SR. Nebezpečné výživové doplnky. [online]. [cit. 8. marec 2022]. Dostupné na internete: <https://www.antidoping.sk/nebezpecne-vyzivove-doplnky/>

⁷ „U.S. Food and Drug Administration“ je agentúra - úrad v rámci Ministerstva zdravotníctva USA, ktorý chráni verejné zdravie tým, že zaisťuje bezpečnosť a účinnosť humánnych a veterinárnych liekov, vakcín a iných biologických produktov na humánne použitie. To isté platí aj v prípadoch zdravotníckych pomôcok. Úrad je zodpovedný aj za kvalitu a bezpečnosť potravín, kozmetiky, výživových doplnkov a produktov, ktoré vyžarujú elektromagnetické žiarenie. Zodpovedá aj za reguláciu tabakových výrobkov.

⁸ U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. FDA in Brief: FDA warns against using SARMs in body-building products. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/news-events/fda-brief/fda-brief-fda-warns-against-using-sarms-body-building-products>

⁹ Uvedené platí aj pre podmienky registračného procesu výživových doplnkov na trh v Slovenskej republike.

podávali informácie úradu, ktorý potom zasielal varovné listy¹⁰ spoločnostiam, na základe ktorých museli predmetné produkty do 15 dní stiahnuť z internetového predaja. Obsah varovných listov tvorí najmä zákonné odôvodnenie, na základe ktorého je úrad FDA oprávnený vyzvať subjekt na stiahnutie nelegálneho výživového doplnku z predaja. V úvode listu sa uvádzajú konkrétne nelegálne farmaceutické produkty s presnými názvami – napr. „The Lieutenant (MK-2866)“ al. „The Officer (LGD-4033)“ a výpočet možných zdravotných rizík spojených s ich užívaním. Ďalej sa uvádzajú presné chemické názvy a vymenúvajú konkrétne doplňujúce informácie z etikiet obalov, z ktorých sa vyvodzujú závery, že predmetné produkty nespĺňajú príslušné parametre pre legálne výživové doplnky vo vzťahu k platnej legislatíve príslušného štátu. Keďže nelegálne predávané produkty obsahujú selektívne modulátory androgénnych receptorov, ktoré majú vplyv na štruktúru alebo funkciu tela (budovanie svalov, zvyšovanie sily), úrad ich podľa platnej legislatívy označuje ako drogy a zároveň prijímateľa varovnej správy upozorňuje, že boli schválené (SARMs) iba na skúmanie a rozsiahle klinické skúšania, tzn. ide aj o neschválené „nové lieky“ (pozn. aut. – práve výsledky z čiastkových klinických skúšok so SARMs látkami umocnilo ich zneužívanie, pretože významným efektom ich aplikácie sú anabolické účinky na ľudský organizmus, z ktorého profitujú najmä kulturisti alebo niektorí vrcholoví a amatérski športovci). Pri nezákonnom predaji uvedených nelegálnych produktov sa často stretávame s prípadmi¹¹, kedy páchatelia trestnej činnosti obchádzajú príslušnú legislatívnu úpravu tým, že na etiketu obalov uvádzajú vyhlásenia o vylúčení zodpovednosti a vyhlásenia, že prípravky nie sú určené pre ľudskú spotrebu.

¹⁰ Príkl. varovných listov: U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. (1) Warning Letter: Big Dan's Fitness / Nutrition, LLC [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/warning-letters/big-dans-fitness-nutrition-llc-494626-05252017>; (2) Warning Letter: Panther Sports Nutrition [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/warning-letters/panther-sports-nutrition-535341-10232017>; (3) Warning Letter: Infantry Labs, LLC [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/warning-letters/infantry-labs-llc-535333-10232017> - FDA upozorňuje spoločnosť Infantry Labs, LLC na nelegálny predaj ostarínu (MK-2866) pod názvom „The Officer“ a ligandrolu (LGD-4033) pod názvom „The Lieutenant“.

¹¹ Prípadová štúdia (1): U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. North Carolina Man Ran Lucrative Fraud Scheme Selling Unapproved Substances that Mimic the Health Benefits of Legal Drugs. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/press-releases/north-carolina-man-ran-lucrative-fraud-scheme-selling-unapproved-substances-mimic-health-benefits>; Prípadová štúdia (2): Owner of Sport Supplement Company Sentenced for Unlawful Distribution of Steroid-like Drugs. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/press-releases/owner-sport-supplement-company-sentenced-unlawful-distribution-steroid-drugs>; Prípadová štúdia (3): Owner of Texas Sport Supplement Company Pleads Guilty to Unlawful Distribution of Steroid-like Drugs. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/press-releases/owner-texas-sport-supplement-company-pleads-guilty-unlawful-distribution-steroid-drugs>

V roku 2017 Americká antidopingová agentúra „U.S. Anti-Doping Agency“ nadväzuje a aktívne reaguje na predchádzajúcu výzvu amerického úradu FDA, ktorá taktiež na svojej internetovej stránke zverejnila správu^{12,13}, kde upozorňuje spotrebiteľov výživových doplnkov na obsah nebezpečných a nelegálnych zložiek v týchto farmaceutických produktoch. Uvádzané sú pod skratkou „SARM/SARMs“. Upozornila, že ich užívanie je nebezpečné, nezákonné a predstavujú bezprostredné riziko pre spotrebiteľov, pričom môžu ohrozovať kariéru profesionálnych športovcov (tresty za športový doping) a nemajú miesto v žiadnom výživovom režime športovcov. Nemožno ich absolútne považovať za doplnky stravy, pretože neboli riadne preskúmané a schválené úradom FDA. Napriek tomu sa na trhu vyskytujú v množstve falšovaných produktoch označených ako „dietary supplements - doplnky stravy“, pričom sú na etiketách obalov priamo označené napr. „Ostarine“ alebo alternatívnym „nič nehovoriacim“ názov, prípadne nie sú uvedené vôbec.

Z odbornej literatúry ďalej uvádzame¹⁴, že na liečbu symptómov ochorení ako je rakovina, AIDS alebo priamo na liečbu osteoporózy, hypogonadizmu a nedostatku testosterónu, sa využíva steroidná substitučná liečba. Značné množstvo vedľajších účinkov spojených s touto liečbou, pri ktorej sa užívajú syntetické deriváty testosterónu, viedlo k vývoju novej triedy zlúčenín - selektívne modulátory androgénnych receptorov. SARMs látky predstavujú účinné ligandy androgénnych receptorov, ktoré sa vyznačujú schopnosťou selektívne ovplyvňovať aktivitu androgénneho receptora. Pôsobia ako úplní agonisti androgénnych receptorov nachádzajúcich sa na povrchu tkanív svalov a kostí a čiastoční agonisti androgénnych receptorov nachádzajúcich sa na povrchu androgénnych tkanív prostaty a semenníkov. Z uvedeného dôvodu sa ich terapeutické použitie javí ako sľubné z hľadiska eliminácie niektorých bežných vedľajších účinkov, ktoré spôsobujú práve androgénne steroidy (napr. hyperplázia prostaty a poškodenie pečene). Platí, že všetky zlúčeniny, ktoré sú schopné interagovať s androgénnymi receptormi a selektívne modulovať ich aktivitu, považujeme za SARMs látky bez ohľadu na rozdiely v ich chemickej štruktúre. Ide teda o heterogénnu triedu zlúčenín, ktorá obsahuje steroidné i nesteroidné deriváty, ktoré sa klasifikujú na základe farmakofóru¹⁵. Prvé SARMs látky boli navrhnuté už v roku 1999¹⁶ a odvtedy bolo navrhnutých

¹² U.S. ANTI-DOPING AGENCY. Dietary Supplement Industry and U.S. Anti-Doping Agency Warn Consumers about Dangerous, Illegal Ingredients Known as SARMs. [online]. [cit. 2. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.usada.org/dietary-supplements/usada-supplement-groups-support-action-on-dangerous-sarms/>

¹³ U.S. ANTI-DOPING AGENCY. Selective Androgen Receptor Modulators (SARMs) – What Athletes Need to Know. [online]. [cit. 4. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.usada.org/spirit-of-sport/education/selective-androgen-receptor-modulators-sarms-prohibited-class-anabolic-agents/>

¹⁴ STACCHINI, C. et al. 2021. Simultaneous detection of different chemical classes of selective androgen receptor modulators in urine by liquid chromatography-mass spectrometry-based techniques. In: J. Pharm. Biomed. Anal. Vol. 195, p. 113849-113863.

¹⁵ Farmakofór je časť molekuly, ktorá je zodpovedná za afinitu k biologickému cieľu a za jeho následnú biologickú odozvu.

¹⁶ DALTON, T. J. et al. 1998. Discovery of non-steroidal androgens. In: Biochem. Biophys. Res. Commun. Vol. 244, p. 1-4.

a syntetizovaných množstvo vhodných terapeutických kandidátov, avšak v súčasnosti nie sú schválené žiadne SARMs na terapeutické použitie¹⁷. Niektoré sú v klinickom skúšaní na ochorenia charakteristické funkčnými obmedzeniami s pribúdajúcim vekom osôb alebo na rôzne chronické ochorenia, osteoporózu, kachexiu, rakovinu prsníka, chronické (sarkopénia, dystrofia) alebo akútne svalové degeneratívne ochorenia, chronickú obštrukčnú chorobu pľúc, konečné štádium ochorenia pečene a obličiek, srdcové zlyhanie, HIV. Ako sme však už uviedli vyššie, napriek tomu, že SARMs látky nie sú vôbec schválené na terapeutické účely, stali sa predmetom obchodovania na čiernom trhu vo forme neregistrovaných výživových doplnkov, ktoré zneužívajú predovšetkým športovci na zvýšenie výkonu vďaka ich anabolickým vlastnostiam a schopnostiam stimulovať androgénne receptory v kostiach a svaloch.

V roku 2011 bol publikovaný prvý nepriaznivý analytický nález¹⁸ (z angl. „Adverse Analytical Finding“) SARMs látky (andarín, S-4) v rámci športovej činnosti. Je zaujímavé, že štúdia bola ihneď publikovaná v prestížnom kriminalistickom žurnály „Forensic Science International“, čím sa len dokazuje dôležitosť riešenia uvedenej problematiky na úrovni orgánov činných v trestnom konaní, certifikovaných a akreditovaných laboratórií zameraných na dopingové kontroly a univerzitné nemocnice. Odvtedy dochádzalo k nárastu zistených prípadov ich zneužívania, predovšetkým spomenutého andarínu, ostarínu, postupne aj ligandrolu a testolónu^{19,20}.

Svetová antidopingová agentúra zaznamenala v roku 2018 celkom 4 896 dopingových náleзов, z toho v 406 prípadoch boli zistené látky patriace do podskupiny „S1.2 Iné anabolické látky“ a konkrétne v 45 prípadoch boli zistené látky ostarín, ligandrol a andarín, čo predstavuje nárast o 800 % oproti roku 2016. Zároveň upozornila, že SARMs látky sa začínajú zneužívať aj v prípadoch podpory rastu hospodárskych zvierat, čo môže vyvolať falošne negatívne testy v rámci kontroly športového doping, ktoré by sa mohli vyskytnúť po konzumácii kontaminovaného mäsa²¹ a neboli ani stanovené dlhodobé zdravotné dôsledky jeho konzumácie.

¹⁷ SARMs látky nie sú schválené americkým úradom FDA a ani Európskou liekovou agentúrou.

¹⁸ GRATA, E. et al. 2011. SARM-S4 and metabolites detection in sports drug testing: a case report. In: *Forensic Sci. Int.* Vol. 213, p. 104-108.

¹⁹ STARCEVIC, B. et al. 2013. Detection of the selective androgen receptor modulator S-4 (Andarine) in a doping control sample. In: *Drug Test. Anal.* Vol. 5, p. 377-379. Informácie získané len z abstraktu publikácie.

²⁰ COX, D. H. et al. 2017. Detection LGD-4033 and its metabolites in athlete urine samples. In: *Drug Test. Anal.* Vol. 9, p. 127-134.

²¹ KNITZ, P. et al. 2021. Perspectives in Evaluating Selective Androgen Receptor Modulators in Human Hair: A Short Communication. In: *Ther. Drug. Monit.* Vol. 43, p. 298.

Wagoner a kol.²² na tento stav reagovali zaujímavou štúdiou zameranou na identifikáciu a kvantifikáciu uvedených látok vo výživových doplnkoch s cieľom porovnať analyzovaný obsah s údajmi na etiketách obalov. Jedná sa o ďalšiu významnú vedeckú prácu, v ktorej autori vyhľadávali farmaceutické produkty v období od 18. februára 2016 do 25. marca 2016 prostredníctvom vyhľadávača „Google“ cez internetové prehliadače „Chrome“ a „Internet Explorer“ za účelom identifikácie dodávateľov poskytujúcich predaj. V období od apríla do augusta 2016 boli produkty zakúpené a analyzované pomocou analytických metód a postupov Svetovej antidopingovej asociácie. Výsledky analytických meraní autori porovnali s informáciami uvedenými na etiketách obalov. Spomedzi 44 farmaceutických produktov, ktoré boli uvedené na trh a predávané ako selektívne modulátory androgénnych receptorov len 23 (52 %) obsahovalo jeden alebo viac selektívnych modulátorov androgénnych receptorov. Ďalších 17 farmaceutických produktov (39 %) obsahovalo úplne inú neschválenú látku (napr. GW-501516 s komerčnými názvami „Endurobol“ alebo „Cardarine“ ako agonista PPAR δ receptorov, ktoré zaraďujeme do skupiny metabolických modulátorov). Vo zvyšných 4 prípadoch (9 %) nebola zistená prítomnosť žiadnej účinnej látky. Len v 18 produktoch zo 44 (41 %) sa množstvo účinnej látky zhodovalo s množstvom uvedeným na etikete obalu a v 26 prípadoch (59 %) boli zistené rozdiely v množstvách účinných látok zistených analýzou v porovnaní s údajmi uvedenými na etiketách obalov.

Z hľadiska metodológie našej vedeckej práce v tejto oblasti považujeme za významnú publikáciu autora Pineau a kol.²³, ktorí štúdiu zamerali na odhaľovanie dopingových látok a ich distribútorov na internetových fórach s cieľom komplexného pochopenia internetového trhu za určité skúmané obdobie. Pre tento účel navrhli vhodný algoritmus, prostredníctvom ktorého sa bude dať operatívne monitorovať internetový predaj dopingových látok a aktivita distribútorov. Pomocou neho preskúmali 13 internetových diskusných fór s takmer jedným miliónom hesiel extrahovaných pomocou programov slúžiacich na vyhľadávanie zdrojových kódov. Výsledky preukázali, že najdiskutovanejším typom produktov boli anabolické androgénne steroidy a nové produkty na báze peptidov. Zistených bolo 327 dodávateľov, ktorí na diskusných fórach odkazovali väčšinou na vlastné internetové stránky, príp. umožňovali predaj prostredníctvom e-mailovej komunikácie. Prácu uvádzame aj z dôvodu poukázania na efektívne využívanie moderných informačných technológií v procese odhaľovania a vyšetrovania farmaceutickej kriminality.

Selektívne modulátory androgénnych receptorov - legislatíva

Selektívne modulátory androgénnych receptorov sú chemické látky, ktoré sú v celosvetovej oficiálnej športovej činnosti zakázané a zaraďujú sa do skupiny anabolických látok ozn. ako „S1 Anabolic Agents – S1 Anabolické látky“, konkrétne do druhej podskupiny nazvanej ako „2. Other anabolic agents – 2. Iné anabolické látky“ uvedenej v „Prohibited List – Zoznam

²² WAGONER, V. M. R. et al. 2017. *Chemical Composition and Labeling of Substances Marketed as Selective Androgen Receptor Modulators and Sold via the Internet*. In: J. Am. Med. Assoc. Vol. 318, No. 20, p. 2004-2010.

²³ PINEAU, T. et al. 2016. *The study of doping market: How to produce intelligence from Internet forums*. In: Forensic Sci. Int. Vol. 268, p. 103-115.

zakázaných látok“, ktorý každoročne aktualizuje Svetová antidopingová agentúra²⁴. V tomto zozname sa nachádzajú konkrétne (prekl. autor): „klenbuterol, osilodrostat, selektívne modulátory androgénnych receptorov [SARMs, napr. andarín, Enobosarm (ostarín), LGD-4033 (ligandrol) a RAD140], zeranol a zilpaterol.

Slovenský právny rámec boja proti farmaceutickej kriminalite taktiež obsahuje novelizovanú trestnoprávnu úpravu platnú (od 1. 1. 2022) pre Slovenskú republiku pre látky s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom, medzi ktoré zaradíme aj selektívne modulátory androgénnych receptorov. Ich výpočet je možné hľadať v prílohe k zákonu č. 397/2015 Z. z. s názvom „Zoznam látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“, zaradených do skupiny „C. Antagonisty a modulátory hormónov“ a podskupiny „3. Selektívne modulátory androgénnych receptorov (SARM) zahŕňajúce andarín, Enobosarm (ostarín), tibolón, zlúčeniny označované ako: LGD-4033; BMS-564, 929; LG-121071; GSK-078A; SARM S-1, S-4 a S-22“. V tomto zozname sa však nenachádza doposiaľ testolón (RAD140), ostarín (Enobosarm) je zaradený aj do skupiny „A. Anabolické látky“, podskupiny „2. Ostatné anabolické látky“ a selektívny modulátor ozn. ako S-4 je v podstate andarín a ostarín sa v odbornej literatúre označuje aj ako S-22²⁵, tzn. vytvára sa priestor pre zákonodarcu, aby vykonal ďalšiu aktualizáciu a spresnil zoznam látok tak, aby schválená legislatívna úprava § 176 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Neoprávnené zaobchádzanie s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“ bola s ním kompatibilnejšia a aplikovateľná na pribúdajúce množstvo chemických látok.

Vyššie uvedené poznámky predstavujú iba základné penzum informácií, ktoré nás motivovali k realizácii nášho vedeckého zámeru smerujúceho k identifikácii internetových obchodov, ktoré umožňovali predaj neregistrovaných výživových doplnkov v slovenskom internetovom prostredí.

Výskumná časť

Cieľom našej práce bolo identifikovať slovenské internetové obchody (objekt výskumu) umožňujúce predaj neregistrovaných výživových doplnkov pre športovcov (predmet výskumu), ktoré na etiketách obalov deklarujú prítomnosť a určité množstvo selektívnych modulátorov androgénnych receptorov, a to andarínu, ligandrolu, ostarínu a testolónu.

Na základe predošlých poznatkov sme stanovili **hypotézu**, že slovenské internetové prostredie umožňuje prevádzkovať internetové obchody zamerané na športovú výživu, ktoré poskytujú predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom selektívnych modulátorov androgénnych receptorov.

²⁴ WORLD ANTI-DOPING AGENCY. Prohibited List 2022. [online]. [cit. 3. apríl 2022]. Dostupné na internete: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/2022list_final_en.pdf

²⁵ KINTZ, P. et al. 2020. Identification of S22 (ostarine) in human nails and hair using LC-HRMS. Application to two authentic cases. In: Drug Test. Anal. Vol. 12, No. 10, p. 1508-1513.

Metodika práce

Na dosiahnutie vyššie stanoveného cieľa sme v rámci internetového vyhľadávania internetových obchodov poskytujúcich internetový predaj neregistrovaných výživových doplnkov pre športovcov s obsahom andarínu, ligandrolu, ostarínu a testolónu, zvolili metodiku práce, kde sme v prvej fáze analyzovali možnosti vyhľadávania, pričom sme vychádzali z kombinácie troch nasledovných stratégií:

- i. Využiť rozšírené možnosti internetového vyhľadávača http://www.google.com/advanced_search s obmedzením na vyhľadávanie v regióne „Slovensko“, jazyk obmedzený na „slovenčina“ a pre vyhľadanie presného slova alebo výrazu použiť názvy „andarín“, „ligandrol“, „ostarín“ a „testolón“.
- ii. Vyhľadať internetové obchody s deklarovaným sídlom firmy na Slovensku, ktoré poskytujú predaj neregistrovaných výživových doplnkov pre športovcov a systematicky prehliadať internetovú stránku príslušného internetového obchodu s cieľom vyhľadať konkrétne farmaceutické produkty.
- iii. Vyhľadávať vo vyhľadávači www.google.com bez použitia obmedzení a vyhľadávania presnej zhody. Pri vyhľadaní prvého internetového obchodu, ktorý by mal v ponuke neregistrovaný výživový doplnok s obsahom SARMS látky – systematicky prechádzať ponuku internetového obchodu a zaznamenávať ponuky požadovaných farmaceutických produktov. V prípade negatívneho výsledku pokračovať v prehliadaní ďalšieho internetového obchodu v stanovenom poradí.

Nakoľko izolované použitie uvedených stratégií by neprinášalo efektívne výsledky, aplikovali sme pri vyhľadávaní kombináciu všetkých troch stratégií.

V druhej fáze sme sa zamerali na aplikovanie vyhľadávacích stratégií na internetové obchody uložené v registri vyhľadávača Google. Vo výsledkoch vyhľadávania sme postupne zaznamenávali jednotlivé internetové obchody a ich farmaceutické produkty s deklarovaným obsahom SARMS látok. Vždy sme preverovali celú ponuku vyhľadaného internetového obchodu a pri identifikácii nového farmaceutického produktu s deklarovaným obsahom SARMS látok sme ich zaznamenali do databázy. Uvedeným postupom sme eliminovali potrebu opätovného preverovania ponuky internetového obchodu. V prípade, že sa pri preverovaní ponuky nasledujúceho internetového obchodu požadovaný farmaceutický produkt už nachádzal, doplnili sme iba údaj o jeho výskyte v danom internetovom obchode.

V tretej, doplňujúcej fáze, sme použili stratégiu vyhľadávania presnej zhody s obmedzením na región „Slovensko“ a „slovenský jazyk“. Uvedeným postupom sme doplnili databázu o ďalšie internetové obchody, ktoré neboli obsiahnuté vo vyhľadávačoch produktov.

V štvrtej, kontrolnej fáze, sme vykonávali kontrolu pomocou zadávania kľúčových slov bez obmedzení, čo však už neprinášalo ďalšie prírastky do databázy. Kľúčovými slovami boli názvy selektívnych modulátorov androgénnych receptorov – „Andarín (S-4)“, „Ligandrol (LGD-4033)“, „Ostarín (MK-2866) a „Testolón (RAD140)“.

Výsledky

Na základe aplikácie stratégií, z ktorých vznikol metodický postup pre identifikáciu slovenských internetových obchodov zameraných na výživu pre športovcov, a ktoré ponúkali v mesiaci október 2021 neregistrované výživové doplnky s obsahom selektívnych modulátorov androgénnych receptorov (andarín, ligandrol, ostarín, testolón), bolo vyhľadaných 16 slovenských internetových obchodov (tab. 1).

Tab. 1: Zoznam slovenských internetových obchodov poskytujúcich predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom SARMS látok

	Názov internetového obchodu
1	gymlabs.sk
2	musclebody.sk
3	fitnessbody.sk
4	anabolic-house.net
5	biomolecule-shop.net
6	potraviny-online.sk
7	gladiator-muscle.sk
8	profi-nutrition.net
9	americkedoplnky.sk
10	monsterking.eu
11	poza.sk
12	imuscle.sk
13	mdpprotein.sk
14	musclebody.eu
15	elitegym.sk
16	natural-body.webnode.sk

Všetky vyššie uvedené internetové obchody umožňovali zakúpiť neregistrované výživové doplnky s obsahom andarínu, ligandrolu, ostarínu a testolónu na fyzickú osobu, pričom boli čitateľné v slovenskom jazyku s príslušnými slovenskými návodmi k predávaným produktom. Realizáciu nákupu umožňovali podľa všeobecne známych pravidiel a postupov charakteristických pre internetový predaj. Na príslušnej stránke internetového obchodu sme vyhľadali požadovaný produkt a potvrdením možnosti „Kúpiť“ nám bolo umožnené zadávať príslušné identifikačné údaje ako „Kontaktné údaje“ vo forme e-mailovej adresy, „Dodacia adresa – Krajina/Oblasť, Meno, Priezvisko, Adresa, Poštové smerovacie číslo, Mesto, Telefón“

s možnosťou odoberať novinky a ponuky e-mailom, zadať darčekový poukaz alebo kód. V ďalšej časti sme vedeli navoliť formu dopravy a spôsob platieb. V konečnom kroku bolo možné produkt „Objednať“ s vyhotovením správy o spracovaní/potvrdení objednávky.

Počet vyhľadaných internetových obchodov nemožno považovať za konečný. Je možné oprávnené očakávať, že v slovenskom internetovom priestore sa vyskytujú aj ďalšie internetové obchody zamerané na predaj farmaceutických produktov určených na zlepšenie telesného vzhľadu a kondície s obsahom selektívnych modulátorov androgénnych receptorov. Tvrdíme to na základe poznatkov, že výrobcovia, predajcovia a distribútori predávajú farmaceutické produkty často pod legendou, aby dômyselne obchádzali legislatívu príslušného štátu. Ide o charakteristický jav vo farmaceutickej a drogovej trestnej činnosti, ktorý je zodpovedný za značnú mieru ich latencie.

Výsledky nemožno považovať za reprezentatívne, pretože naše obmedzenia pre selekciu a časový úsek realizácie výskumu je natoľko krátky²⁶, že nedokáže pružne reagovať na rýchlo sa meniaci charakter internetových stránok obchodov zameraných výživu pre športovcov.

Diskusia

Odborná verejnosť si jasne uvedomuje, že problém farmaceutickej kriminality je značne široký a zložitý, a preto je možné analogicky využiť teoretické poznatky o farmaceutickej kriminalite z oblasti falšovania liekov aj na problematiku nelegálneho obchodovania s výživovými doplnkami, nakoľko súčasťou aktivít nelegálnych internetových lekární je aj predaj výživových doplnkov.

Narastajúca popularita rôznych neregistrovaných farmaceutických produktov na Slovensku, ktoré sú predávané prostredníctvom internetových obchodov, vedie k dvom závažným javom charakteristickým pre farmaceutickú kriminalitu v oblasti obchodovania s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom. Prvým je samotná podstata nelegálneho obchodu s neregistrovanými výživovými doplnkami, ktoré obsahujú SARMs látky a druhým javom je manipulácia s množstvom SARMs látok obsiahnutých v jednotlivých dávkach produktov, pri ktorých je dôležité ich komplexné skúmanie aj z hľadiska pravosti obalov, etikiet, blistrov, použitia tlačových techník pri vyhotovovaní potlače obalov a pri vyhotovovaní príbalových letákov, príslušnej farmaceutickej dokumentácie, grafiky, ochranných prvkov, a to pomocou nedeštruktívnych metód skúmania dokumentov (napr. makroskopické a mikroskopické skúmanie, skúmanie v infračervenom a ultrafialovom žiarení - nevznikajú na objekte žiadne zmeny) a/alebo deštruktívnych metód skúmania dokumentov, pri ktorých

²⁶ Internetové obchody boli identifikované v mesiaci **október 2021**, tzn. ešte pred zavedením sprisňujúcej legislatívnej úpravy § 176 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Neoprávnené zaobchádzanie s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“ a § 135a Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Prechovávanie látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“.

dochádza k zmenám na skúmanom objekte.²⁷ Na tieto javy musia efektívne reagovať príslušné orgány činné v trestnom konaní a súdy, napríklad jednotnou a komplexnou európskou legislatívnou úpravou a zároveň príslušné orgány zodpovedajúce za vykonávanie prevencie.

Z vyššie uvedených dôvodov sme volili cieľ, objekt a predmet výskumu užšie. Jedná sa o pilotnú výskumnú prácu, v ktorej sme sa úmyselne a celkom realisticky zamerali na vysoko špecifickú skupinu neregistrovaných výživových doplnkov pre športovcov s obsahom takých chemických látok, ktoré sú príbuzné svojimi účinkami anabolickým steroidom, pričom ich bolo možné zakúpiť prostredníctvom cielene vyhľadaných internetových obchodov zameraných na športovú výživu.

Jednoduchým skríningom slovenského internetového prostredia, ktoré je voľne dostupné širokej verejnosti (deti, mládež, dospelí, starší dospelí; amatérsky alebo profesionálny športovci), sme stanovenú hypotézu potvrdili. Odôvodňujeme to tým, že sme v mesiaci október 2021, na základe presne definovaných parametrov internetového vyhľadávania, identifikovali 16 aktívnych slovenských internetových obchodov, ktoré ponúkali predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom SARMS látok v príslušných internetových popisoch produktov a internetových textoch na stránkach internetových obchodov.

Konštatujeme, že farmaceutické produkty s obsahom SARMS látok sú ľahko dostupné širokej verejnosti prostredníctvom internetových obchodov, z čoho sa jasne potvrdzuje potreba zavádzať opatrenia na zamedzenie ich predaja, najmä v kontexte k negatívnemu vplyvu na verejné zdravie, ale aj vo vzťahu k športovému dopingmu a trestnoprávnym následkom konania jednotlivcov alebo organizovaných skupín.

Cieľom nášho ďalšieho výskumu bude preskúmanie stavu po novej legislatívnej úprave (po 1. 1. 2022) § 176 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Neoprávnené zaobchádzanie s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“ a § 135a Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Prechovávanie látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“, vzhľadom k tomu, že predpokladáme, že sa výsledky budú líšiť od tých, ktoré sme získali v rámci tejto predkladanej práce. Uvedenou domnienkou sa nám otvára priestor pre ďalšiu realizáciu vedeckých zámerov v danej oblasti.

Záver

Farmaceutická kriminalita je celosvetový fenomén, do ktorej sú zapojené v mnohých prípadoch obrovské organizované skupiny, ktoré páchajú spoločensky nebezpečnú trestnú činnosť vedúcu k ohrozovaniu života a zdravia osôb a v globálnom rozsahu k ohrozovaniu verejného zdravia. Z toho vyplýva aj naša celospoločenská zodpovednosť vo vzťahu k potláčaniu tohto negatívneho javu za účelom ochrany konkrétneho jednotlivca –

²⁷ BARTA, M. 2021. Deštruktívne metódy skúmania listín a dokumentov. In: *Teória a prax dokazovania vo vyšetrovaní. Zborník vedeckých prác*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2021. s. 21. ISBN 978-80-8054-897-1.

kupujúceho užívateľa. Vyzdvihujeme novú a sprísňujúcu legislatívnu úpravu § 176 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Neoprávnené zaobchádzanie s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“ a § 135a Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. „Prechovávanie látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom“, ktorá je účinná od 1. 1. 2022.

Naša vedecká práca, ktorá bola zameraná na mapovanie internetových obchodov umožňujúcich predaj neregistrovaných výživových doplnkov s obsahom nelegálnych látok, bola realizovaná ešte pred novelizáciou vyššie uvedených paragrafov Trestného zákona č. 300/2005 Z. z., preto je dôležité i naďalej sledovať vývoj internetového prostredia v oblasti nelegálneho obchodovania so zakázanými látkami, ktoré sú navonok prezentované ako výživové doplnky pre športovcov.

Získané výsledky majú slúžiť na „výstrahu“ tým osobám, ktoré podľahli vízií, že „byť prvý, najkrajší a najlepši“ nie je možné dosiahnuť inak ako nečestne – užívaním nelegálnych výrobkov s obsahom selektívnych modulátorov androgénnych receptorov.

Literatúra

BARTA, M. 2021. Deštruktívne metódy skúmania listín a dokumentov. In: *Teória a prax dokazovania vo vyšetrovaní. Zborník vedeckých prác*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2021. s. 21. ISBN 978-80-8054-897-1.

COX, D. H. et al. 2017. Detection LGD-4033 and its metabolites in athlete urine samples. In: *Drug Test. Anal.* Vol. 9, p. 127-134.

GRATA, E. et al. 2011. SARM-S4 and metabolites detection in sports drug testing: a case report. In: *Forensic Sci. Int.* Vol. 213, p. 104-108.

KINTZ, P. et al. 2020. Identification of S22 (ostarine) in human nails and hair using LC-HRMS. Application to two authentic cases. In: *Drug Test. Anal.* Vol. 12, No. 10, p. 1508-1513.

KNITZ, P. et al. 2021. Perspectives in Evaluating Selective Androgen Receptor Modulators in Human Hair: A Short Communication. In: *Ther. Drug. Monit.* Vol. 43, p. 298.

PINEAU, T. et al. 2016. The study of doping market: How to produce intelligence from Internet forums. In: *Forensic Sci. Int.* Vol. 268, p. 103-115.

STARCEVIC, B. et al. 2013. Detection of the selective androgen receptor modulator S-4 (Andarine) in a doping control sample. In: *Drug Test. Anal.* Vol. 5, p. 377-379. Informácie získané len z abstraktu publikácie.

WAGONER, V. M. R. et al. 2017. Chemical Composition and Labeling of Substances Marketed as Selective Androgen Receptor Modulators and Sold via the Internet. In: *J. Am. Med. Assoc.* Vol. 318, No. 20, p. 2004-2010.

Internetové zdroje

OECD/EUIPO (2020), *Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products*, Illicit Trade, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/a7c7e054-en>

WORLD HEALTH ORGANIZATION. *More Global commitment needed to monitor Safety and Quality of medicines*. [online]. [cit. 9. február 2022]. Dostupné na internete:

<https://www.who.int/news/item/14-10-2002-more-global-commitment-needed-to-monitor-safety-and-quality-of-medicines>

ANTIDOPINGOVÁ AGENTÚRA SR. Výživové doplnky. [online]. [cit. 8. marec 2022]. Dostupné na internete: <https://www.antidoping.sk/vyzivove-doplanky/>

ANTIDOPINGOVÁ AGENTÚRA SR. Nebezpečné výživové doplnky. [online]. [cit. 8. marec 2022]. Dostupné na internete: <https://www.antidoping.sk/nebezpecne-vyzivove-doplanky/>

BLACK HAT. *Google Hacking for Penetration Testers* [online]. [cit. 15. marca 2022]. Dostupné na internete: https://www.blackhat.com/presentations/bh-europe-05/BH_EU_05-Long.pdf

U.S. ANTI-DOPING AGENCY. *Dietary Supplement Industry and U.S. Anti-Doping Agency Warn Consumers about Dangerous, Illegal Ingredients Known as SARMS*. [online]. [cit. 2. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.usada.org/dietary-supplements/usada-supplement-groups-support-action-on-dangerous-sarms/>

U.S. ANTI-DOPING AGENCY. *Selective Androgen Receptor Modulators (SARMS) – What Athletes Need to Know*. [online]. [cit. 4. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.usada.org/spirit-of-sport/education/selective-androgen-receptor-modulators-sarms-prohibited-class-anabolic-agents/>

U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. *FDA in Brief: FDA warns against using SARMS in body-building products*. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/news-events/fda-brief/fda-brief-fda-warns-against-using-sarms-body-building-products>

U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. *Warning Letter: Big Dan's Fitness / Nutrition, LLC* [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/warning-letters/big-dans-fitness-nutrition-llc-494626-05252017>

U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. *Warning Letter: Panther Sports Nutrition* [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/warning-letters/panther-sports-nutrition-535341-10232017>

U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. *Warning Letter: Infantry Labs, LLC* [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/warning-letters/infantry-labs-llc-535333-10232017>

U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. *North Carolina Man Ran Lucrative Fraud Scheme Selling Unapproved Substances that Mimic the Health Benefits of Legal Drugs*. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/press-releases/north-carolina-man-ran-lucrative-fraud-scheme-selling-unapproved-substances-mimic-health-benefits>

U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. *Owner of Sport Supplement Company Sentenced for Unlawful Distribution of Steroid-like Drugs*. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/press-releases/owner-sport-supplement-company-sentenced-unlawful-distribution-steroid-drugs>

U.S. FOOD AND DRUG ADMINISTRATION. *Owner of Texas Sport Supplement Company Pleads Guilty to Unlawful Distribution of Steroid-like Drugs*. [online]. [cit. 1. apríl 2022]. Dostupné na internete: <https://www.fda.gov/inspections-compliance-enforcement-and-criminal-investigations/press-releases/owner-texas-sport-supplement-company-pleads-guilty-unlawful-distribution-steroid-drugs>

WORLD ANTI-DOPING AGENCY. *Prohibited List 2022*. [online]. [cit. 3. apríl 2022]. Dostupné na internete: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/2022list_final_en.pdf

Psychologická příprava na výslech

Psychological preparation for interrogation

DAVID TEXTL¹, MAREK FRYŠTÁK²

Abstrakt

Výslech je jednou ze základních metod kriminalistické taktiky, zároveň se jedná také o významný důkazní prostředek. Na základě výslechu jako důkazního prostředku jsou získávány informace od osoby, která svými smysly vnímala kriminalisticky relevantní událost a tyto získané informace (výpověď osoby) mohou mít v následujícím trestním řízení povahu důkazu. Mimo jiné z tohoto důvodu je potřeba, aby byl výslech proveden co nejkvalitněji, neboť pokud v jeho průběhu dojde určitým pochybením, tato lze později již jen těžko napravit. Proto je významná příprava výslechu, kdy se vyslychající zaměří především na možné kritické body v průběhu výslechu. Náš článek bude věnován především psychologické přípravě na výslech, která spočívá zejména ve vnitřní přípravě vyslychajícího. Do této problematiky se pokusíme zapracovat i poznatky získané při činnosti v rámci policejního orgánu.

Klíčová slova

Kriminalistika, kriminalistická taktika, výslech, taktika výslechu, příprava na výslech, psychologická příprava na výslech.

Abstract

Interrogation is one of the basic methods of criminalistic tactics, but it is also an important means of evidence. On the basis of the interrogation as an evidential means, information is obtained from a person who has perceived a criminally relevant event with his/her senses and this obtained information (the person's statement) may have the nature of evidence in the subsequent criminal proceedings. For this reason, among others, it is necessary that the interrogation be carried out as well as possible, because if certain mistakes are made during

¹ Mgr. David Textl, LL.M., Katedra trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, student Policejní akademie České republiky v Praze. Autor zároveň působí jako vyšetřovatel na odboru obecné kriminality Služby kriminální policie a vyšetřování.

² Prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D., Katedra trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.

the interrogation, these can hardly be corrected later. Therefore, the preparation of the interrogation is important, where the interrogator focuses in particular on possible critical points during the interrogation. Our article will focus on the psychological preparation for the interrogation, which consists mainly in the internal preparation of the interrogator. We will also try to incorporate the knowledge gained during the activities within the police agency.

Keywords

Criminalistics, criminalistic tactics, interrogation, interrogation tactics, preparation for interrogation, psychological preparation for interrogation.

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-04>

Úvod

Výslechem se v kriminalistice rozumí kriminalistická metoda, kterou se na základě zákona získávají formou výpovědi kriminalisticky a právně významné informace z paměťových stop obsažených ve vědomí vyslýchaných osob, za přísného dodržení zákonem daných práv a povinností vyslýchaného i vyslýchajícího.³

Výslech je specifickou metodou kriminalistické praktické činnosti, přičemž je prováděn především orgány činnými v trestním řízení⁴, což v praxi znamená, že půjde zpravidla zároveň o procesní úkon. Výslech je nepopíratelně také jedním z nejvýznamnějších důkazních prostředků. Právě výslechu v trestním řízení, respektive přípravě na něj, bude věnován tento článek, byť se samozřejmě s výslechem setkáváme i v rámci dalších řízení, jako je např. řízení civilní (sporné i nesporné) či správní.

Problematika výslechu osob je tak zcela nepochybně jednou ze stěžejních oblastí, kterou se kriminalistika, potažmo přesněji kriminalistická taktika, zabývá, protože v průběhu výslechu je vyvolávána paměťová stopa osoby, která svými smysly vnímala kriminalisticky relevantní událost.

Výslech je možné dělit dle mnohých kritérií, ať již podle procesního postavení osoby, která je vyslýchána (svědek/poškozený, obviněný, podezřelý, obžalovaný či znalec), dle stádia (zejména přípravné řízení či řízení před soudem) či fáze (prověřování či vyšetřování) trestního řízení, ve kterém výslech probíhá, dle charakteristických vlastností osoby, která je

³ MUSIL J., KONRÁD Z., SUCHÁNEK J. *Kriminalistika*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 327. ISBN 80-7179-878-9.

⁴ K tomu srov. § 12 odst. 2 zák. č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, dále jen „trestní řád“ nebo „tr. řád“.

vyslýchána (např. výslech dítěte, mladistvého, seniora, resp. osoby přestálé nebo osoby tělesně nebo mentálně postižené či například také výslech pachatele – recidivisty), či dle toho, na základě jakého právního předpisu výslech probíhá (zejména půjde o rozlišování, zda se koná v režimu zákona o policii nebo podle trestního řádu) atd. Zejména v rámci výslechu osob s některými charakteristickými vlastnostmi, jak bylo příkladmo uvedeno výše, se pak bude třeba vypořádat s řadou specifik takového úkonu.

Setkáváme se i se zvláštními formami výslechu, mezi které můžeme zařadit výslech předběžný/informativní, výslech konaný před osobní či domovní prohlídkou, výslech před konfrontací nebo výslech před provedením vyšetřovacího experimentu (pokusu), rekonstrukce a rekognice jako součást těchto úkonů a výslechy v průběhu těchto úkonů.⁵

Z výše uvedeného nástinu dělení výslechu je patrné, že každý výslech vykazuje výraznou míru individuality, v souvislosti s čímž se projevuje skutečnost, že v případě výslechu se bude vždy jednat o vzájemnou interakci (zpravidla) dvou osob – vyslýchajícího a vyslýchaného. Přitom je třeba respektovat skutečnost, že každý jednotlivec má odlišné povahové vlastnosti, životní zkušenosti či rodinné zázemí, a proto i ve stejných situacích mohou reagovat jednotlivé osoby odlišně. To se promítá i do oblasti výslechu. Vždy je třeba počítat s tím, že mohou v jeho průběhu nastat neočekávané situace, přičemž také reakce na ně nelze začasté předvídat.

Nepředvídatelnost těchto reakcí nastává především na straně osoby vyslýchané, neboť pokud již dříve nedošlo k interakci mezi vyslýchajícím a vyslýchaným, pak – zjednodušeně řečeno – vyslýchající zpravidla nemůže vědět, co od vyslýchaného čekat. Otázkou pak zůstává, do jaké míry si může být vědom toho, jaké budou jeho vlastní reakce na neočekávané situace a zvraty v průběhu výslechu. Zde budou hrát značnou roli především zkušenosti vyslýchajícího, jak tyto budou zmíněny v širších konturách dále v textu.

Výslech osob sehrává nezastupitelnou úlohu v procesu dokazování v trestním řízení, přičemž nezřídka bude výpověď určité osoby hlavním podkladem pro rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení, v konečném důsledku pak i pro rozhodnutí o vině a trestu v rámci řízení před soudem. Výhodou výpovědi je, že se může za určitých podmínek jednat o tzv. důkaz přímý, a proto se může zároveň jednat i o důkaz jediný. To jen podtrhuje výsadní postavení výpovědi v rámci dokazování, byť je třeba zdůraznit, že podle § 89 odst. 2 trestního řádu nelze žádný důkaz považovat za prioritní či stěžejní, neboť veškeré důkazy podléhají v souladu se zásadou materiální pravdy volnému hodnocení.⁶

⁵ MUSIL J., KONRÁD Z., SUCHÁNEK J. *Kriminalistika*. Op. cit., s. 327.

⁶ Opakem materiální pravdy je pravda formální, kdy byla naopak předem stanovena pravidla pro hodnocení jednotlivých důkazů, přičemž každému byla přikládána rozdílná váha. Typické pro aplikaci zásady formální pravdy je to, že je vyžadováno doznání obviněného, potažmo obžalovaného. Tak tomu bylo typicky ve středověku, kdy bylo doznání hlavním důkazem, bez nějž nemohl být nikdo odsouzen. Proto bylo doznání vynucováno za užití všech dostupných prostředků, mimo jiné i tortury, tedy mučení.

Výpověď osob je získávána prostřednictvím výslechu, přičemž záleží především právě na kvalitě jeho provedení. Kvalitně provedený výslech může výrazně usnadnit proces dokazování v rámci trestního řízení, *vice versa* však může být při jeho špatném provedení velmi snadno narušena celá konstrukce již provedených důkazů a na základě některých procesních pochybení v průběhu výslechu (např. nepoučení vyslýchaného před započítáním výslechu nebo pokládání kápiciozních a sugestivních otázek) může dojít i k situaci, kdy již nebude možné prokázat vinu konkrétního pachatele. Z těchto a mnohých dalších důvodů je důležité, aby se vyslýchající na výslech vhodně připravil. Součástí této přípravy je i příprava psychologická, především té bude věnován tento článek. Pozornost bude věnována tomu, jak by měla psychologická příprava vyslýchajícího probíhat, na co by se měl vyslýchající zaměřit a co by neměl opomenout. Jelikož autoři oba působili, resp. působí v rámci Policie České republiky Služby kriminální policie a vyšetřování, dále v textu jen SKPV, jako vyšetřovatelé, zaměří se rovněž na praktické aspekty a své praktické zkušenosti z této oblasti.

Pojem výslechu, jeho podstata a význam

K pojmu výslechu je třeba doplnit, s ohledem na to, co bylo uvedeno v rámci úvodu, že výslech lze v obecné rovině pojímat především jako určitou metodu, mající svůj teoretický i praktický základ v kriminalistice, konkrétně pak v kriminalistické taktice. Tato metoda je regulována právními normami a jejím prostřednictvím je získávána výpověď osoby, kterou lze považovat z hlediska kriminalistického, resp. z hlediska významu pro dané trestní řízení za relevantní a podstatnou. Zde je třeba upozornit, že tyto závěry lze zpravidla pouze presumovat, proto se v praxi mnohdy stává, že je až v průběhu výslechu zjištěno, že vyslýchaná osoba nedisponuje relevantními informacemi, případně že žádné informace ke kriminalisticky relevantní události z objektivních důvodů ani nemůže poskytnout (např. bylo mylně předpokládáno, že se osoba pohybovala v blízkosti místa činu apod.).

Procesní postavení vyslýchaných osob se může lišit podle toho, v jakém postavení je tato osoba vyslýchána a podle toho jsou jí přiznána jednotlivá práva a povinnosti. Jejich rozbor ale není předmětem zájmu tohoto článku.

Jak již bylo naznačeno výše, prostřednictvím výslechu, jakožto metody kriminalistické taktiky, získáváme výpověď vyslýchané osoby, které může mít význam pro trestní řízení a která může být v jeho rámci použita jako důkaz. Výslech se tak stává důkazním prostředkem, na jehož základě je získávána výpověď jako důkaz. Podstatou výslechu je vyvolání paměťové stopy prostřednictvím výpovědi osoby, která svými smysly vnímala určitou skutečnost, o které má podat svoji výpověď. Za výpověď je možné považovat verbální i neverbální projev vyslýchané osoby o předmětu výslechu. Jak bylo uvedeno, projev osoby vychází z paměťové stopy, tedy zapamatovaného vjemu z daného objektu či události.⁷

⁷ SVOBODA, I. a kol. *Kriminalistika*. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2016. s. 319. 978-80-7418-259-4.

I když pojem *výslech* byl již v obecných rysech vymezen v kontextu tohoto článku, je třeba si zároveň uvědomit, že u výslechu se nejedná o standardizovaný úkon, a to i přes to, že zákon stanovuje určité mantinely, v nichž se musí vyslýchající osoba pohybovat. Naopak v každodenní praxi vyšetřovatele SKPV se jen potvrzuje, že každý výslech je do značné míry jedinečný, a to z více hledisek. Především jde, jak již bylo několikrát zmíněno, o výslech osob v různém procesním postavení, osob vypovídajících o různých skutečnostech, svou roli bude hrát také to, zda se jedná o svědectví přímé či nepřímé. Na výpověď získanou prostřednictvím výslechu, respektive její kvalitu, pak mají vliv mnohé další faktory. Tyto faktory lze dělit na subjektivní a objektivní. Subjektivní faktory jsou takové, které mají svůj původ přímo ve schopnostech (např. schopnost vnímat okolí, fotografická paměť, tzv. „paměť na obličeje“ apod.) nebo vlastnostech (např. to, zda je osoba introvert nebo extrovert, sdílnost, sklon k pomlouvačnosti apod.) vyslýchané osoby. Jako objektivní faktory pak vnímáme takové vnější vlivy, které existují nezávisle na vůli a vnímání vyslýchané osoby a které ovlivňují kvalitu její výpovědi bez možnosti ovlivnění vyslýchanou osobou. Za objektivní faktory lze považovat čas, který uplynul od události, o které má osoba vypovídat, osvětlení v době vnímání události, vzdálenost od události apod.⁸ S těmito faktory, majícími vliv na průběh a kvalitu výslechu, je třeba počítat a pracovat s nimi.

Aby nedošlo k nežádoucímu ovlivnění průběhu výslechu, je významná jeho kvalitní příprava. Ta se může týkat jak zajištění organizačních záležitostí, tak i vnitřního rozpoložení vyslýchajícího, s čímž souvisí právě psychologická příprava výslechu. Pokud je tato kvalitně provedena, výrazně se zvyšuje pravděpodobnost, že výslech proběhne bez neočekávaných událostí v jeho průběhu a také toho, že vyslýchající získá od vyslýchané osoby relevantní informace, které byly předmětem tohoto výslechu. Neočekávané události ale i při sebe preciznější přípravě nelze nikdy vyloučit.

Příprava výslechu

Přípravu výslechu lze považovat za jedno z jeho stádií. Obdobně to vnímá i Šimovček, když uvádí tato stádia výslechu:

1. příprava výslechu,
2. úvodní stádium,
3. monolog,
4. dialog,
5. dokumentace a závěr výslechu.⁹

Jako poslední stadium výslechu, byť kriminalistická teorie o něm nehovoří, bychom zde viděli analýzu a vyhodnocení výslechu, která je významná pro posouzení jeho věrohodnosti v kontextu dalších provedených důkazů.

⁸ K rozlišování subjektivních a objektivních faktorů ovlivňujících kvalitu vyvolané paměťové stopy srov. např. STRAUS, J. a kol. *Kriminalistická technika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2012. s. 76-77.

⁹ ŠIMOVČEK, I. a kol. *Kriminalistika*. Bratislava: IURA EDITION, s. r. o., 2001, s. 227. ISBN 80-89047-12-2.

Příprava výsledku jako taková se skládá ze dvou fází – analytické a syntetické. Zjednodušeně řečeno v analytické fázi jsou především analyzovány schopnosti vyslýchajícího, dále osobnost vyslýchaného a také doposud nashromážděné důkazy, ke kterým se bude pojit předmět výsledku nebo které mohou být v průběhu výsledku využity například k tomu, že po jejich předestření obviněnému bude zřejmé, že tento nevypovídá pravdu a bude tak muset na nastalou situaci nějak reagovat. Syntetická fáze výsledku naopak spočívá ve vytváření podmínek pro výslech a v modelaci jeho průběhu. Příprava výsledku by měla být zpravidla zakončena zpracováním plánu výsledku.¹⁰ Pro plán výsledku však není stanovena žádná forma, takže se může jednat například pouze o plán v mysli vyslýchajícího. Z vlastních zkušeností lze doporučit to, aby si vyslýchající udělal před výslechem i několik psaných poznámek, které mu mohou být v průběhu výsledku výrazně nápomocny. Obsahem těchto poznámek může být například to, čím výslech začít, zda a kdy předkládat vyslýchanému důkazy, výčet možných kritických bodů výsledku, poznatky z doposud provedeného prověřování, případně vyšetřování apod.

Před výslechem, v rámci jeho přípravy při analytické fázi musí vyslýchající také zhodnotit schopnost svou i vyslýchané osoby výslech absolvovat. Musí tedy posoudit, zda je on sám schopen takovýto výslech vést a zda je skutečně tou správnou osobou, která má výslech provádět. Důvodů, proč by mohla být vhodná změna v osobě vyslýchajícího je více. Může se jednat například o existenci určitého vztahu mezi osobou vyslýchající a vyslýchanou (což však může být v určitých případech naopak také výhodou, z existence určitého vztahu mezi vyšetřovatelem a pachatelem nejednou těžil například známý, dnes již bohužel zesnulý, vyšetřovatel plk. Jiří Markovič¹¹), ale také třeba jen špatné psychické rozpoložení vyslýchajícího, zapříčiněné subjektivními okolnostmi (např. počínající onemocnění, bolest zubu, rozchod s partnerem apod.), kdy je dáno určité riziko, že by výslech nemusel být proveden ve stejné kvalitě, jako kdyby tyto okolnosti dány nebyly. Obecně sice platí, že by se zkušený policista, resp. vyslýchající neměl nechat ovlivnit při výkonu služby svým soukromým životem, avšak toto je ve skutečnosti ne zcela snadno proveditelné, neboť toto ovlivnění nemusí být ani vědomé. Právě z těchto důvodů by měl vyslýchající před započetím výsledku učinit vyhodnocení toho, zda je výslech schopen provést a zda by jej případně neměla provádět jiná osoba, nebo by alespoň neměla být výsledku přítomna. Dalším důvodem, kterým bychom mohli podmínit změnu v osobě vyslýchajícího je existence určité vyšší míry antipatie mezi vyslýchajícím a vyslýchaným, ať již iniciovaná ze strany jedné či druhé, případně vzájemná. To může nastat například v situaci, kdy by měla obviněného vyslýchat osoba, která při jeho zadržení použila služební zbraň nebo alespoň pohružku jejího použití. V takovém případě je velmi pravděpodobné, že s tímto příslušníkem policejního orgánu nebude chtít zadržený, resp. později případně obviněný, spolupracovat, ač by ve věci vypovídat mohl a chtěl.

¹⁰ SVOBODA, I. a kol. *Kriminalistika*. Op. cit. s. 319-321.

¹¹ K tomu blíže srov. například případ vraha L. Hojera In: MARKOVIČ, J., ŠULC, V. *Lovec přízraků. Vraždy, které šokovaly republiku*. Praha: Nakladatelství Epocha, 2020, s. 223-270. *ISBN 978-80-7557-963-8*.

Pravdou je, že v praxi mohou nastat potíže se sehnáním „náhradníka“ ve chvíli, kdy vyslyšající usoudí, že není schopen výslech (kvalitně) provést.¹² To může vést k tomu, že vyslyšající tuto část přípravy výsledku podcení nebo dokonce i přímo vynechá. Dle našeho názoru je však takovýto postup chybný a neodpovídá snaze o maximální využití výsledku jako důkazního prostředku. Takovýto postup naopak svědčí o jisté rezignaci ve vztahu k individualitě každého případu, tedy i výslechu, kdy policista vnímá výslech spíše jako rutinní úkon, na který se není třeba připravovat.

Ne zcela zanedbatelný vliv na nastavení vztahu mezi vyslyšající a vyslyšanou osobou může mít mezi jinými také pohlaví vyslyšajícího, jeho věk či jeho empatické schopnosti. Pokud jde o pohlaví vyslyšajícího, přikláníme se k tomu názoru, že by se pohlaví vyslyšajícího mělo shodovat s pohlavím vyslyšaného, tj. aby muž vyslyšal muže a žena ženu. Toto pravidlo však nelze brát zcela absolutně, což by jednak v praxi nebylo proveditelné, a také takovýto přepjatý formalismus odporoval primárnímu smyslu tohoto pravidla. Toto pravidlo totiž nalézá své uplatnění zejména v případech, kdy je třeba navázat s vyslyšaným bližší kontakt, či vybudovat vzájemnou důvěru. Může se jednat o případy, kdy je vyslyšána oběť násilného nebo sexuálně motivovaného trestného činu, toto pravidlo se uplatní začasť také při výslechu dětí a mladistvých, at' již se jedná o oběti či pachatele. Mnohdy může být také užitečné, když je zřejmá fyzická převaha vyslyšajícího. To se může uplatnit třeba v případech, kdy je vyslyšán pachatel násilné trestné činnosti, který při styku s policejním orgánem klade odpor a odmítá dále spolupracovat. Je neoddiskutovatelné, že by tento faktor mohl mít vliv na ochotu osoby vypovídat a na celkovou atmosféru výslechu a psychologický kontakt mezi vyslyšajícím a vyslyšaným. Co se týče věku vyslyšajícího, tam je situace poněkud odlišná, byt' se ani zde nelze dopouštět přehnané generalizace. Na základě praktických zkušeností není na škodu, pokud se věk vyslyšajícího blíží věku vyslyšaného. Tak např. při výslechu mladistvých je obecně vhodnější, pokud se věk vyšetřovatele, resp. obecně vyslyšajícího, blíží co nejvíce věku vyslyšaného. I přesto však musí zároveň mít vyslyšající dostatečné zkušenosti, umožňující provést výslech kvalitně a především tak, aby nemusel být už opakován.¹³ Naopak někdy může psychologicky dobře zapůsobit, pokud je vyslyšajícím osoba starší, neboť nezřídka budí větší důvěru a respekt. Navíc pokud je vyslyšající osoba mladší a vyslyšá osobu starší, může například působit uspěchaně či netrpělivě a budování psychologického kontaktu tak bude méně snadné.

¹² Praktickým problémem může být například to, že do trestního spisu bývá zpravidla přidělen jeden vyšetřovatel, který zastává roli tzv. hlavního zpracovatele. Pokud by měl být vyšetřovatel nahrazen pro výslech jinou osobou, musela by být i tato další osoba (další vyšetřovatel, což může být s ohledem na personální situaci Policie ČR rovněž problematické) do spisu přidělena. A taktéž by bylo žádoucí, aby osoba „náhradníka“ byla seznámena s obsahem trestního spisu, aby mohla v rámci výslechu efektivně realizovat. V praxi se proto s náhradním vyslyšajícím budeme setkávat výjimečně.

¹³ K problematice výslechu mladistvých srov. např. TEXTL, D.; SLAVÍK, J. Vedení výslechu mladistvých osob. In JANOVEC, M., POHL, J. ZÁHRADNÍČKOVÁ, M., MALÝ, J., ŠÍP, J., FERFECKÝ, J. (eds.). Cofola 2020. Brno: Masarykova univerzita, 2020. s. 1402-1424.

V syntetické fázi přípravy výsledku pak musí vyslychající naplánovat samotný průběh výsledku. Důležité bude zajistit vhodné prostory k provedení výsledku. V praxi se vyskytuje určitý nešvar, kdy jsou některé výsledky prováděny přímo v kanceláři, často zároveň sdílené s více kolegy. Praxe a naše praktické zkušenosti nám potvrzují, že kancelář není vhodným prostorem k provádění výsledku, byť za splnění určitých podmínek lze provádění výsledku v kanceláři považovat rovněž za akceptovatelné.

Za mnohem vhodnější osobně považujeme využití speciálních výsledkových místností, kterými by měla disponovat každá služebna policejního orgánu. Zde sice může nastat problém s obsazeností této místnosti, ale je nutno brát v potaz, že výslech je zpravidla úkonem plánovaným, neboť osoby bývají k jeho provedení předvolávány na konkrétní den a čas. S ohledem na to jsme toho názoru, že ve většině případů lze zajistit to, aby mohl výslech probíhat ve speciální výsledkové místnosti. Ve většině případů bude stačit jen trocha vůle vyslychajícího a určitá koordinace činnosti policistů na jednom pracovišti. Speciální výsledkové místnosti sice existují, ale otázkou k dalšímu rozboru by mohla být sama skutečnost, zda je takových místností dostatek.

Jak jsme již uvedli, za splnění určitých podmínek je možné akceptovat i variantu, kdy bude výslech prováděn přímo v kanceláři, byť by tato možnost měla být spíše výjimečnou. V takovém případě je třeba zajistit, aby se v kanceláři nepohybovaly další osoby a pokud jejich přítomnost vyloučit nelze, tak alespoň aby nenarušovaly průběh výsledku. Je rovněž vhodné zamezit tomu, aby výslech nebyl narušován neočekávanými telefonáty. I přes to bude vedení takového výsledku zpravidla náročnější, neboť na vyslychaného bude působit větší množství podnětů, které budou třštit jeho pozornost. Mnohá specifika pak bude vykazovat provádění výsledku mimo sídlo policejního orgánu v situacích, kdy není možná mobilita vyslychaného.¹⁴ Další variantou, která se rovněž nabízí pro výjimečné případy, je výslech pomocí videokonferenčního zařízení, který by pak probíhal v režimu § 111a t.ř. řádu, k čemuž dává zmocnění § 52a t.ř. řádu. Takovýto výslech se zpravidla realizuje tehdy, je-li to potřebné pro ochranu práv osob, které budou vyslychány, s ohledem např. na jejich věk nebo zdravotní stav.

Psychologická příprava výsledku

Co se týče konkrétně psychologické přípravy výsledku, její podstatou je především vnitřní příprava vyslychajícího na nadcházející výslech.

¹⁴ K tomu srovnej In. TEXTL, D. Vedení výsledku osob hospitalizovaných ve zdravotnickém zařízení. In BRUNA, E., STRAUS, J. (eds.). *Trestněprávní a kriminalistické aspekty dokazování 2021*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2022. s. 303-312. ISBN 978-80-7408-239-9.

Řada policistů, resp. kriminalistů¹⁵ a vyšetřovatelů, potvrzuje, že celý výslech je vlastně o psychologii. Jak zmiňuje Jitka Nováková velmi nápomocná je nám při přípravě a následně samotném vedení výslechu znalost psychoanalýzy.¹⁶

Psychoanalýzu bychom mohli charakterizovat jako soubor psychologických teorií a metodu k léčbě psychických problémů. Řadí se do kategorie psychodynamické psychologie, která považuje lidskou psychiku a motivace lidského jednání za neuvědomované procesy, jež probíhají v podvědomí, předvědomí a nevědomí, jelikož naší součástí je složitý a víceméně nevědomý emoční život.

Sigmund Freud jako zakladatel psychoanalýzy rozdělil strukturu psychiky na tři nezávislé složky: id, ego a superego. *Id* je soubor libého, pudového tzv. libido – to, co dělá libé pocity a tlačí člověka kupředu, trochu s nadsázkou můžeme říci, že je to „to zvíře v nás“. Součástí libida jsou eros – pocit lásky a *thanatos* – to destruktivní, agresivní, zlostné v nás. *Ego* je naše realistické já. *Superego* je soubor mravních a právních norem, které má člověk vštípené ze svého okolí, vzniká výchovou a společenským kontaktem. *Superego* se ale samozřejmě liší kulturu od kultury a vyvíjí se s časem.

Ego svádí každodenní boj s pudovým id a mravním superegem, které se snaží ovlivnit chování člověka. Pokud bychom nepotlačovali id v nás, bez ohledu na následky bychom činili vše, co bychom zrovna chtěli. Měli bychom hlad? Ukradli bychom si jídlo a najedli se. Chtěli bychom se sexuálně uspokojit? Znásilnili bychom první osobu, kterou bychom potkali. Z tohoto důvodu je součástí naší osobnosti superego, které id v nás krotí. V souvislosti s id by bylo dobré zmínit také pojem sublimace libida – jde o situaci, kdy nepříjemné nutkání vyvolané id je potlačeno a přeměněno do nějaké činnosti, kterou společnost nepovažuje za nepřijatelnou – místo znásilnění napíše daná osoba např. báseň. Pokud ale k sublimaci nedojde, řídí se člověk svým idem. Zločin je tedy vlastně nezákonnou nedokonalou sublimací libida.

Znalost výše zmíněného může přispět k odhalení osobnosti vyslýchaného a vyslýchající tak může lépe cílit své dotazy.¹⁷

Svoji nezanedbatelnou roli při psychologické přípravě výslechu hraje i problematika transakční analýzy a her. Když se někde ve společnosti setkají dva a více lidí, je jen otázkou času, kdy mezi nimi dojde k nějaké transakci, tedy k situaci, kdy jeden dá druhému na vědomí, že si všiml jeho přítomnosti a druhý na jeho podnět nějakým způsobem reaguje. Samotný pojem transakční analýza neznamena vlastně nic jiného než rozbor určité

¹⁵ V praxi žargonem označování jako tzv. operativci.

¹⁶ Z řeckého slova *psýché* = duše a *lysein* = uvolňovat.

¹⁷ NOVÁKOVÁ, J. *Taktiky výslechu. Diplomová práce. Právnická fakulta univerzity Karlovy.* 2013, s. 47.

komunikace mezi lidmi, tzv. transakce, z hlediska toho, jaký stav ego tuto transakci vyvolal a jaký stav ego na ni zareagoval.

Aby byl výslech kvalitní, je dobré, aby vyslýchající nejen naprosto pečlivě vlastními smysly vnímal, co přesně mu vyslýchaný sděluje, ale je nutné, aby uměl i tzv. číst mezi řádky, tedy aby se uměl na celou věc podívat i z psychologického hlediska, aby uměl rozpoznat, do jaké role má vyslýchaný tendenci se stylizovat. K tomuto může přispět trochu hlubší znalost toho, jak může probíhat transakce mezi dvěma osobami.¹⁸

Vrátíme-li se zpět k psychologické přípravě výslechu, tak tato je součástí přípravy výslechu jako takové, přičemž její stěžejní část se odehrává ve fázi analytické, kdy vyslýchající analyzuje osobnost svoji i vyslýchaného za tím účelem, aby se co nejlépe na výslech připravil a aby došlo k eliminaci hrozících problematických bodů, kdy by se mohl výslech zkomplikovat a ztížilo by se tak dosažení stanoveného cíle. S tím se pojí i to, že vyslýchající by si měl předem stanovit, co vlastně bude cílem výslechu, jaký bude jeho předmět, tedy k jakým skutečnostem má osoba vypovídat, a co má být výsledkem takového výslechu, zda například získání nových poznatků důležitých pro počáteční fáze prověřování či naopak potvrzení nebo vyvrácení některých již stanovených kriminalistických verzí apod. Cílem výslechu může být také potvrzení některých již získaných důkazů a ucelení představy o průběhu některých kriminalisticky relevantních událostí.

V rámci psychologické přípravy si vyslýchající může vytvořit určitý vnitřní vztah k osobě, kterou bude vyslýchat, a to např. tím, že se pokusí vcítit do její životní situace a pochopit ji. To pak může pomoci při utváření kontaktu mezi vyslýchajícím a vyslýchaným jak v počáteční fázi výslechu, kde je podstatný i tzv. první dojem, tak i v jeho dalším průběhu. Lze se také připravit na různé scénáře průběhu výslechu, které se pojí také s procesním postavením osoby, která bude vyslýchána. Jde zejména o to, zda osoba bude či nebude ochotna vypovídat a zda bude či nebude schopna vyvolat paměťovou stopu pojmů se k události, kterou vnímala svými smysly. Zajímavou typologii vyslýchaných svědků nabízí L. Čírtková. Ta uvádí tyto typy: svědek hovorný a otevřený, svědek upovídaný a zabíhavý, svědek plachý a ostýchavý, svědek povrchní, svědek lhostejný, svědek nedůvěřivý a svědek svéhlavý, problematický.¹⁹ S možným postojem vyslýchaného k předmětu výslechu se pojí i různé strategie, které může vyslýchající v průběhu výslechu aplikovat. Již zmiňovaná autorka nabízí tyto strategie: strategie vzbuzování protireakce, strategie znejišťování, strategie doplňování, diskrepanční strategie, strategie zaplacení svědka do jeho lží a strategie odejmutí důvěry.²⁰ Ať již bude při vedení výslechu zvolena jakákoli strategie, je třeba vždy pamatovat i na to, že musejí být naplněny zákonné požadavky pro postup při výslechu, aby jeho výsledek, tedy výpověď osoby, mohl být použitelný jako důkaz v trestním řízení. V tomto kontextu jde především o zákaz kladení sugestivních a kapciózních otázek, jak tento vyplývá z příslušných ustanovení trestního řádu.

¹⁸ Blíže srovnej In. NOVÁKOVÁ, J. *Taktiky výslechu*. Op. cit. s. 49-50.

¹⁹ K tomu blíže srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, s. 315-316. ISBN 978-80-7380-461-9.

²⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Op. cit. s. 316-317.

Porušení některého z výše uvedených pravidel by mohlo mít za následek narušení procesní použitelnosti takové výpovědi.

V rámci (psychologické) přípravy výsledku je rovněž důležité utvořit si již před výsledkem určitou představu o tom, jak by mohla vyslychaná osoba na ty které otázky reagovat, která by mohla vnímat jako problematické. Jsme si vědomi, že toto je v situacích, kdy se vyslychající s vyslychaným dříve nesetkal, poměrně obtížné, avšak i na základě důkladného studia podkladů se dá utvořit určitý obraz o osobnosti vyslychaného. Je třeba vycházet například z toho, zda se jedná o osobu již trestanou, zda byla tato osoba již dříve vyslychána nebo se jedná o první kontakt s policejním orgánem, pokud je to možné, je třeba také posoudit poznatky operativních pracovníků z přechodního tzv. „vytěžení“ této osoby, pokud proběhlo (typicky pokud se jedná o svědka, který se pohyboval na místě činu nebo v jeho blízkosti, nezřídka se bude jednat zároveň také o oznamovatele) apod. Z osobní zkušenosti můžeme říct, že tuto část přípravy je nutno provádět a že v naší praxi nám bylo její provedení několikrát nápomocné. Této otázce se věnuje i Matiašek a jeho autorský kolektiv. Ve své publikaci *Výslech a psychologie* totiž uvádějí: „Příprava k výsledku znamená tedy v první řadě poznání osobnosti osoby, která má být vyslechnuta (zvláště obviněného), tzn. Seznámení se s dosavadním průběhem jejího života a prostudování všech dostupných materiálů, týkajících se věci a okolností vyšetřovaného činu, které určují i dobu předvolání i provedení výsledku, místo výsledku atd. [...] Proto je důležitou i otázka, kdo, co a jací jsou rodiče vyslychaného, jejíž zodpovězení znamená poznání prostředí, z něhož a v němž vyslychaný vyrůstal a jež tedy do značné míry formovalo jeho charakter, temperament, vzdělanost atd. Je to vůbec základní údaj, z něhož při studiu osobnosti člověka, který má být vyslechnut, je nutno vycházet.“²¹ Stejní autoři se pak věnovali i poznávání osobnosti vyslychané osoby v průběhu výsledku.²² Je však třeba mít na paměti, že při výsledku jde vždy o vzájemnou interakci minimálně dvou osob, při níž dochází k vzájemnému vnímání a ovlivňování.²³ I proto je tak důležitá příprava výsledku.

Z pohledu policejní činnosti pak nelze opomenout ani to, že vyslychaná osoba (zejména podezřelý, příp. obviněný) může být pod vlivem omamných a psychotropních látek, dále v textu jen OPL, či může být na těchto látkách závislá.²⁴ Proto je dobré si v rámci rešeršní činnosti při přípravě na výslech zjistit i to, zda je vyslychaná osoba uživatelem OPL a pokud ano, je třeba se připravit na možné komplikace s tím se pojící. Především půjde o to, že pokud bude osoba pod vlivem OPL, nebude zpravidla možné její výslech provést. Naopak pokud nebude pod vlivem OPL, ale budou se projevovat abstinenční příznaky, může být takováto osoba velmi nevyrovnaná a často také agresivní. Zároveň je třeba dávat pozor i na to, aby nemohla být zpochybněna procesní použitelnost provedeného výsledku, vyslychaná osoba si tak musí být vždy vědoma toho, k jaké věci je vyslychána a musí být předem

²¹ MATIÁŠEK, J., BÁRTA, B., SOUKUP, J. *Výslech a psychologie*. Praha: Orbis, 1966, s. 162-163.

²² MATIÁŠEK, J., BÁRTA, B., SOUKUP, J. *Výslech a psychologie*. Op. cit. s. 174 a násl.

²³ SPURNÝ, J. *Psychologie výsledku*. Praha: Portál, 2003, s. 22. ISBN 80-7178-846-5.

²⁴ K této problematice blíže srov. HOUBOVÁ, D. a kol. *Psychologie pro právníky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2008, s. 179 a násl. ISBN 978-80-7380-100-7.

poučena o svých právech, přičemž lze důrazně doporučit to, aby byla po tomto poučení osoba dotázána, zda tomuto poučení porozuměla, zda si je vědoma toho, co bude předmětem výslechu a zda si nežádá žádných dalších vysvětlení a aby toto bylo zaznamenáno v protokolu o výslechu.

Závěr

Výslech jako takový je podstatnou součástí kriminalistické taktiky, kdy se nezřídka jedná o jeden ze stěžejních důkazních prostředků. Postavení výslechu mezi ostatními důkazními prostředky je výsadní v tom ohledu, že v průběhu výslechu můžeme získat informace ve formě výpovědi od osoby, která svými smysly vnímala kriminalisticky relevantní událost. Z tohoto pohledu se tedy může jednat i o důkaz přímý, což znamená, že se může zároveň jednat i o důkaz jediný a že na jeho základě může být a zpravidla i bude rozhodováno o vině a trestu.

Z toho lze vyvodit, jak značný význam pro trestní řízení může výslech mít. Proto je třeba, aby byl výslech vždy proveden kvalitně a aby z něj bylo „vytěženo“ pokud možno maximum. Na základě výpovědi osoby mohou být rovněž vyhledávány i další důkazy, takže i proto by měla být vždy dána snaha vést výslech co nejlépe. Významná role výslechu tak klade velké nároky na osoby, které jej budou provádět, ať již z pohledu kriminalistické taktiky, kdy musí vyšetřovatel (vyslýchající) projít fází přípravy výslechu a poté musí výslech vhodně provést a vyhodnotit, nebo z pohledu trestního práva, kdy musí být splněny všechny zákonné náležitosti, aby byla výpověď získaná na základě výslechu nadále procesně použitelná jako důkaz v probíhajícím trestní řízení.

Aby mohl být výslech proveden kvalitně, musí být kvalitní i jemu předcházející příprava, a proto jsme se věnovali především psychologické stránce této přípravy, ale zároveň jsme nastínil i její další složky a možné problematické body při provádění této přípravy. Především je třeba si vždy uvědomovat, že výslech, potažmo výpověď jako jeho „produkt“, je vždy výsledkem vzájemné interakce minimálně dvou osob, přičemž je třeba pamatovat na jejich individualitu, především tedy jedinečnost osobnosti. Proto je cílem psychologické přípravy na výslech provedení všech opatření předcházejících tomu, aby v průběhu výslechu nastaly nějaké problémové situace. Je podstatné si udělat představu o osobnosti vyslýchaného, s čímž se pojí i určitá představa o tom, jak bude tato osoba v průběhu výslechu reagovat, zda bude ochotna vypovídat, zda si bude schopna vybavit si předmětnou událost atd. V tomto kontextu byly rovněž zmíněny některé možné klasifikace vypovídajících osob od předních odborníků z oblasti forenzní psychologie.

Při provádění této přípravy je podstatné shromáždění všech dostupných informací o osobě, která bude vyslýchána. Z vlastní zkušenosti víme, že i ty zdánlivě nepodstatné maličkosti mohou hrát svoji roli. Může se jednat o nejvyšší dosažené vzdělání, rodinné zázemí, vztahy s okolím, dřívější tresty apod. Na základě těchto informací by pak měl být vyslýchající schopen sestavit si určitou kostru toho, jak by mohl výslech probíhat, jak bude vyslýchaný reagovat na položené otázky či předestřené důkazy.

Ač to bylo v textu již na více místech zdůrazněno, nemůžeme ani v závěru opomenout vyzdvihnout význam provedení přípravy výsledku, neboť ta je klíčová pro to, aby mohl být výslech proveden co nejlépe. Pokud není příprava na výslech dostatečná nebo v krajních případech není provedena vůbec, vždy se to projeví na kvalitě výsledku, který je přitom velmi často zásadním důkazním prostředkem v trestním řízení.

Použitá literatura

ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2013, 445 s. ISBN 978-80-7380-461-9.

HOUBOVÁ, D. a kol. *Psychologie pro právníky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2008, 279 s. ISBN 978-80-7380-100-7.

MARKOVIČ, J., ŠULC, V. *Lovec příznaků. Vraždy, které šokovaly republiku*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2020, 432 s. ISBN 978-80-7557-963-8.

MATIÁŠEK, J., BÁRTA, B., SOUKUP, J. *Výslech a psychologie*. Praha: Orbis, 1966, 214 s.

MUSIL J., KONRÁD Z., SUCHÁNEK J. *Kriminalistika*. Praha: C. H. Beck, 2004, 606 s. ISBN 80-7179-878-9.

NOVÁKOVÁ, J. *Taktiky výslechu*. Diplomová práce. Právnická fakulta univerzity Karlovy. 2013.

SPURNÝ, J. *Psychologie výslechu*. Praha: Portál, 2003, 120 s. ISBN 80-7178-846-5.

STRAUS, J. a kol. *Kriminalistická technika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2012, 446 s. ISBN 978-80-7380-409-1.

SVOBODA, I. a kol. *Kriminalistika*. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2016. 374 s. ISBN 978-80-7418-259-4.

ŠIMOVČEK, I. a kol. *Kriminalistika*. Bratislava: IURA EDITION, s. r. o., 2001, 326 s. ISBN 80-89047-12-2.

TEXL, D. *Vedení výslechu osob hospitalizovaných ve zdravotnickém zařízení*. In BRUNA, E., STRAUS, J. (eds.). *Trestněprávní a kriminalistické aspekty dokazování 2021*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2022. s. 303-312. ISBN 978-80-7408-239-9.

TEXL, D., SLAVÍK, J. *Vedení výslechu mladistvých osob*. In JANOVEC, M., POHL, J. ZAHRADNÍČKOVÁ, M., MALÝ, J., ŠÍP, J., FERFECKÝ, J. (eds.). *Cofola 2020*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. s. 1402-1424.

Vzdělávání dospělých v oblasti bezpečnosti při zajištění bezpečnosti obyvatel

Educating adults in safety while ensuring the safety of residents

JAN HORECKÝ¹, JOSEF HRUDKA²

Abstrakt

Předkládaná studie se věnuje odborné didaktice právních a bezpečnostních předmětů a didaktice technických předmětů. Cílem studie je prezentovat výsledky výzkumu v pojetí a struktuře této mimořádně důležité disciplíny. V úvodu se autor odkazuje na zdůvodnění aktuálnosti a důležitosti řešení problému, definuje cíle studia, obsah studia a možné využití výsledků ve vzdělávací praxi v daných oborech. Zaměřil se na pojetí didaktiky, zdůvodnění její potřeby a vědeckosti, interdisciplinaritu a navrhl konkrétní strukturování této disciplíny.

Klíčová slova

Krizové řízení, didaktika, oborová didaktika, didaktika předmětů práva a bezpečnosti

Abstract

The presented study is devoted to the professional didactics of legal and security subjects and Technical articles. The aim of the study is to present author's results of research in the concept and structure of this extremely necessary discipline. The introduction referred to the justification for topicality and necessity of the solved problems, defined clear objectives of the study, the content of the study and possible use of the result in educational practice in given fields. We focused on the concept of didactics, justification for its erudition and scientificity, interdisciplinarity and proposed concrete structuring of this discipline.

Keywords

Crisis management, didactics, professional didactics, didactics of subjects of law and security.

¹ JUDr. Jan Horecký, Ph.D., AMBIS, vysoká škola, a.s.

² JUDr. Josef Hrudka, Ph.D., AMBIS, vysoká škola, a.s.

Úvod

Otázky práva a bezpečnosti ve vzdělávání dospělých v oblasti bezpečnosti a zajištění bezpečnosti obyvatel jsou v současné době vysoce aktuálním národním i nadnárodním nosným tématem. Bezpečnostní experti jsou dnes nuceni čelit rozmanitým hrozbám v oblasti kriminality (krádeže, podvody, vraždy, znásilnění, terorismus, kyberzločiny, kyberšikana... atd.) a proto příprava odborníků v této oblasti vyžaduje propracovaný vědecký systém výuky těchto oborů a předmětů. Toto nás vede k řešení otázky zpracování koncepce oborové didaktiky při vzdělávání dospělých se zaměřením na tuto oblast. Proto jsme si položili následující otázky, na které dále hledáme odpovědi:

- Jak lze zdůvodnit aktuálnost a potřebnost této oborové didaktiky a pro koho je určena?
- Co je předmětem zájmu oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti?
- Jak lze doložit její vědeckost?
- Jaká je její vazba na další vědní disciplíny (pedagogika, psychologie, právo, kriminalistika, technické vědy, další vědy...)?
- Jaká je její struktura odpovídající současným požadavkům pedagogiky a oborových didaktik?

Cílem předložené studie je předložit odborné veřejnosti z daného oboru k diskusi výsledky výzkumů autora v oblasti návrhu řešení v problematice pojení oborové didaktiky při vzdělávání dospělých, zdůvodnění její vědeckosti, objasnění její vazby na další vědní obory a konkretizovaný návrh struktury této oborové didaktiky. Obsah studie tvoří následující dílčí témata:

- Teoretická východiska oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti.
- Pojetí oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti.
- Fundovanost a vědeckost didaktiky předmětů práva a bezpečnosti.
- Interdisciplinarita didaktiky předmětů práva a bezpečnosti.
- Struktura oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti.

Studie může posloužit odborníkům, kteří danou problematiku vyučují na středních a vysokých školách, nebo ji vyučují v rámci nejrůznějších kurzů a školení. Dále potom oborovým didaktikům odborných i jiných předmětů a případně i studentům učitelských fakult zaměřených na tuto oblast.

Aktuální stav řešení problematiky

V současné době neexistuje v České republice žádný propracovaný a ucelený systém oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti a technického vzdělávání v oblasti

krizového řízení při zajišťování bezpečnosti obyvatelstva. Můžeme vyjít z analýzy učebních textů a výukových opor, které se v této oblasti používají a na základě toho zčásti posoudit didaktickou úroveň těchto materiálů. Nelze však dělat jakékoliv závěry, co se týká efektivity a kvality výuky těchto oborů a předmětů. Odborníkům, kteří se danou oblastí zabývají a vyučují ji, lze doporučit informační zdroje z oblasti oborové didaktiky odborných předmětů našich autorů (Kropáč a kol., 2004, Pecina, 2012, Friedmann, Pecina, 2013, Veteška 2010). V oblasti některých dílčích problémových okruhů lze čerpat z vybraných monografických publikací nebo i učebních textů. V oblasti výukových metod lze čerpat ze studie T. Kotrby a L. Laciny (2010). K otázkám rozvoje tvořivosti studentů v odborném vzdělávání lze využít studii M. Kožuškové (1995) a P. Peciny (2008). Neméně důležité pro nás byla i východiska zahraničních autorů (Šapovalenko, 1960, Turek, 1978, 1990, Bajtoš, 1999). S ohledem na to, že se jedná o oblast středoškolského i vysokoškolského vzdělávání, jsou pro nás důležité i prameny věnované vysokoškolské pedagogice (Slavík a kol., 2012, Rohlíková, Vejvodová, 2012).

Teoretická východiska didaktiky výuky dospělých při zajištění bezpečnosti obyvatelstva

Na úvod připomeneme, že oborovou didaktiku při vzdělávání dospělých můžeme chápat ve dvou významech - v širším významu a užším významu. V širším významu rozumíme oborovou didaktikou specifika a zákonitosti vyučování skupiny příbuzných předmětů daného oboru (elektrotechnické předměty, strojírenské, dřevařské...apod.) ve vztahu ke vzdělávání dospělých. V tomto případě tedy hledáme průnik, společné prvky, zákonitosti, strategie výuky dané skupiny předmětů. Pokud hovoříme o *oborové didaktice v užším pojetí*, rozumíme tím obor jako konkrétní předmět (všeobecně vzdělávací, odborný). V dalším textu se zaměříme na vybrané otázky didaktiky skupiny odborných předmětů práva a bezpečnosti v podmínkách středoškolského a vysokoškolského odborného vzdělávání. Z tohoto hlediska můžeme hovořit o této didaktice jako o skupinové oborové didaktice, *didaktice v širším pojetí*.

Oborové didaktiky jsou aplikované vědní disciplíny mimořádného významu. Tvoří profilovou roli v oborové přípravě učitelů daných oborů. Z hlediska širších souvislostí čerpají nejen z obecné pedagogiky a didaktiky, ale i z příslušné odborné dimenze přípravy učitelů. Naopak na dimenzi oborové didaktiky navazuje a čerpá z ní pedagogická praxe v odborných předmětech těchto oborů. Jak poukazuje O. Asztalos (2008), oborové didaktiky mají objektivní charakter a jsou aplikovanými pedagogickými disciplínami. Pro oborové didaktiky jsou stěžejní dva momenty. Vazba přechodu a aplikace obecného na zvláštní a zvláštního na konkrétní (rozumí se tím samozřejmě v oblasti vzdělávání i výchovy). Zkoumají objektivní zákonitosti výuky daného oboru. Je však nutné doplnit i jejich subjektivní charakter, protože vychází ze zkušeností výchovných pracovníků.

Přístupy k vymezení didaktiky předmětů při výuce k zajištění bezpečnosti obyvatelstva

Didaktika předmětů práva a bezpečnosti představuje disciplínu, která aplikuje obecné didaktické poznatky na výuku předmětů, které se vztahují k oblasti práva a bezpečnosti (trestní právo, extrémismus a terorismus, bezpečnost politika, ochrana za mimořádných

událostí apod.). Bohužel nemůžeme vyjít z žádné dosud existující definice této vědní disciplíny, protože taková žádná v současné době není, zejména v souvislosti s multidisciplinárním charakterem dané oblasti. Vycházíme proto z příbuzných disciplín, zejména oborové didaktiky odborných předmětů.

Podle J. Bajtoše (1999) je didaktika odborných předmětů disciplínou, která zkoumá specifické zákonitosti výuky odborných předmětů na středních školách. Její strukturu tvoří cíle, obsah, organizace, formy, metody, zásady a prostředky vyučování (Bajtoš, 1999). M. Čadílek (2005) definuje didaktiku odborných předmětů jako disciplínu, která zkoumá obsah a průběh vzdělávacího procesu včetně didaktické transformace výsledků technických věd. Podstata transformace spočívá ve formulaci cílů vzdělávání, výběru teoretických i praktických poznatků a jejich uspořádání do didaktické soustavy (Čadílek, 2005, s. 12).

Uvedené přístupy k vymezení předmětu zájmu didaktiky odborných předmětů jsou sice relativně výstižné, avšak zúžené a nedostatečně konkretizované. Záběr této mimořádně významné vědní disciplíny je širší. V případě předmětů práva a bezpečnosti se jedná o vědní disciplíny, které jsou výrazně internidisciplinární a zasahují do mnoha rozličných vědních oborů.

Kritickými analýzami a prací v této oblasti jsme dospěli k definici oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti. *Didaktika předmětů práva a bezpečnosti se zabývá otázkami požadavků praxe na přípravu kvalifikovaných a kompetentních odborníků v této oblasti, stanovováním výukových cílů, obsahu výuky, aplikací didaktických zásad, pouček, pravidel, výukových metod, organizačních forem a materiálních prostředků na výuku předmětů práva a bezpečnosti na středních a vysokých školách. Její pole působnosti zahrnuje otázky spojené s požadavky na učitele předmětů práva a bezpečnosti, žáky a studenty těchto oborů a otázky spojené s výchovným působením ve výuce (výchova k řešení problémových situací, rozvoj formativních stránek osobnosti, morální výchova apod.). Neméně důležité je řešení koncepčních otázek výuky těchto předmětů, otázek souvisejících s obory vzdělání a dále potom i otázky související s profesním vzděláváním, profesními kvalifikacemi, celoživotním vzděláváním a rekvalifikacemi v této oblasti. Východiskem didaktiky předmětů práva a bezpečnosti nejsou vybrané konkrétní vyučovací předměty, ale soubor vědních oborů a předmětů se svými specifiky a obsahem. Na úroveň vyučovacích předmětů (a tedy předmětových didaktik) se však dostáváme sekundárně v aplikační rovině (specifika využití konkrétních vyučovacích prostředků, konkrétní obsah výuky, aplikační modelové příklady apod.). Mezi oborovou didaktikou a předmětovou didaktikou těchto předmětů je silná vnitrooborová vazba. Dále je třeba zdůraznit, že oborová didaktika je do značné míry odrazem specifik, metod a obsahu příslušných vědních disciplín, v našem případě práva a bezpečnosti.*

Fundovanost a vědeckost didaktiky vzdělávání dospělých v oblasti krizového řízení

Pokud má věda být vědou, musí být splněny tři předpoklady:

- Objekt zkoumání dané vědy, paradigma.

- Vědeckovýzkumná metodologie příslušné vědy.
- Institucionální základna dané vědy.

Didaktika zejména předmětů práva a bezpečnosti, ale i technických předmětů má za objekt svého zkoumání zákonitosti výuky vybrané skupiny příslušných předmětů a pracuje s vědeckovýzkumnou metodologií pedagogiky. Obecně se pedagogické výzkumy považují za aplikované (Janík, 2009). Oborové didaktice předmětů práva a bezpečnosti by se měli věnovat zejména oborové didaktice zaměřené na tuto oblast (například bakalářský studijní obor učitelství praktického vyučování/právo a bezpečnost je připravován na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, katedra fyziky, chemie a odborného vzdělávání). S výstupy oborových didaktik by měli pracovat zejména učitelé, kteří tyto předměty na střední a vysoké škole vyučují, případně se věnují tomuto vzdělávání v podobě školení, kurzů a dalšího vzdělávání.

Oborová didaktika předmětů práva a bezpečnosti a technických odborných předmětů by měla odpovědět učitelům na dvě základní otázky: Co učit? Jak to učit? Oborové didaktiky (dříve metodiky) se dříve vyvíjely jako praktické disciplíny bez sofistikovanější vazby na pedagogické disciplíny. Převládalo prakticistické pojetí a metodikaření, kterému se věnovali zejména učitelé z praxe. Z tohoto důvodu byly spíše despektovanými oblastmi poznání než uznávanými vědními disciplínami. Prakticismem přitom rozumíme preferenci konkrétních postupů a podceňování fundované teorie a koncepce oborové didaktiky (Kilián, 2008). Tato situace se však naštěstí změnila a dnes jsou považovány za plnohodnotné aplikované vědy, i když s různou mírou rozpracovanosti. Metodika (oborová didaktika) však není pouhým metodikařením a tzv. receptářstvím (praktické pokyny, postupy). Rozvoj oborové didaktiky představuje fundovanou práci, při které aplikujeme ověřené a osvědčené známe poznatky z oblasti pedagogiky, didaktiky a teorie výchovy na výuku konkrétního oboru. Složka teoretických východisek i složka aplikace a modelových příkladů nese svůj význam a důležitost. Z tohoto hlediska je práce na učebních textech, metodikách a metodických materiálech pro výuku a praxi důležitá, i když ji úrovní a náročností nelze s vědeckými výzkumy srovnávat. I přesto se jedná o práci interdisciplinární, vyžadující znalosti didaktické, oborové didaktické a znalosti z vybraných odborných disciplín.

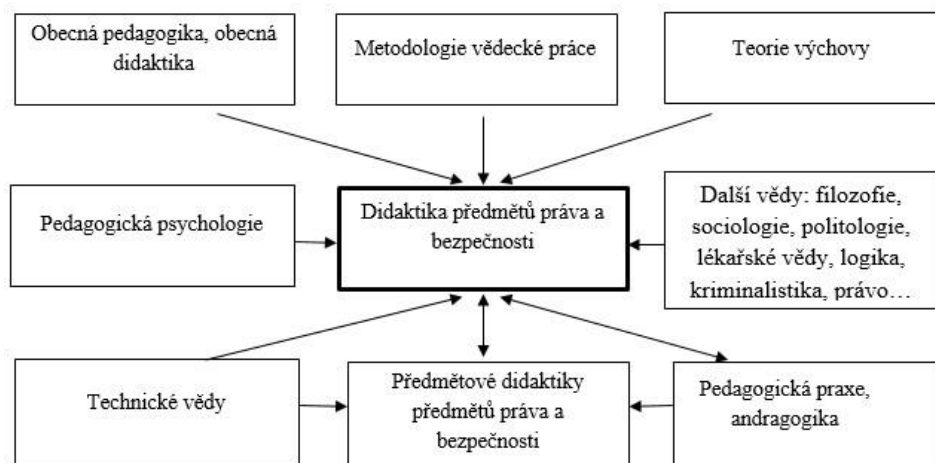
Znalost oborové didaktiky je zejména pro učitele nezbytná. To však pro pedagogickou praxi nestačí. Cílem oborové ani předmětové didaktiky není předložit učiteli hotovou „kuchařku“, podle které by mohl pracovat. Vyučovací proces je dynamickým systémem, se kterým je třeba pracovat tvořivě. Učitelé tedy musí být schopni aplikovat poznatky širší oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti na výuku konkrétního předmětu (předmětů), který vyučují (Pecina, Sládek, 2013). Vývoj společnosti a oblasti bezpečnosti vyžaduje průběžné vzdělávání a inovaci vzdělávacích obsahů technických oborů. Z tohoto hlediska je nezbytná znalost nejen aktuálních poznatků v oblasti jednotlivých oblastí práva i souvisejících disciplín, ale zejména poznatků z oblasti andragogiky a vzdělávání dospělých. To zahrnuje poznatky didaktické transformace poznatků vědeckého systému na úroveň didaktického

systému a projektu výuky a dobrou znalost technologie výuky předmětů práva a bezpečnosti.

Interdisciplinarita didaktiky výuky v oblasti krizového řízení a ochrany obyvatelstva

Zmínili jsme, že didaktika předmětů práva a bezpečnosti a dalších předmětů včetně předmětů technických je vědou s multidisciplinárním rozsahem, a proto je třeba k němu přistupovat s interdisciplinárním přístupem. Tato kategorizace si však vyžaduje podrobnější analýzu. Interdisciplinaritu této vědní disciplíny vyjadřuje následující schéma:

Schéma 1: Vztah didaktiky technických předmětů k dalším vědám

Zdroj: vlastní zobrazení

Je třeba poukázat na vazbu mezi oborovou didaktikou a předmětovými didaktikami, která je oboustranná. Neméně důležitá je vazba na technické vědy i pedagogickou praxi a odbornou praxi daných oborů. Oborový didaktik musí sledovat nejen aktuální trendy v pedagogických vědách a aplikovat je odpovídajícím způsobem na oborovou didaktiku, ale musí sledovat i vývoj daných věd a být vzdělán v některé disciplíně (byť i dílčí) na úrovni školy, pro kterou se didaktikou zabývá (např. bezpečnostní politika, trestní právo, zabezpečovací systémy, ochrana obyvatelstva apod.) a současně zohlednit věk a aktuální kompetence studentů (Veteška 2010). V opačném případě není schopen aplikovat didaktické poznatky na výuku daného oboru ve vztahu k požadavkům studentů – zejména jejich věku, dosavadní praxi a získaným kompetencím. Musí mít schopnost vidět problém systémově, ve vzájemných vazbách a analyticko-syntetickým přístupem využívat možnosti vztahů mezi oborovými a předmětovými didaktikami a danými odbornými disciplínami. Didaktika práva a bezpečnosti se prolíná s určitou oblastí filozofie a sociologie a to v oblasti filozofie bezpečnostních rizik a jeho vlivu na společnost. Společná je i metodologická koncepce.

Přístupy ke strukturaci didaktiky technických předmětů a práva a bezpečnosti - obecná východiska

Při koncipování struktur oborových didaktik vycházíme z požadavků pedagogické praxe a trhu práce v oblasti přípravy kvalifikovaných učitelů daných oborů. Důležité jsou operacionalizované cíle dané oborové didaktiky, ze kterých vycházíme. Důležité informace nalézáme v obecně didaktických pramenech i výzkumných zprávách. Specifika a originalita oborových didaktik předurčují vlastní strukturaci dané oborové didaktiky.

Vlastní strukturu mají i předmětové didaktiky. Strukturu oborové didaktiky lze rozdělit na obecnou a zvláštní část. Obecná část je věnována společným problémům oborové didaktiky, zvláštní část je zaměřena na didaktickou analýzu jednotlivých částí daného oboru nebo předmětu (O. Asztalos, 2008). Pro koncipování struktury oborové didaktiky je často využíván Malířův model oborové didaktiky, který pracuje s následujícími částmi (F. Malíř, 1971):

- Predidaktická realita – zabývá se průzkumem trhu práce a požadavky na pracovníky v příslušné profesi.
- Didaktická realita – postihuje vlastní pedagogický proces, při kterém jsou osvojovány poznatky. Ta se dále dělí na didaktické operace (konstituování předmětu, selekce, realizace a transformace) a na produkty (výběr poznatků z jednotlivých vědních oborů a praxe a jejich zařazení do obsahu výuky). Realizaci se zabývá materializace učiva (tvorba pomůcek) a transformace vyjadřuje poměrně složitý proces osvojování poznatků žáky za působení učitele.
- Didaktické produkty – zařazení předmětu do učební plánu, vypracované osnovy předmětů, připravené učební pomůcky a osvojené znalosti žáků.
- Didaktické okolí – vybavení odborných učeben, laboratoře, dílny, kabinety apod.
- Postdidaktická realita – představuje výzkum uplatnění absolventů školy v praxi oboru. Je to výzkum výsledků výuky a slouží jako zpětná vazba mezi školou a praxí.

Malířův koncepční model přistupuje k řešení problému komplexně a v relativně ucelené podobě, avšak je třeba mít na zřeteli specifika ve vzdělávání dospělých, zejména co se týká aktuálních kompetencí studentů a jejich schopnost si nové kompetence doplnit, případně rozšířit (I. Svoboda, L. Kubínyi, 2013). Na uvedenou koncepci (F. Malíř, 1971) se odkazují i další autoři (O. Asztalos, 2008). Pro reálný výukový proces výuky technických předmětů je jádrem zejména didaktická realita, didaktické produkty a didaktické okolí. Musíme však vycházet z predidaktické reality a naopak sledovat i postdidaktickou realitu.

V těchto momentech spatřujeme východisko pro výzkumná šetření většího rozsahu a to nejen ve školách technického směru. Při koncipování oborové didaktiky bychom tedy měli vycházet zejména z požadavků soudobé praxe daných oborů a požadavků trhu práce. Postdidaktická realita naopak představuje zpětnou vazbu o míře efektivity zvolených strategií. Koncepční modely je však třeba konkretizovat do podoby přesnějších a

zaměřenějších didaktických struktur. G. S. Šapovalenko (1960) uvádí následující okruh problémových úkolů oborové didaktiky:

1)

- Obsah vyučování.
- Organizace a metody vyučování.
- Učební příručky a metodické prostředky.
- Problémy učení se danému předmětu ze strany žáků.
- Cesty a způsoby předcházení neúspěchu.
- Obsah, organizace a metody přípravy budoucích učitelů a další zlepšení kvalifikace učitelů ve školské službě.
- Systém řízení vyučování vyučovacím předmětům ve škole.
- Cesty a prostředky zvýšení výchovného významu školy a vyučovacích předmětů.

2)

- Systém vědeckotechnických pojmů a zákonitostí jejich úspěšného formování.
- Dovednosti a návyky a zákonitosti jejich formování a praktického použití.
- Podmínky úspěšného rozvíjení vloh žáků.

3)

- Předmět oborové didaktiky a jejich úkoly.
- Souvislost oborové didaktiky s jinými vědami.
- Problém objektivního zákona v oborové didaktice.
- Všeobecné metody vědeckého výzkumu v oborových didaktikách.

Výše uvedený přehled úkolů oborové didaktiky je inspirativní. Sledujeme zde kromě klasických úkolů oborové didaktiky i hledisko související s otázkami problému učení se danému předmětu (předmětům). Obory práva a bezpečnosti jsou rozmanité a velká část vzdělávacích obsahů vyžaduje mimořádnou metodickou pozornost z důvodů své náročnosti. O konkretizaci a precizaci problémových okruhů oborových didaktik včetně vztahu ke vzdělávání dospělých se pokusilo několik dalších našich autorů (S. Havelka, J. Kopecký, A. M. Dostál, O. Kilián, J. Veteška a d.). Z těchto uvedeme relativně zdařilý obecný přístup ke strukturaci oborové didaktiky příslušného předmětu O. Kiliána (Kilián, 2008. s. 15 - 16):

1) Didaktika daného předmětu (oboru) jako vědecká pedagogická disciplína:

- Předmět, úkoly a význam oborové didaktiky daného vyučovacího předmětu.
- Struktura vyučovacího oboru (předmětu).
- Místo oborové didaktiky v systému věd.
- Výzkumná práce v oborové didaktice daného oboru.

2) Výchovně vzdělávací cíle vyučovacího předmětu:

- Formulace a analýza cílů.
- Pojetí studijního oboru a profilu absolventa.

- Formulace a analýza cílů daného oboru, komplexní pojetí vyučovaného oboru, analýza cílů, jejich proměnlivost a ovlivnění technickým rozvojem.
- 3) Obsah a struktura vyučovacího oboru:
- Učivo.
 - Uspořádání učiva v učebních dokumentech.
 - Didaktická analýza z hlediska výchovného působení obsahu daného oboru.
 - Vnitropředmětové a mezipředmětové vztahy.
 - Posouzení obsahu učebnic daného vyučovacího oboru (předmětu).
 - Zpracování vědeckotechnických informací.
- 4) Prostředky vyučování danému vyučovacímu předmětu:
- Plánování učiva v předmětu.
 - Metodika využívání didaktických zásad a vyučovacích metod v daném předmětu.
 - Organizační formy výuky a jejich aplikace v předmětu.
 - Hmotné vyučovací prostředky v daném předmětu.
 - Analýza obsahu vyučovací jednotky na základě přípravy, realizace a zhodnocení vyučovacího procesu.
 - Prověřování a hodnocení výkonu žáků z hlediska výukových cílů v daném předmětu.
- 5) Metodické postupy a rozборы vybraných tematických celků a témat v daném předmětu.
- Formulace výchovně vzdělávacích cílů předmětu.
 - Formulace a analýza těchto cílů a úkolů v závislosti na cílech a úkolech dané školy.
 - Stanovení obsahu a struktury na základě didaktické analýzy. Formulace obsahu v podobě základních obecných vědomostí a dovedností.
 - Prostředky vyučování tematických celků a témat v daném vyučovacím předmětu.

Výše uvedenou relativně komplexní logickou strukturu lze využít ke koncipování konkrétní struktury předmětových didaktik (Svoboda, Kalamár, 2013, s. 268). Z tohoto modelu jsme také mimo jiné vyšli při koncipování struktury didaktiky předmětů práva a bezpečnosti pro potřeby středoškolského i vysokoškolského vzdělávání. Je však třeba si uvědomit, že širší oborová didaktika se v mnoha oblastech dostává na úroveň průniku širšího okruhu daných předmětů a na úroveň předmětů se dostáváme v konkretizovaných případech modelování a při zpracování fundovaných konkrétních příkladů (konkrétní ukázky správně formulovaných cílů, demonstrace ukázkové osnovy předmětů, ukázka učiva, příklady využití specifických metod a forem prostředků, konkrétní příklady výzkumů v oblasti konkrétního předmětu apod.).

Návrh konkrétní struktury oborové didaktiky technických předmětů a předmětů práva a bezpečnosti

Na základě existujících struktur oborových didaktik a didaktik odborných předmětů a na základě specifik předmětů práva a bezpečnosti jsme navrhli následující konkrétní strukturu širší oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti se specifickým přístupem ke vzdělávání dospělých:

1. *Vymezení řešené problematiky, didaktika předmětů práva a bezpečnosti jako studijní a vědní disciplína*
 - Didaktika předmětů práva a bezpečnosti jako věda a její postavení v systému pedagogických věd.
 - Interdisciplinarita didaktiky předmětů práva a bezpečnosti.
 - Vědeckovýzkumná činnost v oborové didaktice.
 - Struktura didaktiky předmětů práva a bezpečnosti.
2. *Vzdělávání v oblasti předmětů práva a bezpečnosti.*
 - Předměty práva a bezpečnosti ve vzdělávání žáků, specifika předmětů práva a bezpečnosti.
 - Vzdělávací obory, studijní obory.
3. *Výukový proces ve výuce odborných předmětů*
 - Výukový proces, fáze výuky, typy výuky.
 - Systémový přístup ve výuce.
4. *Aplikace didaktických principů, pouček a pravidel ve výuce předmětů práva a bezpečnosti*
 - Vymezení problému.
 - Klasické didaktické principy.
 - Moderní didaktické principy.
 - Vztah didaktických principů k ostatním didaktickým kategoriím.
 - Didaktické poučky a pravidla.
5. *Výukové cíle ve výuce předmětů práva a bezpečnosti*
 - Výukové cíle ve výuce.
 - Hierarchie výukových cílů.
 - Taxonomie výukových cílů.
 - Práce učitele s cíli ve výuce.
6. *Obsah výuky předmětů práva a bezpečnosti*
 - Vymezení problému, obsahová stránka výuky.
 - Základní učivo, rozšiřující učivo, prohlubující učivo.
7. *Výukové metody ve výuce*
 - Vymezení problému, členění výukových metod a specifika využití metod ve výuce předmětů práva a bezpečnosti.
 - Aplikace klasických (tradičních) metod výuky.

- Aktivita žáků ve výuce.
 - Učební úlohy.
 - Aplikace aktivizujících metod výuky.
 - Aspekty volby výukových metod.
8. *Organizační formy ve výuce*
- Vymezení problému.
 - Vyučovací jednotka.
 - Praktické vyučování a specifika praktické přípravy.
 - Propojení teorie s praxí, propojení školy se životem. Exkurze, praxe, stáže a vycházky ve výuce předmětů práva a bezpečnosti.
9. *Učební pomůcky, didaktická technika a vybavení škol, učeben a jiných výukových pracovišť*
- Vymezení problému.
 - Specifika využití učebních pomůcek ve výuce.
 - Didaktická technika.
 - Vybavení učeben a jiných výukových pracovišť.
 - Možnosti využití distančního vzdělávání a e – learningu ve výuce.
 - Zásady používání učebních pomůcek a didaktické techniky, údržba pomůcek a didaktické techniky.
10. *Hodnocení studentů ve výuce*
- Hodnocení žáků ve výuce, ústní, písemné a praktické zkoušky.
 - Didaktické testy.
 - Závěrečné zkoušky.
11. *Mezipředmětové vztahy ve výuce předmětů práva a bezpečnosti*
- Vymezení problému.
 - Obsahové, časové a metodické vztahy ve výuce.
12. *Projektování a příprava výuky*
- Postup při projektování výuky.
 - Učební dokumenty vztahující se k výuce (RVP, ŠVP, vzdělávací programy).
 - Perspektivní (dlouhodobá) příprava výuky.
 - Aktuální (krátkodobá) příprava výuky.
13. *Učitel a student ve výuce*
- Osobnost učitel předmětů práva a bezpečnosti.
 - Hospitace ve výuce.
 - Student ve výuce.
 - Zájmová činnost studentů.
14. *Výchovné působení ve výuce*
- Vymezení problému.

- Výchovné metody a principy.
- Tvořivost a rozvoj tvořivosti studentů ve výuce.

15. Příklady dobré pedagogické praxe

- Ukázka učebního plánu.
- Ukázka ŠVP.
- Ukázka vzdělávacího modulu.
- Ukázky konkrétních písemných příprav na výuku.
- Ukázka výukové prezentace a výukové opory.
- Ukázka didaktického testu.
- Ukázka hospitačního záznamu (pozorovacího schématu).
- Multimediální ukázky (vyučovací hodiny s metodickými listy, animace, instruktáž).

Výše uvedené stěžejní problémové okruhy oborové didaktiky pro nás jsou výchozím bodem pro projektování a přípravu *výuky didaktiky předmětů práva a bezpečnosti* jako studijní disciplíny v rámci připravovaného bakalářského studijního oboru učitelství předmětů práva a bezpečnosti.

Závěr

Tato studie se věnovala otázkám oborové didaktiky předmětů práva a bezpečnosti, jakož i předmětů technického a odborného zaměření ve vztahu ke vzdělávání dospělých. Vymezili jsme podstatu řešené problematiky v širších souvislostech a zaměřili se na strukturaci této vědecké a studijní disciplíny. Jedná se o aktuální a specifickou oblast, ve které se nám otvírá řada nových otázek, na které je třeba hledat odpovědi. Lze prohlásit, že zatím v této oblasti nemáme dostatek informačních zdrojů (učební texty, odborné knihy, výzkumné zprávy, články). Proto se jeví jako potřebné rozpracovat naznačenou koncepci do konkrétní podoby a zpracovávat jednak učební texty a výukové opory do této oborové didaktiky a dále potom provádět výzkumná šetření v této oblasti. V neposlední řadě by bylo na místě neprodleně realizovat legislativní ukotvení této činnosti – tedy stanovit zákonnou povinnost vhodné formy vzdělávání, jako tomu bylo v minulosti – např. zák. č. 73/1973 Sb., O branné výchově. Absence této zákonné povinnosti vede k nerespektování potřeby vzdělávací praxe, společenské poptávky, a to zejména v relaci na současnou bezpečnostní situaci.

Literatura

- ASZTALOS, O. Konstituování oborové didaktiky jako (OD) jako pedagogické disciplíny. In“ *Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání.*“ Praha: NUOV, 2010. s. 7-9. ISBN 978-80-87063-05-7.
- BAJTOŠ, J. *Úvod do didaktiky odborného výcviku.* Bratislava: Metodické centrum města Bratislavy, 1997. ISBN 80-7164-180-4.
- BAJTOŠ, J. *Didaktika technických predmetov.* Žilina: Žilinská univerzita v Žilině, 1999. ISBN 80-7100-646-7.

- ČADÍLEK, M. *Didaktika odborného výcviku technických oborů*. Brno: MU, 1995. ISBN 80-210-1081-9.
- ČADÍLEK, M. *Didaktika praktického vyučování I*. Brno: CERN, S.R.O. 2003.
- DRAHOVZAL, J., KILIÁN, O., KOHOUTEK, R. *Didaktika odborných předmětů*. Brno: Paido, 1997. ISBN: 80-85931-35-4.
- FRIEDMANN, Z., PECINA, P. *Didaktika odborných předmětů technického charakteru*. Brno: PdF MU, 2013. ISBN 978-80-210-6300-6.
- JANÍK, T. a kol. *Kurikulum – výuka – školní klima – učitelské vzdělávání*. Brno: MU, 2009. ISBN 978-80-210-4771-6.
- KILIÁN, O. Základní otázky oborových didaktik. In“ *Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání*.“ Praha: NUOV, 2008. s. 9-18. ISBN 978-80-87063-05-7.
- KOTRBA, T., LACINA, L. *Praktické využití aktivizačních metod ve výuce*. Brno: Barrister&Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-12-1.
- KROPÁČ, J. a kol. *Didaktika technických předmětů, vybrané kapitoly*. Olomouc: UP. 2004. ISBN 80-244-0848-1.
- MALÍŘ, F. *Didaktiky cizích jazyků jako vědní obory k problematice jejich předmětu*. Praha: Academia, 1971.
- MELEZINEK, A. *Inženýrská pedagogika*. Praha: ediční středisko ČVUT, 1994. ISBN 80-01-01214-X.
- NEZVALOVÁ, N. Didaktika fyziky v České republice: trendy, výzvy a perspektivy. In“ *Pedagogická orientace*“, roč. 21, č. 2, s. 171–192. ISSN 1211-4669.
- PECINA, P., SLADEK, P. Pojetí a struktura didaktiky technických odborných předmětů pro střední odborné školy. In. Břehovský, J., Novotný, J. Zukerstein, J. *Strategie technického vzdělávání v reflexi doby 2013*. 1. Vyd. Ústí nad Labem: UJEP v Ústí nad Labem, 2013. S. 131–141, 10 s. ISBN 978-80-7414-577-3.
- PECINA, P., FRIEDMANN, Z. *Didaktika odborných předmětů technického charakteru*. Brno: MU, 2013. ISBN 978-80-210-6300-6.
- PÍŠOVÁ, M. Didaktika cizích jazyků: otázky identity In“ *Pedagogická orientace*“, roč. 21, č. 2, s. 142–155. ISSN 1211-4669.
- ROHLÍKOVÁ, L., VEJVODOVÁ, J. *Vyučovací metody na vysoké škole*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4152-9.
- SEMRÁD, J., ŠKRABAL, M. *Úvod do studia odborných předmětů*. Praha: ČVUT, 2007. ISBN 978-80-01-03744-7.
- SLAVÍK, M. *Vysokoškolská pedagogika Pro odborné vzdělávání*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4054-6.
- SVOBODA, I., KUBINYI, L. Efektivita vzdělávání managementu v oblasti krizového řízení. In. *Sborník z mezinárodní konference „Metody a postupy ke zkvalitnění výuky krizového řízení a přípravy obyvatelstva na řešení krizových situací*. Uherské Hradiště: UTB ve Zlíně, Fakulta logistiky a krizového řízení, 2013, s. 337-343. ISBN 978-80-7454-282-4.

SVOBODA, I., VIČAR, R. *Právo bezpečnosti a ochrany člověka*. Brno: Pedagogická fakulta, 2012, 103 s. ISBN 978-80-210-6004-3.

SVOBODA, I. Vybrané otázky oborové didaktiky výuky odborných předmětů práva a bezpečnosti při vzdělávání dospělých. In. 8. *Mezinárodní vědecká konference „Národní a mezinárodní bezpečnost 2017“*. Liptovský Mikuláš: AOS GMRŠ, 2017, s. 485-496. ISBN 978-80-8040-551-9.

SVOBODA, I., KALAMÁR, Š. Charakteristika klimatu třídy a možnosti jeho utváření při vzdělávání v oblasti bezpečnosti. In. *Sborník z mezinárodní vědecké konference „Nové trendy vo vyučovaní spoločenskovedných predmetov na školách zameraných na bezpečnosť“*. AOS GMRŠ Liptovský Mikuláš, 2013, s. 267-273. ISBN 978-80-8040-467-5.

ŠAPOVALENKO, G., S. *Hlavní zásady výchovy a vyučování*. Gottwaldov: Ústav pro další vzdělávání učitelů a výchovných pracovníků, 1960.

TRNA, J. *Nastává éra mezioborových didaktik?* Pedagogická orientace, Brno: Konvoj, 2005, roč. 2005, č. 1, s. 89-97. ISSN 1211-4669.

TUREK, I. *Didaktika technických predmetov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. ISBN 80-08-00587-4.

VETEŠKA, J. *Kompetence ve vzdělávání dospělých*. Praha, UJAK, 2010, ISBN 978-80-86723-98-3.

Internetové zdroje

JANÍK, T. *Didaktika obecná a oborová: pokus o vymezení a systematizaci pojmů*. Dostupné z: http://www.akreditacnikomise.cz/attachments/article/279/didaktika_obecna_a_oborova_Janik.pdf

Limity poštovního tajemství a jeho vliv na dokazování v trestním řízení – postřehy z praxe policejního orgánu

The limits of postal secrecy and its influence on evidence in criminal proceedings - observations from the practice of a police authority

.....

JIŘÍ HRUŠKA¹

.....

Abstrakt

Autor v předkládaném příspěvku ve stručnosti charakterizuje státem uloženou a uznanou povinnost mlčenlivosti a uvádí některé její typické případy, včetně odkazu na příslušné právní předpisy. Stěžejním tématem příspěvku je poštovní tajemství a stanovení jeho hranic pro účely trestního řízení. Za problematický lze v této souvislosti pokládat zejména výklad pojmu poštovní služba. Uvedenou problematiku demonstruje autor názorně na konkrétním případě z praxe

Klíčová slova

Povinnost mlčenlivosti, poštovní tajemství, trestní řád, orgány činné v trestním řízení, prejudiciální otázka, Český telekomunikační úřad

Abstract

In the present paper, the author briefly characterizes the obligation of confidentiality imposed and recognized by the state and lists some of its typical cases, including a reference to the relevant legal regulations. The main topic of the contribution is postal secrecy and determining its boundaries for the purposes of criminal proceedings. In this context, the interpretation of the term postal service can be considered particularly problematic. The author demonstrates the mentioned issue vividly on a concrete case from practice

Keywords

Obligation of confidentiality, postal secrecy, criminal code, law enforcement authorities, preliminary question, Czech Telecommunications Office

¹ kpt. JUDr. Jiří Hruška, Ph.D., Krajské ředitelství policie Středočeského kraje SKPV OHK, Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú

Úvod

Z pohledu dokazování jakožto postupu, jenž je v různé míře ze strany orgánů činných v trestním řízení realizován během celého trestního řízení vyjma vykonávacího, může mít poštovní tajemství náležící mezi zákonem uložené povinnosti mlčenlivosti značný význam. Z tohoto důvodu je proto nutné na eventuální přítomnost této překážky, která může průběh dokazování značně zkomplikovat, brát zřetel.

V předkládaném příspěvku si jeho autor kladl za cíl nejprve v obecné rovině ozřejmit, co to vůbec státem uložená nebo uznaná povinnost mlčenlivosti je a uvést konkrétní případy, jež do dané množiny náleží. Smyslem příspěvku je však zejména poukázat na některá úskalí praxe orgánů činných v trestním řízení (se zaměřením na činnost policejního orgánu) spojená s určením limit poštovního tajemství a následnou aplikací příslušných ustanovení trestního řádu.

Slovní spojení **uložená nebo uznaná povinnost mlčenlivosti** je uvedeno *expressis verbis* v § 99 odst. 1 TŘ, a to v kontextu zákazu provedení výslechu svědka, který tuto povinnost má. Krom podání vysvětlení a výslechu se povinnost mlčenlivosti vztahuje i na listiny obsahující utajované skutečnosti.

1. Státem uložená nebo uznaná povinnost mlčenlivosti – vymezení pojmu

Povinností mlčenlivosti se rozumí povinnost osob v určité funkci (postavení, povolání, zaměstnání) neprozradit skutečnosti, o kterých se dověděly při výkonu své funkce (užší pojetí) nebo v jakékoliv souvislosti s výkonem své funkce (širší pojetí). Skutečnosti kryté povinností mlčenlivosti mohou mít povahu utajované skutečnosti, ale mohou to být i jiné skutečnosti, které nejsou považovány za utajované skutečnosti.²

Mezi typické případy povinnosti mlčenlivosti uložené zákonem patří zejména.

- **povinnost advokáta** vyplývající ze vztahu advokáta a jeho klienta, podle § 21 odst. 1 *zákona o advokacii*³ je advokát povinen zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech, o nichž se dozvěděl v souvislosti s poskytováním právních služeb,
- **lékařské tajemství**, podle § 51 odst. 1 *zákona o zdravotních službách*⁴ je poskytovatel zdravotních služeb (fyzická nebo právnická osoba, která má oprávnění k poskytování zdravotních služeb podle cit. zákona) povinen zachovat mlčenlivost o

² MADAR, Zdeněk, a kol. *Slovník českého práva (1. díl)*. 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání. Praha : LINDE Praha, a.s. – Právnické a ekonomické nakladatelství, 2002, s. 742. ISBN 80-7201-377-7.

³ Zákon č. 85/1996 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Zákon č. 372/2011 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

všech skutečnostech, o kterých se dozvěděl v souvislosti s poskytováním zdravotních služeb,

- **bankovní tajemství**, podle § 38 odst. 1 *zákona o bankách*⁵ se na všechny bankovní obchody, peněžní služby bank, včetně stavů na účtech a depozit, vztahuje bankovní tajemství,
- **listovní tajemství**, podle čl. 13 *Listiny základních práv a svobod*⁶ nikdo nesmí porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů, ať již uchovaných v soukromí, nebo zasílaných poštou anebo jiným způsobem, s výjimkou případů a způsobem, které stanoví zákon. Stejně se zaručuje tajemství zpráv podávaných telefonem, telegrafem nebo jiným obdobným způsobem,
- **povinnost mlčenlivosti daňového poradce**, podle § 6 odst. 9 *zákona o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců České republiky*⁷ jsou daňový poradce, jeho pracovník nebo zástupce, jakož i osoba, která pozbyla oprávnění k výkonu daňového poradenství povinni zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech, o nichž se dozvěděli v souvislosti s výkonem daňového poradenství.

Typickým zástupcem povinnosti mlčenlivosti státem uznané je **zpovědní tajemství**. Podle § 7 odst. 1 písm. e) *zákona o církvích a náboženských společnostech*⁸ může registrovaná církev a náboženská společnost k plnění svého poslání získat oprávnění k výkonu zvláštního práva, které spočívá v povinnosti zachovávat mlčenlivost duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, a to za předpokladu je-li tato povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně po dobu 50 let.

Povinnosti mlčenlivosti lze zprostit příslušným orgánem nebo tím, v jehož zájmu tuto povinnost konkrétní osoba má.

Předmětný příspěvek je však orientován především na povinnost mlčenlivosti uloženou *zákonem o poštovních službách*⁹ - **poštovní tajemství**. Jedná se o případ, který není tak často zmiňován, jako některé jiné z povinností mlčenlivosti (viz výše), avšak navzdory tomu se lze s takovou situací v praxi orgánů činných v trestním řízení setkat.

2. Poštovní tajemství – stručná charakteristika

Poštovní tajemství má výrazně širší dosah (limity) nežli listovní tajemství, jež představuje pouze jeho dílčí součást (viz níže obr. 1), neboť předmětem listovního tajemství je de facto

⁵ Zákon č. 21/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

⁶ Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.

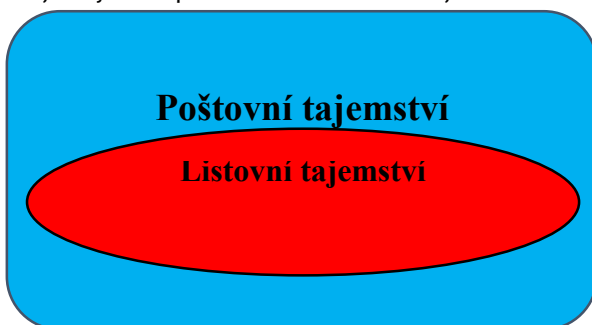
⁷ Zákon č. 523/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

⁸ Zákon č. 3/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

⁹ Zákon č. 29/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

jen zabránit tomu, aby se neoprávněné osoby seznámily s obsahem dopravované poštovní zásilky.

Obr. 1: Vzájemný vztah poštovního a listovního tajemství

Zdroj: autor příspěvku

Zjišťovat obsah poštovní zásilky smí dle § 16 odst. 5 *zákona o poštovních službách*, jen provozovatel při jejím otevření, a to v níže vyjmenovaných případech:

- zásilku nelze dodat a současně ji nelze vrátit nebo nemá být podle poštovní smlouvy vrácena,
- je důvodné podezření, že zásilka obsahuje věc považovanou podle poštovních podmínek za nebezpečnou, nebo věc, jejíž poštovní podání není podle poštovních podmínek dovoleno,
- zásilka byla poškozena,
- je důvodná obava, že došlo nebo že by do dodání zásilky mohlo dojít ke vzniku škody, nebo
- je to nezbytné k dodržení povinností uložených provozovateli zvláštním právním předpisem.¹⁰

Ustanovení § 16 odst. 1 *zákona o poštovních službách* upravuje nad rámec listovního tajemství také další součást poštovního tajemství, a to **povinnost zachovávat mlčenlivost o skutečnostech týkajících se poskytované nebo poskytnuté poštovní služby, které se při své činnosti nositel poštovního tajemství dozvěděl**. Nositelem poštovního tajemství je dle cit. ustanovení provozovatel, osoba podílející se na poskytování poštovních služeb a osoba vykonávající dohledovou, kontrolní a metodickou činnost dle § 37 *zákona o poštovních službách* (osoba vystupující za Český telekomunikační úřad).

Znalosti utajovaných skutečností lze využívat jen pro potřeby poskytování poštovních služeb nebo v rámci činností podle § 37 *zákona o poštovních službách*.

¹⁰ Například zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů.

Negativní vymezení poštovního tajemství je dáno § 16 odst. 2 *zákona o poštovních službách*. Do okruhu utajovaných skutečností podle cit. ustanovení nenáleží informace, ze kterých nevyplyvá, kdo byl odesílatelem ani kdo byl adresátem poštovní zásilky.

Zprostit nositele poštovního tajemství jeho povinnosti může jen taxativní výčet osob, a to odesílatel, adresát, právní nástupce odesílatele nebo adresáta a zástupce odesílatele nebo adresáta.

Poštovní tajemství není třeba zachovat, pokud má provozovatel poštovních služeb buď podle *zákona o poštovních službách* nebo podle zvláštního právního předpisu povinnost sdělit osobám a orgánům oprávněným podle zvláštního právního předpisu informace o poskytované nebo poskytnuté poštovní službě, nebo jim umožnit, aby tyto informace získaly. Poznámka - tento postup nebylo možné v případě níže prezentovaném využít.

Klíčovým pojmem pro stanovení limit poštovního tajemství je **poštovní služba**, kterou se podle § 2 odst. 1 písm. a) *zákona o poštovních službách* rozumí činnost, jež zpravidla zahrnuje poštovní podání, třídění a přepravu poštovní zásilky prostřednictvím poštovní sítě a je prováděna za účelem dodání poštovní zásilky příjemci. Mimo uvedené se za poštovní službu považuje i dodání poukázané peněžní částky.

3. Kazuistika – případ z praxe

Při objasňování okolností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin podvodu podle § 209 TZ, vznikly určité nejasnosti panující právě ohledně výkladu pojmu *poštovní služba*. V posuzovaném případě se konkrétně jednalo o skutečnosti týkající se zjištění jména a příjmení osoby, jež si zřídila u České Pošty, s.p. - P.O. BOX (zamykatelnou poštovní přihrádku umístěnou na poště), jaké písemnosti si tam dotyčná osoba nechávala zasílat (označení daných písemností – pokud tyto nějaké označení mají, včetně uvedení jména či firmy odesílatelů), předložení dokumentů, které byly za účelem zřízení P.O. BOXu danou osobou České Poště, s.p. předloženy a jak bylo s písemnostmi nacházejícími se v P.O. BOXu naloženo poté, co došlo k jeho následnému zrušení.

K popsáním skutečnostem následně podal zaměstnanec České Pošty s.p., který byl náležitě dle příslušných ustanovení trestního řádu poučen, vysvětlení ve smyslu § 158 odst. 6 TŘ, přičemž o výše předeslaných skutečnostech neodmítl vypovídat. V rámci zmíněného vysvětlení zaměstnanec České Pošty s.p. předal policejnímu orgánu i dokumenty, na základě kterých byl P.O.BOX zřízen a za pomoci nichž bylo možné zodpovědět některé z otázek významných z pohledu probíhajícího trestního řízení. Předmětné listiny byly policejním orgánem zajištěny postupem podle § 78 TŘ (vydání věci).

Následně byl v dané věci činný policejní orgán konfrontován s rozličným právním názorem, jenž zastával státní zástupce vykonávající dozor nad průběhem přípravného řízení. Podle jeho mínění představovaly požadované skutečnosti policejním orgánem vztahující se k P.O. BOXu

podezřelé osoby (uvedené zaměstnancem České Pošty s.p. v podaném vysvětlení a současně obsažené v předložených listinách) poštovní tajemství.

Vzhledem k tomu, že zvláštní zákon – zákon o poštovních službách neobsahuje postup, na základě kterého by bylo možné pro účely trestního řízení sdělovat informace, na které se vztahuje povinnost mlčenlivosti, lze takové informace pro trestní řízení vyžadovat pouze na základě předchozího souhlasu soudce (viz § 8 odst. 5 TŘ).

V kontextu výše uvedeného se tak měl zaměstnanec České Pošty s.p. svým jednáním dopustit porušení příslušných ustanovení zákona o poštovních službách, neboť podle právního názoru státního zástupce měl odmítnout podání vysvětlení podle § 158 odst. 8 TŘ (s odkazem na § 99 odst. 2 TŘ). Podání vysvětlení takovou osobou by pak mohlo mít pro ni za důsledek vznik odpovědnosti za spáchání přestupku podle § 37c odst. 1 písm. c) zákona o poštovních službách. Dále by taková situace znamenala, že listiny předané zaměstnancem České Pošty s.p. policejnímu orgánu mají povahu neúčinného důkaz (neboť takový důkaz nebyl opatřen v souladu se zákonem), který není možné využít v rámci dokazování v trestním řízení.

Dále státní zástupce požadoval po policejnímu orgánu vyřešení prejudiciální otázky, zda P.O. BOX představuje poštovní službu dle zákona o poštovních službách či nikoliv, a zda se tak v posuzovaném případě jedná či nejedná o poštovní tajemství

Policejní orgán díky nikoli zcela jednoznačnému zákonnému vymezení pojmu poštovní služba (§ 16 zákona o poštovních službách) oslovil za tímto účelem zaměstnance právního oddělení České Pošty s.p., zda by ti byli schopni a ochotni v konkrétním případě zaujmout fundované stanovisko, jestli P.O.BOX je či není poštovní službou. Ze strany zaměstnanců právního oddělení České Pošty s.p. obdržel policejní orgán kladnou odpověď s tím, že v dané věci vyhotoví oficiální stanovisko.

Ze strany právního oddělení České Pošty s.p. bylo poté konstatováno, že P.O.BOX **není** ve smyslu § 2 odst. 1 písm. a) zákona o poštovních službách poštovní službou. Jen pro doplnění - autor příspěvku s tímto závěrem není zcela v konsensu a domnívá se, že zákonné vymezení poštovní služby by umožňovalo dovodit i opačný výklad (navíc stanovisko poskytl k tomuto věcně nepřislušný subjekt – viz závěr příspěvku).

Na druhou stranu uvedený postup policejního orgánu považuje autor příspěvku za adekvátní nastalé situaci, přičemž dle jeho mínění nikterak neodporuje zákonné úpravě obsažené v trestním řádu. Odlišného právního názoru byl však státní zástupce, jenž se vyjádřil v tom smyslu, že výše popsaný postup policejního nebyl správný, jelikož měl policejní orgán limity poštovního tajemství řešit jako předběžnou (prejudiciální) otázku ve smyslu § 9 odst. 1 TŘ, tj. samostatně a neponechat ji k zodpovězení České Poště s.p. Podle mínění autora příspěvku takto striktně pojatý názor postrádá oporu v trestním řádu. Vzhledem k tomu, že se jednalo o poměrně značně sofistikovanou otázku, kterou není zřejmě policejní orgán schopen sám

odpovídajícím způsobem zodpovědět. Spolupráci se zaměstnanci právního oddělení České Pošty s.p. lze připodobnit možnosti využití odborné pomoci konzultanta ve smyslu § 157 odst. 3 TŘ. Nehledě na skutečnost, že konečné rozhodnutí je a ve výše popsaném případě také bylo jen a pouze na finální úvaze policejního orgánu.

Závěr

Na závěr považuji za významné dodat, že pokud jde o výklad zákonného pojmu *poštovní služba* a s tím související určení mezí poštovního tajemství, tak tomuto se odborná právní literatura poměrně zdatně vyhýbá, přičemž judikatura zabývající se danou otázkou absentuje zcela.

Autor příspěvku se domnívá, že policejní orgán při řešení vyskytnuvší se předběžné otázky postupoval v souladu s trestním řádem a zajištěné dokumenty by bylo možné, pokud P.O. BOX nebude shledán poštovní službou, v trestním řízení následně použít jako plnohodnotný bezvadný listinný důkaz. K tomuto však současně považuji za významné upozornit na související zjevný nedostatek spočívající v určení instituce, jež se může k položenému dotazu (prejudiciální otázce) fundovaně vyjádřit. Tímto subjektem není právní oddělení České Pošty s.p., jak se ve výše popsané kazuistice domníval policejní orgán, ale **Český telekomunikační úřad**, do jehož oprávnění náleží podle § 37 odst. 3 písm. d) *zákona o poštovních službách*, i **rozhodovat v pochybnostech o tom, zda se v případě určité služby jedná o poštovní službu**, přičemž tak může činit buď **na žádost, nebo i z vlastního podnětu**. Nelze vyloučit, že Český telekomunikační úřad by mohl mít na danou věc jiný právní názor, který se může diametrálně rozcházet se stanoviskem právního oddělení České pošty, s.p., Definitivní rozřešení položené otázky se však nejspíš, pokud obhajoba tento nedostatek nenapadne, nedozvíme.

S ohledem na výše prezentované skutečnosti a právní názory autora příspěvku lze proto shrnout, že pokud by policejní orgán řešil podobnou předběžnou otázku někdy v budoucnu, měl by se v takovém případě obrátit postupem podle § 8 odst. 1 TŘ na Český telekomunikační úřad, v jehož gesci zodpovězení takové otázky je.

Použitá literatura

MADAR, Zdeněk a kol. *Slovník českého práva* (1. díl). 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání. Praha : LINDE Praha, a.s. – Právnické a ekonomické nakladatelství, 2002, s. 742. ISBN 80-7201-377-7.

Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů.

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.

Zákon č. 523/1992 Sb., o daňovém poradenství a komoře daňových poradců, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 29/2000 Sb., o poštovních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Trestný čin – objekt kriminálno-policaijného poznania

A criminal offence – an object of criminally-police cognition

MONIKA HULLOVÁ¹, MIROSLAV LIŠOŇ²

Abstrakt

Autori v príspevku predkladajú odbornej verejnosti základnú štruktúru kriminálnej charakteristiky trestného činu, ktorá v súlade s ich názormi predstavuje významný poznávací prostriedok, ktorý príslušníci polície využívajú pri účelovej realizácii kriminálno-policaijného poznania. Kriminálno-policaijné poznanie je elementárnou súčasťou policaijného konania. V súlade s platnou legislatívnou úpravou predstavuje systémovú realizáciu spravodajskej činnosti, operatívno-pátracej činnosti a vyšetrovania pri poznávaní trestných činov.

Kľúčové slová

trestný čin, kriminálno-policaijné poznanie, operatívno-pátracia činnosť, spravodajská činnosť, vyšetrovanie, objekt poznania, objekt kriminálno-policaijného poznania

Abstract

In the paper the authors proposes to scientific public a basic structure of criminal characteristic of a criminal offence, which represents an important mean of cognition in coherence with their opinions. A criminally-police cognition is an elementary part of police cognition. In coherence with a valid legislation, it represents a systematic conduction of criminal intelligence, operative and searching activity, and investigation during cognition of crimes.

Key words

A criminal offence, criminally-police cognition, operative and searching activity, criminal intelligence, investigation, an object of cognition, an object of criminal police cognition

¹ doc. JUDr. Monika Hullová, Ph.D., Katedra kriminálnej polície, Akadémia Policaijného zboru v Bratislave

² prof. Ing. Miroslav Lišoň, Ph.D., Katedra kriminálnej polície, Akadémia Policaijného zboru v Bratislave

„VŠETKA SKÚSENOSŤ K NÁM PRICHÁDZA PROSTREDNÍCTVOM URČITÉHO „MODU“. MODUS (SPÔSOB) JE CELKOVOU OBLASŤOU ÚVAH, KONKRÉTNYM, KONZISTENTNÝM NÁHLADOM NA SVET. NEJDE VLASTNE O POHĽAD NA SVET, SKÔR O SVET SÁM PRE SEBA, S VLASTNÝMI PRAVIDLAMI, NORMAMI, ZVYKLOSŤAMI A PRINCÍPMI FUNGOVANIA. TEORETICKY JE MOŽNÝ AKÝKOLVEK POČET MODU, NAJZNÁMEJŠIE SÚ VŠAK PRAX (TO JEST VŠEDNÝ ŽIVOT), VEDA A HISTÓRIA. PRAX PREDSTAVUJE SVET TÚŽOB A NECHUTÍ, RADOSTI A BOLESTI, ÚŽITKU A ŠKODY, DOBRÉHO A ZLÉHO, SPRÁVNEHO A NESPRÁVNEHO. IDE O DÔLEŽITEJŠÍ MODUS (AK JE TO LEN Z JEHO VLASTNÉHO HL'ADISKA), PRETOŽE NAŠE PREŽITIE ZÁVISÍ NA TOM, ČI A AKO HO OVLÁDAME.“

Michael Oakeshot³

1. Kriminálno-polícajné poznanie

Spravodajská činnosť, operatívno-pátracia činnosť a policajné vyšetrovanie sú súčasťou štruktúry policajného konania. Pri poznávaní určitých trestných činov v policajnej praxi tieto špeciálne činnosti tvoria systém. Pre potreby policajnej praxe a teórie je vhodné, ak je tento systém skúmaný, vysvetľovaný a projektovaný ako jednotný celok, ktorý je vhodné označiť termínom kriminálno-polícajné poznanie.

Spravodajská činnosť, operatívno-pátracia činnosť a vyšetrovanie vykazujú charakter techník (postupu), ktoré sú v súlade s identifikovanou potrebou (účelovo) integrované v systéme kriminálno-polícajného poznania. Tieto činnosti pri plnení stanovených úloh predstavujú variantné spôsoby postupov v štruktúre tohto systému.

Na základe dosiahnutých výsledkov z aplikovaného výskumu pri verifikácii uvedených hypotéz je možné využiť celú plejádu argumentov.

Praktickú opodstatnenosť kriminálno-polícajného poznania potvrdzujú výsledky a efekty, ktoré sú príslušníkmi polície dosahované pri plnení stanovených úloh. Ich analýzou je možné dospieť k záveru, že systémová realizácia kriminálno-polícajného poznania (využívaním kompetencií - právna regulácia + zodpovednosť) pozitívne ovplyvňuje úroveň objektivity, účinnosti a efektivity pri poznávaní trestných činov. Je tomu tak preto, lebo za určitých situácií v tomto postupe príslušníci polície:

- získavajú informácie, na základe ktorých orgány činné v trestnom konaní môžu začať trestné stíhanie a vzniesť voči konkrétnym osobám obvinenia a vykonávať dokazovanie,
- zhromažďujú informácie o kriminálnej scéne a dôkladnou analytickou prácou vypracovávajú podklady potrebné na systematické, ofenzívne, cieľavedomé

³ ŽEGKLITZ, J. Velké postavy politické filosofie, s. 48.

pôsobenie proti kriminalite,

- *penikajú do organizačnej štruktúry kriminálnych skupín (organizované, zločinecké, extrémistické, teroristické), predovšetkým neobmedzujú sa len na zisťovanie informácií o páchateloch bezprostredne vykonávajúcich trestný čin, ale predovšetkým o osobách, ktoré stoja v pozadí, riadia trestnú činnosť, o finančníkoch a právnych poradcov, ktorí zabezpečujú ich ochranu,*
- *kontrolujú a deštruujú logistiku kriminálnych skupín a zisťujú zámery a plány súvisiace s páchaním ďalšej trestnej činnosti skôr, než je spáchaná.*⁴

Analógiou uvedeného je možné konštatovať, že kriminálno-policiajným poznaním sú plnené *informačné, sociálne, právne, výchovné, preventívno-represívne, bezpečnostné, policajné, spravodajské, operatívne a v neposlednom rade procesné funkcie*. V daných súvislostiach kriminálno-policiajné poznanie predstavuje:

- *saturáciu potrieb (spoločenských, občianskych, policajných, operatívnych, procesných, praktických, teoretických, základných, aplikačných),*
- *špecifický podsystem činností (má svoju osobitú genézu, prvky, vnútorné vzťahy medzi prvkami, vzťahy prvkov k okoliu, je model, ...),*
- *svojou podstatou riešenie problému (definovanie otázok, východísk, cieľov, postupov, výstupov, hodnotení, ...),*
- *selekcii nových informácií a vytváranie informačných sietí (zdroje, zber, uchovanie, triedenie, interpretácia – vo vzťahu k využitiu),*
- *adekvátnu aplikáciu právom regulovaných postupov (na základe už skôr spracovaných informácií),*
- *špecifický prejav aktivít, ktoré vykonávajú kompetentné orgány štátnej správy (ich obsah a štruktúru tvoria opatrenia a úkony),*
- *prejav účelovo a cieľavedome aplikovaných aktivít (pri realizácii sa plnia konkrétne úlohy),*
- *riadené aktivity (intencionálna činnosť, na jej aplikáciu sú vytvárané podmienky uľahčujúce sebarealizáciu jej subjektov) apod.*

K uvedeným tézám je vhodné dodať, že základný predpoklad úspechu pri realizácii tejto špecifickej policajnej činnosti určuje úroveň koordinácie. Jej význam teoreticky možno zdôvodniť využitím analytickej a funkcionalistickej (konštruktivistickej) charakteristiky jeho realizačného systému. Následne v praxi takto spracované teoretické poznanie je možné využiť pri skúmaní koordinačných vzťahov, hodnotení ich prínosov a projektovaní.

Z charakteristík realizácie kriminálno-policiajného poznania vyplýva aj ich personálna, ekonomická, technická a iná náročnosť. Realizujúci príslušníci (*policajno-bezpečnostné orgány*) v tomto účelovom poznaní plnia zložené (*náročné*) úlohy, mnohokrát dlhodobo, pri ktorých je nevyhnutné intenzívne zasahovať do práv a slobôd občanov, čo vyžaduje osobitné

⁴ MUSIL, J. Použití operativní techniky k důkazním účelům v trestním řízení, s. 19.

postupy, kontrolu a pod. Podobne je možné hodnotiť aj výsledky a efekty kriminálno-policiajného poznania v ich kontinuálnej nadväznosti na realizáciu následného konania (*policiajného, súdneho*). Ilustratívne sa dá povedať, že výsledky policiajného konania sú pomerne významne determinované výstupmi z kriminálno-policiajného poznania. Táto skutočnosť musí byť pri jeho realizácii akceptovaná a hodnotená najmä z hľadiska pridanej hodnoty, funkcionality, kvality, aktuálnosti, akcieschopnosti a pod. V danej súvislosti niet argumentov, ktorými by bolo možné znížiť význam koordinácie pri realizácii tejto špecifickej policiajnej poznávacej činnosti.

Aj napriek týmto racionálnym argumentom sú v policiajnej praxi registrované situácie, ktoré neumožňujú koordinovane realizovať toto poznanie. Je to tak preto, lebo koordináčne vzťahy majú reálnu podobu. Pri ich hodnotení je potrebné zohľadňovať aj situácie, v ktorých je možné iniciovať vznik, existenciu a zánik koordinácie. Predovšetkým touto fakultatívnou argumentáciou možného vzniku koordináčnych vzťahov je umožnená existencia situácií, v ktorých nie je možné aplikovať koordináciu.

Rešpektujúc potreby praxe v systéme kriminálno-policiajného poznania sú obligatórne vytvárané koordináčne vzťahy:

- na základe rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní,
- na základe identity potreby, ktorá je vymedzená informačnými výstupmi z účelovo realizovaných procesov spravodajskej činnosti, eventuálne OPČ, začatiu trestného stíhania predchádzajú účelovo realizované procesy spravodajskej činnosti, resp. OPČ (*analýza*);
- ak je to podmienené vzniknutou, resp. vznikajúcou kriminálno-policiajnou situáciou, sú plnené z hľadiska spoločenských potrieb náročné poznávacie úlohy,
- v priebehu realizácie procesov OPČ nie je možné utajiť použité operatívne sily a prostriedky, resp. ak využitie týchto síl a prostriedkov je účelné aj po začatí trestného stíhania,
- nie je odhalený a objasnený zločin (*osobitne páchaný organizovanými, zločineckými, extrémistickými a teroristickými skupinami*),
- totožnosť páchatela je známa, ale tento sa zdržuje na neznámom mieste, je predpoklad, že pácha trestnú činnosť (*v sérii, pokračujúcu, a pod.*),
- vo všetkých ďalších prípadoch, ak sú k dispozícii určité poznatky o spáchanom trestnom čine, ale:
 - nie sú zistení spolupáchatelia trestného činu alebo nebola zaistená podstatná časť hodnôt, ktoré boli získané trestnou činnosťou;
 - existuje dôvodné podozrenie, že páchatel sa dopustil ďalšej, dosiaľ nezistenej trestnej činnosti;
 - vyhľadávanie a vykonanie dôkazov (*vyšetrovacích úkonov*) je bez využitia spravodajských informácií, resp. operatívnych informácií sťažené,
- nie sú zaistené veci pochádzajúce z trestnej činnosti, resp. zaistené zisky z trestnej činnosti..

Je zřejmé, že tento výpočet nie je konečný. Je tomu tak preto, lebo funkcie kriminálno-policiajného poznania sú podmienené jeho akceptáciou, a to najmä zo strany spoločnosti. Tá, rešpektujúc potreby, vytvára právne a inštitucionálne predpoklady pre vznik týchto interakcií v systéme policajného konania a pod.

2. Trestný čin – objekt poznania

Kriminalitu – spoločenský, heterogénny jav, súhrn spáchaných trestných činov ako objekt poznávania skúma celý rad vedných disciplín. Pri jej skúmaní (*explanácii*) sú využívané multidisciplinárne a interdisciplinárne prístupy, a to najmä vo vzťahu k poznaniu trestného činu. Z týchto dôvodov majú medzi týmito vednými disciplínami dominantné postavenie trestné právo, kriminológia, kriminalistika a policajné vedy (*policajné teórie a výskum*). Zjednodušene je možné uviesť, že účelom tohto poznávania je vytvárať vhodné podmienky na zabezpečovanie kontroly kriminality (*na realizáciu preventívnych a represívnych opatrení vytvárať predpoklady na zabezpečenie neodvratnosti trestného postihu za páchaný a spáchaný trestný čin*).

Základná charakteristika trestného činu je vymedzená v *trestnom práve*, a to vo všeobecnej, ale aj v konkrétnej podobe (*trestný čin – prečin, zločin, obzvlášť závažný zločin resp. ich jednotlivé skutkové podstaty*). Vychádzajúc z analýzy uvedených charakteristík a prístupov k ich právnej kvalifikácii je možné konštatovať, že veda trestného práva sa zaoberá predovšetkým myšlienkovým procesom rozhodovania, normatívnym vymedzením, výkladom a teoretickou štrukturálnou analýzou trestného činu, ako aj procesnými predpokladmi a justičnými spôsobmi sledovania kriminality. Táto veda uvádza dogmaticky do platnosti politické zásady právneho štátu, v ktorom sú rešpektované demokracia, humanizmus a právo.

Podľa slovenského trestného práva je jediným a výlučným základom trestnej zodpovednosti *de facto i de iure* trestný čin.⁵ Pojem trestný čin je vymedzený ako protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone, ak tento zákon neustanovuje inak.⁶ Z uvedenej definície možno vyvodit' dve obligatórne podmienky, ktoré musia byť súčasne splnené. Je to protiprávnosť činu a znaky uvedené v Trestnom zákone, t. j. znaky skutkovej podstaty trestného činu.

Trestný čin, páchatel'a, obeť trestného činu a kontrolu kriminality (*prevažne zo spoločenských, právno-sociologických hľadísk*) skúma aj kriminológia.⁷ Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že v rámci tejto vednej disciplíny, v jej účelovo vytvorených náukách, ide o analýzu javových reálnych foriem a okolností, ktoré súvisia so vznikom, vývojom a kontrolou kriminality v spoločnosti.⁸

⁵ IVOR, J., ČENTĚŠ, J., KORGO, D., MAŠL'ANYOVÁ, D., POLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo hmotné 2: Osobitná časť, s. 85.

⁶ ZÁKON č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších noviel, § 8.

⁷ KAISER G. Kriminologie. Úvod do základů, s. 1 „Kriminologie je uspořádaný celek empirického vědění o zločinu, zločinci, negativní sociální „nápadnosti“ a o kontrole tohoto chování.“

⁸ Náukou rozumieme vedný útvar, ktorý nespĺňa všetky obligatórne požiadavky kladené na plnohodnotný vedný odbor, t. j. nemá presne definovaný predmet skúmania, nemá vypracovaný

Napríklad kriminologická veda „etiológia“ skúma kriminalitu ako hromadný jav, ktorý je síc súbom jednotlivých trestných činov, ale nie je ich prostým súčtom. To znamená, že kriminologické skúmanie tohto javu sa teda úplne nevzťahuje na individuálne trestné činy (osobitne na trestnoprávne konanie, kde sa dokázanie strohej príčinnnej súvislosti medzi konaním a jeho dôsledkom nevyhnutne vyžaduje).

Fenomenológia je veda o javoch. Kriminologická fenomenológia sa teda zaoberá charakteristickými prejavmi kriminality, pôvodnými podkladmi vypovedajúcimi o jej stave, úrovni, štruktúre a dynamike.

Kriminologické poznatky o javových stránkach trestných činov sa využívajú pri rozmanitých komparáciách, napríklad historických (vypovedajú o vývojových tendenciách a trendoch kriminality), teritoriálnych (medzinárodné, regionálne alebo miestne porovnania), upozorňujú na vývojové, štruktúrne a iné anomálie (prudké nárasty a nápadne zmeny štruktúry kriminality), osobitne pre potreby prognózovania. Často sú podnetom na skúmanie príčin opísaných javov alebo skúmanie možností na ich kontrolu. Fenomenológia kriminality je systémovo spätá s etiológiou kriminality, jej kontrolou a ďalšími súčastami kriminológie.⁹

Z výsledkov poznania policajnej praxe v Slovenskej republike vyplýva, že širokospektrálne kriminologické poznanie nie je adekvátne využívané (napríklad výstupy kriminologického prognózovania). Príslušníci policajnej praxe sú povinní túto evidentne registrovanú rezervu využiť pri plnení úloh, ktoré im vo forme právnych noriem delegoval občan (poznámka autorov).

Pri poznávaní trestných činov v danej súvislosti urobila dôležité kroky a pripravila dobré východisko pre ďalšiu prácu kriminalistika. Na objektivizáciu tejto skutočnosti je možné využiť jej orientáciu (najmä v posledných rokoch) na určitú unifikáciu základných pojmov a kategórií týkajúcich sa osobitostí poznávacieho procesu kriminalisticky významných udalostí. Dá sa povedať, že táto vedná disciplína vytvorila vhodný východiskový priestor na orientáciu aj na konštituovanie iných špeciálnych disciplín, najmä konštituovanie policajných vied (teórie). Vzhľadom na historickú a súčasnú vedecko-teoretickú akceptáciu vytvára kriminalistika pre realizáciu procesov kriminálno-policajného poznania metodologický, metodický a technický aparát.

V danom kontexte samotná charakteristika kriminalisticky významnej udalosti upozorňuje na to, že obsah, ale najmä rozsah poznávania trestného činu je vždy zhodný predovšetkým s jeho skutkovými okolnosťami v trestnoprávnom zmysle. Tieto okolnosti v podobe skutkovej podstaty daného trestného činu tvoria *de facto* aj samotný účel a cieľ kriminalistického poznávania. Avšak cesta k dosiahnutiu týchto met je neraz veľmi zložitá a náročná. Empirické skúsenosti ukazujú, že v tomto procese sa subjektom kriminalistického poznávania

svoj kategoriálny aparát, systém používaných metód, systém teórie a pod.,. To však neznamená, že by nebol významnou súčasťou vedy.

⁹ HOLCR, K a kol. Kriminológia, s. 19.

(odborníkom na kriminalistiku) stavajú do cesty rôzne prekážky objektívnej i subjektívnej povahy, ktoré neraz vyvolávajú až určité pocity skepsy. Na druhej strane možnosti poznatkov kriminalistiky a iných špeciálnych disciplín (napríklad forenzných) a ich dôsledná realizácia vytvárajú akýsi gnozeologický optimizmus. Podstata tohto optimizmu spočíva v tom, že existujú reálne cesty poznania každého trestného činu, ide iba o to, ako sa týchto možností poznávania orgány (príslušníci polície) dokážu kompetentne zmocniť.

*Kriminalisticky významná udalosť (kriminálny delikt) v danej súvislosti je charakterizovaný ako: určitý dej (činnosť), proces, jav, ktorý sa stal v minulosti, prípadne ešte trvá, ktorého spoločensky negatívne následky vyžadujú, aby bol poznávaný a skúmaný kriminalistickými metódami a prostriedkami.*¹⁰ Základnou charakteristickou črtou tejto udalosti je, že vznikla v minulosti. To znamená, že kriminalistický pohľad (poznanie) na ňu má retrospektívnu povahu. Hlavným zmyslom tohto poznávania je, či daná udalosť bola spôsobená zavineným konaním konkrétnych osôb. V tomto kontexte potom prvkami, ktoré tvoria základnú štruktúru kriminalisticky významnej udalosti, sú:

- objekt, na ktorý je pôsobené (napríklad určitý priestor – miesto, materiálne predmety, ľudia, zvieratá, ktoré sa v tomto priestore v inkriminovanom čase nachádzali),
- pôsobiaci objekt, ktorý v miestnej a časovej súvislosti, priamym pôsobením – konaním, aktívnou činnosťou človeka alebo pôsobením prírodnej sily vyvolal zmeny na iných objektoch,
- povaha pôsobenia, v kriminalistickom zmysle slova chápaná ako pohyb vyvolaný určitým druhom energie (mechanickej, chemickej, biologickej, sociálnej povahy a pod.),
- zmeny, ktoré sa z kriminalistického hľadiska chápu ako zmeny štruktúry (napríklad úbytok alebo prírastok materiálu – substrátu, zmeny formy, a to tak v materiálnom prostredí a na materiálnych objektoch, ako aj vo vedomí ľudí), ktoré sa prejavujú na objektoch, na ktoré bolo pôsobené, ako aj na pôsobiacich objektoch.

Rešpektujúc svoj špecifický predmet, kriminalistiku pri poznávaní trestného činu zaujímajú kriminalisticky relevantné znaky (stopy) trestného činu; systém týchto znakov sa v teórii nazýva kriminalistická charakteristika trestného činu.

*Kriminalistická charakteristika trestného činu je popisom kriminalisticky relevantných vlastností trestného činu, t. j. takých vlastností, ktoré ovplyvňujú tvorbu stôp a kriminalistický proces poznania trestného činu.*¹¹

Z trestnoprávneho, kriminologického a kriminalistického skúmania trestného činu vyplýva, že hlavným fenoménom jeho poznávania je práca s informáciami. Táto práca má celkom prirodzene preventívny a represívny aspekt a význam. Preto v záujme rýchlosti a efektivity

¹⁰ K uvedenému je vhodné dodať, že ak to okolnosti vyžadujú, aj metódami a prostriedkami iných činností (osobitne policajných – kriminálno-policajného poznania).

¹¹ ŠIMOŤEK, I. a kol. Kriminalistika, s. 360.

procesov kriminálno-polícajného poznania je vhodné, aby príslušníci polície v konkrétnom systéme skúmali s hodnotili:

- základné znaky skutkovej podstaty určitého druhu (*alebo konkrétneho*) trestného činu (tie sú uvedené vo všeobecnej, *ale najmä* v osobitnej časti Trestného zákona),
- kriminologické poznanie a kriminalistická charakteristika určitého druhu trestných činov, v ktorej dominujú znaky ako odrazové vlastnosti osoby páchatela, účastníkov na spáchaní trestného činu, poškodeného a predmetov, ktoré v tejto súvislosti používali.

Otázkou však je: „Je toto poznanie postačujúce pre realizáciu kriminálno-polícajného poznania?“ Odpoveď polícajnej praxe na takto sformulovanú otázku je jednoznačná – „nie“.

Pri zdôvodňovaní tohto stanoviska je možné uviesť, že súčasná kvantitatívna a kvalitatívna úroveň foriem trestnej činnosti stále nepriaznivejšie ovplyvňujú situáciu na úseku ich poznávania. Skutkovou povahou zložitých trestných činov, napríklad hromadné, pokračujúce, trvajúce – páchané nepretržite aj niekoľko rokov, páchané subjektmi kriminálnych skupín, neraz presahujúce aj teritória štátov, so sofistikým akcentom, vytvárajú veľmi zložitú kriminálno-polícajnú situáciu (spravodajské, operatívne, vyšetrovacie...). Prax potvrdzuje, že pôsobenie všetkých uvedených momentov výrazne sťažuje poznávanie príčin a zákonitostí, ktorými sa riadi vývin existencie a funkcionality poznávaného objektu. V konkrétnej syntéze uvádzanú realitu príslušníci polície akceptujú. Uvedomujú si, že komplikovanosť gnozeologického prístupu v procesoch kriminálno-polícajného poznania spôsobujú najmä:

- *špecifická zložitosť a značná variabilnosť poznávaného objektu* – prvkov trestného činu (subjektom trestného činu je človek, poznávanie rozličných vlastností ľudí, najmä psychických, teda javových, ktoré sa vymykajú bezprostrednému pozorovaniu a meraniu),
- retrospektívne vyhľadávanie (získavanie) skúmanie a hodnotenie informácií o trestnom čine – nie sú dostupné priamemu a systematickému pozorovaniu, akcia a reakcia (výnimkou môže byť aplikácia kompetencií, ktoré vyplývajú z právnej, organizačno-riadiacej a taktickej regulácie spravodajskej činnosti a operatívno-pátracej činnosti),
- to, že skúmanie a hodnotenie systému trestného činu je vykonávané na základe subjektívne sprostredkovaných hodnôt jeho prvkov a interakcií, najmä vzťahov človeka ako subjektu (aj potenciálneho) trestného činu k inému človeku (poškodený, obeť), resp. k spoločenstvu, spoločnosti,
- konkrétne prostredie, v ktorom sú získavané, skúmané a hodnotené informácie o trestnom čine (sociálne),
- latencia príčin, podmienok vzniku, existencie a zániku prvkov kriminálneho konania (genéza ich existencie),
- aktivita subjektov trestného činu (sú súčasťou spoločnosti) a pod.

Z týchto dôvodov presadzujú gnozeologický optimizmus, že páchané a spáchané trestné činy sú plne poznateľné. Platnosť uvedenej konštatácie je evidentná najmä za predpokladu, že príslušníci pri účelovej realizácii kriminálno-policiajného poznania využívajú adekvátne, praxou a teoretickou explanáciou overené zdôvodnené postupy a prostriedky. Pri napĺňaní účelu a dosahovaní cieľov tohto poznávania vychádzajú z:

a) *ideálnej obsahovej štruktúry modelu (znaky skutkovej podstaty trestného činu, ktorý sa najviac približuje povahe udalosti), ktorý je vytvorený množinou faktov alebo informácií o javových vlastnostiach a o podstate objektu, dokazujúcich jeho samotnú existenciu (udalosti, napríklad povaha spoločensky škodlivého následku, existencia osôb so statusom poškodeného, svedka, páchatel'a alebo účastníka tejto udalosti, existencia zmien v podobe materiálnych stôp, existencia ďalších príznakov alebo indikátorov),*

b) *reálnych zdrojov informácií (nositelia informácií o relevantných skutočnostiach danej udalosti, prejavujúcich sa v reálnom materiálnom prostredí a vo vedomí určitých osôb), ktoré im umožňujú zisťovať a získavať informácie a fakty potrebné na poznanie a riešenie danej udalosti. Poznanie obsiahnuté v týchto zdrojoch je združenou informáciou. Tá je rozložená podľa okolností – buď v jednom nositeľovi (napríklad poškodený má vytvorený subjektívny obraz o udalosti alebo jej sekvenciách, ale súčasne môže byť objektom – nositeľom, napríklad biologických, mechanoskopických stôp a pod.), alebo informácia o jednej skutočnosti je rozložená na viaceré objekty (napríklad daktyloskopické, trasologické odtlačky páchatel'a na všetkých premetoch, s ktorými prišiel do styku). V týchto intenciách je možné uviesť, že pre príslušníkov polície práve tieto zdroje vytvárajú reálne možnosti zmocnenia sa relevantných faktov (o faktoch je možné v danej súvislosti hovoriť až vtedy, keď subjekt poznávania vyčlení uvedené skutočnosti a informácie o nich z daného zdroja a zrozumiteľným i zákonným spôsobom ich zadokumentuje (zafixuje) a identifikáciou určí ich príslušnosť k poznávanej udalosti a aktuálny význam). Týmto spôsobom doteraz „potenciálnu“ informáciu (fakt) pretransformujú na „aktuálnu“ informáciu a pri dodržaní trestno-procesných postupov na „dôkaz“,*

c) *výstupných informácií z analytickej činnosti a apriórnych informácií – (syntéza), z analýz (iných logických operácií) rôznych druhov informačných sietí (zdrojov, napríklad informačných systémov), kriminálno-policiajnej situácie a pod.¹²*

Pri objektivizácii uvedeného je vhodné uviesť, že na začiatku realizácie kriminálno-policiajného poznania spravidla vždy existuje informačný deficit týkajúci sa povahy a charakteru poznávanej udalosti (v ktorej sa vidí alebo predpokladá páchaný, resp. spáchaný trestný čin). Pri postupnom odstraňovaní tohto informačného deficitu významnú a nezastupiteľnú funkciu plnia najmä procesy spravodajskej činnosti a operatívno-pátracej činnosti. To potvrdzuje, že vzhľadom na účel a konkrétny obsah sú procesy spravodajskej činnosti a operatívno-pátracej

¹² Tieto skutočnosti potvrdzujú, že v kriminálno-policiajnom poznaní nie je možné spochybniť význam poznávania trestných činov trestným právom, kriminológiou, kriminalistikou a inými vednými disciplínami. Z praxe je zjavné, že práve výsledky týchto poznání majú osobitný význam aj pre realizátorov spravodajskej a operatívno-pátracej činnosti, ktorých procesy sú účelovo realizované pri poznávaní trestných činov.

činnosti v systéme realizácie kriminálno-policačného poznania dôležitým článkom v sústave opatrení, ktoré prijíma štát na ochranu právneho poriadku a zákonnosti.¹³

3. Kriminálna charakteristika trestného činu – objekt kriminálno-policačného poznania

Z empirického poznania vyplýva, že na zabezpečenie metodického prístupu pri poznávaní trestného činu je vhodné, ak príslušníci polície využívajú vypracované *modelové (typové) kriminálne charakteristiky trestného činu*.

Kriminálna charakteristika trestného činu je definovaná takými vlastnosťami, ktoré ovplyvňujú jednak vznik a prejav informácií a faktov o formách trestnej činnosti, ako aj relevantné poznanie vo vzťahu k úspešnému účelovému projektovaniu a realizovaniu procesov kriminálno-policačného poznania.

Rešpektujúc konkrétne praktické potreby, v obsahu tejto charakteristiky sú zastúpené znaky trestnoprávných, kriminologických, kriminalistických a iných charakteristík trestného činu, výstupy analýz kriminálno-policačných situácií, transfery určitých informačných systémov, zovšeobecnené skúsenosti príslušníkov polície a pod.

Dá sa povedať, že ide v podstate o najbohatší a najaktuálnejší metodicky informačný obsah spracovaný na účely poznávania trestných činov (*ale aj prevencie a vyšetrovania*). Z hľadiska potrieb úspešnej realizácie kriminálno-policačného poznania kriminálnu charakteristiku trestného činu (*systémový model*) tvoria predovšetkým:

- typické formy páchania trestnej činnosti (*skutková podstata, štádiá, trestná súčinnosť, ...*),
- typické situácie v čase páchania trestného činu, pred a po spáchaní trestného činu,
- typické vlastnosti potenciálneho páchatel'a (*pohlavie, vek, vzťah k miestu udalosti, intelektuálna vyspelosť, odbornosť, kriminálna minulosť (skúsenosť), a pod.*),
- účel kriminálneho konania, sledované ciele páchatel'ov,
- motivácia a motívy páchania daného druhu trestných činov,
- typické spôsoby správania sa páchatel'a (*aj potenciálneho, pred spáchaním trestných činov, v priebehu páchania a po ňom*),
- povaha a osobitosti správania sa obete (*pred spáchaním trestných činov, v priebehu páchania a po ňom*),
- typické reálne, analytické a transferové (*apriórne*) informácie,
- osobitosti impulzov (*podnetov a indikátorov*) odhaľovania a objasňovania určitého druhu trestných činov a spôsoby ich identifikácie a preverovania,

¹³ Základnou vlastnosťou týchto postupov je práca s informáciami. Sú to informácie predovšetkým z ekonomického sektora (o pohybe peňazí a tovaru, daňové podklady, zámary), ďalej informácie pochádzajúce predovšetkým z okruhu kriminálnej skupiny (o hierarchickej štruktúre organizácie, najdôležitejších osobách, stykoch, informácie o pohybe a kontaktoch určitých kľúčových osôb doma i v zahraničí, o ich hobby, zvykoch, štýle života) a iné.

- typické kriminálno-polícajné situácie,
- osobitosti tvorby a preverky verzií, plánovania a organizácie kriminálno-polícajného poznania,
- osobitosti typických počiatočných a následných opatrení a úkonov v kriminálno-polícajnom poznaní.¹⁴

Zhromažďovanie faktov a informácií o prvkoch tohto systémového modelu, ich nepretržitá aktualizácia, spracovanie a transfery vytvárajú určitú sumu východiskových informácií o tzv. *predpolí* poznávania daného druhu trestných činov (*kriminality*). Zabezpečovanie tohto „informačného manažmentu“ pre reálne potreby úspešnej realizácie kriminálno-polícajného poznania sú povinní vykonávať všetci príslušníci a pracovníci polície na jednotlivých stupňoch riadenia a v prípade potreby účelovo zriadené koordinačné centrum. Tieto realizačné subjekty pri plnení tejto úlohy venujú osobitnú pozornosť poznávaniu znakov, ktoré určujú identitu spôsobu páchania trestného činu:

- intelektuálna príprava činu páchatel'a, plánovanie, organizovanie a vykonanie,
- typovanie objektu napadnutia,
- nadväzovanie kontaktov s napadnutým objektom,
- príprava vhodných prostriedkov na spáchanie trestného činu (*nástroje, zbrane, dopravné a komunikačné prostriedky...*),
- vytváranie vhodných podmienok uľahčujúcich spáchanie činu,
- prípravné vytváranie alibi,
- nadväzovanie kontaktov so spolupáchateľmi,
- spolupráca so spolupáchateľmi pri príprave činu,
- príprava prístupových a únikových ciest,
- príprava úkrytov,
- poznávanie objektu a predmetu záujmu (*režim, ochrana, dovolená manipulácia a pod.*),
- vytváranie vhodných zámienok a legiend – uľahčujúcich nadväzovanie styku s napadnutým objektom a vstup na miesto činu,
- inscenácie v štádiu prípravy,
- voľba predmetu útoku,
- voľba lokality a miesta (*trestného*) útoku,
- voľba termínu spáchania činu,
- využitie vzťahu páchatel'a k lokalite a miestu napadnutia, predmetu záujmu, poškodenému,
- využitie postavenia medzi občanmi a v spoločnosti, jeho zneužívanie,
- využitie vhodných podmienok na spáchanie trestného činu,
- spôsob príchodu do priestoru (*lokality*) a na miesto činu,

¹⁴ LISONĚ, M., VAŠKO, A. a kol. *Teória kriminálno-polícajného poznania*, s. 82 a nasl.

- ničenie stôp na trase príchodu,
- spôsob prekonania prekážky (odporu),
- potreba a spôsob využívania prostriedkov (*nástrojov, zbraní – ozbrojený páchatel'...*),
- spôsob konania páchatel'a bezprostredne pri realizácii kriminálnej aktivity (*trestnom útoku*),
- potreba spolupráce a spolupráca so spolupáchateľmi pri páchaní (*komunikácia...*),
- ochrana pred vyrušením a odhalením,
- správanie sa páchatel'a na mieste činu (*istota, intelekt, zručnosť, kriminálna skúsenosť a pod.*),
- sprievodné správanie sa páchatel'a na mieste činu (*spí, konzumuje jedlo, alkohol, fajčí, vykonáva osobnú potrebu a pod.*),
- reakcie páchatel'a na vyrušenie (*odhalenie jeho prebiehajúceho kriminálneho konania*),
- nakladanie s predmetom útoku (*napríklad záujmu*),
- spôsob odchodu z miesta činu,
- ničenie stôp na trase odchodu,
- nakladanie s použitými prostriedkami po spáchaní činu,
- dodatočný návrat páchatel'a na miesto činu,
- pokračovanie v páchaní trestného činu (*séria, kriminálna prognóza*), recidíva,
- dodatočné vytváranie alibi,
- inscenácia, fingovanie po spáchanom čine,
- spolupráca a komunikácia so spolupáchateľmi, resp. inými subjektmi (*priekupník, objednávateľ...*),
- ukrývanie sa a pod.

Z tohto neukončeného výpočtu je zrejmé, že tieto znaky predstavujú mnohotvárne javy, integrujúce aktivity motorickej a psychickej povahy. Niektoré z týchto komponentov sú po obsahovej stránke vymedzené pomerne presne a zahrňujú v sebe len úzky okruh aktivít. Naproti tomu vymedzenie niektorých komponentov je značne vágne a zahrňuje v sebe pomerne rozsiahlu a rôznorodú činnosť. Za dôležité je však možné označiť, že systémové vnímanie týchto komponentov vo vzťahu k realizácii kriminálno-policiajného poznania vykazuje konkrétnu pragmatickú relevanciu. Prax potvrdzuje, že v kriminálno-policiajnom poznaní tento prístup príslušníkom polície umožňuje:

- konkrétne vymedziť objekt a predmet tohto špecifického poznávania,
- vykonávať analýzu objektu poznávania,
- určiť existenciu alebo absenciu identity kriminálnych aktivít,
- určovať následnosť a iné interakcie medzi kriminálnymi aktivitami, ako medzi nimi a prostredím,
- začleňovať tieto aktivity do jednotného celku,

- určovať taktiku a metodiku poznávania a pod.¹⁵

Úlohou príslušníkov polície je poznávať trestné činy, teda kriminalitu, a na základe toho prijímať účinné opatrenia na zabezpečení jej kontroly.

Záverečné úvahy

Kriminálna charakteristika predstavuje významný poznávací prostriedok, ktorý príslušníci polície využívajú pri účelovej realizácii kriminálno-policačného poznania a pod. Napríklad pri myšlienkovom modelovaní vlastností neodhaleného trestného činu, resp. možných aktivít a vlastností o nezistených subjektov trestného činu v procese dokazovania (pri odhaľovaní a objasňovaní tzv. sofistikovaných trestných činov a pod.).

Informácie o kriminálnej charakteristike trestného činu majú význam aj pri vytváraní evidenčných a informačných systémov, ktoré predstavujú pre príslušníkov polície dôležitý nástroj pri plnení stanovených úloh.

Podobne je možné načrtnúť význam poznania kriminálnej charakteristiky aj pre teórie, v ktorých sú systémovo sumarizované praktické skúsenosti zo zabezpečovania kontroly kriminality. Na základe takto získaného poznania sú policajnými teóriami spracované konkrétne metodiky odhaľovania, objasňovania a dokazovania trestných činov.

Treba zdôrazniť, že vedeckým skúmaním vlastností kriminálnej charakteristiky je vytváraná informačná báza prognózovania kriminality. Jeho výsledky sú využívané pri určovaní stratégie kontroly kriminality a pod. Z tohto konštatovania vyplýva, že praktický a teoretický význam poznania (modelovania) kriminálnej charakteristiky je širokospektrálny.

Použitá literatúra

MUSIL, J. Použití operativní techniky k důkazním účelům v trestním řízení. In *Trestní právo* č. 4-5/1999, s. 17-21.

IVOR, J., ČENTĚŠ, J., KORGÓ, D., MAŠĽANYOVÁ, D., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo hmotné 2: Osobitná časť. 2. doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 625 s. ISBN 978-80-8078-308-2.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších noviel.

¹⁵ MUSIL, J. *Způsob páchání trestné činnosti a jeho kriminalistický význam*. Praha, 1982, s. 68. „V pojme způsob spáchání konkrétného trestného činu sú zahrnuté všetky činnosti páchatela, ktoré súvisia so spáchaním činu vo všetkých časových štádiách. Takže je potrebné získať i dostatok informácií, ktoré charakterizujú páchatelovu činnosť pri príprave, vykonaní a po dokonaní trestného činu. Spravidla najmenej náročné je získať informácie o činnosti páchatela pri vlastnom vykonaní činu. Na druhej strane býva väčšinou zložitejšie získať informácie, ktoré charakterizujú jeho rozhodovanie spáchať trestný čin, prípravu a činnosť po dokonaní trestného činu. Z hľadiska úspešnosti odhaľovania a objasňovania sú aj tieto informácie významné.“

- KAISER, G. *Kriminologie. Úvod do základů*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck Praha, 1994, 268 s. ISBN 80-7179-002-8.
- HOLCR, K. a kol. *Kriminológia*. Bratislava: IURA EDITION, 2008, 219 s. ISBN 978-80-8078-206-1.
- ŠIMOVČEK, I. a kol. *Kriminalistika. 2. nezmenené vydanie*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 1999. 660 s. ISBN 80-8054-117-5.
- LISOŇ, M., VAŠKO, A. a kol. *Teória kriminálno-polícajného poznania*. Bratislava: Wolters Kluwer, 295 s. ISBN 978-80-8168-839-6.
- MUSIL, J. *Způsob páchání trestné činnosti a jeho kriminalistický význam*. Praha, 1982, 287 s.
- ŽEGKLITZ, J. *Velké postavy politické filosofie*. Praha: Občanský institut, 1996, 223 s. ISBN 80-901659-5-8.

Terorismus a možné souvislosti s válkou

Terrorism and possible links to war

JAN CHMELÍK¹

Abstrakt

Současný terorismus symbolizuje krutou realitu světa. Realitu, která přináší újmu na životech, zdraví a nesmírné škody majetkové i politické. V minulosti však terorismu nebyla věnována pozornost, kterou by si zasluhoval. Vždy šlo o konstatování, které terorismus považovalo za sice společensky mimořádně závažnou kriminalitu, která však neznamená zásadní ohrožení společenského vývoje či ohrožení států. V zásadě byl terorismus považován za běžnou kriminalitu. Mezinárodní terorismus, jako zásadní bezpečnostní riziko začal být vnímán až po ukončení studené války a rozpadu bipolárního světa. Teprve v průběhu devadesátých let 20. století, kdy bylo možné s velkou pravděpodobností vyloučit hrozbu nové světové války, se pozornost světa začala obracet k jiným rizikům. Problematika terorismu není dosud komplexně a podrobně zpracována. Výzkum terorismu se stal multidisciplinárním objektem, který naráží na řadu problémů např. nedostatečné teoretické zázemí, chybějící obecně uznávané definování terorismu a souvisejících jevů, exaktní typologie, nízká míra hodnověrných faktografických údajů a další. Svoji negativní roli sehrávají sdělovací prostředky (zavádějící či zaujaté komentáře), dezinformační operace a propagandistické informace zpravodajských služeb, ale také komentáře politiků či poměrně časté zpolitizování vědeckých diskuzí. Poznatky k terorismu zde uvedené, mohou poskytovat určitá východiska a zdroje informací pro další výzkumy a poznání podobného druhu. Získané poznatky jsou zpracovány ve formě doporučení a nabízejí určité teoretické zevšeobecnění s možnou adekvátní platností a využitelností v praxi. Cílem vědeckého zkoumání terorismu by mělo být tento fenomén přesně vymezit, vnitřně jej rozčlenit podle stejných kritérií, objasnit příčiny, podmínky a důsledky jeho existence a vymezit a rozdělit postupy, které vedou k jeho potlačení, a zhodnotit jejich efektivitu.

Klíčová slova

Terorismus, organizovaný zločin, násilí, dokazování, exaktnost zkoumání

Abstract

Today's terrorism symbolizes the harsh reality of the world. A reality that brings damage to lives, health and immense property and political damage. In the past, however, terrorism

¹ doc. JUDr. Jan Chmelík, Ph.D., Západočeská univerzita, Právnická fakulta, Plzeň, Vysoká škola finanční a správní, a.s., Katedra práva

has not received the attention it deserves. It has always been a statement that considered terrorism to be an extremely serious crime in society, but which does not mean a fundamental threat to social development or a threat to states. In principle, terrorism was considered a common crime. International terrorism as a major security risk began to be perceived only after the end of the Cold War and the collapse of the bipolar world. It was not until the 1990s, when the threat of a new world war could most likely be ruled out, that the world's attention began to turn to other risks. The issue of terrorism has not yet been comprehensively and in detail. Terrorism research has become a multidisciplinary object, which encounters a number of problems, such as insufficient theoretical background, lack of generally accepted definitions of terrorism and related phenomena, exact typology, low level of reliable factual data and more. The media (misleading or biased comments), disinformation operations and intelligence propaganda information, as well as political comments or relatively frequent politicization of scientific discussions, play a negative role. The knowledge of terrorism presented here may provide certain starting points and sources of information for further research and knowledge of a similar nature. The acquired knowledge is processed in the form of recommendations and offers a certain theoretical generalization with possible adequate validity and usability in practice. The aim of scientific research on terrorism should be to define this phenomenon precisely, to classify it internally according to the same criteria, to clarify the causes, conditions and consequences of its existence, and to define and divide the procedures leading to its suppression and to evaluate their effectiveness.

Keywords

Terrorism, organized crime, violence, evidence, investigative accuracy

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-08>

Úvod

Terorismus představuje již delší dobu ve světě jednu z největších hrozeb. Teroristické útoky jako forma organizovaného zločinu a násilí jsou zpravidla cílené, promyšlené a jejich základní motiv je obvykle dosažení různých politických, sociálních, etnických, náboženských, výjimečně osobních cílů. Teroristické útoky jsou zpravidla cíleny na nezúčastněné osoby a vyznačují se vysokou mírou brutálnosti, bezohledností, vysokým nebezpečím pro občany. Hlavním smyslem násilí je vyvolat mezi obyvatelstvem pocit strachu, bezmocnosti až paniky. Cílem je dosáhnout nejvyšší formy psychického násilí, které lze pojmenovat, a to v počátečních fázích zejména dezinformacemi, zveličovanými katastrofickými informacemi v médiích, které, pokud nejsou dostatečně z pohledu teroristů účinné, přecházejí v otevřeně teroristické násilí. Nezúčastněné osoby se tak v této „teroristické, psychické válce“ stávají rukojmími teroristů s cílem jejich prostřednictvím docílit splnění politických nebo jiných požadavků.

Terorismus přerostl v současné době již do takových rozměrů, že teroristé jsou schopni ve jménu svých cílů použít i zbraně hromadného ničení. Pragmatickou brzdou jejich použití (přes četná prohlášení, výhrůžky a další akty násilí) je obava ze sebeodstranění tj., že případný konflikt za použití zbraní hromadného ničení by nezůstal bez odezvy. Za hlavní ohniska terorismu jsou obecně považovány země Středního a Blízkého východu. Za nejrizikovější území je v reálném čase považován střet „východu a západu“ prostřednictvím ničivých útoků na Ukrajinu, a další.

1. Základní charakteristika terorismu

Co je vlastně terorismus a lze jej vůbec definovat? Mezinárodně schválená a uznávaná definice dosud neexistuje a terorismus tak bývá definován různě, spíše doktrinálně. Příčin je několik, jednou z nich je i to, že jedna a ta samá osoba je pro jednoho teroristu, pro druhého bojovník za svobodu. Podle Ottova slovníku naučného pochází výraz terorismus z latinského slova *terror*, hrůza, a označuje hrůzovládu, kterou proslavila ve francouzské revoluci doba označovaná jako *régime de la Terreur*. Sloveso terorizovati pak znamená pouštět hrůzu, případně hrůzou nebo strachem k něčemu pohánět.²

Dnes bývá terorismus chápán konkrétněji. Obecně jde o otevřený odpor vůči politickému systému, rozložení politických sil v mezinárodním kontextu, zákonům (zda spravedlivý či ne, je irelevantní), přičemž jím bývají označovány zpravidla akce ilegálních hnutí, zejména pak těch, které směřují proti vládě, uplatňované politice jedné či více zemí, jejichž cílem je dosažení rychlé a drastické změny politického a sociálního řádu a rozložení geopolitických sil v mezinárodní oblasti apod.. Co se týče užitých prostředků, jde o promyšlené a plánované použití antihumánních metod hrubého zastrašování politických odpůrců hrozbou síly a užití různých forem násilí obvykle vůči nezúčastněným osobám. Ty mají vyvolat strach, jehož prostřednictvím jsou nebo mají být dosahovány zamýšlené politické, náboženské nebo ideologické cíle. V současnosti pak terorismus zahrnuje i kriminální zločiny, jež jsou ve své podstatě symbolické a znamenají jinou cestu k dosažení cílů, než na které je kriminální čin zaměřen.

Podle české BIS je terorismus „subverzní metoda organizované a plánovaně využívající ničení a vraždění nebo hrozby ničením a vražděním k zastrašování a vydírání státních orgánů, obyvatelstva nebo antagonistických skupin (např. etnických nebo názorových) za účelem dosažení politických, národnostních nebo jiných cílů.“ Americká FBI ho pak definuje jako „nezákonné použití síly či násilí proti osobám nebo majetku s cílem zastrašit nebo přinutit vládu, civilní obyvatelstvo nebo jeho část k podpoře politických, společenských nebo jiných záměrů.“ Dle definice užívané CIA je terorismus „předem promyšlené, politicky motivované násilí proti civilním cílům páchané tajnými skupinami, většinou se záměrem ovlivnit veřejnost.“³

² Carr, C. Dějiny terorismu. Praha: Práh, 2002, str. 10-14.

³ Visíng, L. terorismus. Jen zdánlivě nový nepřítel. In.: ATM – Armádní technický magazín, 9, 2004, s. 6.

Již v roce 1937 Ženevská úmluva o prevenci a trestání terorismu podala následující definici: „Terorismem jsou trestné činy proti státu, zaměřené a vypočtené za účelem vyvolání v myslích osob nebo skupin osob či v široké veřejnosti stav hrůzy.“

Takových a podobných definic bychom našli mnohem více. Zpravidla jsou obsaženy v mnohostranných mezinárodních úmluvách o boji proti různým formám terorismu, kde velmi významnou roli sehrává vydávací (extradiční) řízení.

Podle soudobých výzkumů⁴ teroristické útoky měly a dosud zpravidla mají typické okruhy společných znaků: využití obav a často hrůzy, která vzniká z neúměrného, organizovaného a extrémního násilí nebo hrozby takového násilí, určené většímu množství osob, vedoucí u obětí k pocitu bezmoci (například v letadle během letu, během plavby lodí a vůbec při pobytu v uzavřených ohrožených prostorách apod.). Aktuálně sem můžeme zařadit i válečné konflikty s politickými a mocenskými cíli. Pravidelným průvodním jevem takových akcí bývají plánované ztráty na životech. Organizátoři se jimi takto snaží upoutat pozornost veřejnosti nebo konkurenčních světových mocností. Často se těmito akcemi dává světovému společenství a tím i obyvatelstvu najevo, že násilí a smrt je a bude cena (kolektivní odpovědnost) zaplacená za chování či politiku státu nebo jiného útvaru v určitých situacích a vlastně se tím naznačuje, že kolektiv osob nyní pyká za jednotlivce ve vedení státu apod. Současně se ze strany strůjců konfliktu očekává, že budou následovat reakce státu v podobě přijímání panických a překotných ochranných a odvetných opatření, někdy vedoucích až k oslabení některých uznávaných hodnot demokratického státu.

Terorismus tak již právem získal přívlastek mezinárodní terorismus, který nebyl dosud definován v žádném mezinárodněprávním dokumentu, nebyl definován ani žádným z orgánů Organizace spojených národů či mezinárodní vládní organizací. Legální definice zatím neexistuje, existuje však, jak již bylo naznačeno, řada definic doktrinárních.

V souvislosti s pojmovým vymezením mezinárodního terorismu přicházejí v úvahu tři typy definice⁵, která může být:

1. Abstraktní je ve smlouvě obecné platnosti obtížně realizovatelná. Byla by ovšem nejprůhlednější, protože by pružně zahrnovala i nejméně obvyklé způsoby teroristické činnosti.
2. Enumerativní (taxativní či demonstrativní) by byla příliš rozsáhlá, protože by vypočítávala jednotlivé skutkové projevy, vnější průkazy terorismu; přesto by skrývala nebezpečí neúplnosti. Spíše by se mohla přijmout pro úmluvy upravující dílčí projevy terorismu, i když i v nich dosahuje dnes výčet aplikovatelných

⁴ Mareš, M. *Terorismus v ČR*. Brno: Centrum strategických studií. 2005, s. 16–41.

⁵ David, V. *Pojmové vymezení mezinárodního terorismu*. In: *Terorismus a mezinárodní právo. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference v Bratislavě*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2006, s. 167.

skutkových podstat účtyhodného počtu.

3. Smíšená definice (kombinace obou předchozích) by zřejmě byla nejvhodnější, dává pro přijetí nejvíce záruk, v doktrinnální sféře existují, ale žádná dosud nenabyla obecného přijetí.

Učebnicově lze obecně hovořit o dvou základních typech (druzích) terorismu. Státní terorismus a terorismus individuální či skupinový. Státní terorismus vyjadřuje určitou formu krutovlády, charakteristické násilím, zastrahováním v zájmu dosažení politických cílů vládnoucí skupiny, vyvolání válečných konfliktů apod. Násilné akce může vykonávat buď státní mechanismus prostřednictvím svých orgánů sám, nebo může násilí uplatňovat zprostředkovaně tím, že podněcuje jednotlivce či skupiny, kterým k násilí vytváří vhodné podmínky a prostředky. Stát svůj terorismus, násilí, legalizuje právními prostředky a má-li být státní terorismus postihován, musí se k postihu využít prostředky mezinárodního práva.

Na základě uvedeného lze tedy státní terorismus definovat jako „*násilí použité v rozporu s mezinárodním právem, prováděné, podněcované nebo kontrolované státními orgány na vlastním území nebo cizím státním území k dosažení zpravidla politických cílů*“⁶.

V této souvislosti s definováním terorismu považuji za vhodné stručně charakterizovat i válku. Wikipedie⁷ definuje válku jako stav organizovaného násilí mezi dvěma nebo více skupinami lidí. Násilí je ve válce použito válčícími stranami jako mocenský prostředek k prosazení politických, náboženských, ideologických, ekonomických nebo jiných cílů. Válka je opakem míru. V mezinárodní politice se jedná o extrémní nástroj prosazení cílů vojenskými prostředky a vojenskou silou. Válku lze také vymezit jako otevřený ozbrojený konflikt vyhlášený mezi dvěma státy nebo společenskými komunitami, který se projevuje přerušením normálních politických a diplomatických aktivit mezi oběma stranami, případně mobilizací všech jejich dostupných zdrojů. V oblasti, kde ke střetu dochází, může vyústit ve vyhlášení válečného stavu nebo válečné situace.⁸ Z výše uvedeného lze i konstatovat, že válka je politický konflikt, ve kterém se střetávají ozbrojené síly dvou i více stran. Vyhlášení války se řídí Haagskou úmluvou o vypuknutí nepřátelství.

Vyhlášení války a vypovězení války je formální akt (psaný nebo formou projevu) nebo psaný dokument, kterým je vyhlášen válečný stav mezi dvěma nebo více státy. Vaníček ve své knize odkazuje na III. Haagskou úmluvu o počátku nepřátelství z roku 1907, která stanoví, že vypovězení války je veřejně deklarovaný akt nepřátelství, kterým se oznamuje, že mezi zneprátelenými stranami nastal válečný stav⁹.

⁶ Shodně, s. 168.

⁷ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Válka>

⁸ Francouzsko-česko-anglický sborník vojenských pojmů a definic, Strategicko-politická část.

⁹ VANÍČEK, Jiří. Právní úprava krizového řízení v ČR. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 402 s. ISBN 80-86861-69-4.

Byl použit termín válečný stav. Za ten je považován stav vzniklý mezi nepřátelenskými stranami (státy nebo jinými subjekty mezinárodního práva) vypuknutím ozbrojeného konfliktu, a to bez ohledu na to, zda byla vypovězena válka. Ústava ČR jej definuje jako situaci, kdy je ČR napadena, nebo je-li třeba plnit mezinárodní smluvní závazky o společné obraně proti napadení. Válečný stav vyhláší Parlament České republiky (Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky).

Ve své knize *O válce*, pruský vojenský teoretik Carl von Clausewitz nazývá válku „Pokračováním politiky jinými prostředky“.¹⁰ Válka je interakcí mezi dvěma nebo více vojenskými silami, „souborem vůlí“.¹¹

Válku vedou dvě nebo více stran, stranou je buď stát nebo ozbrojená skupina (zejména ve vnitrostátních konfliktech – *občanských válkách*). V praxi se také stává, že mezinárodní válka vyprovokuje válku občanskou či naopak.

S vývojem jaderných zbraní jsme (lidstvo) přešly do doby, ve které vedení války může znamenat i konec civilizace. Válčící strany disponují technologií, která je schopna vymazat nepřítele z povrchu Země. Jedním z důsledků existence atomové bomby je strategie jaderného odstrašení a snaha předejít vypuknutí konfliktu. Existence atomové bomby je někdy považována za jeden z důvodů, proč nedošlo i přes četná válečná ohniska k třetí světové válce. Tento stav je typický i pro válečný konflikt mezi Ruskem a Ukrajinou (2022).

Války vznikají z různých příčin, které se nedají vždy dobře předvídat a vysledovat, ale je důležité rozlišovat, jestli se jedná o války mezi státy anebo mezi skupinami lidí. Státy většinou válčí o získání moci (viz Rusko proti Ukrajině), strategických surovin, kolonií, či z náboženských či ideologických důvodů. Během moderní války mezi civilizovanými státy jsou snahy na vedení konvenční války, kdy jsou dodržovány mezinárodní smlouvy o zacházení se zajatci, snaha ochraňovat civilisty a nedopouštět se válečných zločinů (i přes snahy se ale objevují případy jejich porušování).

Příčiny vzniku ozbrojených konfliktů lze rozdělit do několika skupin. První z nich je otázka územních sporů v důsledku snahy o posílení vlivu na určitém území, nebo naopak snaha vymanit se z vlivu ekonomicky silnějšího státu. Druhou skupinou jsou důvody hospodářské. Řada lokálních válek je vedena kvůli nerostnému bohatství a jejich distribuci. Další skupinou jsou náboženské důvody, které lze také označit za ideologické důvody (např. spor židů a muslimů na Blízkém východě).¹²

¹⁰ Clausewitz, Carl Von (1976), *On War* (Princeton University Press) str. 87.

¹¹ Clausewitz, Carl Von (1976) str. 77.

¹² https://cs.wikipedia.org/wiki/Válka#Související_články

Z provedeného stručného výkladu k tématu války lze vysledovat řadu společných prvků mezi válkou, terorismem a dalšími souvisejícími pojmy. Pak je otázkou, zda napadení Ukrajiny lze považovat za válku (schází základní podmínka formální vyhlášení války, nebo jde o konflikt (válečný stav), nebo zda jde o teroristický čin (útok).

K základnímu vymezení individuálního, skupinového terorismu lze rámcově použít stanovisko Parlamentního shromáždění Rady Evropy z roku 1999 (č. 1426): „*Teroristický čin je jakýkoliv trestný čin spáchaný jednotlivci či skupinami uchylujícími se k násilí nebo hrozcími jeho použitím proti státu, jeho institucím, obyvatelstvu obecně či konkrétním jednotlivcům, který je motivován separatistickými snahami, extremistickými ideologickými koncepcemi či fanatismem, nebo se zakládá na subjektivních a iracionálních pohnutkách, a jehož cíl spočívá ve vystavení veřejné moci, některých jedinců či společenských skupin nebo obecně veřejného mínění atmosféře strachu.*” Jde o definici, která k vymezení terorismu používá demonstrativní výčet motivací teroristických ataků, které samozřejmě nejsou a ani nemůžou být vyčerpávající.

Brzobohatý ve své publikaci „Terorismus“ používá k základní charakteristice tohoto fenoménu definici USA z roku 1980: „Terorismus je propočítané použití násilí nebo hrozby násilím, obvykle zaměřené proti nezúčastněným osobám, s cílem vyvolat strach, jehož prostřednictvím jsou dosahovány politické, náboženské nebo ideologické cíle. Terorismus zahrnuje i kriminální činy, jež jsou ve své podstatě symbolické a jsou cestou k dosažení jiných cílů, než na které je kriminální čin zaměřen.“¹³

Lze souhlasit s A. Sottilem: „Aby terorismus byl mezinárodní, je třeba, aby se cíl, prostředky, terorista, oběť, účinky, příprava a spáchání aktu týkaly různých států. V každém případě je nutné, aby jeden z těchto prvků se odlišoval od ostatních“.¹⁴ K dalším charakteristickým znakům terorismu patří protiprávnost, záměrné navození strachu, mezinárodní propojení a publicita.

Základním znakem jakéhokoli protiprávního jednání je ze samé podstaty protiprávnost, a ne jinak je tomu i u terorismu. Uvedli jsme, že terorismus může být v tom nejjednodušším vyjádření státní nebo individuální (skupinový). Státní terorismus je navíc legalizován právními prostředky daného státu, a proto v podstatě na území daného státu, který státní terorismus uplatňuje, nepostižitelný. Proto protiprávnost státního terorismu musí být odvozována od mezinárodně právních dokumentů. Odlišná situace je při terorismu individuálním, skupinovém, kde nositelem protiprávnosti je subjekt trestného činu, pod který lze subsumovat teroristický útok při zachování pravidla individuální trestní odpovědnosti. I v případě individuálního, skupinového mezinárodního terorismu bude násilný čin především porušením vnitrostátního práva.

¹³ BRZOBOHATÝ, M. Terorismus I. Praha: Police history, 1999, s. 11.

¹⁴ SOTTILE, A. Le terrorisme international. RdC, 1938, s. 99.

Jestliže je ovšem organizovaná skupina připravována, vyzbrojena či najatá státem, jde z hlediska státu o mezinárodní zločin, za který je odpovědný „domovský“ stát, v konkrétních projevech terorismu nese odpovědnost opět fyzická osoba, ovšem nelze vyloučit i odpovědnost právnické osoby. Z hlediska pachatelů se však může jednat i o zločin podle mezinárodního práva, u něhož může dojít i ke střetu dvou jurisdikcí (mezinárodní a vnitrostátní).

Pokud spáchá trestný čin soukromá osoba, která není v postavení státního orgánu nebo nejedná za konkrétní stát, měl by tento stát mít zájem na jejím potrestání, aby nebyla zpochybněna jeho mezinárodní prestiž. V případě, že stát zmocnil určitou osobu (nebo častěji orgán) k trestnému činu teroristické povahy, nebude se stát snažit o její potrestání.

Mnohem složitější je však situace, kdy je terorismus projevem aktivit organizované skupiny, s níž nemá konkrétní stát nic společného. P. Bouzat a J. Pinatel zdůrazňují, že terorismus se vyznačuje kolektivní organizací.¹⁵

Nejzjevnějším rysem terorismu je násilí nebo hrozba jeho použití páchané na civilním obyvatelstvu. V praxi jde nejčastěji o použití hrubé fyzické síly (včetně vojenské síly) či nejrůznějších bojových a technických prostředků k usmrcení, zranění, zbavení osobní svobody nebo způsobení škody.

Specifickým rysem teroristického činu je brutalita a bezohlednost, což jej činí zvláště zavrženíhodným. Přitom použité prostředky jsou v disproporcii s dosaženými výsledky. Únosům letadel při náletech na Světové obchodní centrum v New Yorku a na Pentagon postačily kapesní nože. Jde o extrémní, nepředvídatelné a neospravedlnitelné násilí. Oběť většinou neočekává útok, nebo alespoň ne tak brutální a nemá možnost se bránit.

Pro mezinárodní terorismus je dále příznačný jeho mezinárodní charakter. Proto při odhalování a vyšetřování je zapotřebí zkoumat občanství pachatele (či celé skupiny), občanství obětí, místo plánování a přípravy činu a jeho provedení a konečně místo útěku pachatele. Mezinárodní kontext terorismu je také neodlučitelně spjat s mezinárodní spoluprací justičních a policejních orgánů.

Nejčastěji se dnes stává, že teroristická činnost postihuje oběti, které mají různá občanství. Teroristé většinou směřují k tomuto cíli a vyhledávají místa, kde se soustřeďují lidé z různých států. Jsou to civilní dopravní letadla či lodě, velká vlaková nádraží, kasina, kavárny, turisticky atraktivní místa, veřejná prostranství (náměstí apod.) s velkou koncentrací lidí a další.

Mezinárodní prvek poté můžeme spatřovat při teroristickém aktu spáchaném na území

¹⁵ BOUZAT, P., PINATEL, J. *Traité de droit pénal et de criminologie*. Paris: Dalloz, 1970, s. 234.

určitého státu v odlišné státní příslušnosti teroristů (*lex patriae*), v případě teroristických organizací či individuálních akcí budeme často hovořit o odlišném místě pobytu z důvodu obtížného zjišťování totožnosti (*lex domicilii*), dále sem bude jistě náležet faktor státní příslušnosti obětí teroristických činů, kde se zejména poslední dobou setkáváme s poškozováním hodnot, kterými jsou život a zdraví, a to zejména u mnohonárodnostních skupin (útok na turistické skupiny). Dále shledáváme mezinárodní prvek vhodný pro boj s terorismem ve způsobu a nástrojích sloužících k provedení teroristického aktu, kdy se může jednat v samotném stádiu přípravy o výcvik teroristů či z hlediska nástrojů sloužících k provedení teroristického aktu v použití trhavin, zbraní či jiných nebezpečných látek prokazatelně pocházejících ze zahraničí.¹⁶

K podstatným rysům terorismu, jak již bylo naznačeno, patří strach, který dal terorismu jeho název a který ho odlišuje od činů neteroristické povahy. Vyvolání strachu je dokonce prioritní a používá se zejména proto, aby se snadněji u terorizovaných obětí vynucovaly požadavky teroristů. Tato premise platí také u válečných konfliktů, kdy agresor záměrně šíří strach mezi obyvatelstvem s cílem paralyzovat, nebo alespoň oslabit jeho obranu. Vlastní násilí prováděné teroristy při útocích je až sekundární záměr, a je uplatňováno zpravidla až poté, co agresor nedosáhne svého cíle „poklidnou cestou“ za kterou považují právě dosažení cílů prostřednictvím vyvolaného strachu u obyvatel. Někdy projevy strachu vyústí až v paniku. Násilí jako společenský jev vyvolává ve vědomí lidí strach, přičemž největší centrum strachu je tam, kde násilí bylo vykonáno, a čím dál od jeho ohniska pocit strachu slábne. Terorismus se často definuje jako selektivní použití strachu, použití hrozby násilí k fyzické likvidaci obětí, podrobení a zastrašování k narušení normální funkce společnosti.¹⁷

Rozsah a forma teroristických útoků je srovnatelná, ne-li horší než strach z válek. Je na nich něco nepochopitelného, děsí nás jejich zákeřnost. Atentátník individuálních vražd se dal vypátrat, ale teroristická nebo válečná akce, je většinou perfektně připravená, je svým způsobem neosobní, pokud ovšem nejde o člověka, který je ochoten zemřít s bombou na těle. Strach je o to silnější, že na světě je obtížné vyhnout se konfrontaci s terorismem. Nikdo neví, kdy a kde teroristé zaútočí. Boj s terorismem je dnes nevyhlášenou válkou a bylo by naivní čekat, že tento fenomén jak začal, tak také skončí. Nutno dodat, že to není boj dvou civilizací např. západní a islámské, ale boj proti teroristickým organizacím. Tento zápas bude mít zřejmé dlouhodobý charakter.

Dalším znakem terorismu je jeho medializace. Praxe v řadě případů dokazuje, že většina teroristických akcí je rámcově předem avizována a po jejím provedení se zpravidla k činu teroristická skupina přihlásí. Paradoxně aktuální „válečný konflikt“ na Ukrajině se vymyká této premise. Od samotného počátku bylo totiž ze strany agresora ubezpečováno, že nemá

¹⁶ DAVID, V. Pojmové vymezení mezinárodního terorismu. In: *terorismus a mezinárodní právo. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*. Bratislava, 2006.

¹⁷ HOROWITZ, I. L. *Transnational Terrorism. Civil Liberties and Social Science*. In: ALEXANDER, A. Y. - FINGER, S. M. *Terrorism: Interdisciplinary Perspectives*. New York : John Jay Press, 1977, s. 289-290.

v úmyslu zaútočit, napadnout cizí stát a prosazovat tak své mocenské cíle. Medializace teroristických činů plní tak úkol ovlivňování chování a názorů určitých cílových skupin než na přímé oběti. Medializace je tak jakousi provokativní akcí zaměřenou na cílovou skupinu teroristů.¹⁸ Publicita je jednou z hlavních prostředků jak ovlivnit veřejné mínění, jehož prostřednictvím dosahují svých cílů.

2. Zvláštní postupy při odhalování a vyšetřování terorismu

Standardem pro posuzování teroristických činů se stala již uváděná definice terorismu, jejíž počátek se datuje do roku 1980, do USA. Podle této definice Terorismus znamená cílevědomé a organizované používání násilí s dopadem na velké skupiny lidí, na společnost, politický systém, využívající různých forem násilí včetně lsti a korupce. Ve většině případů jde o vysoce organizovaný zločin nerespektující žádné geografické nebo politické hranice. Boj proti němu musí být veden celospolečensky a nadnárodně.

Odhalování a vyšetřování teroristických útoku není jednoduché, a navíc v našich podmínkách nejsou s klasickými teroristickými útoky žádné zkušenosti. Lze konstatovat, že terorismus je páchán v převážné míře organizovanými zločineckými organizacemi, s vysokou profesionalitou, ale také brutálností, která je vedlejším produktem cíle, pro který je bojováno, ojediněle je teroristický čin aktem jednotlivce či úzké skupiny lidí. Pachatelé teroristických útoku jsou zpravidla mezinárodně propojeni. Místo teroristického útoku (místem je míněno území, nikoliv samotné místo činu, tedy geografické místo) v drtivé většině případů je zcela rozdílné od místa, kde je teroristický útok připravován, zosnován. Výsledný čin, který byl teroristickým útokem spáchán, může mít řadu trestně právních projevů. Teroristický čin se tedy navenek projevuje jako řada násilných trestných činů, trestných činů omezujících osobní svobodu, trestných činů proti republice, obecně nebezpečných činů. Škála možností, kterými lze postihnout teroristický čin je tedy velmi široká.

Tato škála trestných činů, které lze aplikovat na teroristické činy, ovlivňuje i předmět a rozsah odhalování a vyšetřování teroristických činů. Podstatná část trestných činů, které lze aplikovat na teroristické útoky, má zpracovány speciální metodiky, které je v plné míře možné aplikovat i na teroristické činy. Předmět odhalování a vyšetřování teroristických útoků je proto stejně jako jiné kriminální delikty upraven v základní rovině rozsahem dokazování, uvedeným v ustanovení § 89 trestního řádu. V obecné rovině je odhalování a vyšetřování teroristických útoků zaměřeno na zjištění a prokázání objektu ochrany, který byl teroristickým činem napaden. Prvořadým druhovým objektem ochrany před teroristickými útoky budou ochrana územní celistvosti a demokratických základů státu, bude to ovšem i ochrana života, zdraví i majetku. Předmětem odhalování a vyšetřování teroristických útoků je dále objektivní stránka konkrétního trestného činu, jehož skutková podstata byla teroristickým útokem naplněna. Dokazování objektivní stránky trestného činu je odvislé na konkrétním trestném činu a musí být vždy dokázány všechny její znaky. Způsob spáchání, který je základní strukturou objektivní stránky, bývá až na výjimky zřejmý a jasný. Obligatorní

¹⁸ SCHULTZ, R. *Conceptualizing Political Terrorism: A Typologie*. JIA, vol. 32, 1978, č. 1, s. 8.

součástí objektivní stránky trestného činu v případě teroristických útoků bude i motiv jednání. Velmi náročné na odhalování a vyšetřování a tím i na dokazování, je subjekt trestného činu. Je to dáno tím, že většina pachatelů teroristických útoků je fiktivní, vystupující nebo jednající za určitou teroristickou organizaci. Na druhou stranu při teroristických útocích se zpravidla setkáváme s tím, že teroristické organizace se ke svým činům veřejně hlásí. Je to vlastně politikum teroristické organizace, která touto publicitou ovlivňuje veřejné mínění, vytváří pocit strachu a v konečném důsledku těchto a dalších kroků využívá ve svůj prospěch. Za teroristickým činem, za jeho vlastním provedením, bývá zpravidla velmi malá skupina pachatelů, v řadě případů teroristický útok provede jednotlivec. Odhalování a vyšetřování proto musí být zaměřeno nejen na pachatele činu, ale celou zločineckou organizaci v celé její hierarchii. U válečných zločinů je určení „viníka“ ještě komplikovanější. Předmětem odhalování a vyšetřování je samozřejmě i subjektivní stránka trestného činu. U trestných činů dopadajících na teroristické útoky jde u základních skutkových podstat vždy o úmysl. U kvalifikovaných skutkových podstat postačuje i nedbalost, záleží na kvalifikační okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, která musí být prokázána. Co je však zejména důležité u teroristických i válečných činů, je prokázání jejich motivu. Vzhledem k tomu, že předmětem odhalování a vyšetřování jsou jednání teroristické organizace, je nezbytné zabývat se i okolnostmi vzniku organizace, její strukturou a členy, včetně tzv. externích spolupracovníků a expertů, činností, způsobem jejího financování a jejím mezinárodním propojením. Proto nezastupitelné místo při zjišťovaných informací mají zpravodajské informace, využití zpravodajské techniky, u válečných konfliktů také kontrarozvědných informací apod.

Podněty k odhalování a vyšetřování teroristických činů je možné rozdělit do dvou základních skupin. První skupinu tvoří podněty směřující přímo k podezření z přípravy teroristického útoku nebo charakterizující již vlastní teroristický útok. Podněty svědčící o přípravě teroristického činu jsou získávány v převážné míře rozvědnou činností nebo vlastní činností policejních složek. Tyto podněty jsou získávány v řadě případů i v rámci šetření jiných trestních věcí. Jedná se zpravidla o informace, které zpravidla nedovolují zahájit trestní řízení a již vůbec ne trestní stíhání. Jsou v poloze indicií, poznatků, důvěrných zpráv, které je potřebné verifikovat, rozpracovat, analyzovat a systematicky zpracovat, řada z nich zejména v počáteční fázi odhalování podléhá i vysokému stupni utajení. Jen zcela ojediněle se může stát, že podnět svědčící o přípravě teroristického činu vzejde od občanů nebo je jiným způsobem oznámen.

Druhá skupina podnětů je již mnohem konkrétnější, směřuje přímo k samotnému, již zpravidla spáchanému, teroristickému činu. Zde je již mnohem širší škála možností, z nichž na prvním místě je samotný fakt teroristického útoku, který nelze přehlédnout vzhledem k jeho charakteru, rozsahu a dopadu na veřejnost i na samotný okruh ohrožených nebo postižených obětí.

Při prověřování podnětu k odhalování a vyšetřování teroristických činů je však velmi důležité analyzovat některé obecné rysy organizované kriminality, a tím i teroristických útoků, které

jsou označovány jako indikátory,¹⁹ i když z hlediska kriminologického ne všechny takový charakter mají. Můžeme k nim ovšem zařadit např.:

- politické aktivity,
- kontakty osob na zahraniční teroristické skupiny,
- důrazné až agresivní uplatňování požadavků na vládu nebo jiné orgány státní správy militantní skupinou,
- aktivita zločineckých organizací,
- monopolizace a s tím spojená snaha o převzetí závazku úpadkových subjektů,
- navazování kontaktů s osobami veřejně činnými,
- hromadění zbraní a střeliva apod.

Odhalování tohoto druhu kriminálního jednání jsou při vyšetřování teroristických činů a organizovaného zločinu typické mnohostí situací a postupů v závislosti na charakteru teroristického činu a organizovaného zločinu. Rozdílné budou postupy např. u únosu, obecného ohrožení nebo samotného teroru nebo jednání spojeného s násilím. Charakter a rozsah prováděných činností a úkonů je rovněž závislý na fázi, stadiu činu, ve kterém by se zahajovalo trestní řízení úkonem podle § 158 odst. 3 trestního řádu. Úkony jsou také provázány na obecnou charakteristiku projevu teroristických činů a organizovaného zločinu, např. půjde o úkony směřující ke zjištění a monitorování činností teroristické skupiny, monitorování a analyzování doprovodných aktivit teroristů, na identifikaci a zdokumentování hierarchie, organizace, členské základny, externistů teroristické skupiny apod. Může jít i o úkony, jejichž cílem je proniknout mezi teroristy (policejní agenti). Všechny vyjmenované úkony směřují do stádia přípravy činu nebo jenom do stádia monitorování zločineckých aktivit. Konkrétnější aktivity budou prováděny v případě, kdy k činu již došlo. I zde budou úkony závislé na formě a následku útoku. Rozdílnosti budou patrné, jedná-li se o otevřené teroristické jednání nebo půjde o počáteční latentnost, např. při únosech. U zločineckých útoků jak typu terorismu, tak i organizovaného zločinu s místem činu budou k počátečním úkonům patřit ohledání místa činu a jeho dokumentace, vyhledání a zajištění stop (např. při výbuchu střepiny, zemina, zbytky iniciačního mechanismu atd.) a další.

Za velmi důležité lze považovat výsledky svědků, u kterých lze předpokládat celkový strach vypovídat. Charakteristickou zvláštností proto bude jejich výslech jako utajených svědků podle § 55 odst. 2 trestního řádu. Ve stádiu počátečních a následných úkonů nelze opomenout i nezbytnou analytickou práci, expertní činnost a řadu dalších rutinních úkonů a postupů.

U válečných zločinů a konfliktů bude situace složitější vzhledem k charakteru a rozsahu této agrese. Jistou nevýhodou a komplikací při snaze potrestat válečné zločince je fakt, že otázkou válečných zločinů se státy zabývají v řadě případů ex post, kdy válečný konflikt proběhnul nebo je v pokročilém stadiu se všemi průvodními jevy. Navíc odhalování a vyšetřování válečných zločinů bývá zpravidla záležitostí mezinárodního tribunálu. Významná část

¹⁹ Srovnej Chmelík, J., a kol.: *Zločin bez hranic*. Praha, Linde, 2005.

informací, kterými je disponováno v průběhu odhalování a vyšetřování válečných zločinů má výrazně politický charakter. Tím samozřejmě není dotčeno vnitrostátní odhalování a vyšetřování válečných činů.

Na několika místech bylo uvedeno, že základním principem práce teroristů je medializace činu. To je pochopitelně velmi významný fakt, který nelze při odhalování, ale i v průběhu celého trestního řízení opomenout.

Vrátíme se však k jednomu z velmi významných úkonů v počáteční etapě odhalování a vyšetřování, a tou je pátrání po teroristech nebo členech zločinecké organizace. Může se jednat o cílené pátrání po konkrétní podezřelé osobě, pokud je dostatek informací k takovému podezření, nebo o permanentní pátrání po teroristické skupině nebo zločinecké organizaci a jejích členech, od kterých je pak postupováno ke konkrétní osobě podezřelé z trestného činu. Pátrání zpravidla stěžuje fakt, že není známa konkrétní podoba podezřelé osoby. Přichází se k ní zpravidla rozsáhlou výsledkovou činností, kdy svědkové podávají laické popisy podezřelých osob, které se v místě teroristického útoku bezprostředně před ním pohybovaly. K pátrání jsou využívány všechny dostupné sdělovací prostředky, v zahraničí je využíváno i letáků a plakátů s pravděpodobnou podobou podezřelých osob. U nás tento způsob pátrání je spíše ojedinělý a nezdомácněl.

V České republice, zdá se, zdomácněly útoky s teroristickým podtextem (tyto ataky se ovšem stěží dají podřadit pod charakteristiku terorismu, ovšem v našich podmínkách jsou jako teroristické útoky vnímány) typu výhružných telefonátů nebo anonymů požadujících složení milionové finanční částky, které pachatelé požadují vyhodit z jedoucího dopravního prostředku na předem neurčená místa. V případě nesplnění požadavku pachatelé vyhrožují zejména bombovými útoky na železniční tratě nebo obchodní centra.

Při únosech rukojmí, které sice nepatří k typickým teroristickým atakům, se v praxi osvědčilo využít k vyjednávání s únoscem policejního vyjednavatele. Jde o erudované a speciálně vyškolené pracovníky, zpravidla psychology, jejichž úkolem je navázat verbální kontakt s únoscem a na základě psychologické analýzy jeho osobnosti přimět jej k propuštění rukojmí a zmírnit případné jiné následky únosu.

Z důkazních prostředků, které jsou využívány v trestním řízení, je možné jmenovat celou škálu, kterou připouští trestní řád. Tyto zpravidla procesní postupy nejsou ničím ojedinělé, a i jejich způsob provedení koresponduje s uznávanými metodikami a taktickými postupy. Kýženým úkonem je samozřejmě zahájení trestního stíhání proti konkrétní osobě důvodně podezřelé ze spáchání teroristického zločinu dopadajícího na spáchaný skutek a s tím spojený výsledek obvinění. Není výjimkou, že u organizovaného zločinu se velmi často neobejdeme bez využití právních pomoci, tedy bez mezinárodní justiční spolupráce. Od tohoto výsledku však nelze očekávat žádný podstatný zvrat ve vyšetřování, protože pachatelé zpravidla nevypovídají nebo vypovídají lživě, aby svedli orgán činný v trestním řízení na falešnou stopu. Navíc pachatelem bývají zpravidla osoby, které jsou k činu

najímání, pokud jsou z teroristické organizace, pak v hierarchii organizace jsou na spodním žebříčku a neznačí proto strukturu a již vůbec ne řídící strukturu organizace.

Ofenzivnost a rychlost vyšetřování terorismu je závislá na pečlivém a kvalitně provedeném operativním, spíše je vhodné použít termín, operativně zpravodajském šetření. V žádném případě nevystačíme se záznamem a odposlechem telekomunikačního provozu podle § 88 nebo § 88a trestního řádu, jak se mnohé policejní orgány domnívají. Při takovém postupu nejde o ofenzivnost, ale naopak o defenzivu v šetření, kterou je ztracen hned v počáteční fázi objasňování drahocenný čas. Je potřebné si uvědomit, že pachatelé používají před spácháním, ale stejně tak po spáchání trestného činu vysoce latentní aktivity, které jsou realizovány plánovitě a racionálně. Co je míněno kriminálně zpravodajským šetřením. Jde především o utajené získávání relevantních informací z prostředí zločinecké organizace s cílem identifikovat její strukturu a jednotlivé prvky struktury t.j. konkretizace fyzických osob, právnických osob, legální i nelegální aktivity, jejich vzájemné vztahy, přehled o spáchané a připravované trestné činnosti a o všem, co s aktivitami teroristů souvisí. U organizovaného zločinu lze za relativně snadné označit získání takové informace od nejnižších výkonných vrstev zločinecké organizace. Tyto vrstvy ovšem disponují zcela okrajovými informacemi, směřujícími do vyšších pater organizace. Mohou však poskytnout informace přímo k připravovanému nebo již spáchanému zločinu. Podstatně složitější je proniknout a získat relevantní informace od organizačních složek a vrcholového managementu zločinecké organizace nebo z teroristické skupiny, či přímo od teroristy. Kromě uvedených postupů jsou samozřejmě využívány i běžné metody a postupy odhalování, prověřování a vyšetřování, které nepovažujeme za nutné blíže komentovat.

Více pozornosti při odhalování zejména přípravy teroristického činu je potřebné věnovat metodám a prostředkům, které jsou pro odhalení teroristického útoku neúčinnější. Jde o operativní a zpravodajské metody a prostředky, v obecné poloze o metody a prostředky policejního a trestního práva, anebo upravené jinými právními normami. Od klasických metod a prostředků odhalování a vyšetřování se liší několika významnými zvláštnostmi:

- Jejich použitím se významně a intenzivně zasahuje do ústavou zaručených práv a svobod, včetně jejich ochrany v mezinárodně právních dokumentech, zejména v dokumentech o ochraně lidských práv a svobod. To je také jeden ze základních důvodů, proč zásahy této intenzity jsou dovolené jen na základě zákona a není na místě jejich zakotvení v právních aktech nižší, podzákonné právní síly, česká republika v tomto ohledu snese přísné srovnání s vyspělými demokratickými státy.
- Jejich použití je utajováno před veřejností i subjekty, proti kterým jsou namířeny. Stav se v tomto ohledu významně změnil, vždyť není daleko doba, kdy byl utajován samotný fakt existence takových metod a prostředků používaných policií. Jejich využití v trestním řízení bylo zcela nemožné. Zůstává však stále utajena jejich vlastní aplikace na konkrétní případ. Je to logické, protože bez utajení vlastního použití těchto metod a prostředků, by samy o sobě ztratily smysl. Pachatel by při veřejně deklarovaném použití v konkrétní trestní věci mohl vyvinout účinná protipatření a celkový efekt tak paralyzovat. Ne bezvýznamným je pak dále fakt, že jejich zveřejněním by v řadě

případů mohlo být ohroženo zdraví nebo život policistů, kteří danou metodu nebo prostředek aplikují (například použití policejního agenta). Nutnost utajovat tyto prostředky značně omezuje nebo dokonce zcela vylučuje použít některé běžné kontrolní mechanismy, kterými je u „běžných“ metod a prostředků garantována i zákonnost jejich použití, jako je například účast obhájce na jejich provedení, nebo dokonce účast obviněného při provádění jednotlivých úkonů, seznámení obhájce a obviněného s výsledky šetření nebo jejich možnost prostudovat spis.

To ovšem neznamená, že použití těchto metod a prostředků je bezbřehé a nepodléhá žádné kontrole. Již samotný fakt, že podléhají velmi přísnému povolovacímu režimu završenému rozhodnutím příslušného soudce, je účinnou zárukou jejich zákonnosti. Kontrolní mechanismy jsou pak zakotveny i v průběhu používání těchto operativních a zpravodajských metod a prostředků. Tyto kontrolní mechanismy lze pokládat za dostatečně průkazné a účinné.

Z dalších důkazních prostředků využívaných při odhalování a vyšetřování terorismu je potřebné jmenovat výslech obviněného a svědka, rekognici, znalecké dokazování, domovní prohlídky a prohlídky jiných prostor a pozemků, stejně jako procesní úkony provedené dožadáním o právní pomoc v zahraničí a řadu dalších.

Výslechy svědků činu se zdají být podstatně obtížnější než obviněných, a to proto, že se tyto osoby obvykle bojí vypovídat ze strachu před pomstou pachatelů, kdy není ojedinělé, že svědci události jsou zastrašováni a udržováni v permanentním strachu z následku, pokud promluví. Tyto psychické stavy obvykle přetrvávají delší dobu a není výjimkou, že u těchto svědků vyvolají dlouhodobé trauma, pro které se uzavírají před veřejností, vysokou mírou podezřívavosti a nedůvěry. Je proto velmi vhodné výslechy provádět za účasti psychologa. Při výsleších svědků je proto důraz kladen zejména na monitoring osob, které se nacházejí v blízkosti místa činu, jejich chování a popis. To se samozřejmě týká i například pohybu motorových vozidel v blízkosti místa činu apod.

Bylo vzpomenuto, že výslechy svědků jsou problematické s ohledem na jejich strach z odvetu pachatelů. Většina svědků proto požaduje, aby byli vyslýcháni pod utajením. K tomuto účelu slouží speciální ustanovení o tzv. utajeném svědku (§ 55 odst. 2 trestního řádu).

Jak je zřejmé z díkce citovaného ustanovení trestního řádu, utajení skutečné totožnosti svědků je účinným prostředkem ochrany jejich života, zdraví a ústavnou zaručených práv a svobod, stejně tak dopadá tato ochrana na osoby jim blízké. Na druhé straně je právo svědka na utajení jeho podoby v rámci zákonné díkce vnímáno jako zásah do práv obviněného na obhajobu, a to v jeho právu vyjadřovat se k pravdivosti tvrzení svědka. Ústava zaručuje ochranu obou vzpomínaných práv, přitom uplatnění práva jednoho vylučuje uplatnění práva druhého. Smyslem práva obviněného a v řízení před soudem obžalovaného je vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, možnost ověření důkazů provedených v trestním řízení. Toto právo je pak doplněno právem vyplývajícím ze základní

zásady trestního řízení, zásady veřejnosti, tj., že své právo může uplatnit veřejně v průběhu hlavního líčení před soudem. V případě svědecké výpovědi uváděná „verifikace“ důkazu provedeného výsledkem svědka, v sobě obsahuje dva komponenty. První je prověření pravdivosti skutkových tvrzení svědka, druhým je možnost prověřit věrohodnost samotného svědka. Institut „utajeného svědka“ tak odnímá obviněnému (obžalovanému) právo v rámci obhajoby vyjádřit se k osobě svědka a k jeho věrohodnosti, neboť svědek před ním je utajen. Základní otázkou tedy je, které z naznačených práv a ústavou zaručených práv, lze v zájmu druhého omezit a do jaké míry.

Alternativnost a podpůrnost ochrany svědka utajením jeho podoby vychází z předpokladu, že neexistuje jiná možnost, jiné opatření, které by bylo dostačující k odvrácení nebezpečí újmy na zdraví nebo jiného vážného nebezpečí porušení základních práv zaručených ústavou. V praxi je nejprve využívána ochrana svědka zajišťovaná nejprve policií, přestěhování svědka a osob jemu blízkých na neznámé místo pobytu včetně jejich trvalého přestěhování do zahraničí a jiné způsoby zajišťování ochrany, všeobecně známé a uplatňované i v zahraničí.

Utajení totožnosti svědka je však potřebné chápat ve dvojím smyslu. Jednak jeho utajení v přípravném řízení (jde o shora popisovaný stav), a utajení totožnosti svědka v hlavním líčení (§ 209 trestního řádu), které má podstatně volnější pravidla a podmínky, než je tomu v přípravném řízení. U hlavního líčení k utajení totožnosti svědka postačuje pouhá obava, že svědek, jemuž nebo osobě jemu blízké hrozí újma na zdraví, smrt nebo jiné vážné nebezpečí, nebo obava, že svědek v přítomnosti obžalovaného nevypraví pravdu. Otázku nutnosti a formy ochrany svědka u hlavního líčení pak řeší soud samostatně podle konkrétních okolností a podmínek.

Ochrana osob, kterým v souvislosti s trestním řízením hrozí nebezpečí újmy na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí porušení jejich základních práv, je předmětem i řady právních aktů Evropského společenství. Jde například o Rezoluci Rady Evropské unie č. 395Y1207 (04) o ochraně svědků v boji proti mezinárodní organizované kriminalitě ze dne 23. listopadu 1995, která vyzývá členské státy, aby chránily svědky před všemi formami přímého nebo nepřímého ohrožování, nátlaku nebo vydírání, zajistily jim řádnou a účinnou ochranu před soudním procesem, během něj i po něm, aby se tato ochrana vztahovala i na osoby těmto osobám blízké, aby bylo umožněno anonymní svědectví, aby osobám svědků a osobám jim blízkým byla umožněna změna totožnosti. Významným důkazním prostředkem, platným v řadě států Evropy je tzv. spolupracující obviněný.

Resumé

Příspěvek pojednává o charakteru terorismu a různých pohledů na jeho vymezení v kontextu a srovnání s válkou. Zdůrazňuje základní prvky terorismu a jejich význam. V druhé části pojednává o zvláštnostech odhalování a vyšetřování trestných činů spojených s teroristickými útoky. Zevrubně se zabývá zvláštnostmi operativních metod a prostředků vedoucích k odhalení teroristických útoků.

The paper deals with the nature of terrorism and various views on its definition in the context and comparison with the war. It emphasizes the basic elements of terrorism and their importance. The second part deals with the peculiarities of detecting and investigating crimes related to terrorist attacks. It deals in detail with the peculiarities of operational methods and means leading to the detection of terrorist attacks.

Literatura

CHMELÍK, J. a kol. Zločin bez hranic. LINDE, Praha: 2004.

CHMELÍK J. a kol.: Trestní právo hmotné, zvláštní část. Linde, Praha 2010.

CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. Trestní právo hmotné. Obecná část. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, ISBN 978-80-7380-583-8.

CHMELÍK, J., PORADA, V. Novelizace trestněprávních norem a organizovaný zločin. Soudní inženýrství. CERM, Brno: 1995, č. 8, str. 15-19.

CHMELÍK, J., KONRÁD, Z., PORADA, V. Organizovaný zločin? Kriminalistika, Praha: 1998, č. 1.

CHMELÍK, J. Současná praxe při využívání právních institutů v boji s organizovaným zločinem. Kriminalistika, Praha: 1998, č. 4, str. 98-108.

CHMELÍK, J., KONRÁD, Z., PORADA, V. Poznámky k objasňování organizovaného zločinu. Bezpečnostní teorie a praxe. PA ČR, Praha: 1998, č. 1, str. 35-47.

CHMELÍK, J., BRUNA, E. Dokazování v trestním řízení. Trestněprávní a kriminalistické aspekty. 1. vydání. Praha: VŠFS, 2018. Edice EUPress. ISBN 978-80-7408-175-0.

Možnosti dokazování k aktuální výzvě katastru nemovitostí k odstranění některých jeho pochybení

Possibilities of proof for the current challenge of the real estate cadastre to eliminate some of its errors

TEREZA JONÁKOVÁ¹

Abstrakt

Katastr nemovitostí představuje veřejný seznam o zákonem stanovených nemovitých věcech, v jehož průběhu existence má zákonodárci nejen snahu maximalizovat dodržení principu materiální publicity a klientům veřejné správy tak poskytnout maximálně pohodlné získání pravdivých informací, ale dále opravit i chyby, které v evidenci, především z historických důvodů jsou. A právě z důvodu mnoha chyb a nedostatečné identifikace položek daného veřejného seznamu přistoupil zákonodárci, prostřednictvím Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových, ke dni 31. 12. 2023, k zásadnímu stanovisku.

Klíčová slova

Katastr nemovitostí, chyby v katastru nemovitostí, oprava chyb v katastru nemovitostí, nedostatečně identifikovaný vlastník

Abstract

The real estate cadastre is a public list. By law, during the existence, has an effort the legislator to maximize compliance with the principle of material publicity and thus provide public administration clients give true information, but also to correct errors in the records, primarily for historical reasons they are. And precisely because of the many errors and insufficient identification of the items in the given public list, the legislator, on 31. 12. 2023, reached a fundamental opinion.

¹ JUDr. Tereza Jonáková, Ph.D., Police Academy of the Czech Republic in Prague, Department of Public Administration

Keywords

Real estate cadastre, errors in the real estate cadastre, correction of errors in the real estate cadastre, insufficiently identified owner

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-09>

Oblast dokazování tvoří zásadní část soudních řízení a je stěžejním pro závěrečné rozhodnutí soudu. Pro dokazování a pro postup v něm uplatněný platí určitá pravidla a důkazní břemeno je vázáno především na schopnost jednotlivých účastníků sporu své důkazy vyhledat, předestřít a uplatnit je v rámci řízení před soudem, který jej poté, dle vlastní úvahy na základě principu tzv. volného hodnocení důkazů, zhodnotí a přijme rozhodnutí. Vizi zákonodárce, kterou se chystá ve vztahu k úpravě a doplnění katastru nemovitostí uplatnit od ledna následujícího roku, však jednotlivým vlastníkům v rámci realizace jednotlivých důkazů značně znesnadňuje, neboť ve vztahu k vlastnímu nabytí nemovitostí předpokládá nedostatečné doložení a uplatnění vlastnického práva ze strany vlastníků, které však mnohdy, s ohledem i na značně dlouho časově nedořešené skutečnosti jsou značně nesnadné a limitují rozsah možných nejčastěji užívaných důkazů /svědecké výpovědi, listinné důkazy, znalecké posudky/, k prokázání skutkového stavu věci a zde pravděpodobně bez možnosti přenesení důkazního břemene na protistranu /tzv. obrácení důkazního břemene např. ve vztahu k prokázání tzv. negativních skutečností – tj., že vlastník vlastníkem není – dle seznamu z katastru nemovitostí, byť jím je/. Nedostatečně identifikovaní vlastníci, tak mají značně omezenou možnost ovlivnit soud v rozhodování nejen co do síly předložení důkazů, ale především jeho závěrečného rozhodnutí. Vlastníci nemovitostí Zároveň není ani zřejmé, zda soud bude v daných případech uplatňovat postup pro předpoklad sporných nebo nesporných soudních řízení a pravidel pro dokazování v jednotlivých typech řízení uplatněných.

Zásadním zlomem v oblasti legislativní úpravy katastru nemovitostí byl z blízké historie rok 2014, kdy k 1. 1. 2014 nabyt účinnosti zákon č. 256/2013 Sb., o katastru nemovitostí, v platném znění (dále jen též „katastrální zákon“), který nahradil jak dosavadní zákon č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitostí, tak i zákon č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem. V návaznosti na výše zmíněnou, základní, právní úpravu byly přijaty, rovněž s účinností od 1. 1. 2014, tři prováděcí vyhlášky – vyhláška č. 357/2013 Sb., o katastru nemovitostí, v platném znění, vyhláška č. 358/2013 Sb., o poskytování údajů z katastru nemovitostí, v platném znění a vyhláška č. 359/2013 Sb., o stanovení vzoru formuláře pro podání návrhu na zahájení řízení o povolení vkladu, v platném znění. Komplex nové právní úpravy pro oblast obhospodařování nemovitostí přinesl mnoho změn, nicméně ze zájmového úhlu pohledu, poplatnému danému článku, především obnovení tradičních a prověřených zásad pozemkové evidence, a to především posílení zásady materiální publicity. Katastr nemovitostí, z citace ustanovení § 1 odst. 1 katastrálního zákona, deklaruje, že je „veřejným seznamem, který obsahuje soubor údajů o nemovitých věcech, vymezených tímto zákonem zahrnující jejich soupis, popis, jejich geometrické a polohové určení a zápis práv k těmto

nemovitostem“ a slouží, ve smyslu ustanovení § 1 odst. 2 katastrálního zákona jako „zdroj informací k ochraně práv k nemovitostem, pro účely daní, poplatků a jiných obdobných plnění, k ochraně zájmů státní památkové péče, pro rozvoj území, k oceňování nemovitostí, pro účely vědecké, hospodářské a statistické a pro tvorbu dalších informačních systémů“.

Na legislativní obnovu a posílení principu materiální publicity musel zákonodárce reagovat i ve vztahu k úpravě vzdálené elektronické informační podpoře a zajistit klientům uživatelských služeb prostřednictvím příslušných aplikací Českého úřadu zeměměřického a katastrálního a informačního systému katastru nemovitostí dostupnost požadovaných informací, které jsou výraznou podporou nejen samotného výkonu státní správy v dané oblasti, ale i moderní službou veřejné správy 21. století. Informační systém katastru nemovitostí umožňuje vedení, aktualizaci, poskytování popisných dat, prostorových dat a jejich vzájemný soulad. Nejznámější služba Českého úřadu zeměměřického a katastrálního v aplikaci „Nahlížení do katastru nemovitostí“ umožňuje získávat vybrané základní popisné informace z katastru nemovitostí zdarma. Prostřednictvím výstupů z dálkového přístupu do katastru nemovitostí se žadatel, byť zde již zpoplatněné, dostane formálně i věcně shodných dokumentů jako při osobní návštěvě. Každá osoba má tak právo mít přehled o svém vlastnictví a o právech s tím spojených.

Institut stabilního katastru² nemovitostí prošel dlouhým vývojem a vytvořil ve své historii velmi obsáhlý a historicky bohužel ne vždy shodně klastrovaný soubor dat o nemovitostech a jejich vlastnicích. Vzhledem k mnohým změnám a specifickým charakteristickým rysům během jeho utváření tak ani reálně nemohl vzniknout předpoklad možného souladu všech zápisů se skutečností a nechybovostí informací v něm uváděných.

„Odborná literatura datuje možný počátek evidence nemovitostí na počátek 14. století, kdy si šlechta začala soukromá práva zajišťovat zápisem v zemských knihách, které byly vedeny u zemského soudu a původně sloužily k zapisování soudních sporů. První úplný soupis daňových povinností v Českém království, tzv. první berní rula, nebo též rustikální katastr, je datován do roku 1654. Na ni navazující tzv. druhá berní rula, zohledňující tehdy především značný počet podávaných stížností uplatňovaných poddanými proti vrchnosti, je datována do roku 1684 a až v roce 1749 a 1757 byly postupně zavedeny, v rámci tzv. tereziánských katastrů, tzv. panská vyrovnání. Pozemky byly tehdy rozděleny na rustikální část/patřící poddaným a podrobeným dani/ a dominikální část/patřící vrchnosti a nepodrobeným dani/. Skutečně přímé měření stavu v terénu zohlednila až pozemková reforma josefínského katastru z roku 1785. Po navazujícím překotném období výměny josefínského katastru opět za tereziánský katastr a poté kombinaci obou zmíněných vstoupil v platnost tzv. operát stabilního katastru, který v roce 1817 stanovil přesný soupis veškeré půdy, její geodetické

² Z lat. *caput* – hlava, *tastrum* – listina. Historicky pojem vykládán jako přehledný soustavný popis zvláštních vlastností osob, věcí nebo práv, sloužících především pro účely plnění daňových povinností. V roce 1022 zavedl český kníže Oldřich z rodu Přemyslovců vybírání daně z lánu a tento rok lze v zásadě považovat za počátek vývoje katastru jako berního nástroje. Příp. blíže BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. 2007. 1. vyd. Praha. Grada, 190 s, ISBN 978-80-247-2318-1.

vyměření a evidenci pod příslušným parcelním číslem. Následným přijetím obecného knihovního zákona č. 95/1871 a zákona č. 92/1874 o založení nových pozemkových knih bylo stanoveno, že v pozemkových knihách mají být zaneseny veškeré nemovitosti včetně práv a povinností s nimi souvisejících. Pozemkové knihy byly veřejné a práva k nemovitostem se nabývala vkladem - tzv. intabulací. Roku 1927 byl přijat zákon č. 177/1927 Sb., o pozemkovém katastru a jeho vedení, který pro každou parcelu vedl v pozemkovém katastru držitele a dále udával výměru, jakostní třídu a kulturu. Zmíněný zákon byl nahrazen až v roce 1971 zákonem č. 46/1971 Sb., o geodézii a kartografii. Zavedený stav úpravy nemovitostí a relativně fungující systém pozemkového katastru byl však v běhu času částečně, v unifikaci vedení, počátkem roku 1951 změněn, neboť nabyl účinnosti občanský zákoník č. 141/1950 Sb., který zrušil konstitutivní zápisy do pozemkových knih a upustil od zásady superficies solo cedit³, kterým došlo k upuštění od intabulačního zápisu⁴ do pozemkových knih. Do evidence pozemkových knih se tak přestaly promítat změny uskutečněné v souvislosti s přidělovým řízením a bylo ponecháno výhradně na vůli vlastníků, zda zápis změny právního vztahu do pozemkové knihy sami navrhnou.⁵ K danému stavu se dále, nikoli ve šťastném souběhu, připojilo v roce 1956 vládní usnesení k založení jednotné evidence půdy, jež bylo tristně opřeno o evidenci užívání nemovitosti, nikoli o právní vztahy k nemovitostem vyplývajícím,⁶ neboť socialistické hospodářství upřednostňovalo především plánování zemědělské výroby s návazností nikoli na vlastnické právo, ale na její užívání. Postupem doby však byla absence řádné a jednotné evidence vlastnických vztahů naprosto zřejmá, a proto byl ke dni 1. 4. 1964 přijat zákon č. 22/1964 Sb., kterým byla založena evidence nemovitostí, jež navazovala na předchozí jednotnou evidenci půdy s tím, že se bude zjišťovat a doplňovat aktuální evidence právních vztahů k nemovitostem. Občanský zákoník č. 141/1950 Sb., byl s účinností od 1. 4. 1964 zrušen občanským zákoníkem č. 40/1964 Sb., který stanovil, že vlastnictví přecházelo na nabyvatele až registrací smlouvy a princip registrace státním notářstvím.⁷ V rozmezí let 1961-1981 byly vyhotoveny nové katastrální mapy formou technicko-hospodářského mapování a v letech 1981-1992 byly vyhotoveny základní mapy velkého měřítka. Velkým obratem pro oblast právních vztahů k nemovitostem byl rok 1993, kdy byl zákonem č. 344/1992 Sb. zřízen katastr nemovitostí, zrušena dosavadní evidence nemovitostí a stanoveno, že za katastrální operát se považuje dosavadní operát evidence nemovitostí. Zároveň byl zákonem ČNR č. 359/1992

³ Zásada deklarována Císařským patentem č. 946 z 1. 6. 1811, kdy byl vyhlášen Obecný zákoník občanský /ABGB/ s účinností od 1. 1. 1812 a platností až do roku 1951 a stanovící, že stavba je součástí pozemku, povrch ustupuje půdě. Součástí pozemku je také prostor nad a pod povrchem, stavby zřízené na pozemku a jiná zařízení s výjimkou staveb dočasných, včetně toho, co je zapuštěno v pozemku nebo upevněno ve zdech. Blíže BAREŠOVÁ Eva a kol. Katastrální zákon: komentář. 2015. 1. vyd. Praha. Wolters Kluwer, 455 s. ISBN 978-80-7478-703-4

⁴ Vklad/zápis do pozemkových knih, na základě kterého došlo k převodu vlastnictví k nemovitostem.

⁵ Blíže Český úřad zeměměřický a katastrální. 2022. Stručná historie pozemkových evidencí. In: ČUZK.cz [online]. [cit. 2022-07-07]. Dostupné z: <http://www.cuzk.cz/Katastr-nemovitosti/O-katastru-nemovitosti/Historie-pozemkovych-evidenci.aspx>

⁶ Blíže KUBA, Bohumil a Květa OLIVOVÁ. Katastr nemovitostí České republiky: podle právního stavu k 1. 5. 2004. 2004. aktual. 8. vydání. Praha: Linde. 440 s. ISBN 80-7201-468-4

⁷ JANKŮ, Petra, ŠUSTROVÁ, Daniela a Pavel VRCHA. Nový katastrální zákon: poznámkové vydání s Vybranou judikaturou. 2014. Praha: Linde. 335 s. ISBN 978-80-7201-934-2.

Sb., o zeměměřických a katastrálních orgánech zřízen ke dni 1. 1. 1993 Český úřad zeměměřický a katastrální, jehož prvořadým úkolem bylo vytvoření uceleného souboru informací o nemovitostech v rámci jednotné realizace správy katastru, včetně zřízení zeměměřických a katastrálních inspektorátů.

Předmět evidence katastru nemovitostí definuje zákonodárce v ustanovení § 3 katastrálního zákona, včetně evidence zatížení věcnými právy. Na jeho vymezení doznává vliv i ustanovení § 506 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění, který opětovně zavádí zásadu superficies solo cedit. Obsah katastru /ustanovení § 4 katastrálního zákona/ je uspořádán v tzv. katastrálních operátech /ustanovení § 5 katastrálního zákona/ podle katastrálního území a je tvořen souborem geodetických informací o geometrickém a polohovém určení nemovitostí a katastrálních území, katastrálních map v digitální podobě, jejich číselným vyjádřením, katastrálních map v analogové podobě a údaji o bodech podrobných polohových bodových polí, dokumentace výsledků šetření a měření pro vedení a obnovu souboru geodetických informací, protokolů o vkladech, záznamech, poznámkách, opravách chyb, námitkách proti obnově katastrálního operátu, výsledků o revizi katastru a záznamech pro další řízení.⁸ Katastrální operát je tvořen dále souborem popisných informací, který zahrnuje druhy pozemků, parcelní čísla a výměry, údaje o budovách, kterým se přiděluje číslo popisné nebo evidenční, o budovách, kterým se číslo popisné nebo evidenční nepřiděluje, dále např. vybrané údaje o způsobu ochrany a využití nemovitostí a čísla jednotek, cenové údaje, údaje pro daňové účely a dále údaje umožňující propojení s jinými informačními systémy, které mají vztah k obsahu katastru. K fyzickým osobám shromažďuje katastr nemovitostí údaje v podobě /jméno, příjmení, datum narození, rodné číslo, adresa trvalého bydliště/, k právníkům osobám /název a obchodní firma, identifikační číslo osoby, sídlo/ a pro každé katastrální území vede listy vlastnictví, které mají své číslo a dělí se na několik částí.⁹

Vzhledem k výše nastíněnému značnému rozsahu katastru nemovitostí mohou být chyby a jejich vznik obsažen v jakékoli části katastrálního operátu. Dané svědčí nejen o značné míře možné chybovosti, ale i o její různorodosti. S ohledem na skutečnost, že katastr nemovitostí plní především funkci evidenční, není v jeho pravomoci rozhodovat a řešit spory o vlastnickém právu. Katastrální úřad tak v případě řízení o opravě chyby činí pouze základní právní úvahy, které vycházejí ze zkoumaných listin založených ve sbírce listin katastrálního úřadu. Účelem institut opravy chyby v katastru je zajištění souladu evidovaného stavu s právně relevantními listinami a nikoliv oprava zapsaného stavu podle skutečnosti.

⁸ JANKŮ, Petra, ŠUSTROVÁ, Daniela a Pavel VRCHA. Nový katastrální zákon: poznámkové vydání s vybranou judikaturou. 2014. Praha: Linde. 335 s. ISBN 978-80-7201-934-2, str. 67-68

⁹ List A vlastnictví obsahuje slovní označení vlastnického práva, údaje o vlastnících nebo spoluvlastnících a výši vlastnického podílu. Část B uvádí údaje o nemovitostech a jednotkách. Do části C se zaznamenávají různá omezení vlastnického práva vztahující se k nemovitostem nebo vlastníkovi a v části D lze dohledat možnou probíhající opravu katastrálního operátu, opravu chyby v katastrálním operátu, řízení o námitce nebo zahájení pozemkových práv. Část E označuje nabývací tituly, na základě kterých bylo zapsáno vlastnické právo z části A. V části F se uvádí údaje o bonitovaných půdně ekologických jednotkách. Označení nemovitosti tzv. plombou vyjadřuje skutečnost, že se s nemovitostí nějakým způsobem nakládá.

Rozhodnutí katastrálního úřadu vydané v režimu opravy chyby v katastru nemovitostí má pouze evidenční charakter, nezasahuje do hmotněprávních oprávnění a povinností účastníků řízení, tzn., že nezpůsobuje vznik, změnu nebo zánik právních vztahů k nemovitostem. Samotný institut opravy chyby zakotvil zákonodárce v ustanovení § 36 katastrálního zákona a dále v katastrální vyhlášce č. 357/2013 Sb., o katastru nemovitostí, v platném znění,¹⁰ dále též jen „katastrální vyhláška“/ konkrétně v ustanovení § 44 a § 45 zmíněného předpisu. Pro procesní postup se předpokládá i podpůrné využití zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v platném znění, Jednacího řádu katastrálního úřadu ze dne 27.6.2014, č.j. ČÚZK-10162/2014-22 a v případě řízení o opravě chyby i Návodu pro vedení katastru nemovitostí č.j. ČÚZK-03030/2016-22 ze dne 10. 2. 2016.

Ustanovení § 44 odst. 2 katastrální vyhlášky č. 357/2013 Sb., o katastru nemovitostí, v platném znění, vyjmenovává možné chybné údaje katastru, které vznikly zřejmým omylem při vedení a obnově katastru. Patří mezi ně *geometrické a polohové určení nemovitosti, parcelní číslo, údaj o právu, upozornění, druh pozemku, způsob ochrany nemovitosti, způsob využití nemovitosti, údaj o budově, údaj o jednotce, cenový údaj a údaj pro daňové účely*. Každý vlastník nemovitosti nebo jiná oprávněná osoba má právo podat žádost o opravu chyby v katastrálním operátu a katastrální úřad musí správně návrh posoudit a rozhodnout, zda se o chybný údaj skutečně jedná. Zkoumá tak daný stav podle znění ustanovení § 36 odst. 1 písm. a) katastrálního zákona, podle kterého katastrální úřad opraví /z úřední moci/ hrubé chyby katastru, které vznikly *zřejmým omylem při vedení katastru a obnově katastru*, anebo podle ustanovení § 36 odst. 1 písm. b) katastrálního zákona, kdy opraví *nepřesnosti při podrobném měření, zobrazení předmětu, měření v katastrální mapě a při výpočtu výměr parcel, pokud byly překročeny mezní odchylky stanovené prováděcím právním předpisem*. Pro aplikační praxi je primárně podstatné správně vyhodnotit situaci stran chyby v údajích v katastru, neboť právě toto pochybení bývá důvodem pro zrušení rozhodnutí zeměměřičských a katastrálních inspektorátů v rámci odvolacího řízení. Stejně tak je ve výkladové činnosti obtížné podchytit aplikaci „zřejmého omylu“, jehož obsah a dovození vyplývá, snad prozatím, jen z judikатурní činnosti soudů.¹¹

K využití institutu opravy v katastrálním operátu se vyjádřil ve svém rozsudku i Nejvyšší správní soud, když uvedl, že: „*Institut opravy chyb v katastrálním operátu slouží k uvedení údajů v katastru do souladu s listinami založenými ve sbírce listin. Opravou má být pouze*

¹⁰ Změněna vyhláškou č. 301/2019 Sb., kterou se mění vyhláška č. 357/2013 S., o katastru nemovitostí, ve znění vyhlášky č. 87/2017 Sb.

¹¹ Blíže např. Rozsudek NSS 6 As 45/2006 ze dne 27. 3. 2008, cituji dále: „Především nutno uvést, že vyčerpávající definice slovního spojení „zřejmý omyl“ dosud v judikatuře ani odborné literatuře provedena nebyla, ostatně taková definice by byla velmi obtížná. Neurčitý pojem „zřejmý omyl“ je tudíž potřeba vykládat vždy v souvislosti s konkrétním případem. Obecně sem lze zařadit jak omyl týkající se skutkových okolností /error facti – zejména případy chyb v psaní a počítání, jako zápis jiných údajů, zápis údajů neobsažených v podkladové listině, např. i opomenutí zapsat údaj v podkladové listině obsažený/, tak i omyl právní /error iuris – např. zápis právního vztahu, který právní řád nezná, či zápis skutečnosti na základě listiny, která nesplňuje požadavky stanovené katastrálním zákonem/. Tento omyl bude přitom pravidelně způsoben činností pracovníka katastru. Omyl je totiž charakteristický tím, že je v něm obsažen lidský činitel.“

dosaženo souladu mezi evidovanými a skutečnými údaji, a to bez ohledu na to, zda původní zápis byl podložen rozhodnutím vkladu, či se jednalo o záznam údajů o právních vztazích plynoucích z rozhodnutí jiných orgánů nebo z listin právní vztahy osvědčujících. Jinými slovy opravou chyby dochází pouze k dodatečnému nahrazení údaje chybně evidovaného v katastrálním operátu údajem z hlediska právní úpravy katastru nemovitostí správným, tedy takovým údajem, kterým je v souladu s listinami založenými ve sbírce listin. Jiné nesprávnosti obsažené v údajích katastru nemovitostí, na které nelze vztáhnout výše uvedené, nelze považovat za chyby podle katastrálního zákona. V případě takových nesprávností aplikace institutu opravy chyb v katastrálním operátu dle § 8 katastrálního zákona nepřípadá v úvahu.¹²

Řízení o opravě chyby se zahajuje na základě písemného návrhu vlastníka či jiného oprávněného, ve smyslu náležitostí podání upravených v ustanovení § 37 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v platném znění nebo na základě ex offio katastrálním úřadem či na základě podání podnětu, který je katastrální úřad povinný přijímat v souladu s ustanovením § 42 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v platném znění.

Vedle zákonných náležitostí návrhu jsou pro opravu geometrického a polohového určení nemovitosti nutné i výsledky zeměměřických měření, tj. geometrické plány a současně souhlasné prohlášení vlastníků, že hranice pozemku nebyla nikdy jimi měněna, není sporná a ani jí nezpochybňují.¹³ V případě nejasného návrhu katastrální úřad řízení o opravě chyby nezahájí a zpravidla písemně vyzve žadatele, ve smyslu ustanovení § 37 odst. 3 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v platném znění, k odstranění nedostatků v podání s přiměřenou lhůtou plnění. Pokud navrhovatel nedostatky neodstraní, katastrální úřad jej ve smyslu článku 33 odst. 3 jednacího řádu katastrálního úřadu uvědomí o tom, že z důvodu neodstranění vad, nelze jeho podání vyřadit. V případě, že by katastrální úřad zjistil, že návrh na opravu je opodstatněný, opraví chybné údaje v katastru do 30 dnů/ve zvlášť odůvodněných případech do 60 dnů/ ode dne doručení návrhu. V případě, že nejsou shledány důvody k vyhovění návrhu na opravu chyby, zašle katastrální úřad navrhovateli oznámení o neprovedení opravy chyby v katastru nemovitostí.¹⁴ Pokud je katastrálnímu úřadu doručeno ve stanovené lhůtě podání s nesouhlasným stanoviskem žadatele o opravu chyby, je zahájeno správní řízení, které se neprodleně písemně oznámí účastníkům řízení. V rámci zahájeného řízení postupuje katastrální úřad v souladu se zásadou materiální pravdy, legality a zásadou vyhledávací. K výše uvedenému se Nejvyšší správní soud vyjádřil, když uvedl, že „Správní řízení je nepochybně i v daném případě ovládáno zásadou vyhledávací /vyšetřovací/, kdy podklady pro rozhodnutí opatřuje zásadně správní orgán, přitom může vyžadovat na účastníkovi řízení předložení podkladů pro rozhodnutí jen tehdy, pokud takovou povinnost ukládá účastníkovi

¹² Rozsudek NSS 9 AS 121/2013-29 ze dne 26. 6. 2014.

¹³ JANKŮ, Petra, ŠUSTROVÁ, Daniela a Pavel VRCHA. Nový katastrální zákon: poznámkové vydání s vybranou judikaturou. 2014. Praha: Linde. 335 s. ISBN 978-80-7201-934-2, str. 287.

¹⁴ JANKŮ, Petra, ŠUSTROVÁ, Daniela a Pavel VRCHA. Nový katastrální zákon: poznámkové vydání s vybranou judikaturou. 2014. Praha: Linde. 335 s. ISBN 978-80-7201-934-2, str. 288, rovněž tak blíže dále např. BAREŠOVÁ Eva a kol. Katastrální zákon: komentář. 2015. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 455 s. ISBN 978-80-7478-703-4, str. 313.

řízení právní předpis.¹⁵ Před vydáním rozhodnutí katastrální úřad písemně uvědomí účastníky řízení/v souladu s ustanovením § 49 odst. 1 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v platném znění/ o právu se před vydáním rozhodnutí ve stanovené lhůtě seznámit s podklady pro vydání rozhodnutí, nahlédnout do spisu, činit si kopie, vyjádřit se k věci, případně navrhnout nové důkazy. Následné písemné vyhotovení, se všemi povinnými náležitostmi je poté nutné doručit všem účastníkům řízení do vlastních rukou.

V obecné rovině lze shrnout a uvést dva možné zásahy, kterými se opravují chybně evidované údaje katastru. Prvním případem jsou vady geometrického a polohového určení nemovitostí¹⁶ a s tím související oprava evidované výměry¹⁷. Druhým případem možných oprav jsou zásahy do zápisů práv, kdy zápisy do katastru se provádějí vkladem, záznamem nebo poznámkou. „Proti rozhodnutí katastrálního úřadu o povolení vkladu není přípustný žádný opravný prostředek a proti chybnému rozhodnutí o povolení vkladu se lze bránit pouze prostřednictvím určovací žaloby podle § 985 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění. Pravomocný rozsudek je poté vkladovou listinou, na základě které lze opravit chybný zápis v katastru nemovitostí. V situaci, kdy je vklad práva proveden v rozporu s obsahem rozhodnutí o povolení vkladu, lze připustit opravu chyby zapsaných údajů v rámci institutu opravy chyby v katastrálním operátu. Pokud by však na chybně provedený vklad navazoval další později provedený zápis práva k téže nemovitosti, musela by být oprava chyby v daném případě vyloučena.“¹⁸ V případě chyb, které nevyvolávají pochybnosti o existenci rozsahu práva, se provede oprava v režimu § 36 katastrálního zákona a vlastní zásah v katastrálním operátu se provede pouze záznamovým řízením.

¹⁵ Rozsudek NSS 5 As 47/2009 ze dne 26. 11. 2009.

¹⁶ Přestože je geometrické a polohové určení nemovitosti závazným údajem pro právní jednání týkající se nemovitostí vedených v katastru, příslušná právní úprava připouští možnosti, kdy lze chybné údaje opravit v režimu opravy chyby v katastrálním operátu. Zde je nutné rozlišovat, zda chyby v geometrickém a polohovém určení vznikly zřejmým omylem, kdy dostačujícím pro opravu této chyby je původní výsledek zeměměřické činnosti, který je definován v § 2 odst. 1 písm. g) katastrální vyhlášky. V případě, kdy chyba vznikla z důvodu nepřesnosti při podrobném měření a zobrazení předmětu v katastrální mapě, je třeba tyto nesoulady, ve smyslu § 44 odst. 3 katastrální vyhlášky, odstranit nejen na základě původních výsledků zeměměřické činnosti, ale zároveň doložit i písemné prohlášení vlastníků pozemků, že hranice pozemků nebyla jimi měněna, není zpochybněna a sporná.

¹⁷ K opravě geometrického a polohového určení nemovitosti konstatoval rozsudkem Nejvyšší správní soud 8 As 138/2016-64 ze dne 18. 5. 2018, že: „K opravě chyby v katastru nemovitostí podle § 8 odst. 1 písm. a) katastrálního zákona spočívající v nesprávně zakreslené vlastnické hranici může katastrální úřad přistoupit jen tehdy, byla-li hranice zakreslena v důsledku zřejmého omylu pracovníka katastru v rozporu s podkladovou listinou a současně vlastníci hraničních pozemků průběh hranice nezpochybňují a v minulosti jej neměnili. Uvedené podmínky přitom musí být splněny kumulativně. Postupem podle § 8 odst. 1 písm. a) katastrálního zákona nelze napravit jakýkoliv nesoulad mezi evidovanými údaji a skutečností.“

¹⁸ Blíže BAREŠOVÁ Eva a kol. Katastrální zákon: komentář. 2015. 1. vyd. Praha. Wolters Kluwer, 455 s. ISBN 978-80-7478-703-4, str. 308

Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových¹⁹, přistoupil z důvodů existence chyb výše nastíněných, ale i z důvodu tzv. nedostatečně identifikovaných vlastníků²⁰ k výzvě, podle ustanovení § 65 odst. 3 katastrálního zákona, vůči vlastníkům nemovitostí a dalším oprávněným, kteří nejsou označeni v katastru dostatečně určitě, jak vyžaduje katastrální zákon, aby se přihlásili ke svému vlastnictví uvedené nemovitosti. Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových je dále povinen sdělit údaje o nedostatečně identifikovaných vlastnictvích obecnímu úřadu obce, kde se dotčená nemovitost nachází a ta tyto údaje zveřejní na své úřední desce. Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových tak upozornil vlastníky nemovitých věcí na skutečnost stanovenou v ustanovení § 1050 zákona č.89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění, kdy „Nevykonává-li vlastník vlastnické právo k movité věci po dobu tří let, má se za to, že ji opustil. Byla-li movitá věc, která pro vlastníka měla zřejmě jen nepatrnou hodnotu, zanechána na místě přístupném veřejnosti, považuje se za opuštěnou bez dalšího. Nevykonává-li vlastník vlastnické právo k nemovité věci po dobu deseti let, má se za to, že ji opustil.“ V návaznosti na nabytí účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění ke dni 1. 1. 2014 a jeho přechodným ustanovením, z ustanovení §3067 zmíněného zákona, uplyne lhůta týkající se nemovitých věcí nejdříve dne 31. 12. 2023, případně později, bude-li prokázáno, že k opuštění nemovité věci došlo až po nabytí účinnosti zákona č. 89/2012 Sb. tj. tedy do 31. 12. 2023, kdy se má se za to, že je opuštěna. Potom ve smyslu ustanovení § 1045 odst. 2 zákona č.89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění, případně opuštěná²¹ nemovitá věc do vlastnictví státu.

Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových na svých webových stránkách uvádí²² informace, že do konce června roku 2020 zahájil přibližně 68 000 šetření a byl nápomocen při dohledání přibližně 35 000 položek zapsaných na nedostatečně identifikované vlastníky. K datu 31. 1. 2021 zahájil Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových šetření u přibližně 79 400 položek, z nichž přibližně již 43 800 prošetřil. V 64 % případů byla šetření ukončena podáním podnětu k zahájení dědického řízení, v 9 % případů bylo zjištěno, že vlastnictví nemovitosti připadá státu a např. v 6 % případů vlastníky doložil své vlastnictví a doplnil

¹⁹ Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových vznikl k datu 1. 7. 2002 a je organizační složkou státu a součástí rezortu Ministerstva financí. Jeho hlavním smyslem existence je zastupování státu v majetkových právních jednáních a hospodaření s vymezeným státním majetkem.

²⁰ Každý vlastník nemovité věci zapsané v katastru nemovitostí musí být identifikován zákonem stanovenými údaji. U fyzické osoby je to celé jméno, rodné číslo, adresa místa trvalého pobytu a v případě právnické osoby obchodní firmou či názvem, sídlem a identifikačním číslem nebo jiným obdobným identifikačním údajem. Nedostatečně identifikovanými vlastníky se tak rozumí ty osoby, u nichž chybí důležité informace k jejich jednoznačné identifikaci/např. datum narození nebo adresa, ale i ti vlastníci, kteří nejsou vůbec známi, a v katastru nemovitostí o nich chybí jakákoli informace.

²¹ Opuštění věci – tzv. dereliktce věci – navazuje na čl. 11 odst. 3 Listiny základních práv a svobod a dále je konkretizováno ustanovením § 1050 zákona č.89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění. Uvedené vychází z předpokladu, že každý vlastník je oprávněn vykonávat nejen svá vlastnická práva, ale i povinnosti, s tím, že nevykonává-li své vlastnické právo, má se za to, že věc opustil.

²² Blíže Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových. 2022. Seznam nedostatečně identifikovaných vlastníků. In. UZSVM.cz [online]. [cit. 2022-07-07]. Dostupné z: <http://www.uzsvm.cz/seznam-nedostatecne-identifikovanych-vlastniku>

chybějící údaje do katastru nemovitostí. Celkový počet položek majetku nedostatečně identifikovaných vlastníků vyčíslil Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových na bezmála 378 800 s tím, že nejvyšší počet případů dopadá k česko-slovenské hranici. Ze seznamu nedostatečně identifikovaných vlastníků lze vyčíst, že nejvíce tohoto majetku zaujímá orná půda a lesní pozemky. Vznik početně nejvíce nedostatečně identifikovaných vlastníků se dohledává v poválečném období, v období odsunu sudetských Němců, hraničním vyrovnáním mezi Českou republikou a Polskem a v období komunismu, kdy se chybovost v evidenci vyskytla též kvůli tomu, že neexistovala centrální evidence pozemkových knih pro celou republiku, zrušila se evidence nemovitostí ve veřejném registru a zavedla se pouze tzv. zjednodušená evidence a nedostatečně se zakreslovaly hranice soukromých pozemků užívaných zemědělskými družstvy.

Vzhledem ke skutečnosti, že katastrální zákon v ustanovení § 1 definuje katastr nemovitostí jako *veřejný seznam*, má každý, ve smyslu ustanovení § 52 katastrálního zákona, právo do katastru svobodně nahlížet a pořizovat si z něj pro vlastní potřebu výpisy, opisy, náčrty a získávat z něj údaje ze sbírky listin. Výše uvedená zásada materiální publicity tak „umožňuje každému seznámit se s údaji v katastru uvedenými, neboť pokud by „kdokoli“ neměl tuto možnost, nemohl by ani občanský zákoník oprávněně tvrdit, že nikoho neomlouvá neznalost údajů zapsaných v katastru.“²³

Poskytování údajů je tak realizováno buď prostřednictvím osobního nahlížení, ve smyslu ustanovení § 55 odst. 1 katastrálního zákona, kdy jsou údaje vedeny, aktualizovány a poskytovány informačním systémem katastru nemovitostí nebo formou poskytování informací z katastru nemovitostí vzdáleným získáváním údajů prostřednictvím oficiálních internetových aplikací nebo webových služeb, tzv. XML formátů, které si žadatelé implementují do svého software²⁴. Dálkový přístup do katastru nemovitostí umožňuje získat údaje vedené v elektronické podobě, opatřené všemi náležitostmi, za úplatu a za podmínek stanovených prováděcím předpisem. Výstupy jsou zpoplatněny dle vyhlášky o poskytování údajů a uživatel před zaúčtováním úhrady musí vždy částku potvrdit. K přístupu do dálkového přístupu je třeba získat oprávnění na základě předdefinované žádosti a přidělených přístupových práv. Výstupy z dálkového přístupu katastru nemovitostí jsou formálně a věcně shodné s výstupy vydanými pracovišti katastrálních úřadů. Aplikace *Nahlížení do katastru nemovitostí* byla vytvořena jako alternativa k *Dálkovému přístupu do katastru nemovitostí*, která umožňuje získávat vybrané základní popisné a grafické informace o nemovitostech. Daná služba neplyne z právního předpisu, pro její využití není potřeba žádných přihlašovacích údajů a údaje jsou poskytovány zcela zdarma. Nahlížení do katastru nemovitostí představuje nejznámější eGovernment službu provozovanou v resortu Českého úřadu zeměměřického a katastrálního.

²³ BAUDYŠ, Petr. *Katastrální zákon: komentář*. 2014. C.H. Beck. Praha, 424 s. 2014, ISBN 978-80-7400-525-1, str. 167

²⁴ Jedná se o službu „nahlížení do katastru nemovitostí“, službu „dálkového přístupu do katastru nemovitostí“, službu „sledování změn“ a službu „poskytování dat z registru územní identifikace, adres a nemovitostí“.

Závěr

Závěrem lze uvést, že dnešní způsob zápisu údajů do katastru nemovitostí a samotná digitalizace záznamů chybavost již prakticky vylučuje a katastr nemovitostí představuje ucelený soubor informací o nemovitostech v České republice včetně jejich soupisu, popisu, geometrického určení, polohového určení a díky postupné digitalizaci dalších doplněných údajů k bonitně půdně ekologickým jednotkám.

Vizí současného katastru nemovitostí je tak vytvoření veřejného seznamu zachycujícího pravdivé informace nezbytné pro bezpečné nakládání s věcmi²⁵ a s tím spojenou zvýšenou ochranou osob jednajících na základě důvěry v zapsané informace v katastru nemovitostí. Podle katastrálního zákona je povinností každého vlastníka nemovitosti udržovat zapsané údaje v katastru nemovitostí v souladu se skutečností a věcné nesprávnosti, kam spadá i problematika nedostatečně identifikovaných vlastníků, mohou být narovnány pouze na základě podnětu vlastníka, který doloží své vlastnictví katastrálnímu úřadu. Nedostatečně identifikovaní vlastníci vytváří v praxi nemalé nesnáze např. při plánování vedení inženýrských sítí, výstavbě silnic a dálnic nebo plánování výstavby veřejně prospěšných staveb. Reálným problémem je rovněž případ uplatnění předkupního práva, kdy musí každý vlastník v případě spoluvlastnictví, bez drobných výjimek, nabídnout přednostně svůj podíl ostatním spoluvlastníkům. Z mnoha jiných, než jen výše uvedených důvodů, tak bylo přistoupeno k jasně stanovenému termínu k vyřešení nesrovnalostí v katastru nemovitostí uváděných a ke konstatování skutečnosti, že po datu 31. 12. 2023 připadá tzv. bezprizorní, nedostatečně identifikovatelné vlastnictví státu a případný vlastnický nárok mu být prokázán pouze pravomocným rozhodnutím soudu.

Použitá literatura

Legislativa

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění

Zákon č. 256/2013 Sb., o katastru nemovitostí, v platném znění

Vyhláška č. 357/2013 Sb., o katastru nemovitostí, v platném znění

Vyhláška č. 358/2013 Sb., o poskytování údajů z katastru nemovitostí, v platném znění

Vyhláška č. 359/2013 Sb., o stanovení vzoru formuláře pro podání návrhu na zahájení řízení o povolení vkladu, v platném znění

Jednací řád katastrálního úřadu ze dne 27.6.2014 č.j. ČÚZK-10162/2014-22

Návod pro správu katastru č.j. ČÚZK-03030/2016-22 ze dne 10.2.2016

Monografie

BAREŠOVÁ, Eva a kol. *Katastrální zákon: komentář*. 2015. 1. vyd. Praha. Wolters Kluwer, 455 s. ISBN 978-80-7478-703-4.

²⁵ Blíže BAREŠOVÁ Eva a kol. 2015. *Katastrální zákon: komentář*. 1. vyd. Praha. Wolters Kluwer, 455 s. ISBN 978-80-7478-703-4.

BAUDYŠ, Petr. *Katastrální zákon: komentář*. 2014. C.H. Beck. Praha, 424 s. 2014, ISBN 978-80-7400-525-1.

BUMBA, Jan. 2007. *České katastry od 11. do 21. století*. 1. vyd. Praha. 190 s. ISBN 978-80-247-2318-1.

JANKU, Petra, ŠUSTROVÁ, Daniela a Pavel VRCHA. *Nový katastrální zákon: poznámkové vydání s Vybranou judikaturou*. 2014. Praha: Linde. 335 s. ISBN 978-80-7201-934-2.

KUBA, Bohumil a Květa OLIVOVÁ. *Katastr nemovitostí České republiky: podle právního stavu k 1. 5. 2004*. 2004. aktual. 8. vydání. Praha: Linde. 440 s. ISBN 80-7201-468-4.

SPÁČIL, Jiří a kol. *Občanský zákoník III: věcná práva § 976-1474: komentář*. 2013. Praha: C. H. Beck, 1260 s. ISBN 978-80-7400-499-5.

Elektronické prameny

Český úřad zeměměřický a katastrální. 2022. Stručná historie pozemkových evidencí. In: ČÚZK.cz [online]. [cit. 2022-07-07]. Dostupné z: <http://www.cuzk.cz/Katastr-nemovitosti/O-katastru-nemovitosti/Historie-pozemkovych-evidenci.aspx>

Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových. 2022. Seznam nedostatečně identifikovaných vlastníků. In: UZSVM.cz [online]. [cit. 2022-07-07]. Dostupné z: <http://www.uzsvm.cz/seznam-nedostatecne-identifikovanych-vlastniku>

Judikatura

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 27. 3. 2008, sp. zn. 6 As 45/2006

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 26. 11. 2009, sp. zn. 5 As 47/2009

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 26. 6. 2014, sp. zn. 9 As 121/2013

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 1. 2014, sp. zn. 4 As 138/2013

Institut zvlášť zranitelné oběti v kontextu české a evropské právní úpravy

The institute of victims with specific protection needs in the context of Czech and European legislation

PAVEL KLÍMA¹

Abstrakt

Autor se ve svém článku zaměřuje na problematiku právní úpravy zvlášť zranitelných obětí obsažené v zákoně č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Přibližuje přitom samotný institut oběti a zvlášť zranitelné oběti a poukazuje na praktické potíže vyplývající z nejasných zákonných definicí, jakož i přibližuje práva zvlášť zranitelných obětí, která jim zákonná úprava zvláště přiznává. Stěžejní tuzemskou právní úpravu autor doplňuje i úpravou evropskou, která je v mnohých ohledech východiskem a zdrojem současného znění zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

Klíčová slova

Oběť, zvlášť zranitelná oběť, primární újma, druhotná újma

Abstract

In his article, the author focuses on the issue of legal regulation of victims with specific protection needs contained in the act No. 45/2013 Coll., on victims of crimes. At this respect, he introduces the institute of the victim and the victim with specific protection needs and points out the practical difficulties resulting from the unclear legal definitions, as well as deals with the rights of victims with specific protection needs, which the legal regulation specifically grants them. The author supplements the domestic legislation with the European legislation, which in many respects is the basis and source of the current wording of the Act No. 45/2013 Coll., on victims of crimes.

Keywords

Victim, victim with specific protection needs, primary harm, secondary harm

¹ JUDr. et Mgr. Pavel Klíma, Ph.D., MBA, Metropolitní univerzita Praha, Katedra právních disciplín a veřejné správy.

Úvod

Institut zvlášť zranitelné oběti dosáhl přijetím zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (dále jako „zákon o obětech trestných činů“), ucelené právní úpravy. V souladu s unijními předpisy je nutné vnitrostátní právní úpravou zajistit vybraným citlivým obětem takovou ochranu, která dokáže alespoň částečně zmírnit dopady spáchaného trestného činu v jejich osobní sféře. Zákodárce je proto nucen pečlivě uvážit své legislativní kroky, aby do rámce zvlášť zranitelných obětí spadaly všechny oběti, které zvláštní přístup ze strany státu skutečně potřebují. Jak bude dále přiblíženo, některé skupiny zvlášť zranitelných obětí jsou vymezeny konkrétně a bezrozporně, zatímco jiné pro dosažení postavení zvlášť zranitelné oběti musí naplnit určité doprovodné kritérium, jež však konkrétně a bezrozporně vymezeno není.

Pro účely co možná nejširší ochrany těchto osob obsahuje zákonná úprava zvláštní práva náležící zvlášť zranitelným obětem jako např. právo na bezplatnou odbornou pomoc či právo na bezplatné zastupování zmocněncem. Efektivní a vhodná právní úprava je samozřejmě základním aspektem, na jehož základě mohou být naplněny požadavky co možná nejširší ochrany zvlášť zranitelných obětí, které mj. vyplývají z legislativních aktů Evropské unie. Bez řádného postupu, tj. správné aplikace právních norem ze strany orgánů činných v trestním řízení je však právní úprava pouhou neuplatnitelnou prázdnou skořápkou.

1. Pojem oběti

Zvlášť zranitelná oběť, jak z pojmu vyplývá, označuje kvalifikační stupeň pojmu oběť. V zákoně o obětech trestných činů, jenž představuje současně účinnou ucelenou právní úpravu postavení obětí trestných činů, je okruh osob – obětí vymezen značně široce. Oběti se totiž dle zákonné definice rozumí fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena škoda nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil nebo měl obohatit.² Nelze též opomenout pojetí oběti ve smyslu tzv. presumce postavení oběti dle § 3 odst. 1 zákona o obětech trestných činů³ a oběti – pozůstalé, kteří v důsledku smrti osoby blízké pocítují újmu⁴.

Takto široce vymezenou koncepci oběti trestného činu však přinesla až zmíněná právní úprava v podobě zákona o obětech trestných činů. Dle předchozí právní úpravy v podobě zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, se přímou

² Viz § 2 odst. 2 zákona o obětech trestných činů.

³ Každou osobu, která se cítí být obětí spáchaného trestného činu, je třeba považovat za oběť, nevymezuje-li navenek opak nebo nejde-li zcela zjevně o zneužití postavení oběti podle tohoto zákona.

⁴ Byla-li trestným činem způsobena smrt oběti, považují se, utrpěli-li v důsledku smrti oběti újmu, za oběť též její příbuzní v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner, druh nebo osoba, které oběť ke dni své smrti poskytovala nebo byla povinná poskytovat výživu. Je-li těchto osob více, považuje se za oběť každá z nich (viz § 2 odst. 3 zákona o obětech trestných činů).

obětí rozuměla jen fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví.⁵ Nepřímou obětí se pak rozuměl jen takový pozůstalý, jemuž zemřelý poskytoval výživu či výživu poskytovat měl (typicky syn či dcera).⁶ Jakýkoliv posun směrem k rozšíření počtu osob, které budou moci být považovány za oběti je samozřejmě chvályhodný a rozhodně chtěný. Ostatně, účel a smysl zákona o obětech trestných činů, který lze vztáhnout obecně na všechny právní předpisy v oblasti pomoci obětem trestných činů, je jasný: „... neboť pomoc obětem trestných činů vychází z předpokladu, že to byl právě stát, který selhal ve svém úkolu předcházet trestné činnosti, a proto nastupuje jeho povinnost zmírnit dopady spáchaného trestného činu do života obětí. Celý zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, byl koncipován tak, aby se postavení obětí trestných činů zlepšilo a aby byly respektovány zásadní dopady trestného činu do jejich života.“⁷

Tématikou obětí trestných činů se zabývá i evropská legislativa, zejm. směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV (dále jen „směrnice 2012/29/EU“). Dle čl. 2 odst. 1 písm. a) této směrnice se obětí rozumí jednak fyzická osoba, která utrpěla újmu včetně fyzické, duševní či citové újmy či hmotnou ztrátu, které byly přímo způsobeny trestným činem (bod i), jednak rodinný příslušník osoby, jejíž smrt byla přímo způsobena trestným činem, a který v důsledku smrti této osoby utrpěl újmu (bod ii). Jak je patrné a již bylo přiblíženo, zákon o obětech trestných činů taktéž definuje oběť jednak v rovině přímé oběti, jednak v rovině nepřímé oběti. Návrh zákona o obětech trestných činů však, jak potvrzuje důvodová zpráva k tomuto zákonu, vycházel z tehdy platné definice oběti obsažené v rámcovém rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001, o postavení obětí v trestním řízení (dále jen „rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV“), která oběť v čl. 1 písm. a) pojímala pouze jako oběť přímou, tedy oproti zákonnému znění velmi úzce. Zákon o obětech trestných činů nabyl účinnosti 1. srpna 2013, rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV však pozbylo platnosti již v listopadu roku 2012. Tato skutečnost ve svém důsledku nicméně nepředstavuje žádné zásadní obtíže, jelikož zákonné definice jsou v souladu s obsahem směrnice 2012/29/EU, resp. s jejich významem pro účely implementace. Česká legislativa přijetím dalších novel zákona o obětech trestných činů reflektovala změny, které v průběhu přijímání směrnice 2012/29/EU vyvstaly: „Původní návrh směrnice však v procesu přijímání zákona doznal některých dílčích změn, na které již zákon nestihl reflektovat (konečné znění směrnice bylo přijato po dlouhém projednávání 25. 10. 2012, návrh zákona o obětech byl přitom Poslanecké sněmovně předložen vládou již dne 27. 2. 2012). Mimo jiné z tohoto důvodu bylo v rámci implementačních workshopů konaných na půdě Evropské unie následně zjištěno, že provedenou implementaci lze v některých ohledech dále

⁵ Viz § 2 odst. 1 zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, jež pozbyl účinnosti dne 1. srpna 2013, a to v důsledku přijetí zákona o obětech trestných činů.

⁶ Viz § 2 odst. 2 zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.

⁷ Viz např. rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 8. března 2018, č.j. 9 A 5/2015-61.

zdokonalit tak, aby jednotlivá ustanovení zákona lépe odpovídala smyslu a účelu směrnice. Snahou zdokonalit implementaci je tak motivován první okruh navrhovaných změn.“⁸

Dlužno zmínit, že pojem oběti nelze ztotožňovat s pojmem poškozený. Je pravdou, že konkrétní osoba vystupuje mnohdy v téže trestní věci v postavení oběti i poškozeného, nicméně není tomu tak vždy. Rozdílů je mnoho⁹, tím nejpodstatnějším je smysl a účel právní úpravy poškozených na straně jedné a obětí na straně druhé. Právní úprava věnovaná obětem z mého pohledu primárně slouží k pomoci osobám, které přímo či nepřímo utrpěly relevantní újmu, se s touto újmou vyrovnat, ale zároveň, jak vyplývá z povahy jednotlivých práv, kterými speciálně oběti disponují, slouží i k eliminaci vzniku následné, tj. sekundární újmy. Pojem poškozený je pouze pojmem procesním, označujícím subjekt (a stranu řízení), kterému bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil.¹⁰

2. Pojem zvlášť zranitelné oběti

Zvlášť zranitelné oběti představují výšeč obětí ve smyslu § 2 odst. 1 (v případě přímých obětí) a odst. 2 (v případě nepřímých obětí) zákona o obětech trestných činů, kterým je z určitého konkrétního důvodu nutné poskytnout zvláštní (vyšší) stupeň ochrany. Tento konkrétní důvod může spočívat v osobě oběti (např. jedná-li se o dítě, osobu vysokého věku či osobu postiženou psychickým hendikepem), v konkrétním trestném činu, jehož se osoba stala obětí (např. trestný čin znásilnění či trestný čin týrání svěřené osoby), jakož i v povaze trestného činu, jehož je osoba obětí (např. trestný čin spáchaný pro příslušnost k některému národu či rase).¹¹

Čl. 22 směrnice 2012/29/EU, který upravuje postavení obětí s potřebou zvláštní ochrany, poskytuje členským státům široký prostor po zvolení vhodného legislativního řešení úpravy zvlášť zranitelných obětí, jelikož stanovuje požadavek individuálního posouzení obětí s cílem zjistit potřeby zvláštní ochrany. Čl. 22 odst. 2 směrnice 2012/29/EU demonstrativně poskytuje vodítka, jež je nutné při individuálním posouzení zohlednit.¹² Čl. 22 odst. 3 směrnice 2012/29/EU podává výčet skupin osob, jimž je, v souvislosti s individuálním posouzením, nutné věnovat zvláštní pozornost. Zde uvedený výčet je obsažen v jednotlivých skupinách zvlášť zranitelných obětí ve smyslu § 2 odst. 4 zákona o obětech trestných činů. Lze uzavřít, že

⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 56/2017 Sb., tj. zákon, kterým se mění zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), ve znění zákona č. 77/2015 Sb., a další související zákony.

⁹ Např. obětí může být pouze fyzická osoba, poškozeným může být i právnická osoba; pro přiznání postavení oběti postačí, pokud ke vzniku újmy dojít mělo, ale nedošlo, u poškozeného ke vzniku újmy dojít musí.

¹⁰ Viz § 43 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád (dále jen „trestní řád“) ve spojení s ustanovením § 12 odst. 6 trestního řádu.

¹¹ Viz § 2 odst. 4 zákona o obětech trestných činů.

¹² Konkrétně se jedná o a) osobní charakteristiku obětí, b) druh či povahu trestného činu a c) okolnosti trestného činu.

minimální požadavky vyplývající z obsahu směrnice 2012/29/EU byly do českého právního řádu bezesporu implementovány v souladu s unijním právem, v určitých souvislostech, jak dále názorně přiblížím, poskytuje zákon o obětech trestných činů zvlášť zranitelným obětem dokonce širší stupeň ochrany.

V reakci na právní úpravu obsaženou ve směrnici 2012/29/EU byl seznam zvlášť zranitelných obětí během existence zákona o obětech trestných činů znatelně novelizován, a to předně zákonem č. 56/2017 Sb. Čl. 22 odst. 3 směrnice 2012/29/EU obsahuje požadavek, aby obětem trestných činů spáchaných z nenávisti nebo motivované snahou o diskriminaci, jakož i obětem terorismu, obchodování s lidmi, organizované trestné činnosti či násilí na základě pohlaví, násilí v rámci úzkého svazku, sexuálního násilí nebo pohlavního zneužívání nebo trestných činů z nenávisti a obětem se zdravotním postižením byla věnována zvláštní pozornost. Čl. 22 odst. 3 směrnice 2012/29/EU byl novelou v podobě zákona č. 56/2019 Sb. do zákona o obětech trestných činů promítnut tak, že jeho § 2 odst. 3 písm. c) byl doplněn o oběti trestného činu teroristického útoku, zatímco § 2 odst. 3 písm. d) byl novelizován tak, aby dopadal na oběti trestného činu, který zahrnuje nátlak, násilí či pohružku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo oběti trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny.

K novelizaci výčtu zvlášť zranitelných obětí došlo též v důsledku přijetí zákona č. 220/2021 Sb. V této souvislosti byly do výčtu zvlášť zranitelných obětí obsažených v § 2 odst. 4 písm. c) zákona o obětech trestných činů zařazeny též oběti trestných činů znásilnění, trestného činu týrání svěřené osoby a trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí, v důsledku čehož oběti těchto trestných činů již nemusí prokazovat žádné další aspekty vyžadované § 2 odst. 4 písm. d) a § 2 odst. 5 zákona o obětech trestných činů; jejich postavení jakožto zvlášť zranitelných obětí již vyplývá z pouhé povahy trestného činu, kterým jim vznikla či měla vzniknout újma.

Tento legislativní krok byl bezesporu správným krokem, jelikož právě tyto zmíněné trestné činy jsou pro svou povahu stěžejním problémem trestněprávní politiky, a to jak v oblasti prevence před pácháním takové trestné činnosti, tak v oblasti následného represivního či výchovného přístupu ze strany státu. Tyto tři trestné činy totiž představují zářný příklad tzv. latentní kriminality. Latentní kriminalita tvoří tu část kriminality, která byla skutečně spáchána, avšak nebyla registrována. To znamená, že ke spáchání trestného činu sice skutečně došlo, avšak ze strany orgánů činných v trestním řízení nedošlo z různých důvodů (typicky z důvodu neohlášení spáchání trestného činu) k prověřování či k následnému vyšetřování. Na problematiku latentní kriminality a nutnost jejího co možná nejefektivnějšího odhalování upozorňuje též Policie ČR v souvislosti se stanovením prioritních oblastí pro linii služby kriminální policie.¹³ Důvody, kvůli nimž nejsou tyto trestné činy nahlašovány, jsou rozmanité.

¹³ MORAVČÍK, Ondřej. Vývoj registrované kriminality v roce 2021. Policie ČR [online]. 21. ledna 2022 [cit. 27. září 2022]. K dispozici: <https://www.policie.cz/clanek/vyvoj-registrovane-kriminality-v-roce-2021.aspx>.

Často se u obětí projeví pocit studu a obava z reakce svého okolí, jakož i obava z pachatele, kterým bývá ve vysokém procentu případů osoba blízká či jiná osoba, s níž oběť udržovala kontakt. Bohužel, právní předpisy pochopitelně nedokáží tento (jakož i jakýkoliv jiný) druh páchané trestné činnosti eliminovat, jelikož znásilnění či týrání jiné osoby je ve velké míře pácháno z důvodů silných sociálních či biologických aspektů na straně pachatelů, které přehluší racionální úvahu nad nemorálností spáchání trestného činu a nad riziky, která jsou se spácháním trestného činu spojena. Je samozřejmě na zákonodárcích – a vzhledem k čl. 39 Listiny základních práv a svobod a § 12 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „trestní zákoník“) jen na nich –, aby zvolili přiměřený, zároveň však odstrašující trest a jeho výměru.¹⁴ Soudy při svém rozhodování musí postupovat v souladu s § 39 trestního zákoníku a musí zohlednit též význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, jakož i způsob provedení činu a jeho následky, které se promítají ve sféře zvláště zranitelné oběti. Zatímco právní úprava obsažená v trestním zákoníku (tj. úprava trestání) má pachatele primárně odradit od spáchání trestného činu, vhodná a hlavně aplikovatelná úprava práv zvláště zranitelných obětí je jedním z nástrojů, který dokáže prožít trauma alespoň částečně zmírnit.

Zvláště zranitelné oběti obsažené v § 2 odst. 4 písm. a)¹⁵ a c)¹⁶ zákona o obětech trestných činů jsou vymezeny konkrétně, jasně. Naplněním zde uvedeného znaku je oběť ve smyslu § 2 odst. 1 či odst. 2 bez dalšího¹⁷ zranitelnou obětí. Ovšem v případech dle § 2 odst. 4 písm. b) a d) zákona o obětech trestných činů nestačí, že je oběť zde vymezená osoba, jelikož je nutné naplnit též doprovodný znak.

Tak např. v případě § 2 odst. 4 písm. b) zákona o obětech trestných činů je pro učinění závěru o postavení zvláště zranitelné oběti nutné, aby byla oběť a) osoba, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, a b) tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této

¹⁴ Komplikovanost zvolení vhodného trestněprávního přístupu k předcházení páchaní trestné činnosti ilustruje všeobecná diskuze o ponechání či zrušení trestu smrti na území jednotlivých států Spojených států amerických. Ačkoliv je, samozřejmě, americká společnost odlišná od společnosti české, je překvapující, že ve státech, které trest smrti neužívají, dochází k menšímu počtu vražd než ve státech, v nichž je trest smrti užíván. Zajímavým ukazatelem je též Kanada, v níž klesl počet vražd od roku 1975 (v němž byl trest smrti zrušen) do roku 2003 o celých 44 %, viz *Does the Death Penalty Deter Crime? Getting the Facts Straight* [online]. Amnesty International [cit. 27. září 2022]. K dispozici: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/act500062008en.pdf>.

¹⁵ Podle ustanovení § 2 odst. 4 písm. a) zákona o obětech trestných činů se zvláště zranitelnou obětí (při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3) rozumí dítě.

¹⁶ Podle ustanovení § 2 odst. 4 písm. c) zákona o obětech trestných činů se zvláště zranitelnou obětí (při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3) rozumí i oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku), trestného činu znásilnění (§ 185 trestního zákoníku), trestného činu týrání svěřené osoby (§ 198 trestního zákoníku), trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 trestního zákoníku) nebo trestného činu teroristického útoku (§ 311 trestního zákoníku).

¹⁷ Resp. jak vyplývá z výše uvedených definic při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3 ustanovení § 2 zákona.

osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy. Kritérium a) tak stanovuje vlastnost oběti, kritérium b) stanovuje požadavek, na jehož základě není zvláště zranitelnou obětí každá osoba vysokého věku či osoba hendikepovaná, ale jen taková, která je v určitém kvalifikovaném postavení, resp. je vysokého věku či postižena stanoveným hendikepem, které způsobují, že mohou s ohledem na okolnosti případu a poměry této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy. Kritérium b) je stanoveno velmi obecně a lze zvážit, jestli takto formulováno dokáže poskytnout jednotné, ale hlavně předvídatelné posuzování naplnění tohoto kritéria.

3. Problematické aspekty ustanovení § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů

Z mého pohledu nejproblematičtějším a nejkomplikovanějším aspektem celého institutu zvláště zranitelné oběti je určování naplnění tohoto statusu v případech dle § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů. V těchto případech je pro učinění závěru o postavení zvláště zranitelných obětí totiž nutné vedle naplnění zde vyjmenovaných vlastností obětí naplnit též aspekt zvýšeného nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na charakteristický rys oběti, tj. naplnit riziko vzniku sekundární viktimizace. Druhotnou újmou se dle § 2 odst. 5 zákona o obětech trestných činů rozumí újma, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku přístupu Policie České republiky, orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů veřejné moci, poskytovatelů zdravotních služeb, subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, znalců, tlumočnicků, obhájců a sdělovacích prostředků k ní. Jak ze zákonného znění vyplývá, je nutné, aby byla oběť a) obětí trestného činu majícího zde uvedené znaky, b) aby bylo v konkrétním případě naplněno zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy s ohledem na vlastnost či postavení oběti a c) aby zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy vyplývalo z postupu v zákoně uvedených orgánů a osob. Ve svém důsledku by tak pro naplnění postavení zvláště zranitelné oběti ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů mělo dojít k takové situaci, kdy se neurčitě presumuje, že by v konkrétním případě teoreticky mohly orgány činné v trestním řízení či další orgány veřejné moci (a další zde vyjmenované subjekty) svým přístupem způsobit druhotnou újmu. Ačkoliv tuzemský právní řád počítá i v rámci jiných právních předpisů s možností vzniku nesprávných postupů orgánů činných v trestním řízení či jiných orgánů veřejné moci, jsou v těchto případech jednotlivá pochybení konkrétně či alespoň relativně konkrétně stanovena.¹⁸

V případě úpravy § 2 odst. 4 písm. d) a odst. 5 zákona o obětech trestných činů však vyvstává několik otázek. Riziko vzniku druhotné újmy postupem orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů a osob inklinuje k přesvědčení o možnosti vzniku určitého pochybení ze strany těchto orgánů, v jehož důsledku by obětem trestných činů mohla vzniknout újma vedle újmy utrpěné samotným trestným činem. Ostatně jak uvádí důvodová zpráva k zákonu o obětech trestných činů: „Zdrojem druhotné újmy mohou být také orgány státu nevhodným způsobem,

¹⁸ Viz např. zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Ustanovení §7 a násl. zákona podávají konkrétní důvody, které mají za následek vznik práva na náhradu škody.

kterým se k oběti chovají při prověřování a vyšetřování konkrétního činu. Zákon si klade za cíl omezit riziko druhotné újmy ze strany policie a orgánů činných v trestním řízení. Zákonem nelze zabránit sekundární viktimizaci jinými činiteli (např. v důsledku způsobu reakce příbuzných, přátel, spolupracovníků atd.), proto je definice druhotné újmy zúžena jen na vyjmenované činitele.¹⁹ Natolik důležitá věc jako posouzení, zda konkrétní oběť je či není v konkrétním případě v postavení zvláště zranitelné oběti, přičemž závěr o naplnění postavení zvláště zranitelné oběti má zásadní procesní důsledky, je ponecháno na posouzení nejasného a neurčitého teoretického vzniku druhotné újmy závadným či jinak nesprávným postupem orgánů činných v trestním řízení či jiných vymezených orgánů a osob. U postupu orgánů činných v trestním řízení, vzhledem k jejich širokému školení a k nutnosti disponovat charakterovými vlastnostmi, které ve svém souhrnu zaručí postup v trestním řízení s plným šetřením práv obětí ve smyslu § 2 odst. 4 trestního řádu, bychom ani pro oběti naprosto fatální pochybení předem zvažovat neměli.

Závěr o naplnění postavení zvláště zranitelné oběti ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů je budován na posuzování vícero nejasných znaků, které jsou navíc mnohdy obsaženy i v dalších skupinách (odstavcích) zvláště zranitelných obětí vymezených § 2 odst. 4 zákona o obětech trestných činů.²⁰ Vedle zmíněné nutné přítomnosti rizika vzniku druhotné újmy je nejasným aspektem též nekonkretizovaná pomyslná hranice, kterou je nutné překročit, aby k dosažení naplnění statusu zvláště zranitelné oběti dle § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů skutečně došlo. Je takovým důvodem neznalost cizince – oběti násilného trestného činu žádného světového jazyka, v důsledku čehož kvůli jazykové bariéře jen s komplikacemi komunikuje s lékařským personálem, kterému by rád popsal své zdravotní komplikace či bolesti, ale učinit tak naplno nemůže? Je-li dvacetiletá oběť násilného trestného činu v postavení zvláště zranitelné oběti, proč jiná, stejně stará, oběť již vznikem druhotné újmy s přihlédnutím k jinému aspektu konkrétního případu ohrožena není? Během své praxe jsem se nesetkal se žádným odůvodněním, které by vysvětlovalo, jaké konkrétní aspekty § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů jsou, v obecnější rovině, postačující. Ostatně samotný judikturní přístup vykládá naplnění těchto aspektů, které ve svém souhrnu utváří postavení zvláště zranitelné oběti, odlišně od zákonného znění.

V souvislosti s posuzováním naplnění postavení zvláště zranitelné oběti ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů rekapituluje ve svých rozhodnutích Ústavní soud ČR již uvedená východiska, tedy že pro učinění závěru o naplnění postavení zvláště zranitelné

¹⁹ Viz důvodová zpráva k zákonu o obětech trestných činů.

²⁰ Např. aspekt věku. Ke zvýšenému nebezpečí vzniku druhotné újmy s ohledem na věk oběti dle § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů může z povahy věci dojít zejména u osob mladých (předně dětí či mladistvých) a osob starých. Děti jsou však automaticky zvláště zranitelnými oběťmi ve smyslu § 2 odst. 4 písm. a) zákona o obětech trestných činů; osoby vysokého věku jsou při splnění dalších podmínek zvláště zranitelnými oběťmi dle § 2 odst. 4 písm. b) zákona o obětech trestných činů. Pokud bychom neurčitý pojem osob vysokého věku ztotožnili s pojmem senioři, zjistíme, že zastoupení osob vysokého věku – seniorů v české populaci v roce 2018 činilo po znatelném nárůstu vysokých 19,2 %, viz ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Senioři [online]. Aktualizováno 21. března 2022 [cit. 27. září 2022]. K dispozici: <https://www.czso.cz/csu/czso/senioři>.

oběti dle § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů je nutné odhlédnout od vzniklé primární újmy oběti, tj. od újmy vzniklé samotným trestným činem, a je nutné posuzovat jen újmu druhotnou. Ústavní soud ČR též v obecné rovině poukazuje na nutnost naplnění taxativně vymezených trestných činů, jakož i zvýšeného nebezpečí způsobení druhotné újmy subjekty vyjmenovanými v § 2 odst. 5 zákona o obětech trestných činů.²¹ Vznik druhotné újmy je však ve svém důsledku, jak ze znění rozhodnutí Ústavního soudu ČR vyplývá, posuzován v konkrétních případech i přes výše uvedená teoretická východiska zvýšeného nebezpečí vzniku druhotné újmy značně restriktivně, jelikož se zaměřuje na skutečnou (nikoliv teoretickou) vzniklou druhotnou újmu, z čehož je patrný přísný přístup soudů při posuzování naplnění statusu zvláště zranitelné oběti dle § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů: „Pro Ústavní soud je tedy v nyní posuzovaném případě především podstatné, že nic v napadených rozhodnutích nenaznačuje, že by se snad orgány činné v trestním řízení (a vedle nich případně i další subjekty taxativně vyjmenované v ustanovení § 2 odst. 5 zákona o obětech trestných činů) dopustily jakékoliv chybné reakce na primární viktimizaci stěžovatele, spočívající např. v ocerňování oběti, obviňování či přenášení viny na oběť, nerespektování soukromí oběti či bagatelizaci újmy..., což ovšem znamená, že v daném případě nedošlo k sekundární viktimizaci stěžovatele. Závěr obecných soudů, že stěžovateli nebylo možné přiznat postavení zvláště zranitelné oběti, je tudíž zcela opodstatněný, neboť nebyly splněny podmínky pro aplikaci jediného potenciálně použitelného ustanovení přiznávajícího tento status, tj. § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů.“²²

Nešťastným případem, v němž byla oběť uznána zvláště zranitelnou obětí ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů, se zabýval Ústavní soud ve svém usnesení ze dne 19. prosince 2016, sp. zn. I. ÚS 1875/16. Obětí v této věci byla žena, která v důsledku polití horní části těla včetně hlavy kyselinou sírovou utrpěla život bezprostředně ohrožující poranění. V souvislosti s připuštěním výpovědi nepřítomného svědka (oběti) jako důkazu a možným rozporem s právem obviněného klást poškozené otázky ve smyslu čl. 6 odst. 3 písm. d) Evropské úmluvy o ochraně lidských práv bylo nutné posoudit, jestli je oběť zvláště zranitelnou obětí ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů, v důsledku čehož by musel být výslech zvláště zranitelné oběti, jak stanovuje § 20 odst. 3 zákona o obětech trestných činů, proveden tak, aby nemusel být později opakován.²³ Ústavní soud ČR uzavřel, že oběť je zvláště zranitelnou obětí, přičemž tak učinil na základě tří aspektů: a) fyzická zranění oběti, která blíže rozebral a demonstroval znalecký posudek z odvětví soudního lékařství, a

²¹ Např. Usnesení Ústavního soudu ze dne 7. července 2020, sp. zn. III. ÚS 1777/20.

²² Cit. 21.

²³ První výslech oběti byl proveden jako neopakovatelný úkon dle § 158a trestního řádu s ohledem na její vážný zdravotní stav. Po zahájení trestního stíhání obviněného byla na vlastní žádost oběť znovu vyslechnuta jako svědek. I přes nedoporučení lékařů výslech absolvovat z obavy před stresem vyplývajícím z myšlenkových návratů do inkriminovaného dne chtěla oběť doplnit svou původní výpověď. Svou původní výpověď oběť doplnila, při kladení otázek obhájce obviněného však požádala o ukončení výslechu s tím, že v něm bude případně pokračováno jiný den. Další výslech policie se neuskutečnil s odkazem na velmi špatný psychický stav oběti potvrzený lékařskými zprávami; při hlavním líčení byla provedena reprodukce záznamu výpovědi poškozené na DVD nosiči provedené po sdělení obvinění ve věci.

která bezprostředně ohrožovala oběť na životě, b) velmi vážný psychický stav oběti po napadení ze strany pachatele, c) dlouhodobost a komplikovanost léčení, které přináší velkou psychickou a fyzickou zátěž pro oběť a její nejbližší. Ani v této věci však Ústavní soud ČR žádným způsobem nestanovil, zda a příp. jakým způsobem oběti hrozí způsobení druhotné újmy subjekty vyjmenovanými v § 2 odst. 5 zákona o obětech trestných činů.

Všechny tři zmíněné aspekty, které Ústavní soud ČR posuzoval, vychází z povahy trestného činu, jehož se pachatel dopustil, tj. představují primární újmu, od níž, jak jsem výše uvedl, je nutné naopak odhlédnout. Bez odpovědi tak zůstalo, jaký subjekt a jakým způsobem mohl svým přístupem vůči oběti zapříčinit vznik druhotné újmy, tedy jak byl naplněn jeden z předpokladů pro určení naplnění postavení zvlášť zranitelné oběti dle § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů.

Myšlenka právní úpravy obsažené v § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů je však z mého pohledu správná. Potřeba zvýšené ochrany osob, které mohou být náchylnější ke vzniku druhotné újmy (např. z důvodu cizí státní příslušnosti či věku) u trestných činů, jejichž přímé důsledky nejsou pro „normální“ oběť natolik závažné, aby obecně automaticky zakládaly postavení zvlášť zranitelné oběti, je pochopitelná. Stojí však za zvážení, jestli aspekt způsoblosti vzniku druhotné újmy ze strany orgánů veřejné moci či poskytovatelů zdravotních služeb a jiných orgánů a osob je tím správným měřítkem pro posouzení, že daná oběť zvlášť zranitelnou obětí je, zatímco jiná oběť není.

V souvislosti s § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů nelze opomenout důležité ustanovení § 3 odst. 1 zákona o obětech trestných činů. Novelou v podobě zákona č. 56/2017 Sb. byla do tohoto ustanovení vložena presumpce zvláštní zranitelnosti obětí, podle níž existují-li pochybnosti, zda je oběť zvlášť zranitelnou obětí, je třeba ji za zvlášť zranitelnou považovat. Čl. 24 odst. 2 směrnice 2012/29/EU stanovuje, že není-li věk oběti zřejmý a jsou-li důvody se domnívat, že obětí je dítě, je oběť pro účely této směrnice považována za dítě. Dítě je z pohledu § 2 odst. 4 písm. a) zákona o obětech trestných zvlášť zranitelnou obětí a široce zvolená presumpce zvláštní zranitelnosti tak tento unijní požadavek nejen naplňuje, ale dokonce přesahuje. Praktickou komplikaci však může být určení, ve kterých případech k pochybnostem dochází a ve kterých již nikoliv. Tím se lze lehce ocitnout v tzv. začarovaném kruhu, kdy na základě kritérií v § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů může existovat přesvědčení jedné osoby, že v konkrétním případě oběť zvlášť zranitelnou obětí skutečně je, a přesvědčení druhé osoby, že stejná oběť zvlášť zranitelnou obětí ve stejném případě není. Stejně tak může být následně nejednotně vnímáno i posouzení, jestli daná situace je či není hraniční (tj. jestli existuje pochybnost ve smyslu § 3 odst. 1 zákona o obětech trestných činů), která by vedla k aplikaci presumpce zvláštní zranitelnosti obětí. Posouzení situace, kdy není zjevné, zda je oběť dítětem, a tím i automaticky zvlášť zranitelnou obětí, z mého pohledu není natolik komplikované jako v případě jiných situací, tj. zmíněných kritérií obsažených v § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů.

4. Práva zvlášť zranitelných obětí

Důsledek naplnění postavení zvlášť zranitelné oběti je znatelný. Zvlášť zranitelná oběť disponuje vedle práv, které náleží každé oběti²⁴, též zvláštními právy, které ji přiznává zákon o obětech trestných činů. Mezi tato práva se řadí právo na bezplatnou odbornou pomoc, právo na zabránění kontaktu s pachatelem, právo na ochranu při podání vysvětlení či při výslechu či právo na bezplatné zastupování zmocněncem. Níže představím aspekty práva na bezplatnou právní pomoc a práva na bezplatné zastupování zmocněncem.

Bezplatná odborná pomoc (§ 5 zákona o obětech trestných činů) je zvlášť zranitelným obětem poskytována na základě jejich žádostí subjekty zapsanými v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Poskytnutí bezplatné odborné pomoci se neodvíjí od majetkových nebo sociálních poměrů zvlášť zranitelných obětí, nýbrž od skutečné potřeby takové pomoci vyplývající z povahy zvláštní zranitelnosti oběti. Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů je vedený Ministerstvem spravedlnosti ČR, je veřejný a obsahuje základní informace o jednotlivých poskytovatelích, tj. druh poskytovaných služeb (služby sociální či právní), místo poskytování služeb či okruh obětí, kterým poskytovatelé pomoc poskytují. Registr též obsahuje seznam zapsaných advokátů, kteří ve vymezeném rozsahu poskytují vybraným obětem bezplatné konzultace či přípravu podání.

Ustanovení § 51a odst. 1 trestního řádu umožňuje poškozeným podat návrh na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu, osvědčí-li poškozený splnění zákonných podmínek. Pro účely tohoto článku je podstatným ustanovením § 51a odst. 2 trestního řádu. Ten totiž stanovuje, že poškozený mladší než osmnáct let a zvlášť zranitelná oběť mají nárok, nejde-li o trestný čin zanedbání povinné výživy, na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně i bez splnění podmínek, které vyplývají z § 51a odst. 1 trestního řádu (tj. bez nutnosti prokazování nedostatku prostředků a bez ohledu na to, jestli zvlášť zranitelná oběť uplatnila svůj nárok). Zvlášť zranitelná oběť má tak v důsledku svého postavení automaticky právo na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně. Ovšem nebylo tomu tak vždy. Do účinnosti novely trestního řádu v podobě zákona č. 56/2017 Sb. byla zvlášť zranitelná oběť obsažena v § 51a odst. 1 trestního řádu a automaticky přiznaný nárok na bezplatnou právní pomoc v podobě zmocněnce neexistoval.

Zákonná úprava tak, v návaznosti na směrnici 2012/29/EU, poskytuje zvlášť zranitelným obětem práva, která mohou pomoci alespoň částečně redukovat nepříznivé důsledky spáchaného trestného činu. Pouze právní úprava však kýžený úspěch přinést nedokáže. Aby mohla stanovená práva zvlášť zranitelným obětem skutečně pomoci, je nutné, aby byla právní úprava v praxi správně aplikována, tj. aby zejména orgány činné v trestním řízení postupovaly souladně s úpravou obsaženou v zákoně o obětech trestných činů. Nutnost

²⁴ Např. právo na doprovod důvěrníkem (§ 21 zákona o obětech trestných činů) či právo oběti a odpovídající povinnosti orgánů činných v trestním řízení na poskytnutí informací (§ 8 zákona o obětech trestných činů).

školení úředníků (tj. příslušníků policie či soudců, jak vyplývá z unijní dikce) ostatně stanovuje čl. 25 směrnice 2012/29/EU.

Závěr

Tuzemský právní řád neobsahoval až do účinnosti zákona o obětech trestných činů ucelenou právní úpravu institutu zvlášť zranitelné oběti. Zvláště zranitelnou obětí se v současné koncepci českého, ale i evropského práva rozumí taková oběť, které je nutné poskytnout vyšší stupeň ochrany, a to z důvodu její citlivější povahy nebo charakterového aspektu či z důvodu povahy trestného činu, jehož se stala obětí. V článku jsem přiblížil institut oběti, zvlášť zranitelné oběti a jednotlivé kategorie zvlášť zranitelných obětí, které zákon o obětech trestných činů obsahuje, přičemž jsem věnoval největší prostor komplikovanému pojetí zvlášť zranitelných osob ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů. Ačkoliv jsou zvlášť zranitelné oběti vymezené v § 2 odst. 4 písm. a) a c) zákona o obětech trestných činů vyjmenovány konkrétně, v případě § 2 odst. 4 písm. b) a d) zákona o obětech trestných činů je postavení zvlášť zranitelných obětí založeno na základě naplnění neurčitých aspektů, což může činit, jak jsem přiblížil i s odkazem na judikaturu Ústavního soudu ČR, praktické potíže předně u zvlášť zranitelných obětí ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) zákona o obětech trestných činů.

De lege ferenda je proto vhodné se zamyslet, jestli je aspekt zvýšeného nebezpečí vzniku druhotné újmy tím správným faktorem, na jehož základě je naplnění postavení zvlášť zranitelné oběti ve smyslu § 2 odst. 4 písm. d) posuzováno, a to již jen s ohledem na skutečnost, že soudy namísto zákonem užívaného zvýšeného nebezpečí vzniku druhotné újmy někdy posuzují skutečně vzniklou druhotnou újmu. Řešením by mohlo být vypuštění aspektu zvýšeného nebezpečí vzniku druhotné újmy za současného zachování konkrétních znaků, jako je např. snížená schopnost vyjadřovat se či zhoršený zdravotní stav obětí. Tím by myšlenka možnosti přiznání statusu zvlášť zranitelné oběti pouze vybraným (citlivějším) obětem trestných činů, jež nejsou natolik závažné (aby obecně automaticky zakládaly postavení zvlášť zranitelné oběti) zůstala zachována, přičemž by zmizel nejasný a v praxi komplikovaně uchopitelný aspekt zvýšeného nebezpečí způsobení druhotné újmy.

Prostor byl též věnován základním aspektům práva na bezplatnou odbornou pomoc a práva na bezplatné zastupování zmocněncem. Ač může být zákonná úprava jednotlivých práv zvlášť zranitelných obětí jakkoliv dokonalá a bezchybná, bez správné aplikace právních norem ze strany orgánů činných v trestním řízení zůstává pouhou nevyužitelnou „masou písmen“. Je tak nutné zajistit nejen plnou odbornou přípravu příslušníků orgánů činných v trestním řízení, ale též, že do styku se zvlášť zranitelnými oběťmi budou vstupovat pouze ti příslušníci, kteří disponují vhodnými vlastnostmi a citlivým, empatickým přístupem. Opačně může zvlášť zranitelná oběť v důsledku závadného postupu ze strany orgánů činných v trestním řízení utrpět (hlubokou) druhotnou újmu, které byl v tomto textu taktéž věnován prostor.

Spektroskopická charakterizace peptidů a polypeptidů pro podporu růstu svalové hmoty

Spectroscopic characterization of peptides and polypeptides to promote muscle mass growth

FRANTIŠEK KRÁLÍK¹, ANNA KVÍČALOVÁ², MARTIN KUČAŘ³,
VLADIMÍR SETNIČKA⁴

Abstrakt

Ghrelin je hormon, který u člověka podporuje chuť k jídlu, a je proto někdy označován jako „hormon hladu“. V lidském organismu se váže na receptor GHS-R1a, což vede k uvolňování růstového hormonu. Sekretagoga růstového hormonu (growth hormone secretagogues, GHSs) jsou skupina látek, které interagují s receptorem GHS-R1a podobně jako ghrelin, a podporují tak rychlý nárůst svalové hmoty. Přestože jsou GHSs zakázány Světovou antidopingovou organizací, stále dochází k jejich zneužívání jak profesionálními, tak rekreačními sportovci a kulturisty. Vzhledem k současné situaci je třeba vyvíjet spolehlivé analytické metody, které by umožnily jednoznačnou a pokud možno rychlou identifikaci těchto látek. V této práci je představena spektroskopie elektronového cirkulárního dichroismu jako inovativní, rychlá a spolehlivá metoda pro analýzu peptidických GHSs.

Klíčová slova

Růstový hormon, ghrelin, spektroskopie, cirkulární dichroismus, sekretagoga růstového hormonu, GHRP

Abstract

Ghrelin is a hormone enhancing the drive to eat and is sometimes called a “hunger hormone”. In human organism, it binds to the receptor GHS-R1a, which leads to the release of the growth hormone. Growth hormone secretagogues (GHSs) are a group of compounds that interact with GHS-R1a receptor in a similar way to ghrelin and thus enhance rapid muscle

¹ Ing. František Králík, Ph.D., Ústav analytické chemie, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

² Bc. Anna Kvíčalová, Ústav analytické chemie, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

³ doc. Ing. Martin Kuchař, Ústav chemie přírodních látek a Laboratoř forenzní analýzy biologicky aktivních látek, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

⁴ prof. Ing. Vladimír Setnička, Ph.D., Ústav analytické chemie, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

growth. Although GHSs are listed in the World Anti-Doping Agency's Prohibited List, they have been abused by professional and amateur sportsmen and bodybuilders. The current situation demands development of reliable analytical methods for clear and rapid identification of these substances. In this work, the electronic circular dichroism spectroscopy is presented as an innovative, fast and reliable method for the analysis of GHSs group peptides.

Key words

Growth hormone, ghrelin, spectroscopy, circular dichroism, growth hormone secretagogues, GHRP

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-11>

Úvod

Zneužívání zakázaných látek za účelem rychlého nárůstu svalové hmoty je již po několik desetiletí palčivým problémem ve vrcholovém sportu¹⁻⁶. Typy a množství těchto látek se rok od roku zvyšují, a proto Světová antidopingová agentura pravidelně aktualizuje Seznam zakázaných látek⁷, kde jsou uvedeny všechny chemické entity, jejichž užívání je považováno za doping. V posledních desetiletích ale výrazně narostl i počet amatérských sportovců a kulturistů, kteří zejména díky snadné dostupnosti na internetu experimentují s různými přípravky, které napomáhají růstu hmotnosti a svalů, aniž by si plně uvědomovali zdravotní rizika, která jsou spojena s jejich užíváním⁸. Internetoví prodejci často nové typy účinných látek (například selektivní modulátory androgenního receptoru, GHSs a další) prezentují jako bezpečnou alternativu k anabolickým steroidům bez nežádoucích vedlejších účinků, to je však zavádějící a po jejich zvýšeném užívání již byly popsány případy vážných zdravotních komplikací⁸.

GHSs jsou relativně novou skupinou látek, které se stejně jako ghrelin váží na receptor GHS-R1a a stimulují tak tvorbu růstového hormonu. Jedná se obvykle o syntetické peptidické látky o délce několika jednotek aminokyselin, v jejichž chemických strukturách jsou podobnosti s ghrelinem. Všechny látky tohoto typu jsou uvedeny v Seznamu zakázaných látek Světové antidopingové agentury v sekci S2: *Peptide hormones, growth factors, related substances and mimetics*⁷.

Tato práce se zaměřuje konkrétně na látky označované jako peptidy uvolňující růstový hormon (growth hormone releasing peptides, GHRPs). Celkem bylo analyzováno sedm GHRPs o délkách řetězců 5–7 aminokyselin: GHRP 1–6 a ipamorelin (Obr. 1, Tab. 1). U těchto oligopeptidů byl buď již prokázán pozitivní vliv na růst svalové hmoty, nebo je u nich předpokládán. Zároveň jsou však tyto látky testovány pro potenciální využití v medicíně, například v případě léčby anorexie, nádorové kachexie nebo poruchy růstu u dětí^{9,10}. Z toho důvodu je také důležité studovat jejich mechanismus působení na lidský organismus, který je

Spektroskopie elektronového cirkulárního dichroismu (ECD) patří mezi chiroptické metody, které jsou obecně citlivější na prostorové uspořádání chirálních molekul než konvenční spektroskopické metody¹¹. V případě GHRPs ji tak lze výhodně použít pro jejich identifikaci, protože ve spektrech ECD se může projevit i drobný rozdíl v jejich sekundární struktuře, zatímco běžně používané spektroskopické metody jako infračervená nebo Ramanova spektroskopie nemusí být vzhledem k jejich podobnému elementárnímu složení dostatečně citlivé. Informace o sekundární struktuře jsou navíc důležité i z pohledu studia biologické aktivity těchto látek. V této pilotní práci byla spektroskopie ECD poprvé využita pro systematickou analýzu látek ze skupiny GHRPs a slibné výsledky ukazují, že by do budoucna mohla být vhodnou volbou pro charakterizaci reálných přípravků obsahujících tyto látky.

Tab. 1: Analyzované peptidy a jejich složení.

název peptidu	sekvence aminokyselin
GHRP1	Ala-His-(D-β-Nal)-Ala-Trp-D-Phe-Lys-NH ₂
GHRP2	D-Ala-(D-β-Nal)-Ala-Trp-D-Phe-Lys-NH ₂
GHRP3	(2-methyl)-Ala-D-Trp-D-Pro-D-Ile-L-Arg-NH ₂
GHRP4	D-Trp-Ala-Trp-D-Phe-NH ₂
GHRP5	Tyr-D-Trp-Ala-Trp-D-Phe
GHRP6	His-D-Trp-Ala-Trp-D-Phe-Lys
ipamorelin	(2-methyl)-Ala-His-(D-β-Nal)-D-Phe-Lys-NH ₂

Experimentální část

Materiál a příprava vzorků

Všechny analyzované GHRPs byly zakoupeny od firmy Prospecbio, pouze GHRP3 byl zakoupen od firmy Toronto Research Chemicals. Pro analýzu pomocí spektroskopie ECD byly připraveny vodné roztoky o koncentraci 0,15 mg/mL. Fosfátový pufr o pH = 7,25 byl připraven rozpouštěním odpovídajících množství Na₂HPO₄·12H₂O a KH₂PO₄ (Penta) v 50 ml demineralizované vody a výsledná hodnota pH byla ověřena laboratorním pH metrem.

Spektroskopie ECD

Všechna spektra ECD byla měřena na spektrometru J-815 (Jasco, Japonsko) v křemenné kyvetě s optickou drahou 1 mm. Parametry měření byly následující: spektrální oblast 320–185 nm, skenovací rychlost 20 nm/min, D.I.T. 8 s. Výsledná spektra byla vypočítána jako průměr ze 3 akumulací. Pro ovládání a kontrolu teploty při měření byl využit Peltierův článek.

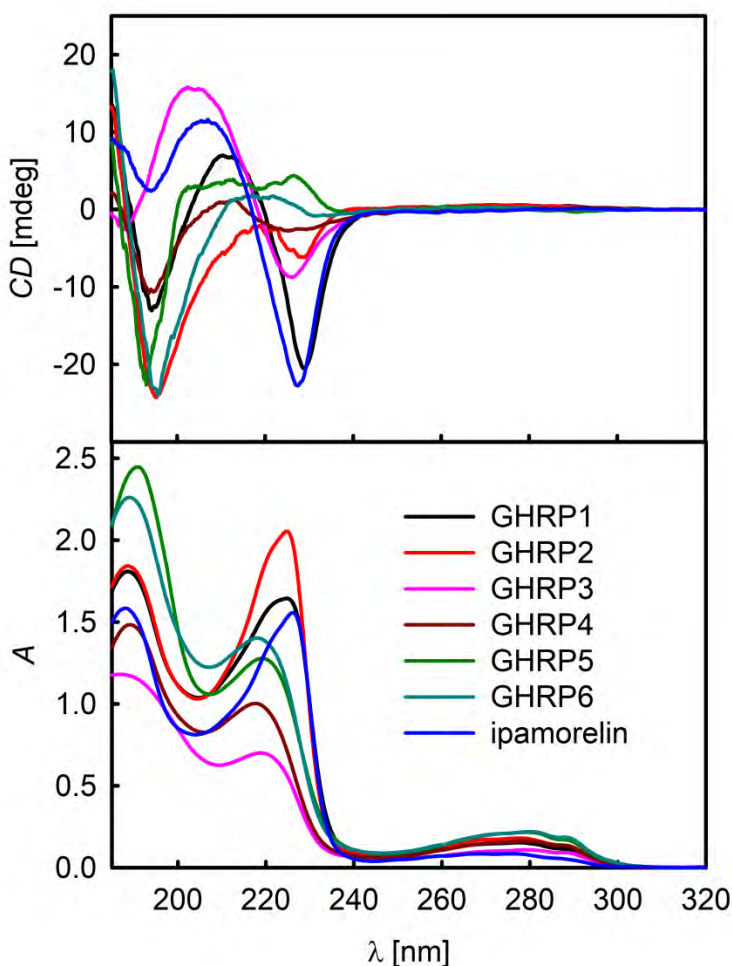
Výsledky a diskuze

Vodné roztoky všech sedmi analyzovaných GHRPs byly podrobeny analýze pomocí spektroskopie ECD, která byla navíc doplněna o konvenční UV absorpční spektroskopii (Obr. 2). V UV absorpčních spektrech (Obr. 2 dole) se všechny látky projevují třemi pásy: široký pás o nízké intenzitě v oblasti 240–300 nm a intenzivnější pásy s maximy v oblastech 220–230 nm a 190–195 nm. Přestože lze pozorovat určité posuny pozic pásů a rozdíly v jejich intenzitách, spektra některých látek (například GHRP5 a GHRP6 nebo ipamorelin a GHRP1) jsou si velmi podobná a jejich spolehlivá identifikace by mohla být obtížná.

Oproti tomu ve spektrech ECD (Obr. 2 nahoře) jsou u jednotlivých látek pozorovatelné značné rozdíly. U nejvyšších vlnových délek s maximem 225–230 nm lze u ipamorelinu a

GHRP1 pozorovat intenzivní negativní pás, u GHRP2 a GHRP3 negativní pás o výrazně nižší intenzitě, u GHRP5 málo intenzivní pozitivní pás a u GHRP6 tento pás chybí (jeho maximum je pravděpodobně posunuto k nižším vlnovým délkám). U GHRP1, GHRP3 a ipamorelinu je následně přítomen pozitivní pás s různou polohou maxim a u ~195 nm se pak u všech látek kromě GHRP3 a ipamorelinu nachází intenzivní negativní pás. Všechny látky tedy ve spektrech ECD vykazují dostatek odlišností a ze získaných dat bude vytvořena spektrální databáze, pomocí níž bude v budoucnu možné spolehlivě klasifikovat neznámé vzorky.

Obr. 2: UV spektra (dole) a spektra ECD (nahore) vodných roztoků GHRPs.

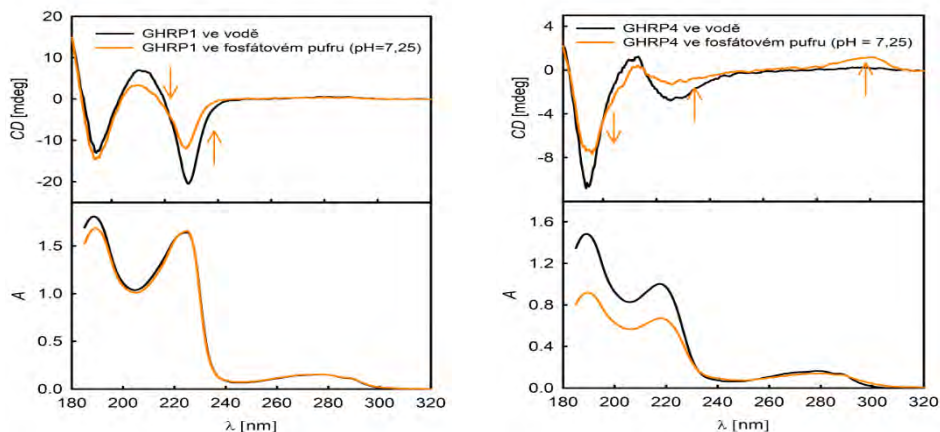

Sekundární struktura peptidů může být závislá na fyzikálně-chemických podmínkách, a pokud při jejich změně dochází také ke změně trojrozměrného uspořádání molekuly,

dochází pak k souvisejícím změnám ve spektrech ECD. Tento fenomén je důležitý nejen z pohledu studia sekundární struktury analyzovaných látek, ale může se jednat o další charakteristickou vlastnost daného peptidu, které lze využít při jeho případné identifikaci.

Z toho důvodu bylo ověřeno, zda se studované GHRPs chovají stejně v demineralizované vodě a ve fosfátovém pufru o pH = 7,25, který lépe simuluje *in vivo* podmínky. U většiny analyzovaných látek nedocházelo při použití pufru jako rozpouštědla ve spektrech ECD k žádným významným změnám oproti vodným roztokům, změna prostředí tedy zřejmě neměla vliv na jejich sekundární strukturu. Avšak u GHRP1 a GHRP4 (Obr. 3) došlo ve spektrech ECD při použití fosfátového pufru k výrazným změnám. Pokles intenzity pásů naznačuje, že v pufru dochází k většímu rozvolnění sekundární struktury – tyto peptidy se tedy v daném prostředí stávají méně uspořádanými. U GHRP4 došlo navíc i k poklesům intenzit dvou pásů v UV spektrech a navíc vzniku nového pásu ECD s maximem u ~300 nm. Citlivost těchto dvou GHRPs vůči pH bude předmětem dalších studií, popsané změny ve fosfátovém pufru o pH = 7,25 mohou každopádně být využity jako charakteristický projev těchto látek při jejich případné identifikaci.

Obr. 3 UV spektra (dole) a spektra ECD (nahore) látek GHRP1 (vlevo) a GHRP4 (vpravo) s použitím demineralizované vody (černá) a fosfátového pufru o pH = 7,25 (oranžová) jako rozpouštědel.

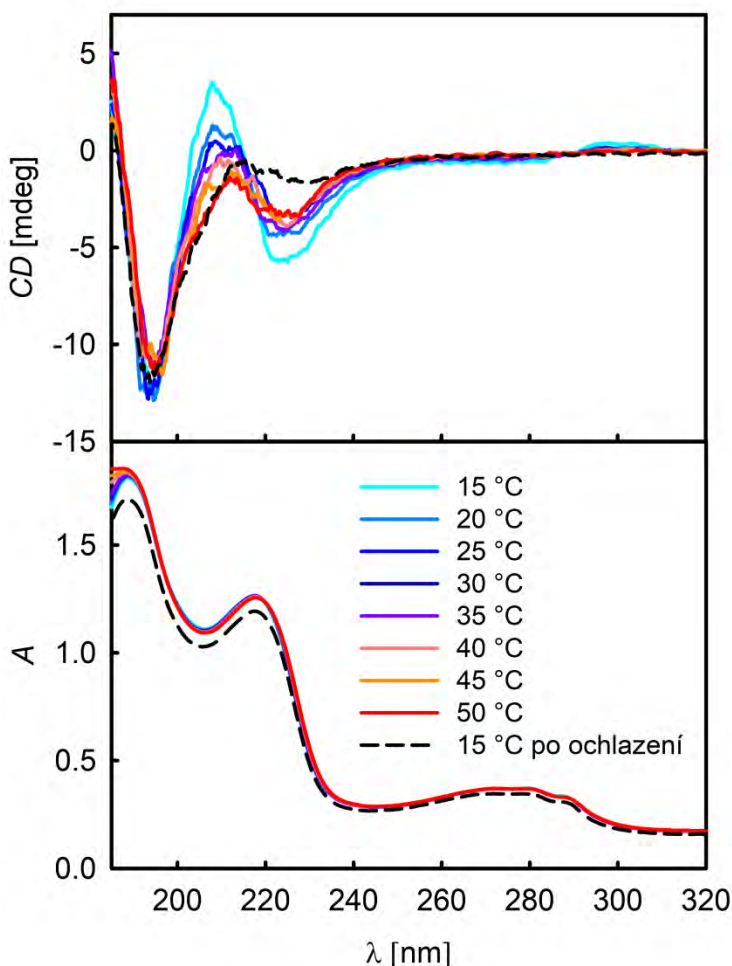

Dalším fyzikálně-chemickým parametrem, který může ovlivnit sekundární strukturu peptidů, je teplota. Pro analyzované látky tedy byla změřena UV spektra a spektra ECD v teplotním rozmezí 15–50 °C. Většina GHRPs se ukázala být s rostoucí teplotou stabilní, docházelo pouze k drobnému poklesu intenzity pásů ve spektrech ECD naznačující drobné rozvolnění sekundární struktury, což je při vyšších teplotách očekávatelné, po ochlazení se však intenzity vrátily do původního stavu, docházelo tedy pouze k vratným procesům. Pouze u GHRP4 docházelo s rostoucí teplotou k výraznějším změnám ve spektrech ECD. Pozorované změny pak byly ve spektrech patrné i 48 hodin po ochlazení, při vyšších teplotách

tedy u GHRP4 došlo k nevratným změnám jeho sekundární struktury (pravděpodobně k jejímu rozvolnění).

Vzhledem k tomu, že u GHRP4 docházelo k ovlivnění struktury jak při různých teplotách, tak při různém pH, je tento zástupce GHRPs velmi zajímavou volbou pro další studie za účelem zdůvodnit, proč právě sekundární struktura tohoto peptidu vykazuje zvýšenou citlivost na fyzikálně-chemické podmínky. I teplotní stabilita může být využita jako charakteristická vlastnost studovaných peptidů při jejich případné identifikaci.

Obr. 4 Teplotní závislost UV spekter (dole) a spekter ECD (nahore) látky GHRP4.

Závěr

V rámci této práce byla spektroskopie ECD poprvé využita pro systematické studium sedmi zástupců ze skupiny GHRPs. Ukázalo se, že sekundární struktura analyzovaných peptidů v roztoku je dostatečně odlišná, aby bylo možné provést jejich jednoznačnou identifikaci na základě rozdílných spekter ECD.

Byl zároveň studován vliv pH a teploty na strukturu těchto látek. Ukázalo se, že při použití fosfátového pufru o pH = 7,25 jako rozpouštědla došlo k významným změnám spekter ECD pouze u GHRP1 a GHRP4. Jako teplotně nestabilní se ukázal být pouze GHRP4, u kterého při vyšších teplotách došlo k nevratným změnám sekundární struktury. Tyto poznatky mohou být zajímavé jak při případné identifikaci těchto látek v neznámých vzorcích, tak z pohledu studia jejich biologické aktivity, která u peptidů často úzce souvisí právě s jejich sekundární strukturou.

Spektroskopie ECD se ukázala jako citlivá, relativně rychlá metoda pro analýzu látek ze skupiny GHRPs a v budoucnu by po vytvoření spektrální databáze mohla nalézt uplatnění při identifikaci a charakterizaci reálně zachycených vzorků.

Poděkování

Tato práce vznikla za podpory Ministerstva vnitra České republiky (VJ01010043).

Literatura

1. Krug, O., Thomas, A., Malerød-Fjeld, H., Dehnes, Y., Laussmann, T., Feldmann, I., Sickmann, A., Thevis, M. *Growth Horm. and IGF Res.* 41, 1-6 (2018).
2. Arsene, C., Schulze, D., Röthke, A., Thevis, M., Henrion, A. *Drug Test. Anal.* 10, 938-946 (2018).
3. Bidlingmaier, M., Suhr, J., Ernst, A., Wu, Z., Keller, A., Strasburger, C. J., Bergmann, A. *Clin. Chem.* 55, 445-453 (2009).
4. Gibney, J., Healy, M. L., Sönksen, P. H.: *Endocr. Rev.* 28, 603-624 (2007).
5. Holt, R. I. G., Sönksen, P. H. *Br. J. Pharmacol.* 154, 542-556 (2008).
6. Sönksen, P. H. *J. Endocrinol.* 170, 13-25 (2001).
7. World Anti-Doping Agency. *The Prohibited List* (2022).
8. Vasilev, V., Boyadjiev, N. *J. Appl. Sport Sci.* 2, 107-115 (2020).
9. Fonseca, G. W. P. D., von Haehling, S. *Expert Opin. Pharmacother.* 22, 889-895 (2021).
10. Katakami N., Uchino J., Yokoyama T., Naito T., Kondo M., Yamada K., Kitajima H., Yoshimori, K., Sato, K., Saito, H., Aoe, K., Tsuji, T., Takiguchi, Y., Takayama, K., Komura, N., Takiguchi, T., Eguchi, K. *Cancer* 124, 606-616 (2018).
11. Berova, N., Polavarapu, P. L., Nakanishi, K., Woody, R. W. *Comprehensive Chiroptical Spectroscopy*. 2012.

Dostupnost vybraných syntetických opioidů a analgetik na darknet markets

Availability of Selected Synthetic Opioids and Analgetics on the Darknet Markets

.....
TOMÁŠ KRATINA¹, DAN PALEČEK²
.....

Abstrakt

Syntetické opioidy a analgetika jsou významným prvkem v humánní i veterinární medicíně. Odvrácená strana těchto preparátů spočívá v abúzu a toxikomanii s výraznými škodlivými zdravotními a socio-ekonomickými dopady vůči jedinci i celé společnosti. Nelegální darknetová tržiště jsou dlouhodobě zdrojem masivního množství návykových látek, včetně velmi nebezpečných forem syntetických opioidů. Ukazuje se toxikomanská oblibenost syntetických opioidů a analgetik bromadolu, xylazinu a fentanylu, včetně velmi nebezpečného fenoménu jejich vzájemného mísení. Vzniklé kombinace jsou synergicky působícím mixem přinášejícím riziko závažných zdravotních následků i fatální intoxikace. Praktický průzkum darknetových tržišť prokazuje hypotézu autorů o jejich snadné dostupnosti a uživatelské oblíbenosti.

Klíčová slova

Darknet markets, syntetické opioidy, analgetika, xylazin, bromadol, fentanyl, Národní protidrogová centrála SKPV PČR

Abstract

Synthetic opioids and analgesics are an important element in human and veterinary medicine. The dark side of these preparations is abusive and toxicomania, with significant adverse health and socio-economic effects on the individual and society as a whole. Illegal darknet marketplaces has long been a source of massive quantities of addictive substances, including very dangerous forms of synthetic opioids. The toxicomaniacal popularity of synthetic opioids and the analgesics bromodal, xylazine and fentanyl, including the very

¹ kpt. Ing. Tomáš Kratina, MBA, Národní protidrogová centrála služby kriminální policie a vyšetřování, Oddělení koordinace, vzdělávání a strategie, České vysoké učení technické v Praze, Fakulta biomedicínského inženýrství, Katedra zdravotnických oborů a ochrany obyvatelstva

² nrap. Bc. Dan Paleček, Policie České republiky, Krajské ředitelství policie Středočeského kraje, Územní odbor Praha venkov - západ, Služba kriminální policie a vyšetřování, Oddělení obecné kriminality

dangerous phenomenon of mixing them together, is becoming apparent. The resulting combinations are a synergistic mix that carries the risk of serious health consequences and fatal intoxication. A practical survey of darknet marketplaces proves the authors' hypothesis of their easy availability and user popularity.

Keywords

Darknet markets, synthetic opioids, analgesics, xylazine, bromadol, fentanyl, National Drug Headquarters of the Police of the Czech Republic

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-12>

Úvod

Světový trend v produkci a konzumaci návykových látek vykazuje každoročně, dle statistických ukazatelů mezinárodní organizace United Nations Office on Drugs and Crime (dále také „UNODC“), vzrůstající tendence. Globální situace není v jednotlivých regionech nebo národních státech stejná, ale konstatujeme odlišnosti v uživatelské oblibě konkrétních druhů návykových látek, jejich dostupnosti, dynamickém i proměnlivém vývoji nelegálních tržišť a dalších aspektů. Další faktor, který měl významný vliv na formování drogových trhů i uživatelských preferencí, bylo období covidových restrikcí a lockdownů. Kromě jiného s sebou přinesly dvě akcentující změny – zvýšil se význam darknet marketových tržišť (dále také „DNM“) a s nimi spojená problematika nízkého objemového doručování návykových látek prostřednictvím poštovních služeb. Za druhé, zvýšil se počet osob, které, mnohdy latentně, v domácím prostředí ve zvýšené míře začali s konzumací různých druhů návykových látek, a nadužívaly léčiva především ze skupiny psychofarmak.³ Situace s domácí (latentní) konzumací je o to škodlivější, že se týkala také skupin seniorů a mladistvých, u kterých mohou být dopady konzumace a užívání návykových látek závažnější. DNM vnímáme z hlediska schopnosti zásobovat jedince nebo skupiny jedinců návykovými látkami, často ze skupin nových psychoaktivních substancí, jako významnou hrozbu pro obyvatelstvo. Kromě zaručení vysokého stupně anonymity přispívají DNM ke snadné dostupnosti a promoženosti obyvatelstva návykovými látkami. Progresivně vzrůstá nelegální obchod prakticky se všemi skupinami návykových látek především kokainem, amfetaminy, konopnými drogami, novými psychoaktivními substancemi, opioidy i disociačními drogami.⁴

Velmi nebezpečný fenomén je pozorován ve vědomém kombinování návykových látek se stejným nebo podobným fyziologickým účinkem anebo v konzumaci návykových látek

³ BÉM, Pavel, 2021. Covid změnil svět. Důsledkem opatření je více nemocných i sociálních problémů. XTV.cz. <https://www.youtube.com/watch?v=q7VdDqTCYul> (accessed Jan. 15, 2023).

⁴ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2022), European Drug Report 2022: Trends and Developments, Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-9497-742-7.

obsahujících škodlivé či potencující adulteranty. Ředící látky (adulteranty) mohou být relativně neškodné a při aplikaci v kombinaci s návykovou látkou málo toxické (paracetamol, kofein, laktóza, dimethylsulfon). Avšak k ředění jsou používány i substance, mající za cíl zesílit psychoaktivní účinek (například fentanyl přidávaný do heroinu)⁵ nebo v podobě syntetických kanabinoidů a běžné marihuany, jejichž potenciál způsobit závažnou intoxikaci nebo smrt je značný.

Vznik života ohrožujících stavů, ale i současných globálních trendů spatřujeme v konzumaci a neterapeutickém užívání látek ze skupin opioidů a analgetik s výrazným sedativním účinkem, nabízených a prodávaných včetně prostřednictvím hlubších vrstev internetu na DNM. Zneužívání a nadužívání opioidů může vést k opioidní toleranci (nutnost užívat stále vyšší dávky léků k dosažení stejného účinku opioidů), drogové závislosti (nutnost stále užívat léky, aby se zabránilo vzniku abstinenčního syndromu) a závislosti (intenzivní touha po drogách a nutkavé nezdrženlivé užívání). Extrémně rizikové jsou v tomto ohledu především syntetické opioidy, kterými se předkládaný příspěvek primárně zabývá, respektive třemi progresivně rostoucími druhy – xylazinem, bromadolem a fentanylem.

CÍLE PRÁCE, METODIKA

Cílem publikace je podat odborné informace o třech aktuálně široce zneužívaných substancích – fentanylu a jeho vybraných analog, xylazinu a bromadolu ze skupiny opioidů a ne-opioidních analgetik. Pro vyhledávání na stránkách a tržištích darknetu byla použita VPN Kasperski, která má za úkol znesnadnit lokaci místa odkud se připojujeme. Pro připojení na darknet je potřeba speciální prohlížeč The Onion Router, pro účely experimentu použita verze 12.0.5, který má za úkol vytvořit bezpečně rozhraní mezi serverem a uživatelem, ani jeden tedy nezná pravou IP adresu protistrany. Bez něj se nelze na darknet připojit.

Sběr dat probíhá v klasickém prohlížení stránek a tržišť, kde je poté vyhledáváno požadované zboží. Použity byly již známé stránky, které autor monitoruje delší dobu, nebo vyhledávány nové. Určitý problém může vyvstat v případě, je-li stránka na neurčitou dobu offline nebo je již zrušena, což může být zapříčiněno zásahem bezpečnostních složek. Většina zrušených stránek se však po nějaké době opět objeví on-line. Může dojít k situaci, kdy se na určité tržiště, nebo stránku v jeden čas připojíme a o pár minut později to již nebude možné. Tento stav může trvat pár minut nebo také hodin. Vyhledávaný bromadol a fentanyl nabízí v dnešní době jen velmi málo prodejců. Většina se od prodeje distancuje z důvodu velkého zájmu bezpečnostních složek a také kvůli velkým problémům, které tyto látky způsobují například v USA. Stránky a tržiště se z tohoto fenoménu snaží těžit tím způsobem, že působí na případné klienty po psychické stránce a snaží se navodit pocit, že mají stále nějaké morální zásady, kupující pak má pocit, že je to vlastně ještě v pořádku. Obdobným způsobem se někteří distancují od dětské pornografie, přičemž takovou informaci většina tržišť avizuje hned na

⁵ DI TRANA, Annagiulia, Diletta BERARDINELLI, Eva MONTANARI, Paolo BERRETTA, Giuseppe BASILE, Marilyn A. HUESTIS a Francesco Paolo BUSARDÒ, 2022. *Molecular Insights and Clinical Outcomes of Drugs of Abuse Adulteration: New Trends and New Psychoactive Substances*. *International Journal of Molecular Sciences*. 23(23). ISSN 1422-0067.

úvodní stránce. Opět se jedná pouze o navození pocitu, že prodej návykových látek, zbraní atp. je vlastně v pořádku.

Nákup fentanylu a bromadolu je tedy možný, ale ve velmi úzkém okruhu prodejců. Jako příklad se dá uvést, že ze sta analyzovaných stránek, které se zabývají prodejem návykových látek jich pouze cca 10 má v nabídce fentanyl a jeho analoga nebo bromadol.

ANALÝZA SOUČASNÉHO STAVU

Nové psychoaktivní substance (dále také „NPS“) jsou dynamicky rostoucí skupinou synteticky vyráběných návykových látek, které zaplavují svět a představují významné riziko pro společnost i jedince. Jen na území Evropy bylo od roku 2009 identifikováno a popsáno okolo 880 nových variant návykových látek z rozličných funkčních skupin syntetických katinonů, kanabinoidů, fenethylaminů, piperazinů, benzodiazepinů, opioidů a dalších.⁶ Ačkoliv celkově hrají na evropském trhu s drogami opioidy v porovnání s ostatními skupinami, především stimulancií, relativně malou roli, vzrůstají obavy z dostupnosti těchto látek, což se odráží ve zvýšeném úsilí podrobit je mezinárodní kontrole nebo jiným regulačním mechanismům. Tak, jak se bezpečnostní složky a zainteresované národní i mezinárodní organizace snaží omezovat dostupnost fentanylu na nelegálních trzích, objevují se nové varianty opioidů, například benzimidazily (nitazeny) nebo ne-opioidní analgetika (xylazin). Do roku 2021 bylo identifikováno 73 nových opioidů, přičemž od roku 2017 (viz graf 1) je patrný sestupný trend opioidů fentanylového typu a naopak vzestup opioidů ne-fentanylového typu (etazen, brorfin, metodonitazen, nortilidin, metonitazen, karbonylbromadol, AP-238 a O-AMKD).⁷ Na druhou stranu, lidé opioidy nebo obdobně působící substance užívající, patří mezi nejrizikovější skupinu z hlediska fatálních intoxikací nebo vzniku těžko léčitelné závislosti a současně patří mezi skupinu obyvatel, podstupující dlouhodobou, specializovanou a finančně náročnou léčbu.⁸ Světová zdravotnická organizace (dále také „WHO“) publikuje údaj, ve kterém uvádí, že ročně vlivem zneužívání návykových látek umírá více jak 500 000 osob, přičemž více jak 70 % úmrtí je způsobeno opioidy.⁹

Poslední dostupná data pořízená z Evropy z roku 2020 hovoří o více jak deseti tisících záchytech syntetických opioidů (statisticky největší podíl však stále připadá heroinu) o objemu více jak

⁶ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2022), *European Drug Report 2022: Trends and Developments*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-9497-742-7.

⁷ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2020), *New psychoactive substances: global markets, global threats and the COVID-19 pandemic. An update from the EU Early Warning System (December 2020)*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-9497-558-4.

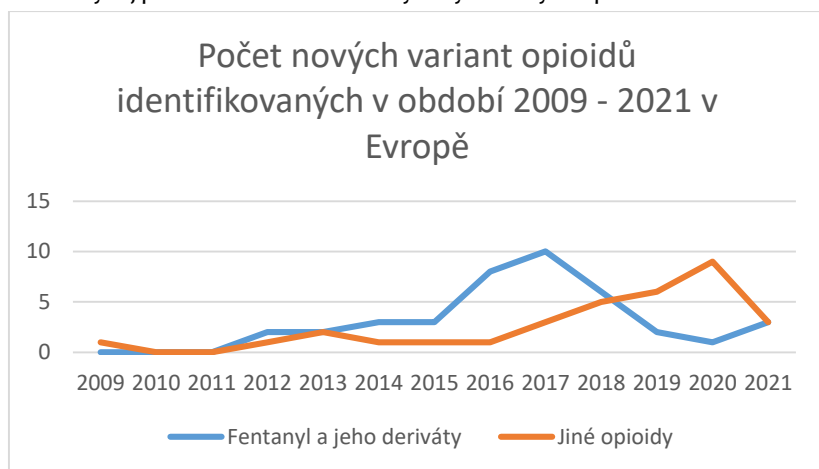
⁸ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2021. *Opioids: health and social responses*. https://www.emcdda.europa.eu/publications/mini-guides/opioids-health-and-social-responses_en (accessed Jun. 11, 2023).

⁹ World Health Organization, 2021. *Opioid overdose*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/opioid-overdose> (accessed Jun. 11, 2023).

3,5 tuny v pevném stavu, 130 litrů opioidů v kapalném stavu a cca 1,6 milionů tablet. Současně v Evropě bylo zajištěno cca 1,5 kg variabilních derivátů fentanylu a 1,3 kg fentanylu samotného.⁵

Počet uživatelů, kteří nově roku 2020 požádali o léčbu ze závislosti na opioidech, dosahuje 66 000 tisíc osob, přičemž další ukazatel z roku 2020 uvádí dalších 173 000 osob podstupujících substituční léčbu.⁵ V Evropě jsou opioidy (a na ně se vážící škodlivé dopady) nejvíce užívané – seřazeno v přepočtu na 1000 obyvatel od největšího k nejmenšímu: Velká Británie, Německo, Španělsko, Belgie, Dánsko, Francie, Norsko, Švýcarsko, Rakousko, Irsko, Nizozemí, Finsko, Portugalsko, Česká republika, Lucembursko, Polsko a další.¹⁰

Graf 1: Vývoj počtu nově identifikovaných syntetických opioidů

Zdroj: zpracováno autory¹¹

Globálně platnou problematikou je také zneužívání opioidů na předpis, tedy komerčně prodávaných léčiv. Opioidy na předpis jsou vyráběny legálně farmaceutickými společnostmi a jsou většinou získávány na základě lékařského předpisu v dobré víře platných předpisů. Naproti tomu nelegální opioidy jsou vyráběny a distribuovány nelegálními prostředky a jsou obvykle používány pro nemedicínské účely (např. rekreační užívání, závislost). Opioidy na lékařský předpis však mohou být užívány legálně jako oprávněně předepsané, ale také odkloněny na nelegální trh a následně užívány v rozporu se zákonem.

¹⁰ JAYAWARDANA, Sahan, Rebecca FORMAN, Charlotte JOHNSTON-WEBBER, Allen CAMPBELL, Stefano BERTERAME, Cees DE JONCHEERE, Murray AITKEN a Elias MOSSIALOS, 2021. *Global consumption of prescription opioid analgesics between 2009-2019: a country-level observational study*. *EClinicalMedicine*. 42. ISSN 25895370.

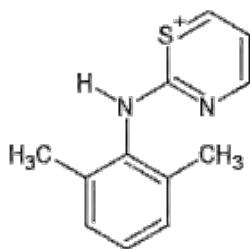
¹¹ The New York Times, 2023. *Tranq Dope: Animal Sedative Mixed With Fentanyl Brings Fresh Horror to U.S. Drug Zones*. <https://www.nytimes.com/2023/01/07/health/fentanyl-xylazine-drug.html> (accessed Jun. 9, 2023)

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA XYLAZINU

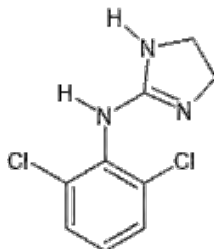
Národní protidrogová centrála SKPV PČR (dále také „NPC“) byla v průběhu května roku 2023 prostřednictvím mezinárodní organizace International Narcotics Control Board požádána o informaci, zda se na českém území ve větší míře vyskytuje toxikomanské zneužívání xylazinu nebo jeho zvýšené záchyty. Důvodem dotazu je masivní nárůst fatálních předávkování a intoxikací, dosahujících až epidemických rozměrů, které se od roku 2019, a následně roku 2022 s dosud největší vlnou, rozvinuly především ve Spojených státech amerických (dále také „USA“) a na nezačleněném území USA Portoriku.⁹ V USA získala pouliční název „Tranq“ nebo „anestesia de caballo“. Ukazuje se, že dochází k opakovanému jevu, kdy nové psychoaktivní látky nebo nové trendy postupují do České republiky zpravidla ze západních zemí a zprávy o významných záchytech xylazinu jsou hlášeny z Velké Británie, Francie a Německa. Z toho důvodu NPC vydala první souhrnnou informaci o xylazinu v rámci interní policejní komunikace již v průběhu července roku 2022.

Konzumace xylazinu samotného nebo v kombinaci s dalšími návykovými látkami (fentanyl, heroin, benzodiazepiny, ale také kokain) je nyní v zahraničí, především USA v přednemocniční a emergency medicíně stále větší problém. Xylazin je syntetická ne-opioidní substance, laboratorně vyvinutá roku 1962 německou farmaceutickou společností Bayer pro léčbu hypertenze. Během klinického testování se ukázalo, že v lidském organismu působí jako depresant centrální nervové soustavy, vyvolává sedativní a anestetické účinky, analgezii a svalové uvolnění.¹² Při perorálním podání působí jako emetikum (zvracení). Léčivo je užíváno ve veterinářství (zejména koně a dobytek) zpravidla v kombinaci s ketaminem. Pro humánní účely není vhodný kvůli celé řadě vedlejších nepříznivých jevů charakterizovaných respirační depresí, snížením krevního tlaku a zpomalením srdeční frekvence. Xylazin ($C_{12}H_{16}N_2S$) je analog clonidinu ($C_9H_9Cl_2N_3$) (viz obr. 2a, 2b).

Obr. 2a, 2b: Chemická struktura xylazinu a clonidinu (zdroj: zpracovány autory v ChemSketch)

a

b

Zdroj: zpracovány autory v ChemSketch

I přesto, že analgetické účinky jsou z hlediska projevů v organismu podobné opioidům fentanylového nebo morfinanového typu, primárně se váže na lidský adrenoreceptor

¹² GREENE, S. A. a J. C. THURMON, 1988. Xylazine – a review of its pharmacology and use in veterinary medicine. *Journal of Veterinary Pharmacology and Therapeutics*. 11(4), 295-313. ISSN 0140-7783.

subtypu alfa-2 jako agonista.¹³ Intravenózní, subkutánní a intramuskulární podání xylazinu jsou nejvíce frekventovanými způsoby aplikace, známá je také inhalace. Ayub et al. (2023) uvádí běžnou uživatelskou dávku v relativně širokém rozpětí (pravděpodobně v závislosti na toleranci organismu) 40 mg až 4300 mg. Průměrná letální dávka se u dokumentovaných případů pohybuje okolo 1200 mg, ve srovnání s dávkou 525 mg, která ještě úmrtí jedince nepřivodila.¹⁴ U statisticky výrazné skupiny úmrtí, způsobených předávkováním xylazinu s fentanylem, je zjišťováno předchozí nebo současné užívání dalších návykových látek v podobě metadonu, alkoholických nápojů, benzodiazepinů, heroinu i legálně předepsaných opioidů.¹⁵ Po aplikaci je xylazin relativně rychle (30 – 40 minut) distribuován do organismu, přičemž první projevy intoxikace jsou patrné již po 15 minutách. Sedativní účinek trvá, dle individuálních funkcí organismu jedince 1 – 4 hodiny.¹⁶ K metabolizaci dochází v játrech za účasti enzymu cytochromu P450, poté jsou jeho metabolity vylučovány do moči, kde mohou být i detekovatelné.¹⁷ Nejčastější symptomy předávkování xylazinem se projevují hypotenzí, bradykardií, ospalostí a letargií.¹² Jelikož se, na rozdíl od morfinanů nebo fentanylů, xylazin neváže na μ -opioidní receptory, je podání antidota antagonisty naloxonu v případě otravy, bez efektu. Zdůrazňujeme tento fakt v případě, není-li xylazin konzumován současně s fentanylem, poté se však antagonismus naloxonu opět projeví pouze vůči fentanylu a nikoliv proti xylazinu. Reyes et al. (2012) upozorňují v souvislosti s intravenózní aplikací xylazinu na častý vznik kožních vředů (ulcerace), vznikajících jako důsledek nedostatečného okysličení, které mohou progradovat až do nekrózy kůže.¹⁸

¹³ BALL, Noah S., Brittany M. KNABLE, Taylor A. RELICH, et al., 2022. Xylazine poisoning: a systematic review. *Clinical Toxicology*. **60**(8), 892-901. ISSN 1556-3650.

¹⁴ AYUB, Shahana, Shanli PARNIA, Karuna PODDAR, Anil K BACHU, Amanda SULLIVAN, Ali M KHAN, Saeed AHMED a Lakshit JAIN. Xylazine in the Opioid Epidemic: A Systematic Review of Case Reports and Clinical Implications. *Cureus*. ISSN 2168-8184.

¹⁵ THANGADA, Shobha, Heather A. CLINTON, Sarah ALI, Jacqueline NUNEZ, James R. GILL, Robert F. LAWLOR a Susan B. LOGAN, 2021. Notes from the Field: Xylazine, a Veterinary Tranquilizer, Identified as an Emerging Novel Substance in Drug Overdose Deaths — Connecticut, 2019–2020. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*. **70**(37), 1303-1304. ISSN 0149-2195.

¹⁶ RUIZ-COLÓN, Kazandra, Carlos CHAVEZ-ARIAS, José Eric DÍAZ-ALCALÁ a María A. MARTÍNEZ, 2014. Xylazine intoxication in humans and its importance as an emerging adulterant in abused drugs: A comprehensive review of the literature. *Forensic Science International*. **240**, 1-8. ISSN 03790738.

¹⁷ HIJAZI, Youssef a Roselyne BOULIEU, 2002. Contribution of CYP3A4, CYP2B6, and CYP2C9 Isoforms to N- Demethylation of Ketamine in Human Liver Microsomes. *Drug Metabolism and Disposition*. **30**(7), 853-858. ISSN 0090-9556.

¹⁸ REYES, J. C., J. L. NEGRÓN, H. M. COLÓN, A. M. PADILLA, M. Y. MILLÁN, T. D. MATOS a R. R. ROBLES, 2012. The Emerging of Xylazine as a New Drug of Abuse and its Health Consequences among Drug Users in Puerto Rico. *Journal of Urban Health*. **89**(3), 519-526. ISSN 1099-3460.

Obr. 4: Varianta xylazinu v pevném skupenství nabízená na webu echemi.com, screen pořízen 15. 7. 2022

Xylazine - Hydrochloride 99.99% White powder 23076-35-9

Unit Price:	\$1234-1235 /KG EXW
CAS No.:	23076-35-9
Grade:	Pharmacy Grade
Content:	99.99%
Port:	shenzhen
Brand:	huatai
Packaging:	aluminum foil bag
Price valid (until):	2022-09-30

zdroj: zpracováno autory

Zásadní hrozbu xylazinu, spojenou s toxikomanií vnímáme v jeho kombinaci jako adulterantu s fentanylem, kdy dochází k synergicky rizikovému ovlivnění centrální nervové soustavy. Jak uvádí americká protidrogová agentura Drugs Enforcement Administration (dále také „DEA“) od roku 2022 narůstají případy záchytů fentanylu ředěného xylazinem. Uvedená směs, detekovaná ve 48 z 50 států, vytváří smrtící kombinaci s vážnými zdravotními riziky.¹⁹ Důvod, proč je do fentanylu přidáván jako adulterant xylazin není dosud přesně znám, pokud se nejedná o ekonomické hledisko, spočívá dle Friedmana (2022) v prodloužení euforického prožitku.²⁰ Specifické funkční antidotum proti xylazinu dosud není známo, první předlékařská pomoc by tedy spočívala především v udržování vitálních funkcí, jejich monitoringu.

Fentanyl a jeho analoga

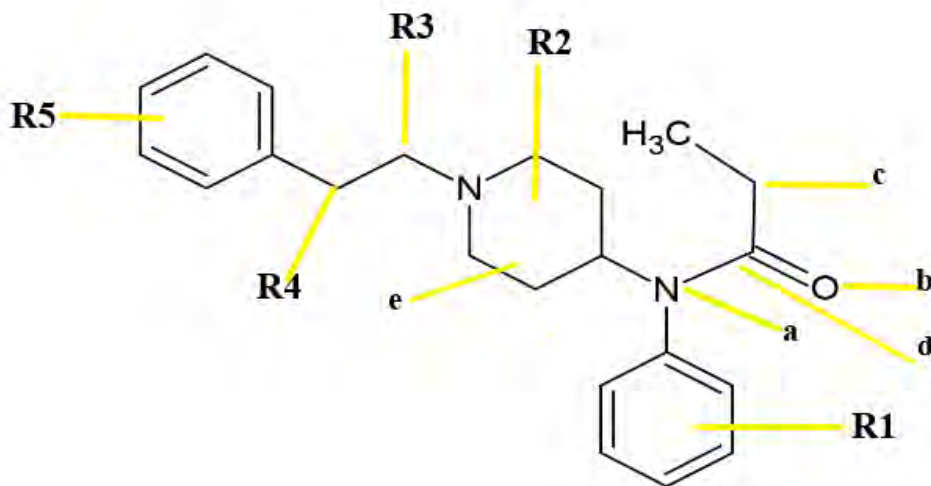
Fentanyl a řada příbuzných analog byly poprvé syntetizovány a následně patentovány belgickou společností Research Laboratory Dr. C. Janssen v roce 1959. Poté bylo objeveno více jak deset dalších analog a jejich účinky testovány. Ukázalo se, že některé z nich vykazují velmi dobré výsledky jako anestetika a analgetika v oblasti humánní medicíny, především fentanyl, alfentanil, sufentanil a remifentanil. Účinky se ukázaly tak značné, že některá později vyvinutá analoga – carfentanil a thiafentanil, našla využití ve veterinářství pro imobilizaci

¹⁹ United States Drug Enforcement Administration. Public Safety Alert – DEA Reports Widespread Threat of Fentanyl Mixed with Xylazine. <https://www.dea.gov/alert/dea-reports-widespread-threat-fentanyl-mixed-xylazine> (accessed Jun. 9, 2023)

²⁰ FRIEDMAN, Joseph, Fernando MONTERO, Phillippe BOURGOIS, Rafik WAHBI, Daniel DYE, David GOODMAN-MEZA a Chelsea SHOVER, 2022. Xylazine spreads across the US: A growing component of the increasingly synthetic and polysubstance overdose crisis. *Drug and Alcohol Dependence*. 233. ISSN 03768716.

velkých savců.²¹ Modifikací fenylalkylových, propionilových a zejména 4-piperidinových kruhů v chemické struktuře fentanylu lze získat mnoho nových analogů fentanylu (viz níže obr. 5). Většina těchto sloučenin si zachovává původní účinnost fentanylu nebo je účinnější.²² Odborná literatura hovoří o možnosti vzniku až 1400 variant derivátů fentanylu.

Obr. 5: Schematické vyjádření modifikačních možností molekuly fentanylu

Zdroj: zpracováno autory v ChemSketch na základě^{23,24,25}

Rozhodující účinek nemá celý základ molekuly morfinu, ale že analgeticky obdobnými rysy se vyznačují zjednodušené modely. Výzkum ukázal, že struktura v podobě 3-fenylpropylaminu ($C_9H_{13}N$) je molekulou odpovídající za analgetický účinek.²⁶ Hlavním biologickým cílem fentanylů jsou μ -opioidní receptory, tedy transmembránový protein přítomný v centrálním nervovém systému, který je zodpovědný za přenos signálů z nervového systému přímo do svalových tkání pro jejich správnou funkci. Zablokování těchto receptorů molekulou

²¹ JELÍNKOVÁ, Romana, 2019. Problematika zneužívání opiátů fentanylového typu a možnosti jejich stanovení instrumentální analýzou. *Drugs & Forensics Bulletin NPC*. **25**(4), 3-10. ISSN 1211-8834.

²² BURNS, S. Mallory, Christopher W. CUNNINGHAM a Susan L. MERCER, 2018. DARK Classics in Chemical Neuroscience: Fentanyl. *ACS Chemical Neuroscience*. **9**(10), 2428-2437. ISSN 1948-7193.

²³ KOZÁK, Jiří, Jan LEJČKO a Ivan VRBA, [2021]. *Opioidy. 2., přepracované a doplněné vydání*. Praha: Maxdorf. Jessenius. ISBN 978-80-7345-664-1.

²⁴ CONCHEIRO, Marta, Rachel CHESSER, Justine PARDI a Gail COOPER, 2018. Postmortem Toxicology of New Synthetic Opioids. *Frontiers in Pharmacology*. **9**. ISSN 1663-9812.

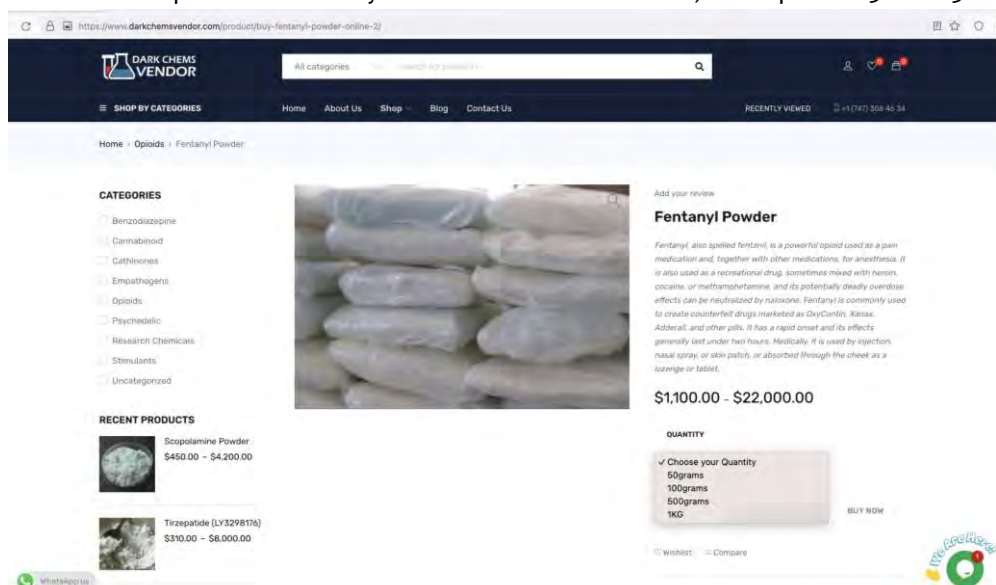
²⁵ VARDANYAN, Ruben, S. a Victor J. HRUBY, 2014. Fentanyl-related compounds and derivatives: current status and future prospects for pharmaceutical applications. *Future Medicinal Chemistry*. **6**(4), 385-412. ISSN 1756-8919.

²⁶ DOLEŽAL T., M. HAKL, J. KOZÁK, M. KRŠIAK, J. LEJČKO, B. SKÁLA, et al., 2007. Metodické pokyny pro farmakoterapii akutní a chronické nenádorové bolesti. *Vnitr Lek*. **53**(1), 79-90. ISSN 1801-7592.

fentanylu vede ke změně stavu proteinu, což nakonec vede k úplné svalové relaxaci. Letální účinek opioidů spočívá v tom, že tato inhibiční událost přímo ovlivňuje svalové tkáně podílející se na dýchání, a způsobuje tak smrt postižených jedinců vlivem útlumu dýchání a doprovázenou následnou zástavou dechu.²¹

Účinky morfinu, kodeinu a od nich odvozených syntetických nebo polo-syntetických opioidů jsou zprostředkovány třemi základními typy receptorů: μ , δ , κ . Jsou převážně umístěné v synaptickém komplexu v centrálním nervovém systému, ale nacházejí se také v periferních tkáních. Rozdílnost v biologické odezvě v závislosti na vazbu jednotlivých opioidních subtypů byla prokázána. μ_1 – supraspinální (funkčně nad páteří míchou) a periferní analgezie, sedace a euforie; μ_2 – spinální (týkající se míchy a páteře) analgezie, respirační deprese, vznik fyzické závislosti, poruchy motility, bradykardie a pocit nepříjemného svědění.²⁷

Obr. 6: Nabídka práškového fentanylu na DNM Dark Chems Vendor, screen pořízen 13. 6. 2023

Zdroj: autoři

Výchozí substance - fentanyl, sumární chemický vzorec $C_{22}H_{28}N_2O$, má podobu bílého krystalického prášku bez zápachu. Je slabě rozpustný ve vodě – 200 mg/l při teplotě vody 25° C, dobře rozpustný v methanolu a ethanolu.²⁸ Fentanyl je syntetický lipofilní fenylpiperidinový opioidní agonista s analgetickými a anestetickými účinky. Selektivně se váže na μ -opioidní

²⁷ DALEFIELD, Martin L., Brittany SCOLLER, Rabia BIBI a Bronwyn M. KIVELL, 2022. The Kappa Opioid Receptor: A Promising Therapeutic Target for Multiple Pathologies. *Frontiers in Pharmacology*. **13**. ISSN 1663-9812.

²⁸ National Center for Biotechnology Information. PubChem Compound Summary for CID 3345, Fentanyl. <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/Fentanyl> (accessed Feb. 5, 2023)

receptor v centrálním nervovém systému a aktivuje jej, čímž napodobuje účinky endogenních opiátů (např. beta-endorfin, enkefalin, dynorfin). Oproti morfinu fentanyl vyvolává silnou analgezii aktivací opioidních receptorů s 50 – 100krát vyšší analgetickou účinností. Jeho toxicita je vysoká: literatura uvádí odhadovanou letální dávku pro člověka 2 mg. Vyvolání analgetických účinků 1-2 ng/ml a pro anestezii 10-20 ng/ml.²⁹

Obr. 7: Nabídka tekutého fentanylu na DNM Dark Deep Market Place, screen pořízen 13. 6. 2023

Zdroj: autoři

Dosud nejmocnější derivát fentanylu – carfentanil, chemický sumární vzorec $C_{24}H_{30}N_2O_3$, má vzhled bílé krystalické látky, je špatně rozpustný ve vodě – 4,21 mg/l při teplotě 25°C. Z hlediska autory zpracovávané práce má tento derivát velký význam. Jedná se pravděpodobně dosud o nejmocnější ultrapotentní opioid, jehož analgetická účinnost oproti morfinu je uváděna odbornou literaturou až 10 000krát.³⁰ Rovněž se jedná o agonistu μ -opioidních receptorů s rychlým nástupem účinků a zejména se silným sedativním negativním vedlejším projevem, který i při mikrogramových hmotnostech může vést k úmrtí. Toxicita, respektive letální dávka, je na srovnatelné úrovni s neúčinnějšími moderními nervově paralytickými látkami. Letální dávka carfentanilu pro člověka není známa, autor Hess však uvádí, že prahová dávka u člověka je 1-2 μ g, účinná dávka je 0,1 – 0,2 μ g/kg podaná intramuskulárně, stavy vážně ohrožující život vyjádřené těžkou dechovou represí a bezvědomím jsou spojené s dávkou mezi 0,7 – 1,4 μ g/kg.³¹

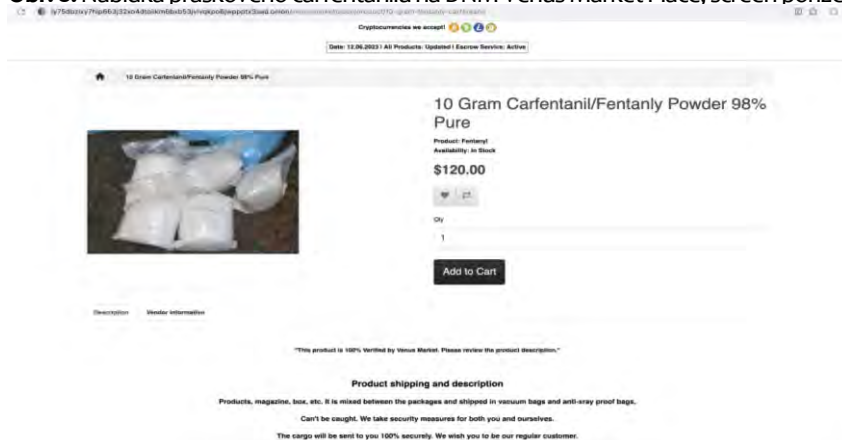
²⁹ Drug Enforcement Administration. Fentanyl Awareness, 2022.

<https://www.dea.gov/fentanylawareness> (accessed Feb. 5, 2023).

³⁰ National Center for Biotechnology Information. PubChem Compound Summary for CID 62156, Carfentanil. <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/Carfentanil> (accessed Feb. 5, 2023).

³¹ HESS, Ladislav, 2018. Carfenanil – nejsilnější známý opioid. *Drugs & Forensics Bulletin NPC*. 24(2), 7-13. ISSN 1211-8834.

Obr. 8: Nabídka práškového carfentanilu na DNM Venus Market Place, screen pořízen 13. 6. 2023

Zdroj: autoři

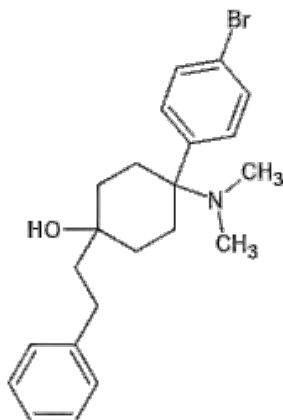
Funkční specifické antidotum, podávané v případech otravy fentanyly (ale také morfinany) je strukturní analog morfinu – naloxon. Jedná se o syntetický N-allyl derivát oxymorfonu který účinně antagonizuje účinky narkotik. Nevýhodou naloxonu je skutečnost, že se vyznačuje krátkým antagonistickým efektem (cca 2 hodiny), tudíž vyžaduje opakované podání postiženému jedinci, za jeho současné observace tak, aby nedošlo k druhé epizodě předávkování zbývajícím, déle působícím fentanylem (poločas fentanylu je cca 8,5 hodin).³² Kromě intravenózní aplikace naloxonu jsou bezpečnostní složky vybavovány také jednodušší variantou ve formě intranasálního spreje.

Bromadol

BDPC (systematický název 4-(4-bromfenyl)-4-(dimethylamino)-1-(2-fenylethyl)cyklohexanol; známý také jako bromadol), sumární vzorec $C_{22}H_{28}BrNO$ je silné analgetikum s charakteristickou arylcyklohexylaminovou chemickou strukturou.

³² RZASA LYNN, Rachael a JL GALINKIN, 2018. Naloxone dosage for opioid reversal: current evidence and clinical implications. *Therapeutic Advances in Drug Safety*. 9(1), 63-88. ISSN 2042-0986.

Obr. 9: Struktura bromadolu

Zdroj: zpracováno autory v ChemSketch na základě Pubchem

Jedná se o syntetický opioid ne-fentanylového typu, který je možné kategorizovat do nadřazené skupiny nových psychoaktivních substancí. Byl vyvinut Danielem Lednicerem ve společnosti Upjohn v 70. letech 20. století (tzv. U-série). Společnost Upjohn, tak jako jiné farmaceutické společnosti, se v té době snažila syntetizovat nenávykové opioidní analgetikum, které by nezpůsobovalo respirační depresi ani závislost a mělo podobnou účinnost jako morfin. Z dostupných zdrojů je známo, že ačkoli v té době nepřinesla komerčně životaschopná opioidní analgetika, přinesla silné a v některých případech vysoce selektivní agonisty opioidních receptorů, které pomohly odhalit způsob funkce a specifické vazebné vlastnosti opioidních receptorů. Některé z nich jsou v současné době také toxikomansky zneužívány. Odborná literatura uvádí, že i přes značný analgetický a nocicepční (biochemický mechanismus přerušení přenosu signálu bolesti) potenciál, nebyl bromadol klinicky testovaný. Nejsou tudíž známy všechny jeho případné škodlivé projevy v organismu, včetně interakce s dalšími návykovými látkami, léčivými či složkami potravy. Sharma et al. (2019) publikovali informaci, že i přes to, je bromadol nabízen jako komerčně dostupný roztok zakoupený u čínských prodejců.³³ Nyní je nabízen k prodeji nejen na DNM, ale i prostřednictvím clearnetových vyhledávačů, přičemž z charakteristiky inzerce i písma, lze usuzovat, že se skutečně jedná o čínské nabídky (viz obr. 10)

³³ SHARMA, Kirti Kumari, Tim G. HALES, Vaidya Jayathirtha RAO, Niamh NICDAEID a Craig MCKENZIE, 2019. The search for the “next” euphoric non-fentanil novel synthetic opioids on the illicit drugs market: current status and horizon scanning. *Forensic Toxicology*. **37**(1), 1-16. ISSN 1860-8965.

Obr. 10: Jedna z nabídek bromadolu přes clearnetový vyhledávač na stránkách spechato.cz, screen pořízen 8. 6. 2023

77239-98-6,70895-01-1 (HCl),BDPC,
Bromadol,High concentrations(+85255243323) | spěcháto.cz -
bazar, inzerce zdarma

Zdroj: zpracován autory

Podle diskuzních skupin na DNM je možné vysledovat, že bromadol se začal na nelegálních tržištích objevovat počátkem roku 2017 jako roztok v koncentraci 10 mg/mL. Původní studie odhadovaly, že jeho účinek při pokusech na zvířatech, je přibližně 10 000x vyšší než morfin. Pozdější studie využívající modernější techniky však přisoudily aktivnějšímu trans-izomeru již sníženou hodnotu 504x vyšší než morfinu.^{34,35} Studiemi na zvířatech bylo zjištěno, že bromadol je vysoce účinným analgetikem, jehož účinky byly negovány naloxonem. Uvedený poznatek by mohl naznačovat, že analgetická aktivita byla zprostředkována prostřednictvím agonistické vazby na μ -opioidní receptory.^{36,31} Vandeputte et al. (2020) ve své studii potvrdili nejen vazbu na μ -opioidní receptory, ale také výraznou biologickou aktivitu v organismu, kterou porovnávali oproti jinému potentnímu polosyntetickému opioidu hydromorfonu.³⁷ Dosud je velmi málo ověřených vědeckých informací o účincích bromadolu, avšak uživatelé popisují po aplikaci krátkodobé euforické účinky a touhu po opětovné dávce. Bylo zjištěno, že trans izomer je podstatně účinnější než cis izomer, jeho molekulární struktura je porovnatelná s molekulární strukturou silného syntetického opioidu fentanylu. Policejní reporty z USA hovoří o případech, kdy je bromadol identifikován jako příměs ve fentanylu

³⁴ ZHI Li, Ting HUANG, Jia-Hao GUO and Jing-Xiang ZHUANG, 2014. Identification and Quantitative Analysis of 2-Phenylethanol as Major Impurity in Bromadol by HPLC. *World Journal of Analytical Chemistry*. 2(1), 6-9. ISSN 2333-1283.

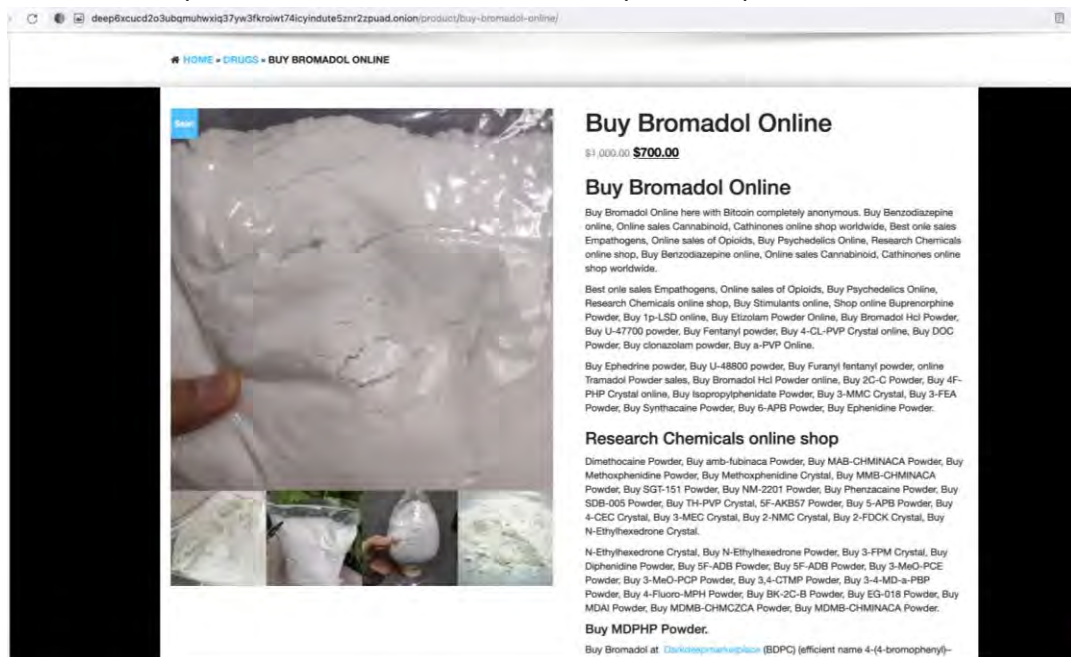
³⁵ LEDNICER, Daniel, Philip F. VONVOIGTLANDER a D. Edward EMMERT, 1981. 4-Amino-4-arylcyclohexanones and their derivatives: a novel class of analgesics. 2. Modification of the carbonyl function. *Journal of Medicinal Chemistry*. 24(4), 404-408. ISSN 0022-2623.

³⁶ MOHER, David, Alessandro LIBERATI, Jennifer TETZLAFF a Douglas G. ALTMAN, 2009. Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *PLoS Medicine*. 6(7). ISSN 1549-1676.

³⁷ VANDEPUTTE, Marthe M., Annelies CANNAERT a Christophe P. STOVE, 2020. In vitro functional characterization of a panel of non-fentanyl opioid new psychoactive substances. *Archives of Toxicology*. 94(11). ISSN 0340-5761.

určený pro nelegální trhy.³⁸ Z obecného hlediska, opioidy, ať už přírodní nebo syntetické, způsobují útlum dýchání vedoucí k akutní hypoxii a vzestupu oxidu uhličitého v krvi, v důsledku útlumu centrálního nervového systému.

Obr. 10: Nabídka práškového bromadolu na DNM Dark Deep 6, screen pořízen 13. 6. 2023

deep6xcud2o3ubgmuhxiq37yw3kroiwt74icyindute5znv2zpuad.onion/product/buy-bromadol-online/

HOME • DRUGS • BUY BROMADOL ONLINE

Buy Bromadol Online

\$1,000.00 **\$700.00**

Buy Bromadol Online

Buy Bromadol Online here with Bitcoin completely anonymous. Buy Benzodiazepine online, Online sales Cannabinoid, Cathinones online shop worldwide, Best onle sales Empathogens, Online sales of Opioids, Buy Psychedelics Online, Research Chemicals online shop, Buy Benzodiazepine online, Online sales Cannabinoid, Cathinones online shop worldwide.

Best onle sales Empathogens, Online sales of Opioids, Buy Psychedelics Online, Research Chemicals online shop, Buy Stimulants online, Shop online Buprenorphine Powder, Buy 1p-LSD online, Buy Etizolam Powder Online, Buy Bromadol Hcl Powder, Buy U-47700 powder, Buy Fentanyl powder, Buy 4-CL-PVP Crystal online, Buy DOC Powder, Buy clonazepam powder, Buy a-PVP Online.

Buy Ephedrine powder, Buy U-48800 powder, Buy Furanil fentanyl powder, online Tramadol Powder sales, Buy Bromadol Hcl Powder online, Buy 2C-G Powder, Buy 4F-PHP Crystal online, Buy Isopropylphenidate Powder, Buy 3-MMC Crystal, Buy 3-FAA Powder, Buy Synthacaine Powder, Buy 6-APB Powder, Buy Ephedrine Powder.

Research Chemicals online shop

Dimethocaine Powder, Buy amb-fubinaca Powder, Buy MAB-CHMINACA Powder, Buy Methoxphenidine Powder, Buy Methoxphenidine Crystal, Buy MMB-CHMINACA Powder, Buy SGT-151 Powder, Buy NM-2201 Powder, Buy Phenazacine Powder, Buy SDB-005 Powder, Buy TH-PVP Crystal, 5F-AKB57 Powder, Buy 5-APB Powder, Buy 4-CEC Crystal, Buy 3-MEC Crystal, Buy 2-NMC Crystal, Buy 2-FDCK Crystal, Buy N-Ethylhexedrone Crystal.

N-Ethylhexedrone Crystal, Buy N-Ethylhexedrone Powder, Buy 3-FPM Crystal, Buy Diphenidine Powder, Buy 5F-ADB Powder, Buy 5F-ADB Powder, Buy 3-MeO-PCE Powder, Buy 5-MeO-PCP Powder, Buy 3,4-CTMP Powder, Buy 3,4-MD-a-PBP Powder, Buy 4-Fluoro-MPH Powder, Buy BK-2C-B Powder, Buy EG-018 Powder, Buy MDAI Powder, Buy MDMB-CHMC2CA Powder, Buy MDMB-CHMINACA Powder.

Buy MDPHP Powder.

Buy Bromadol at [Darkdeepmarketplace \(BDPC\)](#) (efficient name 4-(4-bromophenyl)-

Zdroj: autoři

³⁸ WHIO.com, 2019. Police warning of dangerous new substances used to lace heroin, fentanyl. Retrieved from <https://www.ajc.com/news/national/police-warning-dangerous-new-substances-used-lace-heroin-fentanyl/eRci9pY6ZzSSBubeWlYUUK/> (accessed Jun. 11, 2023).

Obr. 11: Nabídka práškového bromadolu na DNM Blue Cross Drug Store, screen pořízen 13. 6. 2023

The screenshot shows the website of Blue Cross Drug Store. At the top, there is a search bar with 'ALL' and a magnifying glass icon. To the right, a phone icon and the text 'Need Help? Call Us: +1 (347) 292-1276' are visible. Below the search bar is a navigation menu with links: Home, About us, Categories, Testimonials, Blogs, and Contact us. The main header area features the product name 'Bromadol HCL BDPC' in large white text on a dark blue background, with a breadcrumb trail 'Home > RESEARCH CHEMICALS' below it. The product image shows a small glass dish containing a white powder. To the right of the image, the product name 'Bromadol HCL BDPC' is repeated. Below this, the category 'RESEARCH CHEMICALS' is listed, followed by '156 reviews' with a star rating. The price range is '\$250 - \$3985'. A 'Select Variant' section contains a grid of buttons for different quantities: 26 Grams, 50 Grams, 25 Grams, 25 Grams, 50 Grams, 100 Grams, 50 Grams, 50 Grams, 100 Grams, 250 Grams, 100 Grams, 100 Grams, 250 Grams, 500 Grams, 250 Grams, 250 Grams, 500 Grams, 1000 Grams (1kg), 500 Grams, 500 Grams, 1000 Grams (1kg), and 1000 Grams (1kg). A 'Chat with us' button with a WhatsApp icon is also present.

Zdroj: autoři

PRÁVNÍ ÚPRAVA

V České republice jsou fentanyl a jeho nejvíce frekventovaná analoga zařazeny na seznam Nařízení vlády č. 463/2013 Sb., o návykových látkách. Bromadol ani xylazin na předmětném seznamu zařazeny nejsou.

ZÁVĚR

Darknetová tržiště, jak prokazuje předložený článek, jsou významným nelegálním zdrojem celé řady návykových látek, včetně těch s nejvyšším škodlivým potenciálem. Rizikovitost je navíc umocňována prakticky nekontrolovatelným a nesnadně odhadnutelným tokem tohoto zboží. Příspěvek se zabýval třemi substancemi, u nichž se autoři snažili zejména upozornit na relativně nový fenomén, který spočívá v jejich aplikačním a tedy vědomém kombinování nebo jejich používání jako adulterantů. Hovoříme tak o vzniku synergických účinků projevujících se především útlumem centrální nervové soustavy, respirační depresí a v případech akutního předávkování kómatem a smrtí. Zejména Spojené státy americké zažívají další masivní vlnu úmrtí, jež jsou spojena s opioidy a jejichž oběti se od počátku epidemie odhadují na 600 tisíc zemřelých. V České republice se doposud bromadol a xylazin objevují jen velmi zřídka, avšak pozornost bezpečnostních složek musí být, nejen tímto směrem, dále v pohotovosti. Z opakující se zkušenosti totiž máme ověřeno, že prakticky všechny západní trendy v oblasti konzumace a obliby návykových látek se s určitým časovým odstupem projeví i v České republice.

Literatura

- AYUB, Shahana, Shanli PARNIA, Karuna PODDAR, Anil K BACHU, Amanda SULLIVAN, Ali M KHAN, Saeed AHMED a Lakshit JAIN. Xylazine in the Opioid Epidemic: A Systematic Review of Case Reports and Clinical Implications. *Cureus*. ISSN 2168-8184.
- BALL, Noah S., Brittany M. KNABLE, Taylor A. RELICH, et al., 2022. Xylazine poisoning: a systematic review. *Clinical Toxicology*. **60**(8), 892-901. ISSN 1556-3650.
- BURNS, S. Mallory, Christopher W. CUNNINGHAM a Susan L. MERCER, 2018. DARK Classics in Chemical Neuroscience: Fentanyl. *ACS Chemical Neuroscience*. **9**(10), 2428-2437. ISSN 1948-7193.
- CONCHEIRO, Marta, Rachel CHESSER, Justine PARDI a Gail COOPER, 2018. Postmortem Toxicology of New Synthetic Opioids. *Frontiers in Pharmacology*. **9**. ISSN 1663-9812.
- DALEFIELD, Martin L., Brittany SCOULLER, Rabia BIBI a Bronwyn M. KIVELL, 2022. The Kappa Opioid Receptor: A Promising Therapeutic Target for Multiple Pathologies. *Frontiers in Pharmacology*. **13**. ISSN 1663-9812.
- DI TRANA, Annagiulia, Diletta BERARDINELLI, Eva MONTANARI, Paolo BERRETTA, Giuseppe BASILE, Marilyn A. HUESTIS a Francesco Paolo BUSARDÒ, 2022. Molecular Insights and Clinical Outcomes of Drugs of Abuse Adulteration: New Trends and New Psychoactive Substances. *International Journal of Molecular Sciences*. **23**(23). ISSN 1422-0067.
- DOLEŽAL T., M. HAKL, J. KOZÁK, M. KRŠIAK, J. LEJČKO, B. SKÁLA, et al., 2007. Metodické pokyny pro farmakoterapii akutní a chronické nenádorové bolesti. *Vnitr Lek*. **53**(1), 79-90. ISSN 1801-7592.
- Drug Enforcement Administration. Fentanyl Awareness, 2022. <https://www.dea.gov/fentanylawareness> (accessed Feb. 5, 2023).
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2020), New psychoactive substances: global markets, global threats and the COVID-19 pandemic. An update from the EU Early Warning System (December 2020), Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-9497-558-4.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2021. Opioids: health and social responses. https://www.emcdda.europa.eu/publications/mini-guides/opioids-health-and-social-responses_en (accessed Jun. 11, 2023).
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2022), European Drug Report 2022: Trends and Developments, Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-9497-742-7
- FRIEDMAN, Joseph, Fernando MONTERO, Phillippe BOURGOIS, Rafik WAHBI, Daniel DYE, David GOODMAN-MEZA a Chelsea SHOVER, 2022. Xylazine spreads across the US: A growing component of the increasingly synthetic and polysubstance overdose crisis. *Drug and Alcohol Dependence*. **233**. ISSN 03768716.
- GREENE, S. A. a J. C. THURMON, 1988. Xylazine – a review of its pharmacology and use in veterinary medicine. *Journal of Veterinary Pharmacology and Therapeutics*. **11**(4), 295-313. ISSN 0140-7783.
- HESS, Ladislav, 2018. Carfenanil – nejsilnější známý opioid. *Drugs & Forensics Bulletin NPC*. **24**(2), 7-13. ISSN 1211-8834.

HIJAZI, Youssef a Roselyne BOULIEU, 2002. Contribution of CYP3A4, CYP2B6, and CYP2C9 Isoforms to N-Demethylation of Ketamine in Human Liver Microsomes. *Drug Metabolism and Disposition*. **30**(7), 853-858. ISSN 0090-9556.

JAYAWARDANA, Sahan, Rebecca FORMAN, Charlotte JOHNSTON-WEBBER, Allen CAMPBELL, Stefano BERTERAME, Cees DE JONCHEERE, Murray AITKEN a Elias MOSSIALOS, 2021. Global consumption of prescription opioid analgesics between 2009-2019: a country-level observational study. *EClinicalMedicine*. **42**. ISSN 25895370.

National Center for Biotechnology Information. PubChem Compound Summary for CID 62156, Carfentanil. <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/Carfentanil> (accessed Feb. 5, 2023).

National Center for Biotechnology Information. PubChem Compound Summary for CID 3345, Fentanyl. <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/Fentanyl> (accessed Feb. 5, 2023).

JELÍNKOVÁ, Romana, 2019. Problematika zneužívání opiátů fentanylového typu a možnosti jejich stanovení instrumentální analýzou. *Drugs & Forensics Bulletin NPC*. **25**(4), 3-10. ISSN 1211-8834.

KOZÁK, Jiří, Jan LEJČKO a Ivan VRBA, [2021]. *Opioidy*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Maxdorf. Jessenius. ISBN 978-80-7345-664-1.

LEDNICER, Daniel, Philip F. VONVOIGTLANDER a D. Edward EMMERT, 1981. 4-Amino-4-arylcyclohexanones and their derivatives: a novel class of analgesics. 2. Modification of the carbonyl function. *Journal of Medicinal Chemistry*. **24**(4), 404-408. ISSN 0022-2623.

MOHER, David, Alessandro LIBERATI, Jennifer TETZLAFF a Douglas G. ALTMAN, 2009. Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *PLoS Medicine*. **6**(7). ISSN 1549-1676.

PASTERNAK, Gavril a Ying-Xian PAN, 2011. Mu opioid receptors in pain management. *Acta Anaesthesiologica Taiwanica*. **49**(1), 21-25. ISSN 18754597.

REYES, J. C., J. L. NEGRÓN, H. M. COLÓN, A. M. PADILLA, M. Y. MILLÁN, T. D. MATOS a R. R. ROBLES, 2012. The Emerging of Xylazine as a New Drug of Abuse and its Health Consequences among Drug Users in Puerto Rico. *Journal of Urban Health*. **89**(3), 519-526. ISSN 1099-3460.

RUIZ-COLÓN, Kazandra, Carlos CHAVEZ-ARIAS, José Eric DÍAZ-ALCALÁ a María A. MARTÍNEZ, 2014. Xylazine intoxication in humans and its importance as an emerging adulterant in abused drugs: A comprehensive review of the literature. *Forensic Science International*. **240**, 1-8. ISSN 03790738.

RZASA LYNN, Rachael a JL GALINKIN, 2018. Naloxone dosage for opioid reversal: current evidence and clinical implications. *Therapeutic Advances in Drug Safety*. **9**(1), 63-88. ISSN 2042-0986.

SHARMA, Kirti Kumari, Tim G. HALES, Vaidya Jayathirtha RAO, Niamh NICDAEID a Craig MCKENZIE, 2019. The search for the “next” euphoric non-fentanyl novel synthetic opioids on the illicit drugs market: current status and horizon scanning. *Forensic Toxicology*. **37**(1), 1-16. ISSN 1860-8965.

THANGADA, Shobha, Heather A. CLINTON, Sarah ALI, Jacqueline NUNEZ, James R. GILL, Robert F. LAWLOR a Susan B. LOGAN, 2021. Notes from the Field: Xylazine, a Veterinary

Tranquilizer, Identified as an Emerging Novel Substance in Drug Overdose Deaths — Connecticut, 2019–2020. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*. **70**(37), 1303-1304. ISSN 0149-2195.

The New York Times, 2023. Tranq Dope: Animal Sedative Mixed With Fentanyl Brings Fresh Horror to U.S. Drug Zones. <https://www.nytimes.com/2023/01/07/health/fentanyl-xylazine-drug.html> (accessed Jun. 9, 2023)

United States Drug Enforcement Administration. Public Safety Alert – DEA Reports Widespread Threat of Fentanyl Mixed with Xylazine. <https://www.dea.gov/alert/dea-reports-widespread-threat-fentanyl-mixed-xylazine> (accessed Jun. 9, 2023).

VANDEPUTTE, Marthe M., Annelies CANNAERT a Christophe P. STOVE, 2020. In vitro functional characterization of a panel of non-fentanyl opioid new psychoactive substances. *Archives of Toxicology*. **94**(11). ISSN 0340-5761.

VARDANYAN, Ruben, S. a Victor J. HRUBY, 2014. Fentanyl-related compounds and derivatives: current status and future prospects for pharmaceutical applications. *Future Medicinal Chemistry*. **6**(4), 385-412. ISSN 1756-8919.

WHIO.com. (2019). Police warning of dangerous new substances used to lace heroin, fentanyl. Retrieved from <https://www.ajc.com/news/national/police-warning-dangerous-new-substances-used-lace-heroin-fentanyl/eRci9pY6ZzSSBubeWlYUUK/> (accessed Jun. 11, 2023).

World Health Organization, 2021. Opioid overdose. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/opioid-overdose> (accessed Jun. 11, 2023).

XTV.cz, 2021. Pavel Bém - Covid změnil svět. Důsledkem opatření je více nemocných i sociálních problémů. XTV.cz. <https://www.youtube.com/watch?v=q7VdDqTCYul> (accessed Jan. 15, 2023)

ZHI Li, Ting HUANG, Jia-Hao GUO and Jing-Xiang ZHUANG, 2014. Identification and Quantitative Analysis of 2-Phenylethanol as Major Impurity in Bromadol by HPLC. *World Journal of Analytical Chemistry*. **2**(1), 6-9. ISSN 2333-1283.

Faktor nezaměstnanosti po výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody

The unemployment factor after serving an unconditional prison sentence

.....

DAGMAR KRAUSOVÁ¹

.....

Abstrakt

Článek se zabývá aspekty, které by mohly přispět k tomu, aby osoby po výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody byly snadněji začlenitelné do běžného života a měly tak příležitost se zapojit do pracovního procesu. V době, kdy je na trhu práce nedostatek pracovní síly, a to zejména v industriálním sektoru, se nabízí řešení v podobě vyššího zapojení do dané pracovní oblasti osoby propuštěné na svobodu z výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody. Takto by se nabízelo řešení situace pro zaměstnavatele, ale i pro osoby po výkonu trestu, které se snaží o opětovné začlenění do společnosti. Rovněž otázka zaměstnávání osob propuštěných z výkonu trestu s sebou nese problémy. Jen málo firem je ochotno osoby z výkonu trestu zaměstnat. Přesto se nabízí řešení,

a to propojením aspektu sociálního a ekonomického. Pokud by byl systém nastaven efektivně, došlo by k výrazným úsporám v oblasti veřejných financí, zejména v oblasti nezaměstnanosti. Problematika v článku není pojata pouze v prostředí České republiky, ale zabývá se přístupy v zemích EU. Článek pojímá ucelený přehled moderního pojetí současného Evropského vězeňství i s jeho finančními aspekty v jednotlivých zemích, kalkulaci vzájemných vztahů mezi uvězněním a opětovným páčáním trestné činnosti a porovnání odlišných přístupů k vězeňství, nákladů a úspěchů rehabilitačních programů.

Klíčová slova

Náklady, nezaměstnanost, pracovní síla, vězeň, zaměstnanost

Abstract

The article deals with aspects that could contribute to making it easier for people after serving an unconditional prison sentence to integrate into everyday life and thus have the opportunity to participate in the work process. At a time when there is a shortage of labour on the labour market, especially in the industrial sector, a solution is offered in the form of a higher involvement in the given work area of a person released from serving a sentence of

¹ Mgr. Dagmar Krausová, DiS., absolventka magisterského oboru Kriminalisticko právní specializace VŠFS, studentka doktorského programu VŠFS

unconditional imprisonment. This would offer a solution to the situation for employers, but also for persons who have served their sentence and are trying to reintegrate into society. Also, the issue of employment of persons released from serving a sentence entails problems. Few companies are willing to employ people serving a sentence. Nevertheless, a solution is offered, by connecting the social and economic aspects. If the system were set up efficiently, there would be significant savings in the area of public finances, especially in the area of unemployment. The issue in the article is not considered only in the environment of the Czech Republic, but deals with approaches in EU countries. The article includes a comprehensive overview of the modern concept of contemporary European prisons, including its financial aspects in individual countries, the calculation of mutual relations between imprisonment and re-offending, and a comparison of different approaches to prisons, the costs and successes of rehabilitation programs.

Key words

Costs, Education, Labour, Prisoner, Unemployment

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-13>

Úvod

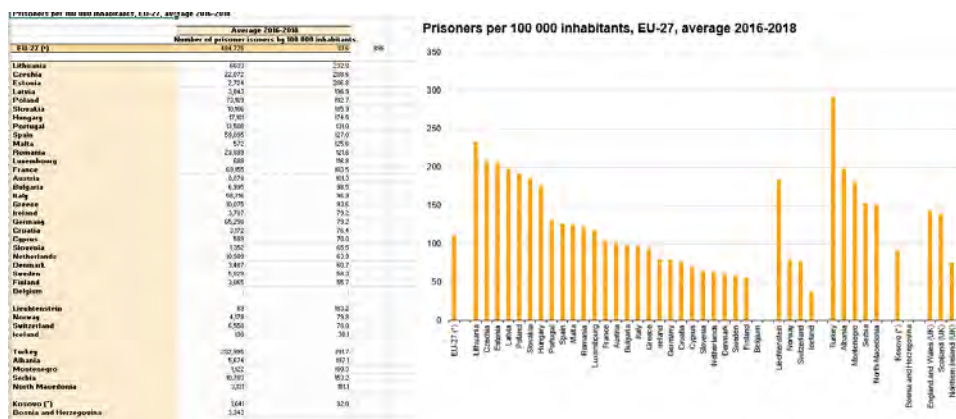
Ekonomická teorie definuje nezaměstnaného jako takového člověka, který nemůže najít práci, přitom se ale jedná o osobu, která je schopna pracovat a práci aktivně hledá (Jurečka, 2017). Najít práci ale bývá zpravidla u osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody větší problém než u běžné populace. Tito lidé vykazují specifika lišící se od profilu bezúhonného uchazeče o práci. Díky pravomocnému odsouzení dochází z podstaty věci k citelnému omezení práv a svobod. Z pohledu legislativy podle § 27 odst. 1 a 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody dochází i k omezení práva na svobodnou volbu povolání, podnikání či provozování jiné hospodářské činnosti. Důležitý je také pohled na výkon trestu odnětí svobody jako na celek, kdy odsouzené osoby ztrácí nejen svou svobodu, sociální a rodinné kontakty, ale pokud před nástupem výkonu trestu byly zaměstnanými, ve většině případů přichází i o své dosavadní zaměstnání. Díky těmto faktům roste pravděpodobnost ztráty pracovních návyků. Na druhou stranu jsou osoby, které teprve ve výkonu trestu odnětí svobody pracovní návyky získávají. Ve výkonu trestu se nabízí také možnosti vzdělávací, např. absolvování rekvalifikačních či vzdělávacích kurzů, výučního listu, maturity či vysokoškolského diplomu díky programům zacházení s vězni. Pokud jsou osoby ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, vykonávají zpravidla podřadnější manuální práce. Tento článek se proto koncentruje na to, kolik jednotlivé země, nejen v České republice, ale v rámci Evropské unie, i mimo ni, investují do zefektivnění systému a jaké jsou rozdíly v jejich investicích. Zaměřuje se také na to, jak je s vězni v rámci výkonu trestu odnětí svobody pracováno a jak jsou připravováni na život po propuštění na svobodu. Ukazuje se, že efektivní investice do vězeňského systému mohou být nákladově efektivní, vzhledem k dlouhodobému snížení míry kriminality a recidivy vězňů. Článek srovnává zejména evropské

země, pokud jde o jejich vězeňské standardy a náklady. Důraz je kladen i na potřebu podpůrných mechanismů po propuštění tak, aby bylo možno dosáhnout reintegrace propuštěných vězňů zpět do společnosti. Správně nastavené mechanismy by mohly vést k významnému snížení opětovného páchání trestné činnosti.

Popis problematiky výkonu trestu odnětí svobody a následného začlenění do pracovního procesu

Počet osob odsouzených pravomocně k trestu odnětí svobody se pohybuje v každé zemi Evropské unie v jednotkách až desítkách tisíc. Tento fakt s sebou nese vysoké zatížení veřejných financí. Nejvyšší počet vězňů v rámci EU EU-27 (průměr 2016-2018) je v Litvě (232,8), na druhém místě je Česká republika (208,6), dále Estonsko (206,8), Lotyšsko (196,9), Polsko (192,7), Slovensko (185,9) a Maďarsko (174,5). Naopak nejnižší rate má Slovinsko (65,5), Holandsko (63,9), Dánsko (60,7), Švédsko (58,3) a Finsko (Eurostat Statistic, 2021). Jak je zřejmé z uvedených čísel, nejvíce vězněných osob je stále ve většině zemí bývalého postkomunistického bloku. Výdaje z veřejných financí na veřejný pořádek a bezpečnost v EU činily v roce 2018 1,7% hrubého domácího produktu, z toho 0,9% bylo pro policii, 0,3% pro soudy a 0,2% pro vězňice. Zbývající vládní výdaje byly na protipožární ochranu a další služby (Eurostat, 2021).

Tabulka 1: Počet vězňů v zemích EU v přepočtu na 100.000 obyvatel

Zdroj: Eurostat Statistic, 2021

Možnost dosáhnout úspěšné resocializace bývalých vězňů zpět do společnosti je neustálou konzistentní a kontinuální veřejnou debatou, která představuje výzvu nejen k tvorbě, ale především k realizaci takových rehabilitačních programů, které jsou schopny dlouhodobě zabezpečit veřejně komfortní prostředí, ale rovněž dohlížet a účelně rozdělovat veřejné finance do uvedeného sektoru.

Česká republika se dlouhodobě potýká s vysokou recidivou, a to až 70%. Zpět do výkonu trestu se tak vrací 70 ze 100 již propuštěných osob (SARPO, 2018). Snížení recidivy však není

pouze otázkou bezpečnostní, ale také ekonomickou. Z pohledu veřejných financí by snížením recidivy mohlo dojít ke snížení nákladů vynaložených nejen na penitenciariatiku, probační a mediační službu a další navazující sociální služby, ale také na policii či soudnictví. Více než polovina osob ve výkonu trestu uvádí, že nemá trvalé bydlení a 9 z 10 hovoří o dlužích, které ovšem většina z nich není schopna splácet (SARPO, 2018). Problematika recidivy ale nesoužuje pouze Českou republiku. V USA se do výkonu trestu vrací tři čtvrtiny osob (Smith, 2020). Ve snaze o nápravu dané skutečnosti byla v České republice připravena Nová koncepce vězeňství do roku 2025 (dále jen Koncepce). Svým zaměřením, obsahem, ale i počtem a portfoliem zapojených odborníků ze státního i neziskového sektoru se jedná o první koncepční dokument, jehož hlavním posláním je komplexní zpracování a vize v oblasti vězeňství v příštích letech. Zmíněný materiál obsahuje také kapitoly zabývající se oblastí vzdělávání vězněných osob a klade na něj velký důraz. Vzdělání Koncepce pojímá jako jeden z hlavních prostředků zásad výkonu trestu odnětí svobody s odkazem na § 2 Zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. (Krausová, 2021). V uvedené konotaci je vzdělávání uváděno také jako prostředek k získání a případnému rozšiřování pracovních dovedností. Koncepční práce na vzdělávání a osobním rozvoji ve výkonu trestu by pak měla vést k zapojení se do pracovního procesu v podobě kvalifikované pracovní síly po propuštění na svobodu. S tím jsou následně spojeny i sociální a ekonomické aspekty života na svobodě. To vše si autoři Koncepce plně uvědomují, a proto oblast vzdělávání ve výkonu trestu pojímají důsledně a detailně, dokonce jej staví do popředí, jakožto jeden z nejsilnějších resocializačních bodů. I z toho důvodu má každá odsouzená osoba vlastní vzdělávací harmonogram, i když některé z nich ve velmi elementární formě (Krausová, 2021). Utvářet takové prostředí, aby měli odsouzení příležitost ke zvýšení, či rozšíření své pracovní kvalifikace ukládá i judikatura, a to konkrétně § 34 Zákona č. 169/1999 Sb. Odsouzení, u nichž byly dedikovány vhodné predispozice tak mají příležitost dále se vzdělávat v odpovídajícím vzdělávacím programu, vedoucí k následnému plnohodnotnému uplatnění na pracovním trhu. Dle formy absolvovaného programu pak získává odsouzená osoba formální doklad o jeho ukončení, který je uplatnitelný a uznávaný i mimo věznic. Dále na vystaveném dokladu nesmí být patrné, že byl vydán ve výkonu trestu, aby nedocházelo k diskriminaci. Téma vzdělávání ve výkonu trestu není ničím novým. Bohužel je ale stále procesně velmi složité zabezpečit ve výkonu trestu například maturitní zkoušku, jakožto plnohodnotné ukončení středoškolského vzdělání (s maturitou). Věznice totiž nedisponují potřebnou akreditací, která je opravňuje maturitní zkoušky v jejich zařízení provádět. Je proto nutné navázat kooperaci s organizacemi, které tento proces zastřeší a stanou se jeho garantem. Samotný proces je pak velmi složitý. Maturitní otázky je nutné dopravit do věznice v zapečetěném boxu, který musí projít vstupním rentgenem. V doprovodu vězeňské služby je box otevřen pověřeným předsedou zkušební komise a vězeňskou službou opět zkontrolován. U neformálního vzdělávání je proces poněkud mírnější a je začleněn do programu zacházení s vězni. Portfolio neformálního vzdělávání ve věznicích je také velmi pestré, nabízí například kurzy všeobecného zaměření a základní obsah vědomostí, odborné kurzy s vybraným zaměřením, například práci na PC, vaření apod., začleněny jsou i rekvalifikační programy atd. I u těchto kurzů dostává jejich absolvent doklad o jejich absolutoriu a ani z tohoto dokladu není patrné, že byl vydán ve výkonu trestu (Krausová, 2022). Dle informací Českého statistického úřadu je patrné, že počet osob, které získaly doklad o vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody,

stále klesá. Osvědčení o zaškolení nebo kvalifikační průkazy byly v roce 2019 vydány 516 osobám. V roce 2021 se jednalo o 460 osob a v roce 2021 už pouze o 440 osob ve výkonu trestu odnětí svobody, kterým byly doklady o vzdělání vystaveny. Jako stagnující lze označit trend u vydávání výučních listů. Podíváme-li se na léta 2019 – 2021 vidíme, že v roce 2019 získaly výuční list 173 osoby, v roce 2021 to bylo 190 osob a v roce 2021 byl výuční list předán 171 osobě ve výkonu trestu odnětí svobody (ČSÚ, 2023). I vzhledem k výše uvedeným možnostem o přístupu ke vzdělávání ve výkonu trestu, které by měly vést k snazšímu začlenění se zpět do majoritní společnosti, není dostupný oficiální údaj, který by uváděl, kolik osob propuštěných na svobodu má skutečně ambice se do pracovního procesu začlenit a najít si legální pracovní místo. Dle průzkumů pracovníků probační a mediační služby se jedná o necelou polovinu, uvádí 45 %. Vězeňská služba České republiky odhaduje toto číslo na 40 %, Úřady práce tímto údajem rovněž nedisponují a také pouze odhadují, a to ještě níže - 35 %. Dle sociálních kurátorů je číslo pouze na 30 % (Razzková, a kol. 2019). Podrobně se vlivu vzdělanostní úrovně na kriminalitu obyvatelstva zabývali ve své studii Erika Urbánková z Katedry ekonomických studií České zemědělské univerzity a František Hřebík z Katedry managementu a informatiky Policejní akademie České republiky. Studie se zaměřuje na vliv vzdělanostní úrovně obyvatelstva České republiky na kriminalitu v letech 2003 - 2013. Z uvedené studie, zpracované formou korelační analýzy, plyne, že nárůst vysokoškolsky vzdělaných osob ve společnosti přináší snížení kriminality, nicméně jen na limitovanou dobu, přibližně kolem roku 2005 kriminalita klesá, ovšem v dalších letech pozorujeme opět její postupný vzestup, a to až do roku 2013, kdy byla studie ukončena (Krausová, 2020). Ovšem od roku 2014 do roku 2018 počet registrovaných trestných činů klesá, viz údaje Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2021). Je zřejmé, že mezi vysokoškolským vzděláním a počtem trestných činů existuje nepřímá silná závislost v čase, mezi středoškolskou úrovní s maturitou a počtem trestných činů existuje nepřímá středně silná závislost v čase a mezi středoškolským vzděláním bez maturity existuje přímá středně silná závislost v čase (Urbánková, Hřebík, 2013).

Náklady na jednoho vězně ve výkonu trestu odnětí svobody ve vybraných zemích Afriky, Evropy, USA

Základní roční náklady na jednoho vězně se v různých zemích a na rozdílných kontinentech samozřejmě liší, a to dost zásadně. Například ve Spojených státech amerických se roční náklady na jednoho vězně pohybují od 25 814 USD až po 78 000 USD.

Tabulka 2: Základní roční náklady na jednoho vězně v USA

state	Annual per prisoner:
Ohio	\$25 814
West Virginia	\$26 498
Mchigan	\$28 117
Utah	\$29,349
North Carolina	\$29 965
Montana	\$30 227
Colorado	\$30 374
Iowa	\$32 925
Delaware	\$32 967
New Hampshire	\$34 080
Nebraska	\$35 950
Minnesota	\$41 364
Pennsylvania	\$42 339
Maine	\$46 404
Washington	\$46 897
California	\$47 421
Rhode Island	\$49 133
Vermont	\$49 502
Connecticut	\$50 262
New Jersey	\$54 865
New York	\$60 076
US federal Supermax prison (Florence, CO) [link]	\$78 000
Guantanamo Bay Prison Facility [link]	\$10 000 000

Zdroj: Steemit.com, 2021

Výrazně nižší základní roční náklady na jednoho vězně jsou mimo USA. V České republice jsou náklady na jednoho vězně přibližně 330 000 Kč/rok, což činí 902 Kč/den 41 USD (MPSV ČR, 2021).

Tabulka 3: Náklady na jednoho vězně mimo USA

country	Cost per prisoner per day
San Marino	€750
Sweden	€621
Norway	€277
Liechtenstein	€230
Holland	€202
Luxembourg	€189
Denmark	€183
Ireland	€179
Finland	€162
Andorra	€158
Iceland	€140
Denmark	€183
Ireland	€179
Finland	€162
Andorra	€158
Iceland	€140
Spain :	€65
Bulgaria	€3
Ukraine	€3
Greece	€3
England and Wales	£87 or €117
Russia	€2.1
South Africa [link]	350 Rand or €25

Zdroj: Steemit.com, 2021

Tabulka 4: Podrobné náklady na jednoho vězně v Kalifornii, USA

Type of Expenditure	Per Inmate Costs
Security	\$35,425
Inmate Health Care	\$26,665
Medical care	16,100
Psychiatric services	6,051
Pharmaceuticals	3,124
Dental care	1,389
Facility Operations and Records	\$7,687
Facility operations (maintenance, utilities, etc.)	4,610
Classification services	2,109
Maintenance of inmate records	794
Reception, testing, assignment	150
Transportation	24
Administration	\$4,840
Inmate Food and Activities	\$3,733
Food	2,119
Inmate employment and canteen	997
Clothing	362
Religious activities	135
Inmate activities	120
Rehabilitation Programs	\$2,478
Academic education	1,277
Cognitive behavioral therapy	742
Vocational training	459
Miscellaneous	\$375
Total	\$81,203
Detail may not add due to rounding	

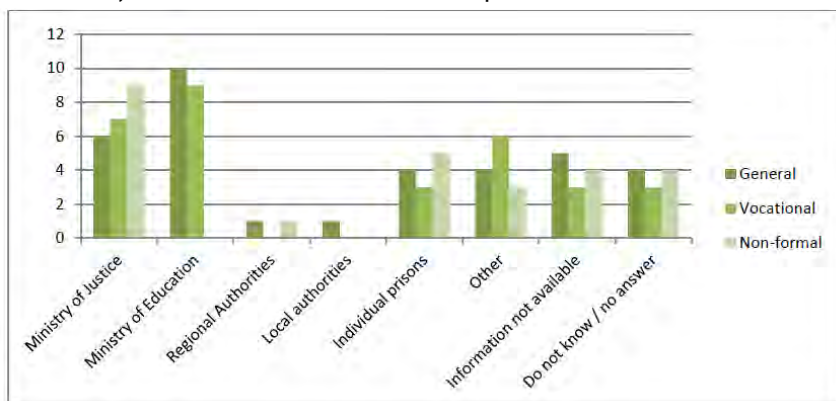
Zdroj: Steemit.com, 2021

Jak je zřejmé z výše uvedených dat, je cílem každé společnosti pracovat s vězni ve výkonu trestu tak, aby jejich recidiva byla co nejnižší, jelikož výdaje z veřejných rozpočtů plynoucí do penitenciaristiky jsou velmi vysoké. Cílem je tedy nastavit systém, který by fungoval co nejefektivněji. Vězeňská služba České republiky má nastavena kritéria, dle nichž dochází k hodnocení práce odsouzených osob. Jedním z těchto kritérií je evaluace zaměstnávání v porovnání s reálnou zaměstnaností vězeňské populace. I ty vězněné osoby, které jsou zapojeny do pracovního procesu pouze na zkrácené úvazky, jsou vedeny ve statistikách jako osoby zaměstnané. Z pohledu legislativy nepodléhají osoby ve výkonu trestu odnětí svobody plně předpisům Zákoníku práce č. 262/2006 Sb. Jedná se o tu část, v níž je definována výše minimální mzdy. O odměně za vykonanou práci ve výkonu trestu pojednává Nařízení vlády o výši a podmínkách odměňování osob zapojených do pracovního procesu ve výkonu trestu (Krausová, 2021). Mluvíme-li o práci, která má být vykonávána za předem stanovenou odměnu, pak tato práce může být vykonávána jak uvnitř, tak mimo věznici, na pracovištích strážných, ale bez dozoru, ve specifických případech může být osobě udělen volný pohyb po dobu výkonu zaměstnání. Nabízí se tak možnost pracovat jak ve státních, tak komerčních zařízeních, ovšem vždy po vzájemné dohodě a s plným souhlasem odsouzeného (VS ČR, 2021). Z judikatury České republiky plyne, že osoba ve výkonu trestu odnětí svobody má za povinnost pracovat, je-li toho schopna. Odmítnutí, je hodnoceno jako závažný kázeňský přestupek s odkazem na § 28 Zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Přidělování vězňů na daná pracoviště není svévolný proces, zapojen je do něj tým specialistů napříč jednotlivými

vězeňskými odděleními. Klíčovou roli v tomto procesu hraje i posudek lékaře a hodnotící zdravotní způsobilost k výkonu práce. Při zařazování odsouzených do práce je hodnocen také aspekt společenské bezpečnosti (VS ČR, 2022). Trend zaměstnávání vězňů není pouze v České republice, ale lze jej pozorovat celosvětově. Programy zaměstnávání však nekladou důraz pouze na zaměstnání po dobu výkonu trestu, ale snaží se dále navazovat na život po výkonu trestu a uzavírat smlouvy o zaměstnání pro vybrané osoby po jejich propuštění (Gerard, a kol. 2012). Nové poznatky do českého vězeňství vnesla studie SARPO (2018). Ta se zabývá důkladnou charakteristikou a strukturou odsouzených a je vnímána jakožto prediktivní nástroj, který hodnotí rizika a kriminogenní potřeby vězněných osob. Na základě uvedených predikcí lze zpracovat penitenciární diagnózu, jejíž součástí je i individuální program zacházení. SARPO se primárně koncentruje na pravděpodobnost recidivy odsouzených osob, a to z několika úhlů. Vypočítává statistické riziko kriminálního chování a věnuje se také dynamickému riziku. Zaměřuje se na 48 rizikových faktorů v sedmi základních oblastech, mezi které se řadí zaměstnání, finance, bydlení, rodina, sociální kontakty, závislosti, vzdělání, výchova a osobnost a chování. Odhadnout lze rovněž riziko způsobení újmy a definici hypotetické oběti založené na analýze předcházející trestné činnosti v návaznosti na motivaci a sebehodnocení odsouzeného (VS ČR, 2021). Studie se opírá o výzkumný vzorek 27 800 osob ve výkonu trestu, u něhož bylo zpracováno komplexní hodnocení z let 2012 – 2017. Pro relevantní vypracování zprávy jsou nejdůležitější tři roky života dané osoby před výkonem trestu. Jak bylo zjištěno výzkumným týmem, 46,1 % zkoumaných osob nebylo schopno doložit svou pracovní smlouvu a prokázat tak svou pracovní historii, lze se tedy domnívat, že se tyto osoby pohybovaly na pokraji šedé ekonomiky, v případě, že nějakou práci zastávaly. 53,1 % nebylo zaměstnáno vůbec. Data o tom, že byly osoby ze zkoumaného vzorku zaměstnány, se pohybovala na 48,7 %. Plnohodnotně doložit své zaměstnání po dobu sledování bylo schopno doložit pouze 21 % účastníků studie, tedy 21 ze sta. Bez povšimnutí nelze ponechat fakt, že 26,4 % osob nebylo legálně zaměstnáno vůbec nikdy a v pozici dlouhodobě nezaměstnaných, tedy 6 a více měsíců bez práce, se ocitlo 44,7 % odsouzených osob. Ze studie je také patrné, že trestná činnost, plynoucí z faktoru zaměstnání je vyšší než třeba u faktoru bydlení (Hůrka a kol., 2018). Opozitem je situace z důvodu zaměstnání, kdy osoba nepáchá trestnou činnost (Tomášek a kol., 2017). I Institut pro kriminologii a sociální prevenci se vztahem mezi zaměstnáním a recidivou ve svých výzkumných projektech zabýval. V rámci projektu „Zaměstnání jako faktor desistence“, který se věnoval problematice zaměstnávání osob po výkonu trestu. Ke spolupráci na studii bylo osloveno 127 vězeňských sociálních pracovníků, z nichž se zapojilo 80 (63 %). Z oslovených 74 probačních středisek odeslalo dotazník 40 (50 %). Ke spolupráci bylo vyzváno i 227 sociálních kurátorů, návratnost dotazníků byla 57 % (126). Z kvantitativního pohledu, byla nejvyšší účast zaznamenána u kontaktních středisek Úřadu práce, ze 148 oslovených pracovišť se do projektu zapojilo 153 zaměstnanců, což znamená 100% účast (Raszková, a kol., 2019). Závěr uvedeného průzkumu uvádí, že 8 238 osob pravomocně odsouzených ve výkonu trestu pracovalo, a to v oblasti hospodářské činnosti, v interním provozu a výrobě, ale také mimo věznici. Vzhledem k tomu, že z pohledu vězeňského prostředí je jako zaměstnání považováno také vzdělávání a terapeutické programy a dobrovolné práce bez nároku na odměnu, pak lze i tyto aktivity považovat za práci. Průměrné využití fondu pracovní doby činí téměř tři čtvrtiny, přesně 73,26 %. Pokud se ale zaměříme na

klasickou pracovní zkušenost, tak jak je vnímána celospolečensky, dostáváme se pod číslo nižší než deset procent. Což znamená, že pouze necelá desetina odsouzených dostala příležitost pracovat v běžných podmínkách „bez mříží“, pro třetí subjekt a za relevantní finanční úplatu. Studie se zabývala i vzděláním odsouzených. Osoby, které jsou bez jakéhokoliv vzdělání je minimum, ale vzdělání základní a vyšší mělo v roce 2015 94 %. Úplným středoškolským vzděláním zakončeným maturitou či vyšším disponovalo pouze 11 % osob ve výkonu trestu, tedy opět minorita (VS ČR, 2019). Ovšem vzdělání je vnímáno pouze jako jeden ze tří štítů, opomíjet nelze ani rodinné prostředí a samozřejmě důležitý je také věk. Tyto tři komponenty není možno pojímat diferencovaně, ale naopak, je nezbytné vnímat je jako celek. Pohledem studie, většina hodnocených osob byla ve věkovém rozpětí 18 – 55 let, tedy ve vysoce produktivním věku (93 %) a z pohledu pracovní způsobilosti adekvátní. Data hovoří jasně, ale zůstává otázka, zdali jsou tyto osoby přístupné a ochotné zapojit se do plného legálního pracovního procesu a zdali jsou připraveny v rámci legalizace pracovního procesu rovněž přispívat do veřejného rozpočtu v podobě sociálního a zdravotního pojištění a odvodu daně z příjmu. Také v rozvojové Indii zkouší připravit vězňům kurzy a osvědčení v rámci rehabilitačních programů. Kromě pomoci se získáním řidičského průkazu pro těžká vozidla nabízí například počítačové kurzy, kurzy svařování nebo se vězni věnují výsadbě stromků. I zde je primárním cílem usnadnit těmto osobám hledání zaměstnání po výkonu trestu odnětí svobody a návrat do běžného života (Nadu, 2017). Přístup osob ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznicích ke vzdělávání je různý napříč jednotlivými teritorii. V některých zemích se například musí vězni na vzdělávacím procesu podílet vlastními zdroji. V Estonských věznicích je základní vzdělání a jazykové kurzy zdarma, ale vyšší vzdělání je již i ve vězení za poplatek, podobný systém je nastaven i ve Velké Británii či Dánsku. Zde si vzdělávací instituce samy určují výši poplatku. Významné pro věznice jsou vzdělávací programy v rámci Evropské unie. Díky těmto programům spolu mohou také věznice vzájemně spolupracovat, jak se tomu děje například v Maďarsku a Rumunsku, kde dochází k výměně zkušeností se vzdělávacími programy na bázi dotačních programů EU. Přesto, že je základní vzdělávání poskytováno v rámci věznic v EU zdarma, v deseti zemích EU se do procesu zapojí pouze polovina osob, které mají příležitost. Mezi tyto země se řadí i Česká republika, společně například s Bulharskem, Srbskem, Slovinskem.

Graf 1: Zdroje na vzdělávání ve věznicích v Evropě

Zdroj: Survey on Prison Education and Training in Europe, 2022

Výše nákladů na nezaměstnaného v ČR v porovnání s vybranými zeměmi EU

Nezaměstnanost se řadí mezi nejvýznamnější a nejčastěji sledované skutečné ukazatele stavu ekonomiky. Všeobecně lze obyvatelstvo produktivního věku dělit na tři skupiny. Na osoby, které práci mají, tedy zaměstnané, dále na osoby, které sice zaměstnání nemají, ale aktivně se snaží jej nalézt a přejít ke skupině zaměstnaných. Tyto dvě skupiny jsou chápány jako majoritní pracovní síla. Existuje však ještě třetí skupina, a tu tvoří osoby, které práci nemají, ale ani ji aktivně nehledají – jedná se tedy o osoby vyloučené mimo pracovní sílu a jsou chápány jako osoby ekonomicky neaktivní. Stát se snaží vytvářet takové podmínky, aby byla nezaměstnanost co nejnižší, a to zejména prostřednictvím aktivní politiky zaměstnanosti. Čímž je chápán zejména podíl nezaměstnaných vůči pracovní síle, čili podíl počtu nezaměstnaných ekonomicky aktivních obyvatel². Pokud je hodnocena efektivita aktivní ekonomiky, je potřeba klást důraz i na hypotetický ekonomický impakt ve smyslu jeho ekonomických aspektů, tedy produktivity a hospodárnosti. Z toho důvodu je potřeba kontinuálně vzájemně monitorovat vydávané prostředky na opatření a nástroje politiky zaměstnanosti s peněžními dopady, které jsou na společenské aspekty spojené s nezaměstnaností přímo navázány. Z toho důvodu je vhodné množstevně vyjadřovat impakt každé nezaměstnané osoby v návaznosti na veřejné finance. A to také z toho důvodu, že nezaměstnanost je navázána nejen na direktivní výplatu dávek v nezaměstnanosti, ale nese s sebou i negativní dopad na příjmovou stránku veřejných financí, a to zejména úbytku příjmů v oblasti daní a pojistného či v sociálně-ekonomických aspektech, a to hlavně ve snížení ochoty a možnosti nakupovat, což dále snižuje výběr dalších daní, např. DPH. Jedná se tedy o cyklický proces, který je vzájemně propojen ekonomicky i sociálně. Výčet celkových dopadů nezaměstnanosti není jednoduchý. Pokud by byla problematika pojmána z pohledu

² Oficiální míra nezaměstnanosti obvykle plně nepopisuje skutečnou nezaměstnanost. Tu zkreslují hlavně dvě skutečnosti. Oficiální míra nezapočítává zaměstnance, kteří pracují na zkrácený pracovní úvazek. Dále nereflektuje znechucené nezaměstnané (odražené pracovníky), kteří po neúspěších v hledání vhodného zaměstnání přestali aktivně shánět práci.

jednotlivce, pak je zcela jistě na místě kalkulace individuálního statusu, a to věku, vzdělání, zaměstnání, poslední příjem, průměrná doba nezaměstnanosti dané skupiny obyvatel, a to vše ve spojitosti s ekonomickou situací (stagnace vs. rozvoj). V České republice bylo proto aplikováno několik přístupů k dané problematice (MPSV, 2019). V roce 2016 byl Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky vypracován dokument, který se primárně zabýval odhadem nákladů veřejných rozpočtů, které jsou vynakládány na jednoho nezaměstnaného v zemi. Údaje, které z dané studie vzešly, byly využívány až do roku 2021 a udávají, že náklady na jednu nezaměstnanou osobu v České republice činí 207 000 ročně. Uvedená částka obsahuje přímé náklady státu a také výpadky veřejných financí ze segmentu nevybraných daní a odvodů (MPSV ČR, 2021). Lze odvodit, že ne všechny prodlevy a výdaje ve veřejných rozpočtech, které přímo souvisejí s nezaměstnaností je možno aplikovat v případě osob dlouhodobě nezaměstnaných (6 a více měsíců). Hlavně výdaje spojené s politikou zaměstnanosti nelze vkládat do přímé souvislosti s náklady vynakládanými na osoby dlouhodobě nezaměstnané. Osoby evidované déle než 12 měsíců zpravidla nepobírají podporu v nezaměstnanosti a rovněž výdaje na APZ nelze považovat za výdaje negativní (Krausová, 2021). Tématem výpočtu nákladů na nezaměstnanost se zabývá rovněž studie *Investment in Employment* (Gerard, a kol. 2012). Studie dochází k závěru, že ve vybraných zemích EU – Belgii, Německu, Francii, Španělsku, Švédsku a Velké Británii (již není členem EU, 2021) se pohybují v rozpětí od 18 008 EUR do 33 443 EUR ročně. Tyto částky tak mnohonásobně převyšují výdaje na nezaměstnaného v České republice, která v přepočtu na eura činí přibližně 8 000.

Závěr

Klíčové výsledky naznačují, že je možné najít paralelu mezi množstvím peněz, které země utratí za jednoho vězně ročně, a mírou recidivy, což ovšem nepotvrzuje, že míru recidivy lze snížit zvýšením množství zdrojů přidělených na zlepšení životů vězňů. Kromě toho by taková investice neměla mít pouze podobu vytvoření vhodného prostředí pro úspěšnou resocializaci - vězňům by mělo být poskytnuto vzdělání a pracovní příležitosti, které by jim následně pomohly při návratu do běžného života. Důležitý je kontinuální a strukturovaný přehled nad investicemi a náklady do dané oblasti. Velmi důležitý je cílený controlling, který se drží předem definovaných parametrů. V symbióze s celospolečenským fenoménem zavádění digitálních prvků do edukačního systému na všech jeho úrovních, je nutné neopomíjet v tomto ohledu ani oblast vzdělávání vězněných osob. Jedná se o důležitý podnět, protože většinová část vězeňské populace v České republice je v produktivním věku. Za předpokladu, že by náklady na jednoho vězně činily 1 000 Kč/den při počtu 20 000 vězňů, což je průměrná vězeňská populace v České republice posledních let (VS ČR), činily by náklady na pobyt vězněných osob 20 000 000 za každý den. Kalkulovat je nutné i s dalšími výdaji z veřejných rozpočtů po propuštění vězněných zpět na svobodu. Pokud bude zajištěna efektivní práce v oblasti resocializace po dobu výkonu trestu, dojde ke zvýšení jejich motivace a také uplatnitelnosti na trhu práce. Dojde tak k následné úhradě alespoň částečných nákladů těchto osob po jejich propuštění na svobodu. V potaz je potřeba brát nejen oblast vzdělávání, nutno je pracovat i s dalšími pilíři úspěšné implementace systému. Pracovat je zapotřebí s rodinou odsouzených, dále s jejich motivací ke vzdělání a v neposlední řadě je nutné zohlednit jejich věk. Což dokazuje také korelační analýza (Urbánková, Hřebík, 2013) souvislostí mezi vzděláním a

kriminalitou. Jedná se o celospolečenský a celosvětový dynamický problém, jehož finální verze doposud nalezena nebyla. Jak ale plyne z analýzy použitých materiálů v tomto článku, každá země, ať už v rámci USA, EU či samostatně, se snaží hledat efektivní řešení. Vrátime-li se zpět do České republiky, zjištění, že skutečný zájem opravdu si najít legální zaměstnání má pouze 30 % osob přicházejících z vězení. Tedy necelá třetina osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody má zájem o legální zaměstnání (Razsková a kol., 2019), což je alarmující. Logickým výpočtem by to znamenalo, že pokud je v České republice 19 830 vězňů (VS ČR, 2021), pouze 5 947 z nich má zájem se legálně zapojit do pracovního procesu po svém propuštění. Zbýlých 13 881 tedy bude nezaměstnaných. Náklady na jednoho nezaměstnaného v České republice činí 207 000 Kč/rok. Stát tak hypoteticky z veřejných financí uhradí náklady na tyto osoby ve výši 2 873 367 000 Kč/rok.

Literatura

EURO STATISTIC. [online]. [cit. 2021-05-05]. Path: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Prison_statistics

ČESKO. Zákon č. 40/2009 ze dne 8. ledna 2009 Trestní zákoník. In: Sbírka zákonů České republiky.

ČESKO. Zákon č. 169/1999 ze dne 30. června 1999 O výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: Sbírka zákonů České republiky.

ČESKO. Zákon č. 262/2006 ze dne 1. ledna 2007 Zákoník práce. In: Sbírka zákonů České republiky.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Statistická ročenka České republiky – 2022. Path: 29. SOUDNICTVÍ, KRIMINALITA, NEHODY | ČSÚ (czso.cz).

DRAHÝ, F., HŮRKA, J., PETRAS, M. SARPO: *charakteristiky odsouzených v českých věznicích: deskriptivní studie*. Praha. Vězeňská služba České republiky, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.

GERARD, M., VALSAMIS, D., VAN DER BEKEN, W. *Why invest in employment*. Brusel: European Federation of Services to Individuals, 2012.

JAHODA, R., GODAROVÁ, J. *Odhad nákladů veřejných rozpočtů vynakládaných na jednoho nezaměstnaného* [online]. VUPSV, Praha 2016. [cit. 10. ledna 2021]. Path: [www:http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_412.pdf](http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_412.pdf)

JUREČKA, Václav. *Makroekonomie*. 3. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2017. Expert (Grada). ISBN 978-80-271-0251-8.

KRAUSOVÁ, Dagmar. *Vliv vzdělání na trestnou činnost* [online]. 2020 [cit. 2021-02-01]. Path: <https://is.vsfs.cz/th/kn11v/>. Diplomová práce. Vysoká škola finanční a správní. Vedoucí práce Veronika Anna Polišenská.

KRAUSOVÁ, Dagmar. *Vzdělávání osob v oblasti ICT ve výkonu trestu odnětí svobody a jeho finanční aspekty v rámci politiky zaměstnanosti v České republice*. FORENZNÍ VĚDY, PRÁVO, KRIMINALISTIKA, Praha, Vysoká škola finanční a správní, a. s. 2021, 2533-4387. Od s. 197 - 210, 14 s.

KRAUSOVÁ, Dagmar. *Přístup dospělých osob pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody k ICT vzdělávání v českých věznicích a jeho využití po propuštění na svobodu s dopadem na veřejné finance*. BRUNA, Eduard a Jiří STRAUS (eds.). *Trestně právní*

a kriminalistické aspekty dokazování. Praha: VŠFS, 2022. ISBN 978-80-7408-239-9. Od s. 96 - 109, 14 s.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2017*. Č. j.: MPSV-2018/80062-401/1.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Odbor trhu práce a podpory výzkumu a vývoje. *Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2019*. Praha. 2020.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Odbor koncepcí a strategií trhu. *Strategický rámec politiky zaměstnanosti do roku 2030*. Praha. 2019.

NADU, T. *A job after prison*. [online]. [cit. 2021-05-03]. Path:

<https://search.proquest.com/docview/1944987598/citation/EC2B5FAD90E24840PQ/1?accountid=37662>.

RASZKOVÁ, T., PŘESLIČKOVÁ, H., ZHRÍVALOVÁ, P. *Zaměstnávání osob propuštěných z trestu odnětí svobody*. Práce a mzda. 2019.

SMITH, S., Valerie. *Exploring the potential of digital technology to reduce recidivism: A Deplhi study on the digitalization of prisons education* [online]. 2020 [cit. 2021-02-01]. Path: <https://search.proquest.com/docview/2425893209?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>. Diploma Thesis. Ashford University. Vedoucí práce Dana Shelton.

Statistická ročenka České republiky 2018 [online]. [cit. 2019-11-04]. Path: <https://www.czso.cz/csu/czso/29-soudnictvi-kriminalita-nehody>.

Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2019 [online]. [cit. 2021-01-10]. Path: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2020/05/Statistická-ročenka-Vězeňské-slужby-České-republiky-za-rok-2019.pdf>.

Steemit.com. [online]. [cit. 2021-05-05]. Path: <https://steemit.com/prison/@gaby-de-wilde/what-prisons-costs-per-inmate-in-different-countries>.

TOMÁŠEK, J. a kol. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017. ISBN 978-80-7338-166-0.

URBÁNKOVÁ, E., HŘEBÍK. F. *Korelační analýza - Vliv vzdělanostní úrovně na kriminalitu obyvatelstva*. Praha. 2013.

Vězeňská služba České republiky. *Koncepce vězeňství do roku* <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>

Emailové správy, emailové hlavičky a ich analýza

Email management, email headers and their analysis

JANA ZACHAR KUCHTOVÁ¹, PAVOL HORVÁT²

Abstrakt

Príspevok rozoberá problematiku elektronickej komunikácie, konkrétne prostredníctvom emailov. V súčasnosti ide o rozšírenú formu komunikácie, ktorá je zneužívaná na páchanie rôznych foriem kriminality. Vzhľadom na to, je cieľom príspevku poukázať na vybrané riziká, ktoré súvisia s používaním elektronickej pošty a zároveň popísať postup pri zaist'ovaní emailov za účelom ich správneho uchovania pre ďalšie skúmanie.

Kľúčové slová

email, elektronická pošta, elektronické zaist'ovanie, hlavička emailu, IP adresa

Abstract

The article discusses the issue of electronic communication, specifically through emails. Currently, it is a form of communication that is abused to commit various forms of crime. In view of this, the aim of the paper is to point out selected risks related to the use of electronic mail and at the same time to describe the procedure for securing emails in order to learn them correctly for further investigation.

Key words

Email, Electronic Security, Email Header, IP Address

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-14>

¹ npor. JUDr. Jana Zachar Kuchtová, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra Informatiky a manažmentu

² mjr. JUDr. Pavol Horvát, odbor počítačovej kriminality, Národná centrála osobitných druhov kriminality Prezídia Policajného zboru

Úvod

Emailová komunikácia sa stáva vecou v zmysle § 130 ods. 2 Tr. zák. (vrátane všetkých súborov ktoré prenášala), až keď sa uloží do mobilného telefónu, počítača alebo iného zariadenia.³ Jednou z výziev je zhromažďovanie a vytváranie emailových dôkazov tak, aby boli vhodné na použitie v trestných alebo občianskych súdnych sporoch. Preto je veľmi dôležité, aby sa emailové dôkazy zhromažďovali a archivovali zákonným, opakovateľným a obhájitelným spôsobom. Potreba správneho zaist'ovania emailov sa stáva kvôli množstvu nebezpečných emailových správ nevyhnutnou súčasťou nie len práce kompetentných orgánov ale aj samotných používateľov.

Dôvody zaist'ovania emailov

Komunikácia v digitálnom priestore je dnes už bežnou súčasťou života. Okrem okamžitej výmeny informácií ponúka možnosť zdieľania akéhokoľvek obsahu. Jedným zo spôsobov je využívanie emailov alebo webmailov. Rozdiel spočíva v tom, odkiaľ sa k emailu pristupuje. V prípade webmailu sa pristupuje prostredníctvom webového prehliadača, nie prostredníctvom aplikácie emailového klienta. Aj napriek pozitívnemu prínosu elektronickej komunikácie tá so sebou prináša aj mnoho hrozieb a rizík⁴. Môže ísť napríklad o šírenie malware prostredníctvom prílohy alebo linku, medzi ktorý patrí ransomware, vírusy, spamy, sociálne inžinierstvo, phishing a iné. Pre zákonodarcu znamená enormná dynamika činnosti v online priestore náročnú výzvu.⁵

Malware je pojem zahrňujúci akýkoľvek škodlivý program, ktorý bol použitý za účelom hacknutia, narušenia alebo poškodenia zariadenia. Patria sem ransomware, vírusy, trojské kone, cryptojacking, rootkity, spamy, červy, adware, spyware.

Ransomware je typ malvéru, ktorý zabraňuje používateľom v prístupe k ich systémovým alebo osobným súborom. Na opätovné získanie prístupu vyžaduje útočník zaplatenie výkupného, aby mohli používatelia znova získať prístup. Ide o inú formu škodlivého softvéru ako je vírus. V súčasnosti je rozšírený spôsob požadovania výkupného prostredníctvom kryptomeny.

Vírus je program alebo kód, ktorý sa šíri v zariadení bez toho aby o tom používatelia vedeli. Existuje viacero typov vírusov, napríklad:

³ Burda, E. a kol.: *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel. 1. Vydanie. Praha: C.H.Beck, 2010, s. 957 a nasl.*

⁴ Bližšie pozri: Ivančík, R. 2022. *Dezinformácie ako hybridná hrozba*. In *Dezinformácie a právo (úlohy a postavenie bezpečnostných zložiek) : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 54-65; Ivančík, R. 2022. *Falošné správy – hrozba pre súčasnú spoločnosť*. In *Bezpečnosť elektronickej komunikácie : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2022, s. 86-97.

⁵ Hajdúková, T. 2022. *Zneužívanie elektronických služieb na sexuálne zneužívanie detí*. In *Bezpečnosť elektronickej komunikácie : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2022, s. 71-85.

Makrovírus je typ vírusu, ktorý je zabudovaný v softvérových aplikáciách, najčastejšie textových alebo tabuľkových procesoroch.

Polymorfné a metamorfné vírusy pri každej svojej kópii alebo po infikovaní sa do nového zariadenia zmenia svoj zdrojový kód. Polymorfný vírus sa šíruje sám prostredníctvom variabilného šifrovacieho kľúča, metamorfný vírus prepisuje svoj kód sám, bez použitia šifrovacieho kľúča.

Okrem vyššie uvedeného, vzniká potreba zaistovania emailov aj v prípadoch, kedy dochádza k spáchaní niektorých trestných činov podľa Trestného zákona č. 300/2005 Z.z., napríklad vyhrážaniu, obťažovaniu, šíreniu poplašných správ alebo vydieraníu.

Nebezpečné vyhrážanie § 360

„Kto sa inému vyhráža smrťou, ťažkou ujmom na zdraví alebo inou ťažkou ujmom takým spôsobom, že to môže vzbudiť dôvodnú obavu.“

Nebezpečné elektronické obťažovanie § 360b

„Kto úmyselne prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby, počítačového systému alebo počítačovej siete podstatným spôsobom zhorší kvalitu života iného tým, že ho dlhodobo ponižuje, zastrahuje, neoprávnene koná v jeho mene alebo dlhodobo inak obťažuje.“

Šírenie poplašnej správy § 361

„Kto úmyselne spôsobí nebezpečenstvo vážneho znepokojenia aspoň časti obyvateľstva nejakého miesta tým, že rozširuje poplašnú správu, ktorá je nepravdivá, alebo sa dopustí iného obdobného konania spôsobilého vyvolať také nebezpečenstvo.“⁶

Vydieranie § 189

„Kto iného násilím, hrozbou násillia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel.“⁷

Emailové správy

Elektronická pošta je založená na princípe využívania elektronických schránok. Po tom, čo dôjde k odoslaniu emailu je správa smerovaná zo servera na server, to znamená na emailový server príjemcu. Správa je odoslaná na poštový server, ktorý má za úlohu prenášať emaily Mail Transport Agent (ďalej len „MTA“) do MTA príjemcu. Komunikácia medzi MTA prebieha pomocou protokolu SMTP, ktoré sa volajú servery SMTP⁸. MTA príjemcu potom doručí email na server prichádzajúcej pošty Mail Delivery Agent (ďalej len „MDA“), ktorý ukladá email,

⁶ Trestný zákon č. 300/2005 Z.z., §360 - §361

⁷ Trestný zákon č. 300/2005 Z.z. §189

⁸ Niekedy nazývané aj ako servery odchádzajúcej pošty.

zatiaľ čo čaká, kým ho používateľ prijme. Na získavanie emailov na MDA sa používajú dva hlavné protokoly:

Post Office Protocol (ďalej len „POP3“), starší z týchto dvoch protokolov, ktorý sa používa na získavanie emailov⁹ a Internet Message Access Protocol (ďalej len „IMAP“), ktorý koordinuje stav emailov ako prečítané, odstránené alebo presunuté vo viacerých emailových klientoch. S protokolom IMAP sa kópia každej správy ukladá na server, takže je možné dokončiť úlohu synchronizácie.

MTA fungujú ako pošta, konkrétne triediaca oblasť a poštový doručovateľ, ktorá sa stará o prepravu správ, zatiaľ čo MDA fungujú ako poštové schránky, v ktorých sa uchovávali správy. MDA je chránený užívateľským menom (loginom) a heslom. Z uvedeného vyplýva, že nato aby bol príjemcovi doručený email nemusí byť nijak spojený s odosielateľom.

Preberanie pošty sa vykonáva pomocou softvérového programu nazývaného Mail User Agent (ďalej len „MUA“). Ako je uvedené v časti Dôvody zaist'ovania emailov, v prípade, že je MUA nainštalovaný v systéme používateľa, nazýva sa emailový klient (napríklad Microsoft Outlook). Ak ide o webové rozhranie používané na interakciu so serverom prichádzajúcej pošty, nazýva sa webmail.¹⁰

Otvorené relé

V predvolenom nastavení nie je potrebné autentifikovať sa na odoslanie emailu, takže je veľmi jednoduché sfaľšovať svoju adresu. Otvorené relé nerobia nič na to, aby identifikovali pôvodného odosielateľa emailových správ, čím sa stávajú veľmi zraniteľnými voči spoofingu adries¹¹, čo je technika, ktorá mení hlavičky emailov tak, aby vyzerali, akoby pochádzali z iného zdroja, než je ten skutočný. Hoci takto bol email pôvodne nastavený, tento typ systému často zneužívajú spameri.¹² Keďže otvorený prenos je známy ako otvorený prenosový server, resp. nezabezpečený prenos, takmer všetci poskytovatelia internetových služieb blokujú svoje SMTP servery, aby ich mohli používať iba ich predplatitelia, ktorých IP adresa patrí do domény ISP.

Mnohí poskytovatelia internetových služieb vedú zoznam otvorených prenosov, aby zabránili predplatiteľom prijímať správy z takýchto serverov a tie končili automaticky v spame.¹³

⁹ V niektorých prípadoch sa používa na ponechanie ich kópie na serveri.

¹⁰ ElenaKM. How email works: step-by-step, diagram. [online] [cit.15.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ccm.net/apps-sites/email/9999-how-email-works-mta-mda-mua/>

¹¹ Typ útoku, pri ktorom osoba alebo program maskuje svoju totožnosť a tvári sa ako druhá osoba.

¹² Open Relay. [online] [cit.15.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.techopedia.com/definition/1699/open-relay>

¹³ ElenaKM. How email works: step-by-step, diagram. [online] [cit.15.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ccm.net/apps-sites/email/9999-how-email-works-mta-mda-mua/>

Formát emailovej správy

Všetky internetové správy pozostávajú z obálky, určitého počtu hlavičkových súborov, prázdneho riadku a z tela správy. To je definované v protokolovom štandarde RFC 5322.

Telo správy

Každá správa obsahuje hlavičku. Pole sa skladá z názvu pola a hodnoty pola oddelených dvojbodkou. Pole môže obsahovať iba znaky American Standard Code for Information Interchange (ďalej len „ASCII“) znakovkej sady. Obsahuje latinskú abecedu, číslice, netlačiteľné znaky, iné špeciálne znaky a riadiace kódy slúžiace k riadeniu dátového prenosu. Multipurpose Internet Mail Extensions (ďalej len „MIME“) je rozšírenie internetového emailu, ktoré bolo vyvinuté ako štandard na identifikáciu správy tela emailu. Používa sa pre iné znaky ako ASCII.

Email bol pôvodne navrhnutý pre 7-bitové ASCII. Aby sa toto obmedzenie obišlo, zaviedlo sa rozšírenie v podobe štandardu MIME (Multipurpose Internet Mail Extensions). MIME definuje mechanizmy prenosu aj iných informácií ako sú texty v iných jazykoch než anglickom (podpora iného než ASCII kódovania) a 8-bitový binárny obsah ako sú zvukové, obrazové alebo video súbory.¹⁴

Hlavička správy

Hlavička emailu je útržok kódu v HTML formáte, ktorý obsahuje informácie o odosielateľovi, príjemcovi, ceste emailu do doručenej pošty a ďalšie detaily podľa emailového klienta.

Každá správa obsahuje jednu hlavičku, ktorá je rozdelená na polia. Každý riadok hlavičky, ktorý začína viditeľným znakom, značí samostatné pole. Pokiaľ je pole dlhšie ako jeden riadok, na začiatok nového riadka je vložená medzera alebo tabulátor. Pole sa skladá z názvu pola a hodnoty pola oddelených dvojbodkou. Pole môže obsahovať iba ASCII znaky (pre ne-ASCII znaky sa používa rozšírenie MIME).¹⁵

Hlavička obsahuje informácie o prenose – adresa odosielateľa, adresa príjemcu, čas doručenia, názov emailového servera, IP adresa emailového servera a iné. Za účelom analýzy hlavičky je preto nevyhnutné zálohovať správu z emailovej schránky príjemcu. Korektne zálohovaná správa tak obsahuje informácie o prenose z adresy A (typicky páchatel') na adresu B (typicky poškodený).¹⁶

¹⁴ AWATI, R. MIME (Multipurpose Internet Mail Extensions). [online] [cit.18.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/MIME-Multi-Purpose-Internet-Mail-Extensions>

¹⁵ Zálohovanie emailových správ z webmailových služieb. Dostupné na: <https://info.minv.sk/pz/ppz-ncodk/ppz-ncodk-opk/Metodiky/Forms/AllItems.aspx>

¹⁶ Zálohovanie emailových správ z webmailových služieb. Dostupné na: <https://info.minv.sk/pz/ppz-ncodk/ppz-ncodk-opk/Metodiky/Forms/AllItems.aspx>

Ukladanie správ

Ukladanie emailových správ sa do lokálnej schránky realizuje prostredníctvom MDA. Najbežnejšie sú tieto formáty ukladania správ:

MBOX – ukladá všetky správy do jedného súboru,

Maildir – je väčšia adresárová štruktúra, v ktorej je každá správa uložená v samostatnom súbore.

Základný rozdiel spočíva v tom, že MBOX umiestňuje všetky správy do rovnakého súboru na serveri, zatiaľ čo Maildir ukladá správy do jednotlivých súborov s jedinečnými názvami.

MBOX¹⁷ vyjadruje súvisiace formáty súborov, ktoré sa používajú na ukladanie zbierok správ elektronickej pošty. Ukladané sú pritom všetky správy z priečinka. Z toho dôvodu vznikne databázový súbor, do ktorého sa nové správy ukladajú na koniec súboru. Správy oddeľuje čiara a ukončené sú prázdny riadok. Pred prvou správou sa bude nachádzať oddeľovací riadok, každá ďalšia správa bude začínať dvomi sekvenciami konca riadku, kde jedna bude na konci samotnej správy a druhá na označenie konca správy v rámci toku databázového súboru MBOX. Novú správu symbolizuje oddeľovací riadok a za koniec databázového súboru sa považuje, keď sa už v databázovom súbore MBOX nenachádzajú žiadne ďalšie údaje správy a ani oddeľovacie riadky.

Formát správy:

- začína riadkom „Od“¹⁸, čo znamená akýkoľvek riadok v správe alebo hlavičke, ktorý začína piatimi znakmi „F“, „r“, „o“, „m“ a medzerou.
- Odosielateľ¹⁹ (napr. jozef@gmail.com) je jedno slovo bez medzier alebo tabulátorov.
- Dátum²⁰ obsahuje 24 znakov v štandardnom formáte a označuje dátum doručenia správy.
- Riadok „viac informácií“²¹ je voliteľný, môže obsahovať ľubovoľné informácie.

Za riadkom „Od“ nasleduje správa vo formáte RFC 5322, pričom posledný riadok je prázdny, bez medzier a tabulátorov.

Varianty MBOX:

- MBOXO,
- MBOXRD,
- MBOXCL a
- MBOXCL2.

¹⁷ Niekedy známy ako formát Berkeley.

¹⁸ V preklade „from“.

¹⁹ V preklade „sender“.

²⁰ V preklade „date“.

²¹ V preklade „moreinfo“

Tieto verzie sa od seba odlišujú najmä zmenami v riadku „Od“ a použitím poľa „Dĺžka obsahu:“ v hlavičke správy. Ak sú v správe prítomné prílohy, súbory MBOX ich obsahujú v pôvodnom formáte MIME.²²

Formát Maildir funguje na princípe, že každý priečinok poštovej schránky je adresár a každá správa súbor. Vďaka tomu je možné jednotlivé emaily upravovať, odstraňovať a pridávať bez toho, aby bola ovplyvnená poštová schránka alebo iné emaily. Maildir má index pre každý priečinok, ktorý umožňuje kontrolovať duplikáty, časy expirácie a fulltextové vyhľadávanie. Vzhľadom na štruktúru formátu Maildir je možný rýchlejší prístup k emailom, čo je významné pri forenznej analýze dátového súboru a pri odhaľovaní novej počítačovej kriminality.²³

Elektronické zaistenie

Z praxe vyplýva, že poškodení, ktorí chcú nahlásiť podozrenie zo spáchania trestného činu prostredníctvom emailovej správy, nedokážu správnym spôsobom poskytnúť potrebné dáta kompetentným orgánom pre ďalšie vyšetrovanie.²⁴ Problém spočíva najmä v tom, že ak poškodený prepošle email, ten stráca pôvodnú hlavičku. Takáto preposlaná správa bude v hlavičke emailu obsahovať dáta poškodeného a obsah pôvodnej správy od potenciálneho páchatela. Preto je dôležité aby poškodený, resp. osoba zaistujúca email, pracovala s hlavičkou podozrivého emailu. Medzi najpopulárnejších emailových klientov patrí v súčasnosti Apple, Gmail a Outlook.²⁵

Zobrazenie hlavičky emailu vybraných emailových klientov

Apple

V aplikácii Mail na stránke iCloud.com je po prihlásení sa do emailov potrebný výber správy.

Kliknutím na tlačidlo sa zobrazí možnosť zobrazenia všetkých hlavičiek.

Gmail

Po prihlásení sa do Gmailu a zobrazení zvoleného emailu je potrebné kliknúť na tlačidlo a zvoliť možnosť „Zobraziť pôvodnú správu“.

²² MBOX Email Format. [online] [cit.19.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000383.shtml>

²³ Maildir File Format. [online] [cit.19.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.systoolsgroup.com/maildir/>

²⁴ Bacigál, I., Hajdúková, T., Hlavička, L 2016. Bezpečnosť elektronickej komunikácie a ochrana dát, Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2016, 175 s.

²⁵ Email Client Market Share in June 2022. [online] [cit.20.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.litmus.com/blog/email-client-market-share-june-2022/>

Outlook

Po prihlásení sa do Outlooku a otvorení zvoleného emailu je potrebné kliknúť na tlačidlo . Z ponuky je potrebné vybrať možnosť „Zobraziť“, v ktorej sa nachádza „Zobraziť podrobnosti o správe“.

Kopírovanie a exportovanie hlavičky emailu

Potom, čo je hlavička emailu zobrazená, je možné ju skopírovať označením myšou a klávesovej skratky Ctrl + C, prípadne kliknutím pravým tlačidlom myši a zvolením možnosti kopírovať. Najjednoduchší spôsob je skopírovanú hlavičku vložiť do nástroja na spracovanie textu s názvom „Poznámkový blok“. Po jeho otvorení je potrebná klávesová skratka Ctrl + V alebo kliknutie pravým tlačidlom myši a zvolením možnosti prilepiť. Pokiaľ je text zobrazovaný len v jednom riadku, na karte Zobraziť je možnosť zvoliť Zalomenie textu.

Takto vložený textový dokument je následne potrebné uložiť do zariadenia s príponou *.txt a ten je následne možné poslať ako prílohu emailu alebo ho uložiť na prenosné úložisko a odovzdať na ďalšie skúmanie.

Príklad analýzy hlavičky podvodného emailu

Do emailového klienta Outlook bola doručená správa s nasledujúcim obsahom:

Obrázok 1: Príklad podvodného emailu

Od slečny Rose Richard.

Od slečny Rose Richard.
Abidjan, Pobrežie Slonoviny.

V dôvere sa musím predstaviť, som slečna Rose Richard, 22 rokov, som jedinou dcérou zosnulého pána a pani Wilfred Richard. Kontaktoval som vás po niekoľkých dňoch mojej modlitby za čestného a zodpovedného človeka, ktorý sa dobre postará o mňa a moje dedičstvo, ktoré som legálne zdedil po svojom zosnulom otcovi tu v mojej krajine, prosím, preboha, nevnímajte moju poštu ako rozpaky, pretože sa predtým nepoznáme.

Chcel by som vás požiadať o pomoc v mojom úsilí o zabezpečenie prevodu mojich zdedených peňazí na investičné podniky podľa vašej starostlivosti a smernice, zatiaľ čo tam budem pokračovať vo vzdelávaní vo vašej krajine. Zdedil som tu v mojom mene štyri milióny, päťstotisíc dolárov (4 500 000,00 dolárov) s jednou z hlavných bánk v mojej krajine a budem potrebovať vašu pomoc pri prijímaní prevodu môjho dedičského fondu na váš miestny účet na investičné účely, pretože je mojim želaním prísť do vašej krajiny, aby som pokračoval v mojom vzdelávaní, zatiaľ čo sa budete starať o investovanie peňazí.

Prosím, som sirota a potrebujem vašu pomoc pri prevode môjho dedičského fondu do vašej krajiny a tiež vašu pomoc pri zabezpečení peknej školy pre mňa vo vašej krajine, kde budem pokračovať vo vzdelávaní. Prosím, oslobodte svoje srdce a pomôžte mi, všetko je legálne, pretože mám v sebe certifikáty týkajúce sa vkladu.

Ďakujem a prajem vám dobrý deň.
Dúfam, že sa vám ozvete.
Váš úprimný.
Slečna Rose Richard.

Po kliknutí na a zvolení možnosti Zobrazit' – Zobrazit' podrobnosti o správe sa zobrazí hlavička tohto emailu.

Po skopírovaní hlavičky tohto emailu do Poznámkového bloku je možné textový súbor odoslať kompetentným orgánom na skúmanie v podobe *.txt.

Obrázok 2: Hlavička podvodného emailu

Podrobnosti o správe

Received: from PAXPR07MB7776.eurprd07.prod.outlook.com (::1) by V11PR07MB5213.eurprd07.prod.outlook.com with HTTPS; Thu, 3 Nov 2022 15:28:26 +0000
Received: from FR0P281CA0050.DEUP281.PROD.OUTLOOK.COM (2603:10a6:d10:48::13) by PAXPR07MB7776.eurprd07.prod.outlook.com (2603:10a6:102:133::6) with Microsoft SMTP Server (version=TLS1_2, cipher=TLS_ECDHE_RSA_WITH_AES_256_GCM_SHA384) id 15.20.5791.22; Thu, 3 Nov 2022 15:28:25 +0000
Received: from VE1EUR02FT047.eop-EUR02.prod.protection.outlook.com (2603:10a6:d10:48:cafe::a8) by FR0P281CA0050.outlook.office365.com (2603:10a6:d10:48::13) with Microsoft SMTP Server (version=TLS1_2, cipher=TLS_ECDHE_RSA_WITH_AES_256_GCM_SHA384) id 15.20.5791.22 via Frontend Transport; Thu, 3 Nov 2022 15:28:24 +0000
Authentication-Results: spf=pass (sender IP is 209.85.216.52) smtp.mailfrom=gmail.com; dkim=pass (signature was verified) header.d=gmail.com; dmarc=pass action=none header.from=gmail.com; compauth=pass reason=100
Received-SPF: Pass (protection.outlook.com: domain of gmail.com designates 209.85.216.52 as permitted sender) receiver=protection.outlook.com; client-ip=209.85.216.52; helo=mail-pj1-f52.google.com; pr=C
Received: from mail-pj1-f52.google.com (209.85.216.52) by VE1EUR02FT047.eop-protection.outlook.com (10.152.37.237) with A&M; Thu, 3 Nov 2022 15:28:24 +0000

Zavrieť

Zdroj: www.outlook.com

Skúmanie hlavičky podvodného emailu

Prvým krokom k analýze hlavičky emailu je poznanie podstatných náležitostí. Podstatná je identifikácia odosielateľa a príjemcu. Na analýzu emailovej hlavičky je možné využiť rôzne automatické nástroje, tzv. OSINT nástroje. V tomto prípade bol použitý Google Admin Toolbox Messageheader²⁶ a Gaijin²⁷.

Ďalšie nástroje na overovanie IP adresy alebo hlavičky emailu:

<https://www.ip2location.com/free/email-tracer>

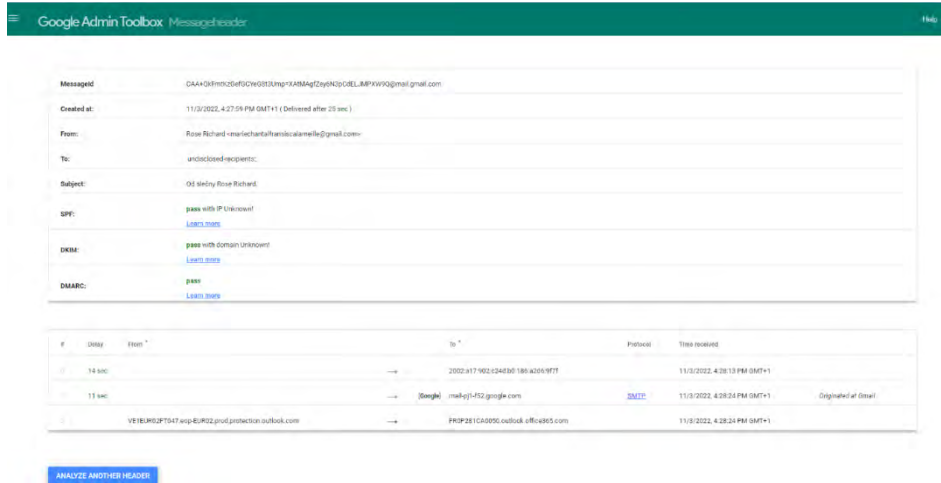
<https://mha.azurewebsites.net/>

<https://gaijin.at/en/tools/email-header-analyze>

²⁶ Dostupné na <https://toolbox.googleapps.com/apps/messageheader/analyzeheader>

²⁷ Dostupné na <https://gaijin.at/en/tools/email-header-analyze>

Obrázok 3: Online nástroj na analýzu hlavičky emailu

Zdroj: <https://toolbox.googleapps.com/apps/messageheader/analyzeheader>

Z uvedeného je možné zistiť:

Tabuľka 1: Základné údaje z emailovej hlavičky

Názov súboru	hlavička.txt
Odosielateľ [From]	Rose Richard <mariechantalfransiscalamaille@gmail.com>
Príjemca [To]	undisclosed-recipients ²⁸
Kópia [CC]	jana.kuchtova@akademiapz.sk
Dátum odoslania správy [Date]	Thu, 3 Nov 2022 15:27:59 +0000
Predmet správy [Subject]	Od slečny Rose Richard.
Identifikátor správy [Message-ID]	<CAA+QkFmtKzGefGCYeG8t3Ump=XAtMAGfZey6N3pCdELJMPXW9Q@mail.gmail.com>
Adresa pre vrátenie nedoručiteľného emailu [Return-Path]	mariechantalfransiscalamaille@gmail.com
Reply-To:	roserichardd@outlook.com
Emailový server odosielateľa [Received: by]	mail-pj1-f52.google.com
IP adresa odosielateľa	209.85.216.52 (Google LLC)

Zdroj: vlastné spracovanie

²⁸ An undisclosed recipient is an email recipient whose email address is only visible to the sender of the email. In other words, no other recipients - primary or copied (CC or BCC) - will be able to see another recipient's details.

Analýzou emailovej hlavičky bolo zistené, že IP adresa 209.85.216.52 (<https://www.ipalyzer.com/209.85.216.52>), ktorá sa nachádza v hlavičke emailovej správy je v správe spoločnosti Google LLC.

Obrázok 4: Informácie k IP adrese

Info		Owner	
IP:	209.85.216.52	Name:	Google LLC
RDNS:	mail-pj1-f52.google.com	Address:	1600 Amphitheatre Parkway 94043 Mountain View US
ASN:	AS15169	Phone:	Unknown
CIDR:	209.85.128.0/17	Email:	Unknown
NetName:	GOOGLE		

Zdroj: <https://www.opalyzer.com>

Od spoločnosti Google LLC, so sídlom na adrese Google LLC, 1600 Amphitheatre Parkway, Mountain View, CA, 94043, USA, je v trestnom konaní možné žiadať, cestou medzinárodnej právnej pomoci, informácie k emailovému kontu „Rose Richard <mariechantalfransiscalamaille@gmail.com>” a k emailovej správe s nasledovným Message ID:

<CAA+QkFmtKzGefGCYeG8t3Ump=XAtMAgfZey6N3pCdELJMPXW9Q@mail.gmail.com>

Požadované informácie:

- basic subscriber information – základné registračné údaje (meno a priezvisko, registračná IP adresa, email, telefónne číslo a pod.),
- recovery email,
- recovery SMS,
- IP logy,
- logy prihlásení,
- aké účty sú prepojené s príslušným emailovým kontom, tel. číslom, IP adresou,
- iné údaje, ktorými disponujú k danému používateľskému kontu.

Záver

V zmysle uvedeného v úvode tohto príspevku, je v súčasnej dobe komunikácia prostredníctvom internetu považovaná za bežnú súčasť života. Elektronická komunikácia na jednej strane uľahčuje získavanie, výmenu, zber a ukladanie informácií, ale na strane druhej prináša riziká, ktorým nevenujú používatelia vždy dostatočnú pozornosť. To sa v prípade emailovej

komunikácie, súkromnej alebo profesionálnej, odráža v množstve pokusov o spam, vydieranie, šírenie škodlivých vírusov a mnoho iného. Preto je nevyhnutné, aby v prípade, ak dôjde k podozreniu, že v rámci emailovej komunikácie došlo k nezákonnému konaniu, je dôležitým faktorom ďalší postup používateľa a následne kompetentného orgánu. Vzhľadom na formát každej emailovej správy je možné určité údaje získavať z otvorených, t.j. OSINT zdrojov. Aj napriek tomu je však odhalenie identity odosielateľa podozrivého emailu na kompetentných orgánoch, čo znamená, že pre bežného používateľa je zásadné správne zaistenie podozrivého emailu, ktoré sa realizuje prostredníctvom zobrazenia, následného uloženia a distribúcie hlavičky emailu kompetentným orgánom. Správne realizovaný postup prispieva k zefektívneniu vyšetrenia skutku, aj keď stále ide o vysoko latentnú trestnú činnosť.

Literatúra

AWATI, R. MIME (Multipurpose Internet Mail Extensions). [online] [cit.18.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/MIME-Multi-Purpose-Internet-Mail-Extensions>

Bacigál, I., Hajdúková, T., Hlavička, L. 2016. Bezpečnosť elektronickej komunikácie a ochrana dát, Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2016, 175 s. ISBN 978-80-8054-690-8.

Burda, E. a kol. Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel. 1. Vydanie. Praha: C.H.Beck, 2010, s. 957 a nasl.

Elena KM. How email works: step-by-step, diagram. [online] [cit.15.11.2022]. Dostupné na internete: <https://ccm.net/apps-sites/email/9999-how-email-works-mta-mda-mua/>

Email Client Market Share in June 2022. [online] [cit.20.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.litmus.com/blog/email-client-market-share-june-2022/>

Hajdúková, T. 2022. Zneužívanie elektronických služieb na sexuálne zneužívanie detí. In Bezpečnosť elektronickej komunikácie : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2022, s. 71-85. ISBN 978-80-8054-965-7.

IVANČÍK, R. 2022. Dezinformácie ako hybridná hrozba. In *Dezinformácie a právo (úlohy a postavenie bezpečnostných zložiek) : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 54-65. ISBN 978-80-8054-965-7.

IVANČÍK, R. 2022. Falošné správy – hrozba pre súčasnú spoločnosť. In *Bezpečnosť elektronickej komunikácie : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2022, s. 86-97. ISBN 978-80-8054-968-8.

Maildir File Format. [online] [cit.19.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.systoolsgroup.com/maildir/>

MBOX Email Format. [online] [cit.19.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000383.shtml>

Open Relay. [online] [cit.15.11.2022]. Dostupné na internete: <https://www.techopedia.com/definition/1699/open-relay>

Trestný zákon č. 300/ 2005 Z.z.

Adermatoglyfia: forenzné aspekty asociované so stavom chýbajúceho papilárneho terénu

Adermatoglyphia: forensic aspects associated with the condition of absent papillary terrain

SOŇA MASNICOVÁ¹, MAGDALÉNA KRAJNÍKOVÁ²

Abstrakt

Článok sa zaoberá stavom spojeným s neprítomnosťou papilárneho terénu na bruškách prstov, dlaniach a chodidlách, nazývaným adermatoglyfia. Adermatoglyfia môže byť vrodená alebo získaná. Vrodená adermatoglyfia je spôsobená mutáciami v géne SMARCAD1. Získaná adermatoglyfia sa vyskytuje častejšie ako vrodená a mnohé z prípadov sa prejavajú ako dôsledok chemoterapie. Článok sa zaoberá problémami spojenými s adermatoglyfiou, pričom poukazuje na forenzné dôsledky a problémy s daktyloskopickou identifikáciou jedincov postihnutých týmto stavom.

Kľúčové slová

Odtlačky prstov, papilárny terén, adermatoglyfia, daktyloskopická identifikácia

Abstract

The article deals with a condition associated with the absence of papillary terrain on the fingers, palms and soles, called adermatoglyphia. Adermatoglyphia can be congenital or acquired. Congenital adermatoglyphia is caused by mutations in the SMARCAD1 gene. Acquired adermatoglyphia occurs more often than congenital, and many of the cases appear as a result of chemotherapy. The article deals with the problems associated with adermatoglyphia, while also pointing out the forensic consequences and problems with dactyloscopic identification of individuals affected by this condition.

Key words

Fingerprints, papillary terrain, adermatoglyphia, dactyloscopic identification

¹ Doc. RNDr. Soňa Masnicová, PhD., docent na Katedre kriminalistiky a forenzných vied, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

² JUDr. Magdaléna Krajníková, PhD., odborný asistent na Katedre kriminalistiky a forenzných vied, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Úvod

Odtlačky prstov sa úspešne používajú na identifikačné účely už viac ako storočie. Každý človek má jedinečne vytvorený papilárny terén, ktorý sa vytvára už počas embryonálneho vývinu a vekom sa nemení. Daktyloskopická identifikácia predstavuje primárny zdroj identifikácie z hľadiska imigračnej kontroly pri prechode hraníc, identifikácie osôb na základe daktyloskopických stôp pri vyšetrovaní trestných činov a identifikácie mŕtvol, či už jednotlivo alebo v súvislosti s hromadnými úmrtiami. V súčasnom svete sa odtlačky prstov ako biometrický znak používajú tiež v rôznych vládnych a súkromných organizáciách, na pracoviskách v prístupe do kancelárií, vo vojenských zariadeniach, pri prevádzkovaní bankových účtov, v prístupe k počítačom a mobilným telefónom atď. V niektorých prípadoch daktyloskopickú identifikáciu môže skomplikovať, či znemožniť stav nazývaný adermatoglyfia.

Pojmom adermatoglyfia označujeme neprítomnosť epidermálnych hrebeňov na dlaniach, chodidlách a bruškách prstov rúk a nôh. Keďže vzory týchto hrebeňov tvoria jedinečné odtlačky prstov každého človeka, ľudí s týmto ochorením nie je možné identifikovať na základe odtlačkov prstov. Adermatoglyfia je nazývaná aj „chorobou imigračného zdržania“, pretože jednotlivci postihnutí týmto ochorením mali problémy so vstupom do krajín, ktoré vyžadovali identifikáciu pomocou odtlačkov prstov.^{3,4}

V niektorých prípadoch sa adermatoglyfia môže vyskytnúť bez akýchkoľvek ďalších znakov alebo klinických symptómov; môže však súvisieť s inými kožnými abnormalitami vrátane malých bielych hrbolčiekov na tvári, pľuzgierov na koži a/alebo zníženého počtu potných žliaz na dlaniach a chodidlách. Adermatoglyfia je tiež asociovaná so zriedkavými syndrómami, ktoré súborne nazývame ektodermálne dysplázie, vrátane stavu nazývaného Naegeli-Franceschetti-Jadassohnov (NFJ) syndróm, ktorý postihuje kožu, vlasy, potné žľazy a zuby.^{5,6}

³ NOUSBECK, J., BURGER, B., FUCHS-TELEM, D., PAVLOVSKY, M., FENIG, S., SARIG, O., ITIN, P., SPRECHER, R. 2011. A mutation in a skin-specific isoform of SMARCD1 causes autosomal-dominant adermatoglyphia. In *The American Journal of Human Genetics*, vol. 89, n. 2, p. 302-307.

⁴ NOUSBECK, J., SARIG, O., MAGAL, L., WARSHAUER, E., BURGER, B., ITIN, P., SPRECHER, E. 2014. Mutations in SMARCD1 cause autosomal dominant adermatoglyphia and perturb the expression of epidermal differentiation-associated genes. In *British Journal of Dermatology*, vol. 171, n. 6, p. 1521-1524.

⁵ NOUSBECK, J., BURGER, B., FUCHS-TELEM, D., PAVLOVSKY, M., FENIG, S., SARIG, O., ITIN, P., SPRECHER, R. 2011. A mutation in a skin-specific isoform of SMARCD1 causes autosomal-dominant adermatoglyphia. In *The American Journal of Human Genetics*, vol. 89, n. 2, p. 302-307.

⁶ BURGER, B., FUCHS, D., SPRECHER, E., ITIN, P. 2011. The immigration delay disease: adermatoglyphia-inherited absence of epidermal ridges. In *Journal of the American Academy of Dermatology*, vol. 64, n. 5, p. 974-980.

Adermatoglyfia môže byť celková alebo parciálna, reverzibilná alebo ireverzibilná. Príčiny adermatoglyfie môžu byť vrodené alebo získané.⁷

Vrodená adermatoglyfia je spôsobená mutáciami v géne SMARCD1. Tento gén poskytuje informácie na tvorbu dvoch verzií proteínu SMARCD1. Úplná verzia je exprimovaná vo viacerých tkanivách a kratšia verzia je exprimovaná v koži. Kratšia verzia má úlohu pri tvorbe dermatoglyfov a potných žliaz.⁸

Získaná strata epidermálnych hrebeňov sa častejšie vyskytuje u staršej populácie (u ľudí nad 65 rokov), u manuálne pracujúcich ľudí a je bežnejšia u žien ako u mužov. Získanú adermatoglyfiu možno ďalej klasifikovať podľa dermatologických a nedermatologických príčin. Trauma, amputácia a popáleniny patria medzi častejšie sa vyskytujúce náhodné príčiny adermatoglyfie. Niektoré lieky, ako sú silné kortikosteroidy môžu spôsobovať atrofiu papilárnych línií. Taktiež chemoterapia kapecitabínom alebo paklitaxelom vedie k strate papilárneho terénu.⁹

Vrodená adermatoglyfia

V štúdií Nousbeck a kol.¹⁰ vedci identifikovali mutáciu, ktorá môže byť základom extrémne zriedkavého stavu nazývaného adermatoglyfia, ktorý spôsobuje, že ľudia sa rodia s hladkou pokožkou bez papilárnych línií. Tento výskum objasňuje genetický základ adermatoglyfie a typického vytvárania odtlačkov prstov.

Pre lepšie pochopenie genetiky tvorby papilárneho terénu vedci preskúmali veľkú švajčiarsku rodinu s adermatoglyfiou. Všetci postihnutí členovia rodiny mali od narodenia absenciu papilárnych línií a táto absencia bola spojená so zníženým počtom potných žliaz. Pomocou sofistikovanej genetickej analýzy postihnutých a nepostihnutých členov rodiny vedci zistili, že ochorenie spôsobuje mutácia v géne SMARCD1. Predpokladá sa, že proteín kódovaný týmto génom riadi expresiu veľkého počtu cieľových génov spojených s vývojom. Konkrétnejšie, skupina preukázala existenciu krátkej verzie SMARCD1, ktorá bola exprimovaná výlučne v koži a bola zmutovaná u jedincov s týmto ochorením.

⁷ SARFRAZ, N. 2019. Adermatoglyphia: Barriers to Biometric Identification and the Need for a Standardized Alternative. In *Cureus*, vol. 11, n. 2, p. e4040.

⁸ NOUSBECK, J., BURGER, B., FUCHS-TELEM, D., PAVLOVSKY, M., FENIG, S., SARIG, O., ITIN, P., SPRECHER, R. 2011. A mutation in a skin-specific isoform of SMARCD1 causes autosomal-dominant adermatoglyphia. In *The American Journal of Human Genetics*, vol. 89, n. 2, p. 302-307.

⁹ SARFRAZ, N. 2019. Adermatoglyphia: Barriers to Biometric Identification and the Need for a Standardized Alternative. In *Cureus*, vol. 11, n. 2, p. e4040.

¹⁰ NOUSBECK, J., BURGER, B., FUCHS-TELEM, D., PAVLOVSKY, M., FENIG, S., SARIG, O., ITIN, P., SPRECHER, R. 2011. A mutation in a skin-specific isoform of SMARCD1 causes autosomal-dominant adermatoglyphia. In *The American Journal of Human Genetics*, vol. 89, n. 2, p. 302-307.

O funkcii kožnej špecifickej verzie proteínu SMARCAD1 je známe len málo, ale zdá sa, že zohráva rozhodujúcu úlohu pri tvorbe dermatoglyfov. Dermatoglyfy sa vyvíjajú pred narodením a zostávajú rovnaké počas celého života. Aktivita tohto proteínu je pravdepodobne jedným z niekoľkých faktorov, ktoré určujú jedinečný vzor odtlačkov prstov každého človeka.

Mutácie proteínu SMARCAD1 znižujú celkové množstvo proteínu dostupného v kožných bunkách. Hoci nie je jasné ako tieto genetické zmeny spôsobujú adermatoglyfiu, vedci predpokladajú, že nedostatok verzie proteínu SMARCAD1 špecifickej pre kožu poškodzuje signálne dráhy potrebné pre normálny vývoj a fungovanie kože, vrátane tvorby dermatoglyfov. Mutácie v géne SMARCAD1 sa dedia autozomálne dominantne čo znamená, že jedna kópia zmeneného génu SMARCAD1 v každej bunke postačuje na vyvolanie adermatoglyfie.¹¹

Získaná adermatoglyfia asociovaná s chemoterapiou

Strata dermatoglyfov je často spojená so syndrómom ruka-noha, tzv. hand-foot syndrómom (HFS) (palmoplantárna erytrodyzestézia alebo akrálny erytém) vyvolaným chemoterapiou, čo je bežný nepriaznivý účinok rôznych chemoterapeutík. Chemoterapia je jedným zo základných liečebných postupov pri liečbe zhubných nádorov. Používa sa často v kombinácii s chirurgickou liečbou, rádioterapiou a hormonálnou liečbou. Využívajú sa pri nej cytostatiká, ktoré majú protinádorový účinok, vyznačujú sa inhibíciou delenia buniek a poškodzovaním bunkovej štruktúry, DNA a RNA. Problémom je, že cytostatiká nerozlišujú medzi zdravými bunkami, ktoré sú najmä rýchlo sa deliace bunky, a nádorovými bunkami. To má za následok množstvo vedľajších účinkov, ku ktorým patria rôzne toxické účinky, vrátane toxického účinku na kožu a s ňou spojený hand-foot syndróm (HFS).¹²

Cytostatiká z hľadiska mechanizmu účinku rozdeľujeme do niekoľkých skupín, pričom v literatúre sú v súvislosti so stratou dermatoglyfov najčastejšie popísané účinky cytostatík zo skupiny látok vedúcich k inhibícii syntézy nukleových kyselín. Najviac prípadov sa týka adermatoglyfie po liečení kapecitabínom.

Azadeh a kol.¹³ hodnotili prípad 30-ročnej ženy s rakovinou vaječníkov, ktorá podstúpila chirurgickú liečbu a následne bola liečená chemoterapiou paklitaxelom a karboplatinou. Po viacerých cykloch chemoterapie paklitaxelom sa u nej objavil erytém a začala pociťovať dyzestéziu a mravenčenie na povrchu rúk. Prejavili sa u nej príznaky HFS 2. stupňa. Žena mala

¹¹ NOUSBECK, J., BURGER, B., FUCHS-TELEM, D., PAVLOVSKY, M., FENIG, S., SARIG, O., ITIN, P., SPRECHER, R. 2011. A mutation in a skin-specific isoform of SMARCAD1 causes autosomal-dominant adermatoglyphia. In *The American Journal of Human Genetics*, vol. 89, n. 2, p. 302-307.

¹² AL-AHWAL, M. S. 2012. Chemotherapy and Fingerprint Loss: Beyond Cosmetic. In *Oncologist*, vol. 17, n. 2, p. 291-293.

¹³ AZADEH, P., JOYBARI, A. Y., AMINI, A., FARASATINASAB, M. 2014. Paclitaxel-Induced Fingerprints Loss. In *Annals of Pharmacotherapy*, vol. 48, n. 9, p. 1249-1250.

problémy s identifikáciou pomocou analyzátora odtlačkov prstov na jej pracovisku. Po vyšetrení jej papilárneho terénu po liečbe sa zistilo, že 13 oblastí odtlačku prsta pacientky bolo nevyhodnotiteľných. Po dvoch týždňoch liečby pokožky sa príznaky HFS znížili a jej papilárny terén bol znovu rozpoznateľný analyzátorom odtlačkov prstov. Pacientka pokračovala v chemoterapeutickej liečbe a aj liečbe HFS príznakov, ktoré po dvoch mesiacoch úplne vymizli.¹⁴

V štúdií Al-Ahwala¹⁵ bol opisovaný prípad 53-ročného muža, ktorý mal ťažkosti s bolesťou brucha a zápchou. Bol mu diagnostikovaný adenokarcinóm konečníka s metastázami na pečeni a pľúcach. Liečba pozostávala z chemoterapie a perorálneho užívania kapecitabínu. S postupom terapie sa u neho okrem iných ťažkostí vyvinul HFS 3. stupňa (Obr. 1). Počas liečby nebol niekoľkokrát schopný spracovať požadované vládne dokumenty pre nemožnosť identifikovať sa, čo viedlo k psychickej ujme pacienta. Pacient pokračoval druhou líniou chemoterapie po 18 týždňoch od prvej chemoterapie. Chemoterapia obsahovala nižšiu dávku kapecitabínu. Po prvom cykle sa u pacienta vyvinul HFS 3. stupňa, zvracanie a hnačka, čo viedlo k zastaveniu liečby. Pacientove dlane a chodidlá boli opuchnuté, bolestivé, stvrdnuté, hyperpigmentované a deskvamované. Pacient o šesť mesiacov zomrel.¹⁶

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ AL-AHWAL, M. S. 2012. *Chemotherapy and Fingerprint Loss: Beyond Cosmetic*. In *Oncologist*, vol. 17, n. 2, p. 291-293.

¹⁶ Tamtiež.

Obr. 1: Hand-foot syndrómom (HFS) 3. stupňa s odlupovaním kože na dlaniach a chodidlách. Dlane a chodidlá u pacienta boli opuchnuté, stvrdnuté, hyperpigmentované a deskvamované¹⁷

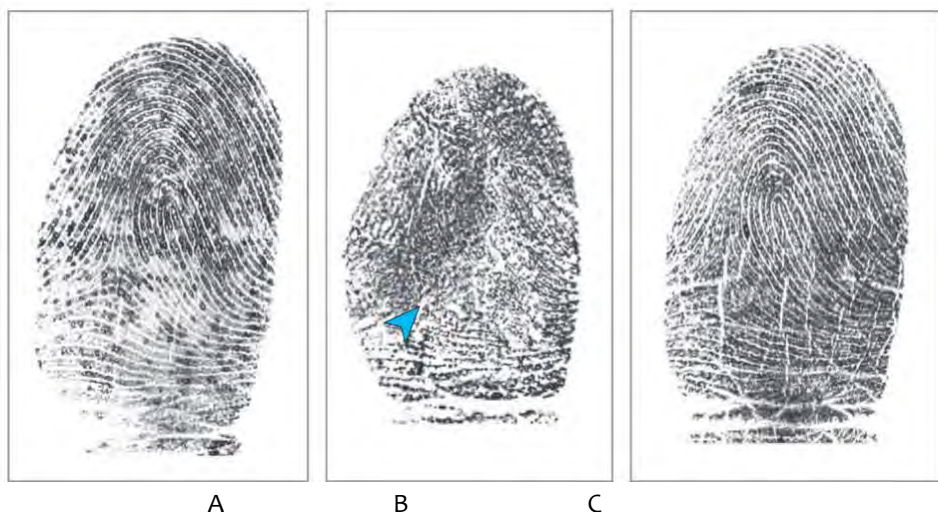
Výskum van Doorn a kol.¹⁸ preukázal, že strata papilárneho terénu, ktorá je spôsobená kapecitabínom a tyrozínkinázovým inhibítorom (TKI) nemusí byť spojená s HFS. Štúdia prebiehala sedem mesiacov, zahŕňala výskum odtlačkov prstov 112 pacientov, z čoho 66 pacientov dostávalo liečbu kapecitabínom a 46 pacientov liečbu TKI. Odtlačky prstov boli pacientom odobraté pred liečbou, šesť až desať týždňov po začiatku liečby a po ukončení liečby (Obr. 2). Medzi hodnotené charakteristiky patrilo aj HFS. Po ôsmich týždňoch liečby kapecitabínom boli zmeny pozorované v deviatich prípadoch (14 %), pri liečbe TKI len v jednom prípade (2 %). HFS pri liečbe kapecitabínom bol zistený v 46 prípadoch (70 %), pri liečbe s TKI v 21 prípadoch (46 %). Záverom štúdie bolo, že HFS nemá vplyv na papilárny terén, kapecitabín priamo vplýva na zmenu papilárneho terénu. V štúdii boli spomenuté prípady

¹⁷ Tamtiež.

¹⁸ VAN DOORN, L., VEELENTURF, S., BINKHORST, L., BINS, S., MATHIJSEN, R. 2017. Capecitabine and the Risk of Fingerprint Loss. In *JAMA Oncology*, vol. 3, n. 1, p. 122-123.

kedy mal pacient ťažký stupeň HFS, ale odtlačky prstov sa mu nezmenili a naopak (van Doorn et al. 2017).¹⁹

Obr. 2: Detailné odtlačky palca pacienta. Vysvetlivky: A – pred liečbou, B – počas liečby, C – po liečbe. Šípka ukazuje na úplnú stratu detailov línií, ktoré sa po prerušení liečby zreparovali do pôvodného stavu²⁰

Cohen²¹ uviedol adermatoglyfiu spojenú s chemoterapiou u dvoch žien trpiacich na rakovinu prsníka, ktoré boli liečené kapecitabínom. V prvom prípade sa jedná o prípad 57-ročnej ženy s rakovinou prsníka, ktorá ukončila rádioterapiu a následne začala byť liečená kapecitabínom. Počas počiatočného cyklu sa u nej objavil HFS. HFS bol prítomný počas celej liečby ale nikdy neprekročil 1. stupeň závažnosti. Liečbu nebolo potrebné upravovať a ani znižovať dávky kapecitabínu. Pacientka si už od počiatočného cyklu všimla stratu jej papilárneho terénu, pretože nemohla odomknúť svoj mobilný telefón (Obr. 3).

V druhom prípade opísal prípad 73-ročnej ženy, ktorá dlhodobo trpela rakovinou prsníka a bola liečená už od roku 1991. V roku 2009 bola liečená doxorubicínom, cyklofosfamidom a paklitaxelom v kombinácii s rádioterapiou. V roku 2012 začala liečba kapecitabínom. Krátko po začiatku sa u nej vyvinul HFS 1. stupňa. Pacientka udávala, že jej prsty boli hladké. Liečbu kapecitabínom ukončila v roku 2014. Následne jej boli podávané ďalšie liečivá na liečbu rakoviny. Strata papilárneho terénu bola prítomná počas celej liečby kapecitabínom a

¹⁹ Tamtiež.

²⁰ VAN DOORN, L., VEELTURF, S., BINKHORST, L., BINS, S., MATHIJSSSEN, R. 2017. *Capecitabine and the Risk of Fingerprint Loss*. In *JAMA Oncology*, vol. 3, n. 1, p. 122-123.

²¹ COHEN, P. R. 2017. *Fingerprints: Report of Capecitabine-Induced Adermatoglyphia in Two Women with Breast Cancer and Review of Acquired Dermatoglyphic Absence in Oncology Patients Treated with Capecitabine*. In *Cureus*, vol. 9, n. 1, p. e969.

pretrvávala aj po jej ukončení. Pozorovanie zmien kože na rukách ukázal, že povrch distálnych článkov prstov bol červený a drsný. Bližšia prehliadka pacientkiných erytematóznych končekov prstov ukázala takmer úplnú regeneráciu papilárnych línií. Aj keď sa jej morfológicky papilárny terén takmer úplne obnovil, pacientku stále nie je možné identifikovať pomocou odtlačkov prstov.²²

Obr. 3: Detailný pohľad na prsty ľavej ruky a oba palce pacientky zachytáva červený, hladký povrch pokožky bez papilárnych línií, s lokálnymi a priečnymi trhlinami²³

²² Tamtiež.

²³ COHEN, P. R. 2017. Fingerprints: Report of Capecitabine-Induced Adermatoglyphia in Two Women with Breast Cancer and Review of Acquired Dermatoglyphic Absence in Oncology Patients Treated with Capecitabine. In *Cureus*, vol. 9, n. 1, p. e969.

Podobný prípad popísali Chavarri-Guerra a Soto-Perez-de-Celis²⁴, kde pacientke s rakovinou prsníka liečenej kapecitabínom bolo zamietnuté povolenie na vykonanie bankovej transakcie z dôvodu hladkej pokožky bez papilárneho terénu. V inom takom prípade od Mazza a kol.²⁵ u 60-ročného muža trpiaceho rektálnym adenokarcinómom a metastázami v pečeni sa vyvinula adermatoglyfia po liečbe kapecitabínom (Obr. 4). Tento obyvateľ Európy o strate svojich odtlačkov prstov nevedel a na letisku USA bol zadržiavaný niekoľko hodín.

Obr. 4: Strata papilárneho terénu na vnútorných článkoch prstov; u pacienta sa vyvinul HFS 2. stupňa, pokožka jeho prstov je začervenaná, hyperkeratózna a deskvamovaná²⁶

²⁴ CHAVARRI-GUERRA, Y., CELIS, S. P. E. 2015. Images in clinical medicine. Loss of fingerprints. In *The New England Journal of Medicine*, vol. 372, n. 16, p. e22.

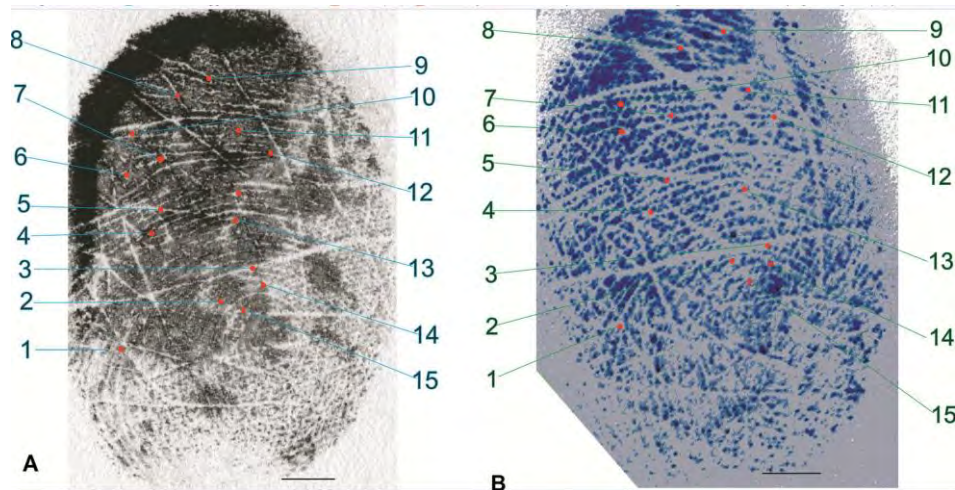
²⁵ MAZZA, C., SLIMANO, F., VISSEAU, L., ORDAN, M. A., BOTSSEN, D., GRANGE, F., BOUCHE, O. 2017. Capecitabine and adermatoglyphia: trouble in border!. In *Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology*, vol. 31, n. 6, p. e283-e284.

²⁶ Tamtiež.

Wong, Choo a Tan opisovali prípad 62-ročného muža s metastatickým karcinómom pľúc. Počiatočná liečba cisplatinou a 5-FU (5-fluóruuracilom) spôsobila výrazné zlepšenie stavu pacienta. Následne začala udržiavacia terapia kapecitabínom. Pri ďalšom sledovaní bol zaznamenaný HFS 2. stupňa, ale keďže to nemalo vplyv na jeho každodenné činnosti nebola znížená dávka kapecitabínu. V roku 2008, po troch rokoch užívania kapecitabínu, bol zadržaný na letisku, pretože sa nemohol identifikovať pomocou odtlačkov prstov. Záverom bolo zistenie, že pacienti užívajúci dlhodobo kapecitabín môžu mať problémy s vymiznutím odtlačkov prstov.²⁷

Štúdia autorov Negri a kol.²⁸ opisuje prípad pacienta so zmenami na papilárnom teréne, ktoré nastali bez výskytu kožnej toxicity počas liečby kapecitabínom. 75-ročnému pacientovi bol diagnostikovaný adenokarcinóm hrubého čreva v treťom štádiu. Po operácii pacient užíval šesť mesiacov kapecitabín a oxaliplatinu. Po ukončení chemoterapie bol pacientovi zamietnutý prístup do banky z dôvodu nerozpoznania papilárneho terénu. Pacient počas liečby a ani po liečbe kapecitabínom nepozoroval žiadne iné zmeny na koži. Po dvoch mesiacoch od ukončenia liečby boli pacientovi odobrané odtlačky prstov (Obr. 5). Ukázalo sa poškodenie papilárnych línií v kvalitatívnych aj kvantitatívnych znakoch. Toto bola prvá zaznamenaná štúdia kedy k strate papilárneho terénu došlo bez prítomnosti HFS.²⁹

Obr. 5: Zmeny odtlačkov prstov po chemoterapii kapecitabínom. Odtlaček palca ľavej ruky na konci chemoterapie (A) a o dva mesiace neskôr (B). Zvýraznené markanty vykazujúce zhodu v oboch odtlačkoch sa týkajú hlavne okrajovej zóny, keďže zvyšná časť detailov je rozrušená a nečitateľná.³⁰

²⁷ WONG, M., CHOO, S. P., TAN, E. H. 2009. Travel warning with capecitabine. In *Annals of Oncology*, vol. 20, n. 7, p. 1281.

²⁸ NEGRI, F. V., DE GIORGI, A., BOZZETTI, C., SQUADRILLI, A., PETRONINI, P. G., LEONARDI, F., BISOGNO, L., GAROFANO, L. 2017. Fingerprint Change: Not Visible, But Tangible. In *Journal of Forensic Sciences*, vol 62, n. 5, p. 1372-1373.

²⁹ Tamtiež.

³⁰ Tamtiež.

Forenzné aspekty adermatoglyfie a komplikácie s daktyloskopickou identifikáciou

Adermatoglyfia a zmeny odtlačkov prstov môžu mať vážne lekársko-právne dôsledky, hlavne v súčasnosti, kedy sa odtlačky prstov používajú ako biometrický znak v rôznych situáciách (napr. na letiskách v rámci kontroly, na pracoviskách v prístupe do kancelárií, vo vojenských zariadeniach, pri prevádzkovaní bankových účtov, v prístupe k počítačom a mobilným telefónom atď.).

Zatiaľ čo mnohé výskumy adermatoglyfie sledujú predovšetkým lekárske a genetické aspekty, pričom forenzné aspekty a problémy s identifikáciou postihnutých jedincov sú len spomenuté, v práci kolektívu autorov pod vedením Cook a kol.³¹ sa zaoberali problémom zachytenia identifikačných znakov papilárneho terénu u adermatoglyfického jedinca. Subjektom ich záujmu bola dvadsaťročná žena z Veľkej Británie postihnutá adermatoglyfiou.

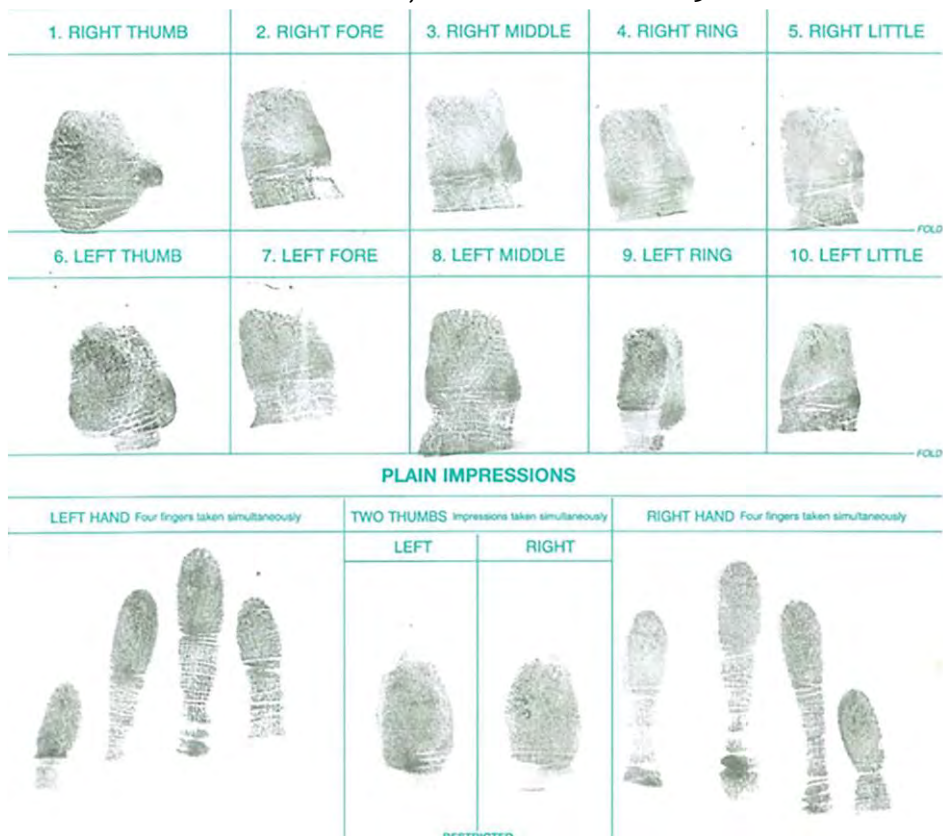
Adermatoglyfická darkyňa v ich štúdií je jediná so žijúcich členov jej rodiny, ktorá je postihnutá týmto vrodeným stavom. Na základe prezentovaných symptómov (adermatoglyfia a hypohidróza) sa predpokladá, že netrpí syndrómom NFJ (Naegeli-Franceschetti-Jadassohnov syndróm). Koža na bruškách prstov na rukách a nohách je hladká, ale s početnými záhybmi. Jej dlane a chodidlá sú tiež extrémne zvrásnené s niektorými plochými hladkými oblasťami. Na jej dlaniach alebo chodidlách nie sú prítomné žiadne dermatoglyfy. Žena okrem toho trpí palmárnou a plantárnou hypohidrózou (nedostatkem potenia). Na dlaniach a chodidlách nevytvára žiadne zjavné ekrinné sekréty, čo by za normálnych okolností uľahčilo prenos vzorov papilárnych línii do odtlačkov, ktoré tvoria základ pre forenznú analýzu latentných odtlačkov prstov.

V štúdií použili rôzne metódy na zachytenie jej odtlačkov prstov. Využili snímanie odtlačkov prstov pomocou daktyloskopického farbiva, biometrické snímanie pomocou live-skeneru, ako aj ďalšie metódy zviditeľňovania latentných daktyloskopických stôp, ako sú kyanoakrylátové naparovanie, chemické zviditeľňovanie ninhydrínom a fyzikálnou vývojkou. Nasledovné obrázky (Obr. 6 - 8) dokumentujú neúspešné pokusy zachytiť detaily papilárnych línii pri daktyloskopovaní a zviditeľňovaní jej odtlačkov prstov. Skúmaný subjekt zanechával buď odtlačky prstov bez detailov, alebo žiadne daktyloskopické stopy (viď plechovka na Obr. 8).³²

³¹ COOK, H. I., HARRISON, K., JAMES, H. 2021. *Individuals lacking ridge detail: A case study in adermatoglyphia*. In *Journal of Forensic Sciences*, vol. 66, n. 1, p. 202-208.

³² COOK, H. I., HARRISON, K., JAMES, H. 2021. *Individuals lacking ridge detail: A case study in adermatoglyphia*. In *Journal of Forensic Sciences*, vol. 66, n. 1, p. 202-208.

Obr. 6 : Odtlačky prstov skúmaného subjektu zachytené pomocou farbiva v daktyloskopickej karte zobrazujúci nedostatok daktyloskopických detailov. Napriek tomu by bola možná identifikácia jedinca na základe detailov 3.úrovne.³³

³³ COOK, H. I., HARRISON, K., JAMES, H. 2021. Individuals lacking ridge detail: A case study in *adermatoglyphia*. In *Journal of Forensic Sciences*, vol. 66, n. 1, p. 202-208.

Obr. 7: Odtlačky prstov pravej ruky (vľavo) a oboch palcov (vpravo) adermatoglyfického jedinca snímané pomocou live-skeneru. Je zjavný nedostatok detailov papilárnych línií a naopak je prítomné množstvo priečnych záhybov a zvrásnenia pokožky.³⁴

³⁴ *Tamtiež.*

Obr. 8: Daktyloskopické stopy adermatoglyfického jedinca (v rámmiku) a kontrolného jedinca na hliníkovej plechovke zviditeľnené kyanoakrylátovým naparovaním (vľavo). Na plechovke je miesto v rámmiku bez zjavných daktyloskopických stôp. Zachytenie odtlačkov prstov skúmaného jedinca na plastovej fólii po predošlej aplikácii umelého mazu na pokožku, následne zviditeľnené kyanoakrylátovým naparovaním (vpravo).³⁵

Záver

Adermatoglyfia a zmeny v odtlačkoch prstov môžu mať vážne lekársko-právne dôsledky a môžu spôsobovať problémy vo forenznej a policajnej praxi. V súčasnom svete, kde sa odtlačky prstov ako biometrický znak používajú v rôznych vládnych a súkromných organizáciách, na letiskách v rámci kontroly, na pracoviskách v prístupe do kancelárií, vo vojenských zariadeniach, pri prevádzkovaní bankových účtov, v prístupe k počítačom a mobilným telefónom atď., môže adermatoglyfia spôsobovať vážne problémy. V takýchto prípadoch je potrebné zvážiť potvrdenie stavu o chýbajúcich dermatoglyfoch ošetrojúcim lekárom, ktoré by pacientovi mohlo ušetriť nepríjemnosti s biometrickou identifikáciou

³⁵ COOK, H. I., HARRISON, K., JAMES, H. 2021. Individuals lacking ridge detail: A case study in adermatoglyphia. In *Journal of Forensic Sciences*, vol. 66, n. 1, p. 202-208.

zameranou na odtlačky prstov. Rovnako je potrebné počítať s adermatoglyfiou vo forenznej a policajnej praxi, či už z dôvodu zámerného pozmeňovania a znehodnocovania papilárneho terénu alebo stavov získanej či vrodenej adermatoglyfie, ktoré môžu spôsobovať problémy s daktyloskopickou identifikáciou takýchto jedincov.

Literatúra

1. AL-AHWAL, M. S. 2012. Chemotherapy and Fingerprint Loss: Beyond Cosmetic. In *Oncologist*, vol. 17, n. 2, p. 291-293.
2. AZADEH, P., JOYBARI, A. Y., AMINI, A., FARASATINASAB, M. 2014. Paclitaxel-Induced Fingerprints Loss. In *Annals of Pharmacotherapy*, vol. 48, n. 9, p. 1249-1250.
3. BURGER, B., FUCHS, D., SPRECHER, E., ITIN, P. 2011. The immigration delay disease: adermatoglyphia-inherited absence of epidermal ridges. In *Journal of the American Academy of Dermatology*, vol. 64, n. 5, p. 974-980.
4. COHEN, P. R. 2017. Fingerprints: Report of Capecitabine-Induced Adermatoglyphia in Two Women with Breast Cancer and Review of Acquired Dermatoglyphic Absence in Oncology Patients Treated with Capecitabine. In *Cureus*, vol. 9, n. 1, p. e969.
5. COOK, H. I., HARRISON, K., JAMES, H. 2021. Individuals lacking ridge detail: A case study in adermatoglyphia. In *Journal of Forensic Sciences*, vol. 66, n. 1, p. 202-208.
6. CHAVARRI-GUERRA, Y., CELIS, S. P. E. 2015. Images in clinical medicine. Loss of fingerprints. In *The New England Journal of Medicine*, vol. 372, n. 16, p. e22.
7. MAZZA, C., SLIMANO, F., VISSEAU, L., ORDAN, M. A., BOTSEN, D., GRANGE, F., BOUCHE, O. 2017. Capecitabine and adermatoglyphia: trouble in border!. In *Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology*, vol. 31, n. 6, p. e283-e284.
8. NEGRI, F. V., DE GIORGI, A., BOZZETTI, C., SQUADRILLI, A., PETRONINI, P. G., LEONARDI, F., BISOGNO, L., GAROFANO, L. 2017. Fingerprint Change: Not Visible, But Tangible. In *Journal of Forensic Sciences*, vol. 62, n. 5, p. 1372-1373.
9. NOUSBECK, J., BURGER, B., FUCHS-TELEM, D., PAVLOVSKY, M., FENIG, S., SARIG, O., ITIN, P., SPRECHER, R. 2011. A mutation in a skin-specific isoform of SMARCD1 causes autosomal-dominant adermatoglyphia. In *The American Journal of Human Genetics*, vol. 89, n. 2, p. 302-307.
10. NOUSBECK, J., SARIG, O., MAGAL, L., WARSHAUER, E., BURGER, B., ITIN, P., SPRECHER, E. 2014. Mutations in SMARCD1 cause autosomal dominant adermatoglyphia and perturb the expression of epidermal differentiation-associated genes. In *British Journal of Dermatology*, vol. 171, n. 6, p. 1521-1524.
11. SARFRAZ, N. 2019. Adermatoglyphia: Barriers to Biometric Identification and the Need for a Standardized Alternative. In *Cureus*, vol. 11, n. 2, p. e4040.
12. VAN DOORN, L., VEELENTURF, S., BINKHORST, L., BINS, S., MATHIJSEN, R. 2017. Capecitabine and the Risk of Fingerprint Loss. In *JAMA Oncology*, vol. 3, n. 1, p. 122-123.
13. WONG, M., CHOO, S. P., TAN, E. H. 2009. Travel warning with capecitabine. In *Annals of Oncology*, vol. 20, n. 7, p. 1281.

Krízové situácie s akcentom na ukladanie (porušovanie) povinností

Crisis situations with an emphasis on the imposition (violation) of obligations

GRÉTA NOÉ¹

Abstrakt

V období od marca 2020 bol opakovane vyhlasovaný a predlžovaný núdzový stav z dôvodu tzv. pandémie COVID-19. Príspevok poukazuje na ústavne konformné možnosti fakultatívneho obmedzenia základných práv a slobôd ako aj na fakultatívne možnosti ukladania povinností počas krízových situácií v Slovenskej republike s akcentom na tzv. prvý núdzový stav, ktorý predstavuje najmenej závažnú krízovú situáciu. Riešená problematika si vyžadovala analýzu úmyslu ústavodarcu, ktorý pred viac ako 20 rokmi inkorporoval do základného zákona štátu blanketové normy poskytujúce právny základ pre riešenie krízových situácií. Následne prijal ústavný zákon, ktorý blanketové ústavné normy podrobne vykonáva. Z trestnoprávneho hľadiska poukazujem na trestný čin, ktorý môže byť spáchaný výlučne počas trvania krízovej situácie.

Kľúčové slová

obmedzenie základných práv a slobôd, ukladanie povinností, porušovanie povinností

Abstract

In the period from march 2020, a state of emergency was repeatedly declared and extended due to the so-called the COVID-19 pandemic. The article points to the constitutionally compliant possibilities of optional restriction of basic rights and freedoms as well as the optional possibilities of imposing obligations during crisis situations in the Slovak Republic with an emphasis on the first state of emergency, which represents the least serious crisis situation. The solved problem required an analysis of the intention of the constitutional body, who more than 20 years ago incorporated constitutional norms providing a legal basis for solving crisis situations into the basic law of the state. Subsequently, he adopted a constitutional law that implements the blanket constitutional norms in detail. From the point of view of criminal law, I point out to a crime that the perpetrator can commit exclusively during a crisis situation.

¹ JUDr. Ing. Gréta Noé, LL.M. Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav verejného práva, študijný program Trestné právo, interná doktorandka, e-mail: greta.noe@paneurouni.com

Key words

restriction of fundamental right and freedoms, imposition of obligations, violation of obligations

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-16>

Úvod

Ústavodarný orgán nemal v úmysle upraviť v právnom poriadku Slovenskej republiky podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd (neskôr aj rozsah povinností) počas krízových situácií do času, kým pre tieto neštandardné (a spravidla nepredvídateľné) situácie neboli v znení Ústavy Slovenskej republiky² inkorporované blanketové normy predstavujúce právny základ pre úpravu krízových situácií. Až sekundárne, splnením predchádzajúcej podmienky, mal ústavodarcu v úmysle prikročiť k predloženiu návrhu a následnému prijatiu ústavného zákona. Účelom ústavného zákona, vykonávajúceho blanketové ústavné normy, bolo podrobne upraviť problematiku bezpečnosti štátu v krízových situáciách a explicitne formulovať podmienky pre prípadné vypovedanie vojny, eventuálne pre vyhlásenie vojnového stavu, výnimočného stavu, núdzového stavu, ako aj upraviť rozsah a podmienky umožňujúce fakultatívne obmedziť základné práva a slobody a možnosti fakultatívne ukladať povinnosti etc. počas trvania jednotlivých druhov krízových situácií.

1 Veľká novela Ústavy SR a krízové situácie

V druhom volebnom období Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len „národná rada“ alebo „NR“), v rokoch 1998 až 2002, iniciovali predkladatelia novelizáciu zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky v znení ústavného zákona č. 244/1998 Z. z. a ústavného zákona č. 9/1999 Z. z. (ďalej len „Ústava“). **Návrh skupiny poslancov národnej rady na vydanie tzv. veľkej novely Ústavy bol do národnej rady doručený dňa 25. mája 2000 a poslancom bol predložený ako tlač č. 643³** (ďalej len „novela Ústavy“). Predkladateľmi novely Ústavy boli poslanci Peter Kresák, Ladislav Orosz, Ivan Šimko a Pavol Hrušovský.

Postup ústavodarcu korešpondoval s požiadavkami Európskej komisie pre demokraciu prostredníctvom práva ako poradného orgánu pre otázky ústavného práva vytvorenej v

² Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení ústavného zákona č. 244/1998 Z. z. a ústavného zákona č. 9/1999 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/19990127.html>

³ Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení ústavného zákona č. 244/1998 Z. z. a ústavného zákona č. 9/1999 Z. z. Parlamentná tlač č. 643. Materiál číslo: 740/2000 – sekr. [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-15]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=137174>

rámci Rady Európy (ďalej len „Benátska komisia“) ohľadom právnej úpravy krízových situácií na ústavnej úrovni. Iniciatívou inkorporovania ústavných blanketových noriem do Ústavy, ktorých účelom bolo poskytnúť ústavnoprávny základ pre úpravu tzv. krízových situácií vo vykonávacom ústavnom zákone, Slovenská republika (ďalej len „SR“) parciálne splnila odporúčanie Benátskej komisie z roku 1995, cit. „**Situácie, ktoré môžu viesť k vyhláseniu krízových stavov, by mali byť ústavou jasne definované a vymedzené.**“⁴. Parciálne z dôvodu, že situácie vedúce k vypovedaniu vojny, prípadne k vyhláseniu ďalších druhov krízových situácií, mali byť podľa úmyslu ústavodarcu obsiahnuté v ústavnom zákone, avšak nie v samotnej Ústave. Benátska komisia *in abstracto* zároveň **odporúčala, aby každé vyhlásenie krízovej situácie obsahovalo zoznam ľudských práv a slobôd, od ktorých je možné sa odchýliť počas trvania krízových situácií.**⁵

Historicky prvýkrát navrhovali predkladatelia novely Ústavy ukotviť problematiku krízových situácií v Ústave. Išlo o nasledovné krízové situácie - vojnu, vojnový stav, výnimočný stav a núdzový stav. Predložený návrh, v časti týkajúcej sa nového odseku 2 článku 51 Ústavy (bod 9. novely Ústavy), **zredukovali predkladatelia novely Ústavy „iba“ na ústavne konformné určenie podmienok a rozsahu možného obmedzenia základných práv a slobôd.** Ústavodarca tak pôvodne v návrhu novely Ústavy upravil možnosť obmedzenia základných práv a slobôd počas krízových situácií ústavnou normou *lex specialis*.

Naliehavosť doplnenia nového **odseku 2 do článku 51 Ústavy** predkladatelia novely Ústavy odôvodnili nasledovne, cit. „Úlohou štátu je vymedziť právne podmienky svojho fungovania v prípade vzniku vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu alebo núdzového stavu. **Štát musí zabezpečiť, aby aj v takýchto výnimočných situáciách nenastalo „bezprávie“ a garantovať aj aspoň nevyhnutný rozsah práv a slobôd,** ktorý je dnes možné odvodiť aj z medzinárodnoprávnej úpravy (viď napr. čl. 4 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach).“. Zároveň zámer predkladateľov spočívajúci v garantovaní nevyhnutného rozsahu práv a slobôd aj počas krízových situácií dopĺňam nálezom Ústavného súdu SR, sp. zn. PL. ÚS 24/2014 z 28. októbra 2014, cit. „Eliminácia katalógu základných práv a slobôd v jeho štandardnej podobe by mohla znamenať postupnú eróziu demokracie a pluralizmu smerom k totalitarizmu a diktatúre.“.

Ďalej odôvodnili predkladatelia návrh znenia nového odseku 2 článku 51 Ústavy aj nasledovne, cit. „V tejto súvislosti s vyhlásením vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu alebo núdzového stavu totiž spravidla vzniká, **vzhľadom na mimoriadne okolnosti, potreba obmedziť nad obvyklý režim niektoré základné práva a slobody.** Takáto fakultatívna možnosť

⁴ Emergency Powers – Science and technique of democracy No. 12 (1995). CDL-STD(1995)012. [online]. Council of Europe: Venice Commission. [cit. 2023-01-03]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(1995\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(1995)012-e)

⁵ Opinion on the Constitution of Serbia adopted by the Commission at its 70th plenary session (Venice, 17-18 March 2007). CDL-AD(2007)004. [online]. European Commission for Democracy through Law: Venice Commission. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)004-e)

obmedzenia základných práv a slobôd by mala byť upravená v základnom zákone štátu. V opačnom prípade by orgány štátu, pri vzniku takýchto situácií, boli nútené pravdepodobne konať v rozpore s ústavou resp. nad jej rámec. **Prípadné obmedzenie základných práv a slobôd nad obvyklý režim musí rešpektovať všetky medzinárodné záväzky, ktoré Slovenská republika prevzala najmä ratifikáciou a vyhlásením medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách.**“ Toto dôvodenie korešpondovalo aj s judikatúrou Ústavného súdu SR, a to nálezom so sp. zn. II. ÚS 8/1996 zo 4. septembra 1996, cit. „Pozitívny záväzok vyplývajúci aj z ďalších medzinárodných zmlúv, ktoré ratifikovala a vyhlásila alebo ktoré ratifikuje a vyhlási v svojej Zbierke zákonov Slovenská republika musí plniť, pokiaľ voči nemu neuplatní výhradu.“.

V rámci komparatívnej perspektívy poukázali predkladatelia návrhu novely Ústavy aj na ústavnú úpravu výnimočných (krízových) situácií v ďalších štátoch Európskej únie. Ústavná úprava krízových situácií v Holandsku, Španielsku, Spolkovej republike Nemecko a Grécku vychádzala v čase predloženia návrhu novely Ústavy z taxatívneho výpočtu základných práv a slobôd, ktoré bolo možné v krízových situáciách obmedziť. Na druhej strane poukázali na odlišnú ústavnú úpravu krízových situácií v Portugalsku, v ktorej sú pozitívne vymenované základné práva a slobody, ktoré nie je možné obmedziť ani v krízovej situácii, *vice versa* však nevymenované základné práva a slobody môžu byť v krízových situáciách obmedzené. Niektoré štáty Európskej únie v ich ústavnej úprave prenechávali možnosť obmedzenia základných práv a slobôd počas krízových situácií na vykonávací zákon. Predkladatelia poukázali na to, že vo Francúzskej ústave je otázka krízovej situácie upravená veľmi vágne, keďže prezident, po konzultácii s vybranými predstaviteľmi štátu, môže v čase ohrozenia vykonať opatrenia, ktoré si okolnosti vyžadujú.

Významnou je aj tá časť dôvodu predkladateľov návrhu novely Ústavy k článku 51 ods. 2, v ktorej uviedli, cit. „Vychádzajúc z naznačených možností i existujúcej systematiky ústavy i platnej ústavnej blankety (čl. 102 písm. l)) **sa navrhuje ponechať stanovenie podmienok a rozsahu prípadného obmedzenia základných práv a slobôd v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu alebo núdzového stavu na osobitný ústavný zákon. Ústavná úroveň tejto úpravy, by mala dostatočne garantovať, aby sa táto možnosť potenciálne nedala zneužiť.** Pôjde o ústavný zákon, na ktorý odkazuje i novo navrhované ustanovenie čl. 102 ods. 3.“. V novele Ústavy navrhli predkladatelia doplniť aj nový odsek 3 do článku 102 Ústavy (bod. 51 návrhu), ktorý odôvodnili aj nasledovne, cit. „Platná ústavná úprava vyžaduje úpravu na úrovni ústavného zákona len vo vzťahu k vyhláseniu výnimočného stavu. Je to nelogické, pretože pri vyhlásení vojnového stavu resp. vypovedaní vojny môže vzniknúť potreba ešte výraznejšieho zásahu do ústavných pomerov.“.

Návrh novely Ústavy bol predložený poslancom NR do **prvého čítania** počas dvoch rokovacích dní 14. a 15. júna 2000 na 32. schôdzi národnej rady (viď „Stenozáznam“ z 32.

schôdze národnej rady (13.6.2000 – 3.7.2000)⁶, v ktorých sú obsiahnuté prepisy oboch dní rokovaní). Pôvodne v návrhu veľkej novely Ústavy bolo navrhované nasledovné doplnenie znenia článku 51 Ústavy, cit. „Doterajší text čl. 51 sa označí ako ods. 1 a doplní sa ods. 2, ktorý znie: „(2) **Podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd** v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, **ustanoví ústavný zákon.**““.

Následne bol návrh novely Ústavy prerokovaný **v druhom čítaní** na 45. schôdzi NR v dňoch 6. až 9. februára 2001, 12. až 16. februára 2001, 19. až 21. februára 2001, hoc est počas 12 rokovacích dní (viď „Stenozáznam“ zo 45. schôdze národnej rady (30.1.2001 – 1.3.2001)⁷, v ktorých sú obsiahnuté prepisy zo všetkých dní rokovaní).

Dňa 6. februára 2001, v prvý rokovací deň druhého čítania, sa k návrhu novely Ústavy vyjadril aj poslanec Peter Kresák. Konštatoval, že sa blíži záver legislatívneho procesu a vyjadril presvedčenie, cit. „... že z jeho obsahu vzíde základný zákon Slovenskej republiky, ktorý skvalitní jej ústavný systém, **dokáže lepšie slúžiť občanom, poskytovať im širšiu ústavnú a právnu ochranu**“, čím jednoznačne charakterizoval zámer (účel) sledovaný ústavodarcom. Zámer smeroval k tomu, aby bola občanom poskytnutá vyššia miera ústavnej ochrany prostredníctvom novelizácie Ústavy v prípade vypovedania alebo vyhlásenia niektorého druhu krízovej situácie. Z toho rezultuje záver, že **ústavodarca nemal v úmysle prenechať úpravu krízových situácií na tzv. bežné zákonodarstvo, ergo spôsobom charakteristickým pre bežný ústavný režim mimo obdobia krízových situácií príznačných výnimočnosťou a pri niektorých druhoch krízových situácií aj dočasnosťou**. Pokiaľ by absentovala úprava krízových situácií v Ústave, orgánom verejnej moci by boli poskytnuté kompetencie na uplatnenie širokých právomocí v rámci limitov formulovaných v základnom zákone štátu.

V návrhu novely Ústavy (tlač č. 643) **absentovala úprava, ktorou by ústavodarca zamýšľal poskytnúť ochranu pred ukladaním povinností** orgánmi verejnej moci počas krízových situácií. Z uvedeného rezultuje záver, že **ústavne konformné ukladanie povinností sa malo aj počas krízových situácií riadiť článkom 13 ods. 1 Ústavy, teda rovnako ako v tzv. bežnom (štandardnom) ústavnom režime**. Tento nedostatok však poslanecké kluby vládnej koalície v období medzi prvým a druhým čítaním novely Ústavy v národnej rade prehodnotili.

Poslanec vládnej koalície Miklós Fehér (z vládnej strany SMK), ktorý bol v 2. volebnom období zároveň jedným z predkladateľov novely Ústavy i podpredsedom Ústavnoprávneho výboru NR, **predložil po dohode s ostatnými poslaneckými klubmi vládnej koalície pozmeňujúce návrhy** k novele Ústavy postupom podľa § 82 ods. 2 zákona č. 350/1996 Z. z. o rokovanom poriadku NR v znení zákona č. 86/2000 Z. z. (ďalej len „pozmeňujúci návrh“). Pozmeňujúci návrh k novele Ústavy odôvodnil nasledovne, cit. „Občania pochopili, že základné práva

⁶ Národná rada Slovenskej republiky 2 (1998 – 2002). [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-07]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Default?legId=13&termNr=2>

⁷ Ibidem.

a slobody sa im ústavou nielen prisľúbili, ale že ústava im poskytuje príležitosť, aby sa ich domáhali.“. Ďalej poslanec Miklós Fehér doplnil aj nasledovné, cit. „...**zmena ústavy je prijateľná, ak sa ňou odstraňujú závažné nedostatky a nadoštuje sa ňou vyššia miera právnej istoty**. ... nezaškodí pripomenúť, že predložený návrh možno v druhom čítaní doplniť a upraviť tak, aby odstránil nedostatky v rozsahu úprav, do ktorých novela vstupuje.“. K problematike právnej istoty sa Ústavný súd SR vyjadril opakovane, príkladmo v uznesení so sp. zn. I. ÚS 3/1998 z 5. februára 1998, cit. „Právnej istote ako nedielnej súčasti právneho štátu podľa čl. 1 ústavy preto nezodpovedá taký stav (situácia), ktorý by orgánu štátu umožňoval konať podľa vlastnej úvahy a z vlastného rozhodnutia aj nad rámec zákona a tiež iným ako zákonom ustanoveným postupom.“.

Vyššie citovaný právny názor Ústavného súdu SR je možné doplniť v tom význame, že právna istota občanov SR je determinovaná, v prípade vyhlásenia a trvania krízových situácií, predovšetkým predvídateľnosťou postupu orgánov verejnej moci. Orgány verejnej moci môžu počas krízových situácií konať výlučne v súlade s normami Ústavy SR, ktoré upravujú krízové situácie, a ktoré vykonáva výlučne (a žiadny iný právny predpis ako) ústavný zákon⁸.

Keďže problematika riešená v príspevku sa týka predovšetkým možnosti ukladania povinností v krízových situáciách, podstatným bol nasledovný pozmeňujúci návrh k Ústave týkajúci sa bodu 9. (článku 51 ods. 2 Ústavy), cit. „Úvodnú vetu nahradiť týmto znením: „Doterajší text článku 51 sa označuje ako odsek 1 a dopĺňa sa odsek 2, ktorý znie:“ Ide o legislatívnotechnickú úpravu. V článku 51 ods. 2 **za slovo „slobôd“ vložiť slová „a rozsah povinností“**. Ide o **spresnenie pôvodného návrhu**.“⁹. Poslanecké kluby vládnej koalície citovaným **pozmeňujúcim návrhom k novele Ústavy zamýšľali poskytnúť ochranu** nielen obmedzeniam základných práv a slobôd počas trvania krízových situácií (podľa pôvodného návrhu novely Ústavy), ale **aj pred svojvoľným ukladáním povinností orgánmi verejnej moci počas krízových situácií**.

Použitím spojky „a“ pred slovami „**rozsah povinností**“ v doplnenom znení článku 51 ods. 2 Ústavy pozmeňujúcim návrhom k novele Ústavy, bol vyjadrený ústavný príkaz upraviť nielen podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd, ale aj **ústavný príkaz kumulatívne upraviť prípustné ukladanie povinností počas krízových situácií** v znení vykonávacieho ústavného zákona (pozn. nie v tzv. bežných zákonoch, ani v podzákonných právnych predpisoch). **Pozmeňujúci návrh týkajúci sa doplnenia článku 51 ods. 2 Ústavy o slová „a rozsah povinností“ mal kľúčový význam**. Účelom bolo exaktne limitovať (aj) **fakultatívne možnosti ukladania povinností počas krízových situácií**.

⁸ Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších ústavných zákonov. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20201229.html>

⁹ Národná rada Slovenskej republiky 2 (1998 – 2002). [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-07]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Default?legId=13&termNr=2>

Skutočnosť, že doplnenie spojenia slov „a rozsah povinností“ do ods. 2 článku 51 Ústavy SR bolo počas trvania núdzových stavov v rokoch 2020 až 2022 v našej krajine orgánmi verejnej moci prehliadané, nie je ojedinelým javom. Doplnenie postulátu určenia (aj) rozsahu povinností do ústavnej normy článku 51 ods. 2 pozmeňujúcim návrhom k novele Ústavy prehliadol aj poslanec národnej rady, Alojz Engliš (HZDS). Počas druhého čítania citovaného návrhu dňa 16. februára 2001 (9-ty deň rokovania národnej rady) uviedol, cit. „Článok 51 ostáva celý, dopĺňa sa odsek 2 – podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu ustanoví zákon.“.

Napokon, dňa 23. februára 2001 prebehlo **tretie čítanie** návrhu novely Ústavy a v rovnaký deň aj hlasovanie poslancov o jednotlivých bodoch tohto návrhu vrátane pozmeňujúcich návrhov k novele Ústavy (viď „Stenozáznam“ zo 45. schôdze národnej rady (30.1.2001 – 1.3.2001), v ktorom je obsiahnutý prepis rokovania o novele Ústavy dňa 23. februára 2001 v treťom čítaní, a následne aj hlasovanie poslancov o pozmeňujúcom návrhu aj k bodu 9. /str. 138/¹⁰).

S intenciami predkladateľov novely Ústavy, ktoré vyplývali z osobitnej časti dôvodovej správy, ako aj z odôvodnenia pozmeňujúceho návrhu k novele Ústavy, ktorého cieľom bolo odstrániť závažné nedostatky a nastoliť vyššiu mieru právnej istoty, sa poslanci národnej rady stotožnili. **Za prijatie pozmeňujúceho návrhu** poslanca Fehéra k bodu 9. návrhu novely Ústavy, ktorým sa do nového odseku 2 článku 51 Ústavy za slovo „slobôd“ doplnili slová „**a rozsah povinností**“, hlasovalo 97 zo 132 prítomných poslancov NR (2 poslanci boli proti návrhu, zdržalo sa 27 poslancov, nehlasovalo 6 poslancov) (viď str. 138 hlasovania poslancov NR o pozmeňujúcom návrhu k bodu 9. novely Ústavy¹¹). Poslanci rovnakého dňa schválili novelu Ústavy vrátane jej pozmeňujúcich návrhov ústavným zákonom, ktorým bola Ústava rozsiahlo novelizovaná. V Zbierke zákonov SR bola zverejnená ako **ústavný zákon č. 90/2001 z 23. februára 2001**, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len „Ústava v znení 90/2001“).

Do Ústavy v znení 90/2001 bol zakotvený ústavný príkaz povinnosti počas krízových situácií ukladať vykonávacím ústavným zákonom ako *lex specialis*. Niektoré ustanovenia dotknuté Ústavou v znení 90/2001 nadobudli účinnosť odo dňa 1. júla 2001 (*ad exemplum* článok 102 ods. 3 Ústavy, ktorý ustanovuje, že podmienky vypovedania vojny a vyhlásenia ostatných krízových situácií ustanoví ústavný zákon), v niektorých prípadoch až od 1. januára 2002 (*ad exemplum* článok 51 ods. 2 Ústavy).

Článok 51 ods. 2 Ústavy v znení 90/2001 bol schválený v nasledovnom znení, cit. „**Podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase vojny, vojnového**

¹⁰ Národná rada Slovenskej republiky 2 (1998 – 2002). [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-13]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Default?legId=13&termNr=2>

¹¹ Národná rada Slovenskej republiky. Prehľad hlasovania. [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-13]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=163620>

stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu ustanoví ústavný zákon.“ Nadobudnutie účinnosti tejto ústavnej normy predstavovalo nevyhnutný predpoklad pre následné prijatie ústavného zákona, ktorý bude túto ústavnú normu vykonávať. Tu špecifikovaná ústavná norma nebola dotknutá od toho času žiadnou zmenou, teda v nemennom znení je obsiahnutá aj v súčasnom texte Ústavy SR¹².

Zhrnúc, bez vyriešenia právneho základu pre úpravu krízových situácií v základnom zákone štátu, podľa názoru predkladateľov novely Ústavy, nemohol byť prijatý ústavný zákon na jeho vykonanie. I napriek tomu, že prvý legislatívny zámer ústavného zákona o bezpečnosti štátu v krízových situáciách bol vypracovaný už v máji roku 1999, skončil neúspechom. Stroskotanie prvotného legislatívneho zámeru spočívalo v absencii úpravy právneho základu v Ústave.

Podľa právneho názoru doc. JUDr. Radoslav Procházka, PhD., J.S.D., cit. „... považujem za nepochybné, že čl. 86 písm. a) ústavy predstavuje pre národnú radu generálnu blanketu na vydávanie zákonov, bez ohľadu na to, či ústava na inom mieste ustanovuje aj konkrétnu blanketu alebo nie. Z akého dôvodu by táto blanketa nemala byť generálnou vo vzťahu k ústavným zákonom? Ako je možné tvrdiť, že jedna časť vety („ústavných zákonoch“) nepredstavuje generálnu blanketu a musí sa na ňu viazať konkrétne zmocnenie, a iná časť tej istej vety („ostatných zákonoch“) predstavuje generálnu blanketu a žiadne konkrétne zmocnenie už potrebné nie je?“, a ďalej pokračuje v dôvodení, cit. „... nesporný fakt, že čl. 86 písm. a) ústavy predstavuje generálnu blanketu pre národnú radu pri vydávaní zákonov znamená, že generálnou je tiež blanketa na vydávanie ústavných zákonov.“¹³. Z citovaných výrokov rezultuje záver, že ústavodarný orgán môže prijímať tak Ústavou SR predpokladané ústavné zákony, ako aj nepredpokladané ústavné zákony. Povedané inými slovami, absencia existencie konkrétnej blanketovej ústavnej normy zmocňuje národnú radu na vydanie ústavného zákona ju *in abstracto* nediskvalifikuje na jej vydanie.

V riešenom prípade **ústavodarný orgán inkorporoval do znenia Ústavy v znení 90/2001 blanketové normy s intenciou vytvoriť právny základ pre prijatie tzv. predpokladaného ústavného zákona, v ktorom podrobne upraví krízové situácie**. Týmto postupom ústavodarca jednoznačne prízvukoval dôležitosť úpravy (aj) obmedzenia základných práv a slobôd a úpravu ukladania povinností počas krízových situácií v komparácii s inými, Ústavou SR tzv. nepredpokladanými ústavnými zákonmi. Zároveň rešpektoval opakované odporúčania Benátskej komisie.

¹² Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v platnom znení. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20230101>

¹³ PROCHÁZKA, R. O ústavnosti ústavných zákonov. In *Ius Romanum Schola Sapientiae*. Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009. s. 394.

Slovami rímskeho právnika Celsusa (D.1,3,18), cit. „*Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservetur.*“ – „**Zákony sa majú interpretovať tak, aby sa zachovala ich vôľa (úmysel zákonodarcu, ev. ústavodarcu).**“.

2 Ústavný zákon o bezpečnosti štátu

2.1 Vykonávací ústavný zákon k článku 51 ods. 2 a článku 102 ods. 3 Ústavy v znení 90/2001 Rokovania o novele Ústavy, ako aj o návrhu ústavného zákona o bezpečnosti štátu, prebiehalo v druhom volebnom období národnej rady (v rokoch 1998 – 2002). Táto skutočnosť nespochybiteľne zdôrazňuje jednotný zámer predkladateľov návrhov týchto ústavných zákonov, ako aj zámer poslancov národnej rady, zakotviť do ústavného poriadku našej krajiny problematiku krízových situácií v súlade s odporúčaniami Benátskej komisie.

Legislatívny zámer ústavného zákona o bezpečnosti štátu bol prvýkrát spracovaný taktiež v druhom volebnom období národnej rady, a to v máji 1999, avšak z dôvodov absencie blanketových noriem upravujúcich krízové situácie v Ústave, nedošlo k spracovaniu návrhu tohto ústavného zákona. Po odstránení tejto prekážky bol **návrh ústavného zákona o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu predložený do národnej rady dňa 11. januára 2002 ako vládny návrh zákona ako tlač č. 1311¹⁴** (ďalej len „návrh UZB“). Návrh UZB bol predložený **11 dní po nadobudnutí účinnosti článku 51 ods. 2 Ústavy v znení 90/2001, čím bola zachovaná kontinuita**. Bez predloženia návrhu UZB by ústavodarca nesplnil doktrínu pozitívneho záväzku implicitne vyplývajúcu z Ústavy.

Ústavné príkazy vyplývajúce z článku 51 ods. 2 Ústavy a článku 102 ods. 3 Ústavy explicitne **určili obsah právnej úpravy vykonávacieho ústavného zákona**. Benátska komisia v roku 2020 k núdzovému stavu uviedla, cit. „Skúsenosti ukazujú, že k najväčším porušeniam ľudských práv dochádza v kontexte núdzového stavu. Parlamentné zhromaždenie vyhlásilo, že potreba bezpečnosti často vedie vlády k prijatiu mimoriadnych opatrení. Musia byť ale skutočne mimoriadne, pretože **žiadny štát nemá právo nerešpektovať zásadu právneho štátu, a to ani v extrémnych situáciách.**“¹⁵.

¹⁴ Vládny návrh ústavného zákona o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. Parlamentná tlač č. 1311. Materiál na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky číslo: UV-8359/2001. [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-01]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=163094>

¹⁵ Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia). Súhrn stanovísk a správ Benátskej komisie k núdzovému stavu. [online]. Ústavný súd Slovenskej republiky: Odbor zahraničných vzťahov a protokolu. Kancelária ústavného súdu Slovenskej republiky. CDL-PI(2020)003. [cit. 2022-12-27]. Dostupné na: https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/42829548/Suhrn+stanovisk+Benatskej+komisie+k+n+udzovemu+stavu_final.pdf/b5dca577-b19d-4d94-a005-0aaea881823d

Vláda SR (ďalej len „vláda“), ako predkladateľ návrhu UZB, vo všeobecnej časti dôvodovej správy v bode II. uviedla, cit. „Navrhovaný ústavný zákon vykonáva čl. 51 ods. 2 a čl. 102 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení ústavného zákona č. 90/2001 Z. z. ... **Druhá skladba obmedzení a uložených povinností vychádza z historických skúseností a v absolútnej väčšine prípadov je zhodná s obmedzeniami, aké boli použité vo vojnách, výnimočných a núdzových stavoch v histórii aj v súčasnosti demokratických štátov.**“.

V osobitnej časti dôvodovej správy k návrhu UZB odôvodnila vláda úpravu jednotlivých navrhovaných článkov predloženého ústavného zákona. **Článok 1 ods. 2 v návrhu UZB charakterizovala ako vstupné ustanovenie k úprave obmedzení základných práv a slobôd a ako vstupné ustanovenie k rozsahu povinností**, kedy z hľadiska podrobnej úpravy odkázala na článok 2 ods. 3, článok 3 ods. 3, článok 4 ods. 4 a článok 5 ods. 3 návrhu.

Veľmi významnou je tá časť odôvodnenia návrhu UZB v osobitnej časti dôvodovej správy, v ktorej predkladateľ k obmedzeniu základných práv a slobôd a ukladaniu povinností počas vojny akcentoval tú skutočnosť, že cit. „**Zoznam obmedzení je maximálnym výpočtom (hornou hranicou), ktorú nikdy nemožno prekročiť. Neprichádza preto do úvahy ešte iné obmedzenie, než je uvedené v odseku 3.**“.

Argumentáciu predkladateľa návrhu UZB, o maximálnom výpočte obmedzení, ktoré nikdy nemožno prekročiť počas vojny, je možné *a fortiori* použiť na núdzový stav, keďže vojna predstavuje najzávažnejší druh krízovej situácie. Pokiaľ ústavodarca nezamýšľal počas uplatnenia núdzového stavu umožniť obmedziť žiadne ďalšie základné práva a slobody okrem taxatívne špecifikovaných v návrhu UZB počas vojny, ako najnebezpečnejšieho ohrozenia štátu, **neprichádza do úvahy, aby akýkoľvek orgán verejnej moci obmedzil počas trvania núdzového stavu ďalšie, vo vykonávacom ústavnom zákone nešpecifikované základné práva a slobody, ako ani neumožnil uložiť ďalšie nešpecifikované povinnosti** v článku 2 ods. 3 v prípade vyhlásenia vojny, článku 3 ods. 3 v prípade vyhlásenia vojnového stavu, článku 4 ods. 3 v prípade vyhlásenia výnimočného stavu, článku 5 ods. 3, ev. ods. 4 v prípade vyhlásenia núdzového (*a posteriori* - právo na prácu, právo na podnikanie, povinnosť školskej dochádzky etc.). Rozsah prípustných fakultatívnych obmedzení základných práv a slobôd, a rozsah prípustného fakultatívneho ukladania povinností počas vojny je najširší, kým ich rozsah je počas núdzového stavu najužší.

Vyhlásením niektorej krízovej situácie (vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu, núdzového stavu) **nemusi zároveň nevyhnutne dôjsť aj k obmedzeniu základných práv a slobôd, ako ani k uloženiu povinností**. Uvedená skutočnosť vyplýva (aj) z osobitnej časti dôvodovej správy k návrhu UZB, v ktorej vláda ako predkladateľ uviedla k článku 2 upravujúceho reakciu na najzávažnejšiu z krízových situácií - vojenské ohrozenie Slovenskej republiky - *inter alia* aj nasledovné, cit. „...**samotný fakt vypovedania vojny neznamená úplnú negáciu ústavných práv**. V prípade vypovedania vojny cudzej moci, ... **nemusi dôjsť na našom území k obmedzeniu základných práv a slobôd, ktoré sú uvedené v jednotlivých písmenách odseku 3.**“.

Prvé čítanie návrhu UZB prebehlo v NR dňa 7. februára 2002. Poslanec Kanis na rokovaní NR sa dňa 7. februára 2002¹⁶ v rozprave k predloženému návrhu ústavného zákona, ktorého účelom bolo upraviť otázky bezpečnosti štátu v krízových situáciách predpokladaných v Ústave v znení ústavného zákona č. 244/1998 Z. z. a ústavného zákona č. 9/1999 Z. z. a ústavného zákona č. 90/2001 Z. z.¹⁷, sa vyjadril *inter alia* aj nasledovne, cit. „Tento zákon bol časovo odsúvaný práve preto, že tu bola veľká novela ústavy, od ktorej sa toto riešenie musí odvíjať, napokon aj preto, že **v samotnej ústave sú odkazy na to, že presné podmienky alebo fungovanie, mechanizmy prinesie zákon, v tomto prípade ústavný zákon.**“, ktorým výrokou poukázal na existenciu článku 51 ods. 2 Ústavy i článku 102 ods. 3 Ústavy. Druhé a tretie čítanie a schválenie návrhu tohto ústavného zákona prebehlo dňa 11. apríla 2002. S prijatím tohto ústavného zákona súhlasilo všetkých 113 prítomných poslancov NR. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu z 11. apríla 2002 **nadobudol účinnosť dňa 1. mája 2002**¹⁸ (ďalej len „UZB“).

Predkladateľ návrhu UZB označil **za základné pravidlo to, že základné práva a slobody možno obmedziť len v nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas (90 dní)**, čím jednoznačne limitoval obdobie možného trvania obmedzení základných práv a slobôd, ako aj možnosť vynucovať UZB uložené povinnosti.

„Ratio est legis anima, mutata legis ratione mutatur et lex.“ – „**Zmysel je dušou zákona, zmenou zmyslu zákona sa zmení aj zákon.**“.

2.2 Obmedzenie základných práv a slobôd a ukladanie povinností (aj) počas trvania núdzového stavu

UZB upravil možnosť obmedziť taxatívne vymedzené základné práva a slobody, ako aj možnosť uložiť taxatívne vymedzené povinnosti, počas jednotlivých druhov krízových situácií. Týmto postupom ústavodarca čiastočne splnil odporúčanie Benátskej komisie, cit. „**Ústava by mala požadovať, aby každé vyhlásenie krízového stavu obsahovalo zoznam práv, od ktorých je možné sa odchýliť.**“¹⁹. Parciálne z dôvodu, že tieto obmedzenia nie sú explicitne

¹⁶ Národná rada Slovenskej republiky 2 (1998 – 2002). [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-03]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Default?legId=13&termNr=2>

¹⁷ Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení ústavného zákona č. 90/2001 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20020101.html>

¹⁸ Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších ústavných zákonov. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/vyhlasene_znenie.html

¹⁹ Interim Opinion on the Draft Constitution of Montenegro adopted by the Venice Commission at its 71th Plenary Session (Venice, 1 - 2 June 2007). CDL-AD(2007)017-e. [online]. Council of Europe: Venice Commission. [cit. 2023-01-04]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)017-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)017-e)

normované v znení Ústavy SR, ale vo vykonávacom ústavnom zákone k článku 51 ods. 2 Ústavy SR.

Limit adresovaný výkonnej moci uložiť fakultatívne iba tie (a žiadne iné) obmedzenia základných práv a slobôd, a fakultatívne uložiť iba tie (a žiadne iné) povinnosti, počas trvania núdzového stavu zdôraznil ústavodarcu v úvodnej vete článku 5 UZB použitím spojenia slov „**najviac v tomto rozsahu**“ v súlade s úpravou článku 51 ods. 2 Ústavy, cit. „... obmedziť základné práva a slobody a uložiť povinnosti na postihnutom území alebo na bezprostredne ohrozenom území, ktorým môže byť aj celé územie Slovenskej republiky, a to najviac v tomto rozsahu: ...“, detto s rovnakou formuláciou aj v čase núdzového stavu, ktorý je v príčinnej súvislosti so vznikom pandémie (článok 5 ods. 4 UZB).

Pojem „**najviac**“ vyjadruje najväčšiu možnú mieru zásahov (maximá), ktorým napokon argumentoval aj predkladateľ návrhu UZB v osobitnej časti dôvodovej správy. Zároveň tým **predkladateľ návrhu ústavného zákona prízvukoval vysokú mieru právnej istoty (vrátane predvídateľnosti postupu výkonnej moci) adresovanú tým, na ktorých môže mať predmetná právna úprava počas trvania krízových situácií dopad**. Z hľadiska predvídateľnosti postupu orgánov verejnej moci (aj) počas krízových situácií poukazujem na nálezh Ústavného súdu SR, sp. zn. PL. ÚS 19/2009 z 26. januára 2011, cit. „Zmyslom podmienky zákonnosti zásahu je zabrániť verejnej moci v arbitrárnom, prípadne diskriminačnom konaní a **umožniť jednotlivcom, aby mali riadnu možnosť vedieť, čo je zakázané**. Z uvedeného vyplýva požiadavka, aby zákony obmedzujúce základné práva a slobody boli prístupné a dostatočne presné a predvídateľné (Sunday Times v. The United Kingdom (No. 1), sťažnosť č. 6538/74, rozsudok ESLP z 26. apríla 1979, bod 46 a nasl.).“.

Prima facie sa javí, že s úmyslom ústavodarcu, vo veci nastolenia vyššej miery právnej istoty (a predvídateľnosti postupu orgánov verejnej moci), sa stotožnil aj Ústavný súd SR. Krátko po vyhlásení tzv. druhého núdzového stavu (od 1. októbra 2020) v náleze so sp. zn. PL. ÚS 22/2020-104 zo 14. októbra 2020 vyjadril nasledovný právny názor, cit. „Ústavný zákon o bezpečnosti štátu je samotnou ústavou predpokladaný predpis (čl. 51 ods. 2 a čl. 102 ods. 3). ... Táto **pozícia ústavného zákona o bezpečnosti štátu ... umocňuje právnu istotu tým, že je vopred jasné, ako bude štátna moc v osobitných situáciách postupovať**“. K právnej istote a predvídateľnosti postupu orgánov verejnej moci sa vyjadril Ústavný súd Českej republiky v rozhodnutí so sp. zn. IV. ÚS 690/2001 z 27. marca 2003, cit. „K znakom právneho štátu a medzi jeho základné hodnoty patrí neoddeliteľne princíp právnej istoty (čl. 1 ods. 1 Ústavy ČR), ktorého neopomenuteľným komponentom je nielen predvídateľnosť práva, ale aj legítimna predvídateľnosť postupu orgánov verejnej moci Táto **predvídateľnosť postupu orgánov verejnej moci je vyjadrením maximy, na ktorej základe sa možno v demokratickom právnom štáte spoliehať na to, že vo svojej dôvere v platné právo nebude nikto sklamaný**. Iba takto predvídateľné správanie naplňuje v praxi fungovanie materiálne chápaného demokratického právneho štátu a **vylučuje priestor pre prípadnú svojvôľu**.“.

Je vylúčené, aby orgány verejnej moci počas trvania (aj) núdzového stavu obmedzili aj ďalšie základné práva a slobody, resp. uložili ďalšie povinnosti, okrem tých, ktoré sú špecifikované v UZB. Uvedené by bolo v rozpore s úmyslom ústavodarcu. Pokiaľ by ústavodarcu pozmeňujúcim návrhom k Ústave nedoplnil slovné spojenie „a rozsah povinností“ do článku 51 ods. 2 Ústavy, a tento limit by následne nedoplnil v úvodnej vete (aj) k článku 5 ods. 3 UZB spojením slov „najviac v tomto rozsahu“, konštatovanie v predchádzajúcej vete by nebolo pravdivé. V tom prípade by, *vice versa*, mohli byť obmedzované aj ďalšie základné práva a slobody, ako aj ukladané ďalšie povinnosti počas trvania núdzového stavu tzv. bežnými zákonmi, teda tak, ako v období tzv. bežného ústavného režimu v súlade s článkom 13 Ústavy.

Schválené znenie ústavnej normy článku 51 ods. 2 Ústavy je možné anatomizovať z dôvodu autonómnosti jej obsahových komponentov na **(i) podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd**, a **(ii) rozsah povinností**. Pojmom „rozsah“²⁰ Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied rozumie „rozmer“, „veľkosť priestoru“, „rozlohu“. V kontexte rozsahu obmedzovania základných práv a slobôd a rozsahu ukladania povinností počas trvania krízových situácií sa, podľa môjho názoru, rozumie **veľkosť priestoru, v ktorom je ingerencia orgánov verejnej moci počas trvania (aj) núdzového stavu prípustná**. *A contrario*, **iné ako UZB predpokladané zásahy počas trvania krízových situácií nie sú prípustné**. Núdzový stav ako druh krízovej situácie je najmenej invazívny tak z hľadiska rozsahu fakultatívnej možnosti obmedzenia základných práv a slobôd, ako aj z hľadiska možnosti ukladania povinností.

Novela Ústavy v znení 90/2001 **striktne postulovala v článku 51 ods. 2 Ústavy problematiku možného obmedzenia základných práv a slobôd a možného rozsahu (ukladania) povinností počas trvania (aj) núdzového stavu upraviť (výlučne) formou ústavného zákona ako *lex specialis* vo vzťahu k obdobiu tzv. bežného ústavného režimu**. V tzv. bežnom ústavnom režime zostáva aplikabilita článku 13 Ústavy SR zachovaná. Upravuje ústavne konformné spôsoby ukladania povinností, a ústavne konformné podmienky vymedzenia a obmedzenia základných práv a slobôd²¹. Ku kolíznemu pravidlu uviedli Procházka et al. (2018) aj nasledovné, cit. „Pravidlo *lex specialis derogat legi generali* hovorí, že ak je aplikovateľných noriem viacero, treba (ako prvú) uplatniť tú z nich, ktorej hypotéza je podrobnejšia, tú, ktorá na skutkový stav prilieha tesnejšie.“²². Mám za to, že jednotlivé druhy krízových situácií spadajú pod tzv. neštandardný ústavný režim, kým mimo týchto období ide o tzv. štandardný (bežný)

²⁰ Pojem „rozsah“. [online]. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. [online]. Slovenská akadémia vied. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=rozsah&s=exact&c=ka57&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=beriolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>

²¹ NOÉ, G. – LESNIAK, J. Základné ústavné princípy (nielen) v trestnom konaní. [online]. In Paneurópske právnické listy. Vedecký časopis Paneurópskej vysokej školy. Fakulta práva. ISSN 2644-450X. [cit. 2023-01-03]. Dostupné na: <https://www.paneuropskepravnickelisty.sk/index.php/noe-g-lesniak-j/>

²² PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M. Teória práva. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2018. s. 138.

ústavný režim. Existenciu ústavných noriem *lex specialis* a *lex generali* v základnom zákone našej krajiny potvrdil Ústavný súd SR príkladmo v uznesení so sp. zn. IV. ÚS 614/2022 z 29. novembra 2022, v ktorom vyjadril právny názor, že ustanovenie článku 46 ods. 2 Ústavy SR predstavuje *lex specialis* vo vzťahu k všeobecnejšiemu ustanoveniu článku 46 ods. 1 Ústavy SR ako *lex generali*. K otázke prípustného obmedzenia základných práv i ukladaní povinností počas krízových situácií sa vyjadril Domin (2021) nasledovne, cit. „**Prípustné obmedzenie základných práv a slobôd, prípadne aj ukladanie povinností, ústavný zákon o bezpečnosti štátu upravuje osobitne pre jednotlivé druhy krízových situácií.**“²³.

Ústavodarca nemienil, podľa môjho názoru, upraviť obmedzenie základných práv a slobôd a ukladanie povinností dvomi spôsobmi zároveň, a to článkom 13 Ústavy, ako aj (súbežne) článkom 51 ods. 2 Ústavy. **Vice versa**, keďže **v núdzovom stave sú značne posilnené právomoci výkonnej moci štátu. Z tohto dôvodu mal ústavodarca v úmysle kompetencie výkonnej moci striktne vopred limitovať, a tým predísť ich potenciálnemu zneužitiu počas trvania núdzového stavu, ako aj zneužitiu tohto druhu krízového stavu ďalšími orgánmi verejnej moci. Uvedený zámer je umocnený aj dočasnou trvaním núdzového stavu, ktorú ústavodarca časovo limitoval** (na rozdiel od vojnového stavu a vojny).

Hoc sensu poukazujem aj na **argument a coherentia**, ktorý predstavuje jeden druh argumentov, ktorý dovoľuje interpretovať texty podľa úmyslu pripisovaného ústavodarnému orgánu, ev. zákonodarnému orgánu. **Argument a coherentia vychádza z myšlienky, že rozumný ústavodarca (zákonodarca) s dokonalou predvídavosťou a obozretnosťou nemôže jednu a tú istú situáciu normovať dvoma nezlučiteľnými spôsobmi.** Podľa tejto tézy existuje zásada umožňujúca odstrániť jednu z dvoch antinomických (rozporných) ustanovení. Ústavodarca si uvedomoval výnimočný charakter krízových situácií. Z toho dôvodu sa rozhodol striktne stanoviť možný rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a tiež možný rozsah ukladania povinností najviac v UZB špecifikovanom rozsahu a za striktne stanovených podmienok. Z uvedeného rezultuje záver, že ústavodarca nemal v úmysle upraviť obmedzenie základných práv a slobôd dvomi ústavnými normami s formálne rovnakou právnou silou pre tzv. bežný ústavný režim a tiež pre tzv. krízový ústavný režim.

„*Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed cim ac potestatem.*“ (Celsus D.1,3,17). – „**Poznať zákony neznamená rozumieť ich slovám, ale ich významu a sile (účelu).**“.

²³ DOMIN, M. Priame a „reťazené“ obmedzenia volebného práva v čase krízových situácií. In *Obmedzovanie ľudských práv* (ed. Tomáš Lalík). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. s. 104.

3 Prvý núdzový stav v SR a porušovanie povinností

3.1 Obmedzenie základných práv a slobôd a ukladanie povinností od marca do júna 2020 V núdzovom stave, ktorý je bez akýchkoľvek pochybností najmenej závažnou krízovou situáciou, orgány verejnej moci obmedzovali niektoré základné práva a slobody a ukladali povinnosti v rozpore s úmyslom ústavodarcu. Niektoré zásahy orgánov verejnej moci počas trvania núdzového stavu neboli, podľa môjho názoru, konformné s Ústavou SR, najmä však prekračovali limity stanovené v UZB v znení ústavného zákona č. 344/2015 Z. z.²⁴ (ďalej len „UZB v znení 344/2015“), resp. UZB v znení ústavného zákona č. 414/2020 Z. z.²⁵ (ďalej len „UZB v znení 414/2020“). Ústavodarca počas trvania núdzového stavu v podmienkach SR pristúpil k novelizácii UZB v znení 344/2015. *Ab initio* poukazujem na právny názor Benátskej komisie, ktorá počas krízových situácií **neodporúča prijímať zmeny ústavnej úpravy**.²⁶

Vláda vyhlásila uznesením č. 111 s účinnosťou 12. marca 2020 od 6:00 hod mimoriadnu situáciu v súvislosti s ohrozením verejného zdravia II. stupňa z dôvodu ochorenia COVID-19 spôsobeným korona vírusom SARS-CoV-2 na území SR.

Tri dni pred dňom účinnosti vyhlásenia mimoriadnej situácie, ako aj následne, vydával Úrad verejného zdravotníctva SR (ďalej len „ÚVZ“) v súvislosti s tzv. pandémiou COVID-19 (ďalej len „pandémia“) opatrenia, neskôr vyhlášky (pozn. tento stav stále trvá). Na vydávanie opatrení ako všeobecne záväzných právnych predpisov nebol ÚVZ splnomocnený zákonom č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia v znení do 15. októbra 2020²⁷ (viď IV. ÚS 249/2021), ako ani vydávať ich počas krízovej situácie.

²⁴ Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení ústavného zákona č. 344/2015 Z. z.. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-15]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20160102.html>

²⁵ Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení ústavného zákona č. 414/2020 Z. z.. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-15]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20201229.html>

²⁶ Opinion on the Amendments to the constitution Adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be Submitted to a National Referendum on 16 April 2017. Adopted by the Venice Commission at its 110th Plenary Session (Venice, 10-11 March 2017). CDL-AD(2017)005. [online]. European Commission for Democracy through Law: Venice Commission. [cit. 2023-01-14]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)005-e)

²⁷ Zákon č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 242/2020 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-29]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/355/20200909.html>

ÚVZ opatrením odo dňa 10. marca 2020 **zakázal organizovať a usporadúvať fyzickým osobám, fyzickým osobám – podnikateľom a právnickým osobám hromadné podujatia**²⁸. Rovnakého dňa ÚVZ zakázal návštevy na všetkých lôžkových oddeleniach a tiež poskytovateľom zdravotnej starostlivosti opatrením nariadil, aby v prípade osôb prichádzajúcich z taxatívne určených krajín rozhodli o **izolácii týchto osôb v domácom prostredí na dobu 14 dní** s určením výnimiek. Toto opatrenie dňa 13. marca 2020 ÚVZ zmenil tak, že všetkým osobám bola po návrate zo zahraničia vrátane osôb žijúcich s týmito osobami v spoločnej domácnosti, nariadená **izolácia v domácom prostredí na dobu 14 dní** a ďalšie súvisiace povinnosti so stanovením výnimiek. Detto zakázal prevádzku vybraných zariadení a služieb, ktorým opatrením zasiahol aj do Ústavou SR garantovaného **práva na podnikanie**. Všetky tieto zásahy ÚVZ boli vykonané pred vyhlásením núdzového stavu a zároveň bez zákonného zmocnenia ÚVZ na takéto zásahy. **Navyše, išlo o núdzový stav „de facto“**, ku ktorému sa Benátska komisia vyjadrila, cit. „*Má sa zabrániť stavu núdze de facto a núdzový stav má byť oficiálne vyhlásený.*“²⁹.

O pár dní neskôr, s účinnosťou od 16. marca 2020, vláda uznesením vyhlásila **tzv. prvý núdzový stav**³⁰ (ďalej len „prvý NS“), ktorý odôvodnila pandémiou. Ústavodarca umožnil v článku 5 ods. 2 UZB v znení 344/2015 vyhlásiť núdzový stav v „*nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas*“. Benátska komisia sa k použitému spojeniu slov „v nevyhnutnom rozsahu“ vyjadrila nasledovne, cit. „*Použitie všeobecné znenie „povolené iba v nevyhnutnom rozsahu“ sa javí ako príliš vágne. Malo by sa použiť prísnejšie znenie, tak ako je uvedené v čl. 15 dohovoru, „v rozsahu, v akom to bezprostredne vyžaduje naliehavosť situácie“*“³¹ (m. m. PL. ÚS 43/95).

ÚVZ rovnakého dňa, ako vláda vyhlásila prvý NS, **nariadil uzatvoriť maloobchodné prevádzky a prevádzky služieb na 14 dní**³², čím zakázal výkon podnikateľskej činnosti vybraných

²⁸ Verejná vyhláška ktorou sa oznamuje vydanie rozhodnutia o nariadení opatrenia pri ohrození verejného zdravia podľa § 48 ods. 4 písm. d) zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. OLP/2405/84443 z 09.03.2020. [online]. Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky: Úradná tabuľa. [cit. 2022-12-29]. Dostupné na: https://www.uvzs.sk/docs/info/covid19/Rozhodnutie_zakaz_hromadneho_podujatia_verejna_vyhlasaka09_03.pdf

²⁹ Emergency Powers – Science and technique of democracy No. 12 (1995). CDL-STD(1995)012. [online]. Council of Europe: Venice Commission. [cit. 2023-01-03]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(1995\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(1995)012-e)

³⁰ Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 114 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 45/2020 Z. z. s účinnosťou od 16.03.2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/45/20200316>

³¹ Opinion on the Constitution of Serbia adopted by the Commission at its 70th plenary session (Venice, 17-18 March 2007). CDL-AD(2007)004. [online]. European Commission for Democracy through Law: Venice Commission. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)004-e)

³² Opatrenie Úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky pri ohrození verejného zdravia. OLP/2595/2020 z 15.03.2020. [online]. Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky: Úradná tabuľa. [cit. 2022-12-29]. Dostupné na:

podnikateľských subjektov, a to nielen pri absencii testu proporcionality takeého opatrenia a prehliadaní § 48 ods. 5 Zákona o ochrane verejného zdravia v znení zákona č. 242/2020 Z. z., ale predovšetkým bez právneho základu v UZB v znení 344/2015. **Ústavodarca neumožnil počas trvania núdzového stavu obmedziť, ani zakázať podnikateľskú činnosť.** Z uvedeného je možné odvodiť, že ÚVZ konal v rozpore (aj) s článkom 2 ods. 2 Ústavy a uzurpoval si právny poriadok nepriznané právomoci.

Vláda uložila momentom vyhlásenia prvého NS zároveň aj **pracovnú povinnosť zamestnancom poskytovateľov zdravotnej starostlivosti** (článok 5 ods. 3 písm. b) UZB v znení 344/2015) **a zakázala týmto zamestnancom uplatňovať právo na štrajk** (článok 5 ods. 3 písm. k) UZB v znení 344/2015). Následne, s účinnosťou od 19. marca 2020, vláda prvýkrát rozšírila pracovnú povinnosť zamestnancom tých subjektov, ktoré boli uvedené v prílohe uznesenia, na ktorých sa taktiež vzťahoval zákaz uplatňovania práva na štrajk³³. S účinnosťou od 28. marca 2020 vláda druhýkrát rozšírila núdzový stav o pracovné povinnosti aj ďalších subjektov, na ktorých sa *detto* vzťahoval zákaz uplatňovania práva na štrajk³⁴. Tretím rozšírením prvého NS s účinnosťou od 8. apríla 2020 do 13. apríla 2020 vrátane, vláda **obmedzila slobodu pohybu a pobytu zákazom vychádzania** (článok 5 ods. 3 písm. g) UZB v znení 344/2015) **okrem výnimiek** taxatívne vymenovaných v uznesení vlády³⁵. Pri tomto obmedzení základných slobôd je nutné pristaviť sa pri článku 5 ods. 3 písm. g) UZB v znení 344/2015, ktorý znel nasledovne, cit. „*obmedziť slobodu pohybu a pobytu zákazom vychádzania v určenom čase a zákazom vstupu na postihnuté alebo bezprostredne ohrozené územie*“. Ústavodarca obmedzenie týchto slobôd podmienil splnením dvoch (kumulatívnych) podmienok, ktoré vyjadril v ústavnej norme použitím spojky „*a*“. Splnením oboch podmienok formuloval ústavný príkaz zároveň zakázať aj vstup na postihnuté alebo bezprostredne ohrozené miesto. Túto kumulatívnu podmienku však vláda pri obmedzení slobody pohybu a pobytu neuplatnila (pozn. novelou UZB v znení 414/2020 bola časť vety za spojkou „*a*“ v znení článku 5 ods. 3 písm. g) ústavodarcom vypustená). Inými slovami, spôsobom, ktorým vláda obmedzila slobodu pohybu a pobytu v danom čase (počas Veľkonočných sviatkov v roku 2020), nebola ústavne konformná z dôvodu nesplnenia ústavodarcom normovanej kumulatívnej podmienky. Zároveň vláda, tretím rozšírením prvého NS, **zakázala právo pokojne sa zhromažďovať s výnimkou osôb žijúcich v spoločnej domácnosti** podľa článku 5 ods. 3 písm. h) UZB v znení 344/2015. Štvrtým rozšírením prvého

https://www.uvzsr.sk/docs/info/covid19/Opatrenie_UVZ_SR_o_zakaze_a_obmedzeni_prevadzok_15032020.pdf

³³ Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 115 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 49/2020 Z. z. s účinnosťou od 19.03.2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/49/20200319>

³⁴ Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 169 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 64/2020 Z. z. s účinnosťou od 28.03.2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/64/20200328>

³⁵ Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 207 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 72/2020 Z. z. s účinnosťou od 08.04.2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/72/20200408>

NS rozšírila vláda pracovnú povinnosť aj na ďalšie subjekty s účinnosťou od 18. apríla 2020 a detto týmto subjektom zakázala uplatňovať právo na štrajk³⁶.

Prvý NS bol ukončený uznesením vlády uplynutím 13. júna 2020, po 90-tich dňoch, kedy došlo podľa článku 5 ods. 2 UZB v znení 344/2015 k uplynutiu najdlhšie prípustného času trvania núdzového stavu. Mimoriadna situácia v SR naďalej trvala do času vyhlásenia ďalšieho núdzového stavu.

Núdzový stav bol v Slovenskej republike vyhlásený trikrát od marca 2020. Pred vyhlásením druhého núdzového stavu upozornil Generálny prokurátor Slovenskej republiky dňa 22. septembra 2020 na nezákonný postup orgánu verejnej správy (UVZ)³⁷. Druhý núdzový stav bol vyhlásený dňa 1. októbra a trval do 14. mája 2021 (trval 226 dní, hoc est 7,5 kalendárnych mesiacov), a napokon, tretí núdzový stav bol vyhlásený od 25. novembra 2021 a trval do 22. februára 2022 (trval 90 dní, hoc est 3 mesiace).

3.2 Trestný čin porušovania povinností za krízovej situácie § 290a TZ

Zákonodarcu zaviedol do zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona (ďalej len „TZ“) v znení zákona č. 189/2013 Z. z. (aj) trestný čin porušovania povinností za krízovej situácie ustanovením § 290a, a to novelou TZ, ktorá bola vykonaná zákonom č. 204/2013 Z. z.³⁸ s účinnosťou od 1. augusta 2013. Zavedenie trestného činu porušovania povinností za krízovej situácie do TZ inicioval Výbor Národnej rady SR pre zdravotníctvo³⁹ a odôvodnil tým, že táto skutková podstata trestného činu nadväzuje na ústavnú úpravu v UZB v znení 181/2006⁴⁰, konkrétne je odvodená z jej článku 1 ods. 2⁴¹.

³⁶ Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 233 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 84/2020 Z. z. s účinnosťou od 18.04.2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/84/20200418>

³⁷ Upozornenie prokurátora na nezákonný postup orgánu verejnej správy zo dňa 22.09.2020. [online]. Eurospotrebitel. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: <https://www.eurospotrebitel.eu/wp-content/uploads/2020/10/upozornenie.pdf>

³⁸ Zákon č. 204/2013 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/204/20130801>

³⁹ Uznesenie Výboru národnej rady Slovenskej republiky pre zdravotníctvo z 23. apríla 2013. 12. schôdza výboru. Číslo: CRD-438/2013. [online]. Národná rada Slovenskej republiky. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=382649>

⁴⁰ Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení ústavného zákona č. 181/2006 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20060411.html>

⁴¹ Podľa článku 1 ods. 2 Ústavného zákona o bezpečnosti štátu, cit. „Základná úloha verejnej moci v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu je vykonávať všetky potrebné opatrenia na obranu štátu a zachovanie jeho bezpečnosti, na ochranu života a zdravia osôb, na ochranu majetku, na dodržiavania základných práv a slobôd, na odvrátenie ohrozenia alebo na

Ustanovenie § 290a TZ upravuje základnú skutkovú podstatu trestného činu v odseku 1 nasledovne, cit. „**Kto za krízovej situácie odoprie vykonať alebo úmyselne nevykoná povinnosť uloženú orgánmi verejnej moci na obranu štátu a zachovanie jeho bezpečnosti, na ochranu života a zdravia osôb, na ochranu majetku, na dodržiavanie základných práv a slobôd, na odvrátenie ohrozenia alebo na obnovu narušeného hospodárstva, najmä riadneho fungovania zásobovania, dopravy a verejných služieb v obciach a na riadne fungovanie ústavných orgánov, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.**“, a v kvalifikovanú skutkovú podstatu trestného činu v odseku 2 nasledovne, cit. „**Odňatím slobody na dva roky až päť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1, písm. a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, alebo, písm. b) závažnejším spôsobom konania.**“.

Objektom trestného činu porušovania povinností za krízovej situácie, ako prvého objektívneho znaku trestného činu, je záujem chrániť obranyschopnosť štátu v spojení so zachovaním jeho bezpečnosti, zároveň ochrana života a zdravia osôb, ochrana majetku, a tiež záujem na zabezpečení dodržiavania základných práv a slobôd.

Objektívna stránka trestného činu porušovania povinností za krízovej situácie, ako druhého objektívneho znaku trestného činu vyjadrujúca vonkajšiu charakteristiku trestného činu, spočíva z hľadiska obligatórnych znakov v takom konaní páchatel'a, ktorý počas krízovej situácie odoprie vykonať, alebo úmyselne nevykoná povinnosť uloženú orgánmi verejnej moci na zabezpečenie obrany štátu a zachovanie jeho bezpečnosti, povinnosť dodržiavať základné práva a slobody, povinnosti uložené za účelom odvrátenia ohrozenia narušeného hospodárstva, alebo na jeho obnovu, predovšetkým riadneho fungovania zásobovania, dopravy a verejných služieb v obciach, ako aj povinnosti spojené s riadnym fungovaním ústavných orgánov. V ďalšom objektívna stránka trestného činu vyžaduje, z hľadiska fakultatívnych znakov, znak času spáchania trestného činu - za krízovej situácie (§ 134 ods. 2 Trestného zákona v spojení s článkom 1 ods. 4 UZB). Špecifický charakter objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu porušovania povinností podľa § 290a TZ spočíva v tom, že **môže byť spáchaný výlučne počas krízovej situácie**. Krízovou situáciou sa (aj) na účely TZ rozumie núdzový stav, výnimočný stav, vojnový stav alebo vojna (§ 134 ods. 2 TZ).

Ustanovenie upravujúce krízovú situáciu bolo zákonodarcom doplnené novým odsekom 3 s účinnosťou od 1. januára 2021 (počas trvania tzv. druhého núdzového stavu v SR, pozn.), a to novelou TZ vykonanou zákonom č. 312/2020 Z. z.⁴² (ďalej len „novela TZ“). Ministerstvo spravodlivosti SR, ako predkladateľ vládneho návrhu novely TZ, nenavrhovalo doplniť ustanovenie § 134 TZ novým odsekom 3. Tento odsek navrhol inkorporovať do TZ až

obnovu narušeného hospodárstva, najmä riadneho fungovania zásobovania, dopravy a verejných služieb v obciach a na riadne fungovanie ústavných orgánov.“.

⁴² Zákon č. 312/2020 Z. z. o výkone rozhodnutia o zaistení majetku a správe zaisteného majetku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskoršieho zákona. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/312/20210101.html>

Ústavnoprávny výbor NR SR⁴³ po rokovaní výborov s nasledujúcim odôvodnením, cit. „Uvedené bude mať za následok, že prísnejší trestný postih spôsobený naplnením osobitného kvalifikačného pojmu „za krízovej situácie“ sa aplikuje len u tých trestných činov, ktoré boli spáchané v súvislosti s vyhláseným núdzovým stavom alebo výnimočným stavom a nepovedie tak k ukladaniu trestov vzrejmom nepomere k závažnosti nesúvisiacich činov v rozpore s účelom zákona a účelom samotného trestu.“. Národná rada akceptovala návrh tohto výboru a v § 134 ods. 3 TZ normovala nasledovné, cit. „Ustanovenie odseku 2 písm. a) a b) sa nepoužijú, **ak trestný čin nebol spáchaný v súvislosti s vyhláseným núdzovým stavom alebo výnimočným stavom.**“, kedy § 134 ods. 2 TZ upravuje v písm. a) núdzový stav, a v písm. b) výnimočný stav.

Subjektom porušovania povinností za krízovej situácie môže byť iba taká osoba, ktorej bola uložená orgánmi verejnej moci povinnosť vyplývajúca zo znenia skutkovej podstaty tohto trestného činu. Páchateľom môže byť všeobecný subjekt, ale aj špeciálny subjekt.

Subjektívna stránka trestného činu porušovania povinností za krízovej situácie vyžaduje, z hľadiska obligatórneho znaku, úmyselné zavinenie páchatela.

Ako už bolo uvedené, článok 51 ods. 2 Ústavy je možné anatomizovať z dôvodu autonómnosti jej obsahových komponentov na (i) obmedzenie základných práv a slobôd počas trvania (aj) núdzového stavu, a (ii) určenie rozsahu povinností počas (aj) trvania núdzového stavu. Počas prvého NS bola z hľadiska obmedzenia základných práv a slobôd obmedzená sloboda pohybu a pobytu zákazom vychádzania, kým z hľadiska povinností uložených počas prvého NS bola vládou uložená pracovná povinnosť iba vybraným profesiám, príkladmo zamestnancom zdravotnej starostlivosti. Inými slovami, porušenia povinností za krízovej situácie podľa § 290a TZ, počas prvého NS, sa mohli dopustiť výlučne vládou určené subjekty v jednotlivých uzneseniach, ktorými rozširoval prvý NS. Povedané inými slovami, **trestný čin porušovania povinností za krízovej situácie podľa § 290a TZ nemohli počas prvého NS (od 16. marca 2020 do 13. júna 2020) spáchať žiadni páchatelia okrem tých, ktorí mali uloženú pracovnú povinnosť podľa článku 5 ods. 3 písm. b) UZB v znení 344/2015.**

Benátska komisia v stanovisku k núdzovému stavu z roku 2020 uviedla aj nasledovné, cit. „Núdzový stav nezahŕňa dočasné pozastavenie existencie právneho štátu a neumožňuje tým, ktorí sú pri moci, konať tak, aby došlo k porušeniu zákona, keďže sú týmito zásadami trvalo viazaní.“⁴⁴.

⁴³ Uznesenie Ústavnoprávneho výboru Národnej rady Slovenskej republiky zo 14. októbra 2020 k vládnemu návrhu zákona o výkone rozhodnutia a o zaistení majetku a správe zaisteného majetku a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlač 195). 36. schôdza. Číslo: CRD-1633/2020. [online]. Národná rada Slovenskej republiky. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=485276>

⁴⁴ Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia). Súhrn stanovísk a správ Benátskej komisie k núdzovému stavu. [online]. Ústavný súd Slovenskej republiky: Odbor zahraničných vzťahov a protokolu. Kancelária ústavného súdu Slovenskej republiky. CDL-

Rímsky právnik Celsus k nutnosti prihladať na zámer sledovaný ústavodarcom, ev. zákonodarcom pred prijatím právnej normy (právneho predpisu) vyjadril nasledovne, cit. „*Nam prior atque potentior est mens, quam vox dicentis.*“ – „**Prednejší a mocnejší je zámer, ako reč hovorca.**“.

Záver

Počas opakovane vyhlasovaných a predĺžovaných núdzových stavov od roku 2020 orgány verejnej moci v niektorých prípadoch prehliadali ústavne konformné obmedzovanie základných práv a slobôd, ako aj ukladanie povinností. Nedbali na intencie ústavodarcu, ktorý právny základ krízových situácií upravil v najvyššom zákone našej republiky a podrobne upravil vo vykonávacom ústavnom zákone. Zámerom ústavodarcu bolo stanoviť striktné limity – maximá - tak pre obmedzenie základných práv, ako aj pre ukladanie povinností počas krízových situácií. Napriek úmyslu ústavodarcu orgány verejnej moci počas trvania jednotlivých núdzových stavov obmedzili základné práva a slobody nad prípustný rámec, *ad exemplum* zasiahli do ústavného práva na povinnú školskú dochádzku, do ústavného práva na podnikanie, do ústavného práva na prácu etc. Ukladali aj povinnosti, s ktorými vykonávací ústavný zákon počas trvania núdzového stavu nepočíta. Mnohých občanov Slovenskej republiky trestne stíhali a odsúdili za údajné porušenie povinností za krízovej situácie bez existencie zákonného dôvodu. Bez dôvodu však niet spôsobu.

Literatúra

Knižničné zdroje

1. PROCHÁZKA, R., KÁČER, M. Teória práva. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2018. s. 72. ISBN 978-80-89603-73-2.

Zborníky

2. DOMIN, M. Priame a „ret'azené“ obmedzenia volebného práva v čase krízových situácií. In *Obmedzovanie ľudských práv* (ed. Tomáš Lalík). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. s. 104. ISBN 978-80-223-5331-1.
3. PROCHÁZKA, R. O ústavnosti ústavných zákonov. In *Ius Romanum Schola Sapientiae. Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009. s. 394. ISBN 978-80-8082-335-1.

PI(2020)003. [cit. 2022-12-20]. Dostupné na:

https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/42829548/Suhrn+stanovisk+Benatskej+komisie+k+nudzovemu+stavu_final.pdf/b5dca577-b19d-4d94-a005-0aaea881823d

Časopisecké zdroje

4. NOÉ, G., LESNIAK, J. Základné ústavné princípy (nielen) v trestnom konaní. [online]. In *Paneurópske právnické listy. Vedecký časopis Paneurópskej vysokej školy. Fakulta práva*. ISSN 2644-450X. [cit. 2023-01-03]. Dostupné na: <https://www.paneuropskepravnickelisty.sk/index.php/noe-g-lesniak-ij/>

Internetové zdroje

5. Emergency Powers – Science and technique of democracy No. 12 (1995). CDL-STD(1995)012. [online]. Council of Europe: Venice Commission. [cit. 2023-01-03]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(1995\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(1995)012-e)
6. Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia). Súhrn stanovísk a správ Benátskej komisie k núdzovému stavu. [online]. Ústavný súd Slovenskej republiky: Odbor zahraničných vzťahov a protokolu. Kancelária ústavného súdu Slovenskej republiky. CDL-PI(2020)003. [cit. 2022-12-27]. Dostupné na: https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/42829548/Suhrn+stanovisk+Benatskej+komisie+k+nudzovemu+stavu_final.pdf/b5dca577-b19d-4d94-a005-0aaea881823d
7. Interim Opinion on the Draft Constitution of Montenegro adopted by the Venice Commission at its 71th Plenary Session (Venice, 1 - 2 June 2007). CDL-AD(2007)017-e. [online]. Council of Europe: Venice Commission. [cit. 2023-01-04]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)017-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)017-e)
8. Opinion on the Constitution of Serbia adopted by the Commission at its 70th plenary session (Venice, 17-18 March 2007). CDL-AD(2007)004. [online]. European Commission for Democracy through Law: Venice Commission. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)004-e)
9. Opinion on the Amendments to the constitution Adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be Submitted to a National Referendum on 16 April 2017. Adopted by the Venice Commission at its 110th Plenary Session (Venice, 10-11 March 2017). CDL-AD(2017)005. [online]. European Commission for Democracy through Law: Venice Commission. [cit. 2023-01-14]. Dostupné na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)005-e)
10. Pojem „rozsaň“. [online]. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. [online]. Slovenská akadémia vied. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=rozsaň&s=exact&c=ka57&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=bermolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>
11. Upozornenie prokurátora na nezákonný postup orgánu verejnej správy zo dňa 22.09.2020. [online]. Eurospotrebitel'. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: <https://www.eurospotrebitel.eu/wp-content/uploads/2020/10/upozornenie.pdf>

Legislatívny proces

12. Národná rada Slovenskej republiky 2 (1998–2002). [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-07]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Default?legId=13&termNr=2>
13. Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení ústavného zákona č. 244/1998 Z. z. a ústavného zákona č. 9/1999 Z. z. Parlamentná tlač č. 643. Materiál číslo: 740/2000. [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-15]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=137174>
14. Uznesenie Výboru národnej rady Slovenskej republiky pre zdravotníctvo z 23. apríla 2013. 12. schôdza výboru. Číslo: CRD-438/2013. [online]. Národná rada Slovenskej republiky. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=382649>
15. Uznesenie Ústavnoprávneho výboru Národnej rady Slovenskej republiky zo 14. októbra 2020 k vládnemu návrhu zákona o výkone rozhodnutia a o zaistení majetku a správe Národná rada Slovenskej republiky. Prehľad hlasovania. [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-13]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=163620>
16. zaisteného majetku a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlač 195). 36. schôdza. Číslo: CRD-1633/2020. [online]. Národná rada Slovenskej republiky. [cit. 2023-01-10]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=485276>
17. Vládny návrh ústavného zákona o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. Parlamentná tlač č. 1311. Materiál na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky číslo: UV-8359/2001. [online]. Spoločná Česko – Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. [cit. 2023-01-01]. Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=163094>

Právne predpisy a iné právne akty

18. Opatrenie Úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky pri ohrození verejného zdravia. OLP/2595/2020 z 15. 3. 2020. [online]. Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky: Úradná tabuľa. [cit. 2022-12-29]. Dostupné na: https://www.uvzs.sk/docs/info/covid19/Opatrenie_UVZ_SR_o_zakaze_a_obmedzeni_prevadzok_15032020.pdf
19. Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 114 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 45/2020 Z. z. s účinnosťou od 16. 3. 2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/45/20200316>
20. Uznesenie Vlády Slovenskej republiky č. 115 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 49/2020 Z. z. s účinnosťou od 19. 3. 2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/49/20200319>

21. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 169 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 64/2020 Z. z. s účinnosťou od 28. 3. 2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/64/20200328>
22. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 207 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 72/2020 Z. z. s účinnosťou od 08. 4. 2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/72/20200408>
23. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 233 uverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 84/2020 Z. z. s účinnosťou od 18. 4. 2020. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/84/20200418>
24. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších ústavných zákonov. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20201229.html>
25. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení ústavného zákona č. 181/2006 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20060411.html>
26. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení ústavného zákona č. 344/2015 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-15]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20160102.html>
27. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení Ústavného zákona č. 414/2020 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-15]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/20201229.html>
28. Verejná vyhláška ktorou sa oznamuje vydanie rozhodnutia o nariadení opatrenia pri ohrození verejného zdravia podľa § 48 ods. 4 písm. d) zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. OLP/2405/84443 z 9. 3. 2020. [online]. Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky: Úradná tabuľa. [cit. 2022-12-29]. Dostupné na: https://www.uvzs.sk/docs/info/covid19/Rozhodnutie_zakaz_hromadneho_podujatia_verejna_vyhlasaka09_03.pdf
29. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20230101.html>
30. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení ústavného zákona č. 9/1999 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-13]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/19990127.html>

31. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení ústavného zákona č. 90/2001 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2023-01-11]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20020101.html>
32. Zákon č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 242/2020 Z. z. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-29]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/355/20200909.html>
33. Zákon č. 204/2013 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-31]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/204/20130801>
34. Zákon č. 312/2020 Z. z. o výkone rozhodnutia o zaistení majetku a správe zaisteného majetku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskoršieho zákona. [online]. SLOV-LEX: Právny a informačný portál. [cit. 2022-12-30]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/312/20210101.html>

Rozhodnutia Ústavného súdu SR a Ústavného súdu ČR

35. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 43/1995 z 10. septembra 1996
36. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. II. ÚS 8/1996 zo 4. septembra 1996
37. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 19/2009 z 26. januára 2011
38. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 24/2014 z 28. októbra 2014
39. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 22/2020-104 zo 14. októbra 2020
40. Rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky, sp. zn. IV. ÚS 690/2001 z 27. marca 2003
41. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. I. ÚS 3/1998 z 5. februára 1998
42. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. IV. ÚS 249/2021 z 11. mája 2021
43. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. IV. ÚS 614/2022 z 29. novembra 2022

Trestněprávní důsledky prolomení bankovního tajemství

Criminal consequences of breaching bank secrecy

JIŘÍ NOVOTNÝ^{1, 2}

Abstrakt

Trestného činu zneužití informace v obchodním styku se dopustí ten, kdo neoprávněně zveřejní, zpřístupní nebo sdělí třetí osobě informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, jejíž zveřejnění je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku, a způsobí tím větší škodu nebo jiný závažný následek nebo tím opatří sobě nebo jinému větší prospěch. Obdobná situace nastává v případě, kdy někdo neoprávněně užije informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, kterou získal při výkonu svého zaměstnání, povolání, postavení, funkce nebo jinak a jejíž zveřejnění je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku, tím, že uskuteční nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím, a způsobí tím větší škodu nebo jiný závažný následek nebo tím opatří sobě nebo jinému větší prospěch. Tento příspěvek je zaměřen na zneužití informace v obchodním styku, ke kterému může docházet při realizaci bankovních obchodů.

Klíčová slova

Banka, bankovní obchod, bankovní tajemství, trestný čin, zneužití informace v bankovním styku, zneužití postavení v obchodním styku, zákaz konkurence.

Abstrakt

The criminal act of misuse of information in business relations is committed by anyone who unauthorizedly publishes, makes available or communicates to a third party information not yet publicly available, the publication of which is capable of significantly influencing decision-making in business relations, and thereby causes greater damage or other serious consequences, or provides greater benefit to himself or another. A similar situation occurs in the event that someone makes unauthorized use of information not yet publicly accessible, which he obtained during the performance of his job, profession, position, function or otherwise, and the publication of which is capable of significantly influencing decision-making in business relations, by carrying out or induces the execution of a contract or operation in a trading system

¹ JUDr. et PhDr. Jiří Novotný, Ph.D., Katedra práva, Vysoká škola finanční a správní, a.s.

² Autor je současně obhájcem v trestních věcech.

or an organized commodity market, thereby causing greater damage or other serious consequence, or thereby providing himself or another with greater benefit. This post is focused on the misuse of information in business dealings, which can occur during the implementation of banking transactions.

Keywords

Bank, banking business, bank secrecy, criminal offence, misuse of information in banking relations, abuse of position in business relations, prohibition of competition.

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvvpk-2023/2-17>

Úvod

Jako bankovní obchody lze označit závazkové vztahy, kde jednou smluvní stranou je právnická osoba, které byla k podnikatelské činnosti udělena licence dle zákona o bankách.³ Bankovní obchody, které jsou soukromoprávními závazkovými vztahy, banka uzavírá s právníky či fyzickými osobami. Bankovní závazky jsou v rámci národní právní úpravy upraveny občanským zákoníkem v díle jedenáctém s označením závazky ze smlouvy o účtu, jednorázovém vkladu, akreditivu a inkasu.⁴ Bankovní závazky jako takové vznikají smlouvou mezi smluvními stranami, které smlouvou projevují vůli zřídit mezi sebou závazek a řídit se obsahem smlouvy. Současný občanský zákoník pozměnil dosavadní nahlížení na bankovní závazky, když bankovní závazky upravené tehdy výhradně v zákoníku obchodním, nově koncipoval výlučně v zákoníku občanském. Nadále však zůstalo v civilistické nauce zachováno zažité užívání pojmu „bankovní obchod“, který sice není současným občanským zákoníkem používán, je však zcela zřejmé, že uskutečnění obchodu samotného je navázáno na sjednání smlouvy s bankou. Bankovními obchody lze tedy rozumět smlouvy uzavírané bankami při jejich podnikatelské činnosti a na základě těchto smluv vznikající závazky.⁵ V širším smyslu lze bankovními obchody rozumět přijímání vkladů od veřejnosti, poskytování úvěrů akciovými společnostmi, které mají bankovní licenci.⁶ Zařazením bankovních závazků do občanského zákoníku definoval zákonodárce vůli zařadit tyto obchody do práva soukromého, kterému sám přiznal nezávislost na uplatňování práva veřejného a v rámci kterého se současně zavázal vlastnické

³ Ust. § 4 a násl. zákona č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Občanský zákoník rozlišuje jak nejobecnější ustanovení, které se použije pro všechny účty (§ 2662 až 2668), ustanovení pro platební účty, jež pouze odkazuje na právní úpravu v zákoně o platebním styku (§ 2669), a zvláštní ustanovení pro jiné než platební účty (§ 2670 až 2675). Jako speciální případ účtu se upravuje vkladní knížka (§ 2676 až 2679). Blíže: ELIÁŠ, Karel a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. 1119 s. 952. ISBN 978-80-7208-922-2.

⁵ LIŠKA, P. Banka jako podnikatel. In: Bankovní obchody. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014. s. 37. ISBN 978-80-7478-510-8.

⁶ BEJČEK, Josef. Bankovní obchody, úvěrové a platební vztahy, úschova cenného papíru. In: Obchodní smlouvy: závazky v podnikání. 1. vydání. V Praze: C. H. Beck, 2015. Kap. 29, str. 437. Academia iuris. ISBN 978-80-7400-574-9.

právo soukromoprávních subjektů chránit zákonem, když právě obsahem bankovního závazku jako závazkového právního vztahu jsou soukromá majetková práva fyzických a právnických osob. Pro veškeré typy bankovních obchodů tak platí obecná ustanovení občanského zákoníku, pokud si smluvní strany neujednají něco jiného či pokud zvláštní právní předpis nestanoví specifické podmínky konkrétního bankovního závazku.⁷

1 Bankovní tajemství a jeho unijní rozměr

Poměrně zásadním způsobem jsou bankovní obchody formovány právem veřejným, které právě v oblasti podnikání na kapitálovém trhu stanoví veřejnoprávní pravidla pro poskytování některých bankovních služeb. Kogentní právní normy práva veřejného upravují v tomto ohledu práva a povinnosti subjektů bankovního obchodu při poskytování platebních služeb na straně jedné a práva a povinnosti subjektů bankovního obchodu ve vztahu k orgánům veřejné moci na straně druhé. Prvním zmíněnou oblastí jsou právní vztahy zejména související s poskytováním platebních služeb, vydáváním elektronických peněz, a dále pak s účastí v platebních systémech. Zmíněná oblast je v současnosti upravována nejen zákonem o platebním styku či zákonem o spotřebitelském úvěru, ale i jinými právními předpisy, které upravují veřejnoprávní otázky bankovního obchodu (např. otázku ochrany osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů). Práva a povinnosti subjektů bankovního obchodu ve vztahu k orgánům veřejné moci na straně druhé se pak bankovních obchodů dotýkají především právní úpravou povinností subjektu poskytujícího bankovní služby v oblasti spojené s kontrolou bankovních služeb pro zajištění správy daní, a zamezení praní peněz a financování terorismu.

Nedílnou součástí smluvního vztahu mezi účastníky bankovního závazku je tzv. bankovní tajemství. Pod bankovní tajemství lze podřadit nejen povinnost zachovávat mlčenlivost ve služebních věcech dotýkajících se zájmů banky a jejích klientů ze strany zaměstnanců banky, členů statutárních orgánů, členů správních či dozorních rad banky, či nakládání s osobními údaji ve smyslu zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ale především povinnost banky jako subjektu bankovního závazku uschovat informace o všech záležitostech, které jsou předmětem bankovního tajemství.⁸ Specifikace bankovního tajemství, na rozdíl od právní úpravy jednotlivých bankovních závazků, není upravena soukromoprávními předpisy, ale předpisy práva veřejného, podle kterých se na všechny bankovní obchody, peněžní služby bank, včetně stavů na účtech a depozit, se vztahuje bankovní tajemství.⁹ Pozitivní definici bankovního tajemství předkládá zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, když výslovně uvádí, že za bankovní tajemství lze považovat tajemství o všech obchodech a peněžních službách bank,

⁷ RABAN, P. a kol. *Závazkové právo*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2019. s. 365. ISBN 978-80-87713-18-1.

⁸ LIŠKA, P. *Banka jako podnikatel*. In: *Bankovní obchody*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014. s. 33. ISBN 978-80-7478-510-8.

⁹ Ust. § 38 odst. 1 zákona č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů. Uvedené ustanovení má deklaratorní povahu. PIHERA, Vlastimil. *Zákon o bankách: komentář*. V Praze: C. H. Beck, 2011. s. 336. 528 s. Beckovy malé komentáře. ISBN 978-80-7400-389-9.

včetně stavů na účtech a depozit, s výjimkou těch informací, které jsou banky či další subjekty povinny poskytnout oprávněným subjektům.¹⁰

Pod pojem bankovní tajemství ve smyslu zákona o bankách, jako nedílnou součást závazku mezi klientem a bankou, nespadá „ochrana osobních údajů“, která se řídí ustanovením zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, či případně mlčenlivost bankovních úředníků či osob, které v rámci plnění povinností pro subjekt smluvního vztahu přijdou do styku s informací při výkonu svého povolání.¹¹ Z pojmového vymezení bankovního tajemství vyplývá, že toto chrání současně obsah smluvního poměru mezi bankou a jejím klientem a toto se bude současně vztahovat i na informace a údaje poskytnuté před uzavřením konkrétního bankovního obchodu.¹² Obsah právního poměru mezi klientem a bankou a informace získané na jeho základě tedy podléhají bankovnímu tajemství, které lze definovat buď pozitivně (určitá bankovní událost) či negativně (absence určité bankovní události).¹³ Nezbytné je zdůraznit, že bankovní tajemství primárně neslouží na ochranu osobnosti klienta, ale na ochranu jeho majetkových zájmů, který by byly ohroženy jeho prolomením.

Jedním z mnoha požadavků kladených na bankovní obchody je zájem společnosti na zachování konkurenčního prostředí mezi bankami. Konkurenční prostředí je limitováno nejen soukromoprávními normami, ale i normami trestního práva. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2014/57/EU ze dne 16. dubna 2014 o trestních sankcích za zneužívání trhu, stanovila minimální pravidla pro trestní sankce za obchodování zasvěcené osoby, nedovolené zpřístupnění vnitřní informace a manipulaci s trhem, aby tak zajistila integritu finančních trhů v Unii a posílila ochranu investorů a jejich důvěru v tyto trhy.¹⁴ Pouhá skutečnost, že určitá osoba disponuje nebo disponovala vnitřní informací, dle směrnice neznamena, že tato osoba uvedenou informaci využila a dopustila se tak prostřednictvím nabytí nebo zcizení obchodování zasvěcené osoby, je-li její jednání kvalifikováno jako legitimní podle článku 9 nařízení (EU) č. 596/2014. Nedovoleným zpřístupněním vnitřní informace směrnice rozuměla případy, kdy osoba disponuje vnitřní informací a zpřístupní ji jakékoli jiné osobě, s výjimkou případů, kdy dojde k tomuto zpřístupnění při běžném výkonu zaměstnání, povolání nebo v souvislosti s

¹⁰ Ust. § 38 odst. 1 zákona č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů. Uvedené ustanovení má deklaratorní povahu. PIHERA, Vlastimil. Zákon o bankách: komentář. V Praze: C. H. Beck, 2011. s. 336. 528 s. Beckovy malé komentáře. ISBN 978-80-7400-389-9.

¹¹ LIŠKA, P. Banka jako podnikatel. In: Bankovní obchody. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014. s. 33. ISBN 978-80-7478-510-8.

¹² Např. údaje poskytnuté klientem za účelem získání úvěru.

¹³ LIŠKA, Petr. Zákon o bankách: komentář. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. xxiv, s. 513. 641 s. Komentáře Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7552-385-3.

¹⁴ Directive 2014/57/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on criminal sanctions for market abuse (market abuse directive). OJ L 173, 12. 6. 2014, p. 179–189.

plněním povinností nebo kdy se zpřístupnění kvalifikuje jako sondování trhu prováděné v souladu s čl. 11 odst. 1 až 8 nařízení (EU) č. 596/2014.¹⁵ Členským státům směrnice stanovila povinnost přijmout opatření nezbytná k zajištění toho, aby nedovolené zpřístupnění vnitřní informace bylo trestným činem alespoň v závažných případech a pokud bylo spácháno úmyslně.¹⁶ Směrnice současně stanovila členským státům povinnost přijmout opatření nezbytná k zajištění toho, aby manipulace s trhem byla trestným činem alespoň v závažných případech a pokud byla spáchána úmyslně. Manipulací s trhem se dle směrnice rozumí uzavření obchodu, zadání pokynu k obchodování nebo jakékoli jiné jednání, které dává nesprávné nebo zavádějící signály, pokud jde o nabídku, poptávku nebo cenu finančního nástroje nebo související spotové komoditní smlouvy, nebo zajišťuje cenu jednoho nebo více finančních nástrojů nebo související spotové komoditní smlouvy na neobvyklé nebo umělé úrovni, ledaže jsou důvody pro uzavření obchodu nebo vydání pokynu danou osobou legitimní a tento obchod nebo tento pokyn k obchodování jsou v souladu s uznávanými tržními postupy na daném převodním místě.¹⁷

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2014/57/EU ze dne 16. dubna 2014 o trestních sankcích za zneužívání trhu (směrnice o zneužívání trhu)¹⁸ stanovila členským státům povinnost přijmout opatření nezbytná k zajištění toho, aby obchodování zasvěcené osoby a doporučení nebo navádění jiné osoby k obchodování zasvěcené osoby bylo trestným činem alespoň v závažných případech, a pokud bylo spácháno úmyslně. Za obchodování zasvěcené osoby směrnice považovala případy, kdy určitá osoba disponuje vnitřní informací a využije ji při nabytí nebo zcizení finančních nástrojů, jichž se tato informace týká, na svůj vlastní účet nebo na účet třetí osoby, a to přímo nebo nepřímo. V souvislosti s implementací zmíněné směrnice Evropského parlamentu a Rady 2014/57/EU o trestních sankcích za zneužívání trhu byla prostřednictvím zákona č. 204/2017 Sb. mj. provedena změna původního ustanovení § 255 trestního zákoníku. Zákon č. 204/2017 Sb. změnou trestního zákoníku nově zavedl skutkovou podstatu zneužití informace v obchodním styku (§ 255) a skutkovou podstatu zneužití postavení v obchodním styku (§ 255a).¹⁹

2 Prolomení bankovního tajemství

Trestní právo spojuje nedovolený zásah do bankovního tajemství, tj. do informací, které jsou z důvodu ochrany konkurenčního prostředí a zachování tržních mechanismů dočasně utajovány s odpovědností za spáchání trestného činu zneužití informace v obchodním styku. Zneužití informace v obchodním styku se dopustí odpovědná osoba, která neoprávněně zveřejní,

¹⁵ Regulation (EU) No 596/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on market abuse (market abuse regulation) and repealing Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directives 2003/124/EC, 2003/125/EC and 2004/72/EC Text with EEA relevance. OJ L 173, 12. 6. 2014, p. 1–61,

¹⁶ Directive 2014/57/EU of the European Parliament and of the Council, article 5

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Directive 2014/57/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on criminal sanctions for market abuse (market abuse directive). OJ L 173, 12. 6. 2014, p. 179–189.

¹⁹ Zákon č. 204/2017 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

zpřístupní nebo sdělí třetí osobě informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, jejíž zveřejnění je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku, a způsobí tím větší škodu nebo jiný závažný následek nebo tím opatří sobě nebo jinému větší prospěch (první základní skutková podstata). Obdobně se zneužití informace v obchodním styku dopustí odpovědná osoba v případě, že neoprávněně užije informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, kterou získala při výkonu svého zaměstnání, povolání, postavení, funkce nebo jinak a jejíž zveřejnění je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku, tím, že uskuteční nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím, a způsobí tím větší škodu nebo jiný závažný následek nebo tím opatří sobě nebo jinému větší prospěch (druhá základní skutková podstata).

V případě první základní skutkové podstaty je potřeba, aby pachatel svým jednáním kumulativně naplnil čtyři podmínky: (i) zveřejnil, zpřístupnil nebo sdělil informaci třetí osobě; (ii) informace nebyla do okamžiku jednání pachatele dosud veřejně přístupná; (iii) zveřejnění takové informace bylo způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku; (iv) a pachatel svým jednáním způsobil větší škodu nebo jiný závažný následek nebo sobě nebo jinému opatřil větší prospěch. V případě druhé základní skutkové podstaty musí pachatel svým jednáním kumulativně naplnit celkem pět podmínek: (i) pachatel užil informaci dosud nikoli veřejně přístupnou; (ii) jež byla pachatelem získána při výkonu jeho zaměstnání, povolání, postavení, funkce nebo jinak; (iii) zveřejnění takové informace bylo způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku; (iv) užitou informaci pachatel užil nebo dal podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace na regulovaném trhu nebo v mnohostranném obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím, a (v) jednáním pachatel způsobil větší škodu nebo jiné závažný následek nebo tím opatřil sobě nebo jinému větší prospěch.

Zákon informaci dosud nikoli veřejně přístupnou výslovně nespecifikuje. S odkazem na ustanovení § 255 odst. 2 (užití informace, jejíž zveřejnění je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku, tím, že uskuteční nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím) lze předpokládat, že se jedná o informaci související s realizací obchodu podle zákona o podnikání na kapitálovém trhu a podle zákona o komoditní burze. V těchto případech půjde zejména o jakoukoli informaci nikoli veřejně přístupnou, která souvisí s účastníkem, investičním nástrojem, prováděním pokynů, obchodováním a investičním poradenstvím v obchodním systému²⁰, a dále pak o informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, která souvisí s obchodováním na burze s komoditami a deriváty vztahujícími se ke komoditám, které jsou předmětem obchodování na burze, pokud nejsou investičním nástrojem podle zákon o podnikání na kapitálových trzích nebo se zemědělským skladním listem podle zákona o zemědělských skladních listech a zemědělských veřejných skladech²¹, za podmínky, že taková informace je způsobilá podstatně ovlivnit rozhodování některého z účastníků těchto obchodů.

²⁰ Obchodním systémem se ve smyslu ust. § 2 odst. 4 zákona č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů, rozumí evropský regulovaný trh, mnohostranný obchodní systém a organizovaný obchodní systém.

²¹ Zákon č. 214/1992 Sb., o burze cenných papírů, ve znění pozdějších předpisů.

Nezbytné je zmínit, že ve smyslu pozitivní definice bankovního tajemství dle zákona o bankách, lze dále považovat za informaci dosud nikoli veřejně přístupnou jakoukoli informaci podléhající zmíněnému bankovnímu tajemství, tedy informaci o všech obchodech a peněžních službách bank, včetně stavů na účtech a depozit, s výjimkou těch informací, které jsou banky či další subjekty povinny poskytnout oprávněným subjektům. Za informaci dosud nikoli veřejně přístupnou lze však ale dále považovat i informaci o služebních věcech dotýkajících se zájmů banky a jejich klientů ze strany zaměstnanců banky, členů statutárních orgánů, členů správních či dozorčích rad banky, či nakládání s osobními údaji ve smyslu zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, pokud taková informace je dosud nikoli veřejně přístupná a její zveřejnění, zpřístupnění nebo sdělení je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku.

3 Zneužití informace v bankovním (obchodním) styku

3.1 Objekt

Trestný čin zneužití informace v obchodním styku podle § 255 tr. zákoníku je zákonodárcem zařazen do skupiny objektů, které chrání závazná pravidla tržní ekonomiky. Objektem trestného činu je zájem společnosti na zachování konkurenčního prostředí, kterému je poskytována ochrana před jednáním osob, které zneužívají informace, které jsou způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku. V případě ust. § 255 tr. zákoníku je tedy zákonodárcem sledováno zachování rovnosti trhu a rovného postavení konkurujících subjektů na trhu. Skutečné porušení zákazu konkurence však není nezbytnou podmínkou pro naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu zneužití informace v obchodním styku, neb skutková podstata ust. § 255 je skutkovou podstatou popisnou, která je naplněna splněním znaků v ní uvedených, nikoli skutečným narušením konkurenčního prostředí či porušením tržních mechanismů. Skutkovou podstatou trestného činu zneužití informace v obchodním styku jsou chráněny veškeré oblasti podnikání, a to nejen zde zmíněné bankovní obchody. Na rozdíl od trestného činu zneužití postavení v obchodním styku není zákonem požadováno zvláštní postavení pachatele u ekonomického subjektu (podnikatele). Ačkoli je případný výkon zaměstnání, povolání, postavení, funkce zákonodárcem u druhé základní skutkové podstaty trestného činu zmiňován, uvedením možnosti, že pachatel získá dosud nikoli veřejně přístupnou informaci i „jinak“, zákonodárce nevyžaduje zvláštní postavení takového pachatele.

Ve vztahu ke skutkové podstatě zneužití informace v obchodním styku není rozhodné, z jakého bankovního obchodu informace pochází, tj. není rozhodné, zda byl bankovní obchod uzavřen zaměstnancem banky, pověřenou osobou, či samostatným podnikatelem v postavení zprostředkovatele či vázaného zástupce banky, neb ve všech zmíněných případech bude předmětný obchod řazen do bankovních obchodů, tj. do činnosti podnikatele (akciové společnosti) s bankovní licencí, rozhodnou je skutečnost, že dochází ke zveřejnění, zpřístupnění

nebo sdělení třetí osobě informace dosud nikoli veřejně přístupné, která má původ v bankovním tajemství, a která je způsobilá podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku.²²

Dále není pro naplnění skutkové podstaty trestného činu rozhodné, zda banka v rozhodném období v dané bankovní činnosti skutečně podniká, tedy není rozhodné, zda je vůči osobě, která informaci, která není dosud veřejně přístupná, má obdržet či skutečně obdrží, v postavení konkurenta. V tomto případě je rozhodnou ta skutečnost, zda dochází k trestné činnosti ve shodném předmětu činnosti, ve kterém jsou subjekty oprávněny podnikat, neb tento předmět činnosti je nezbytný pro narušení konkurenčního prostředí. Skutečnost, že jedna banka neposkytuje některý bankovní obchod (např. hypotéční úvěr) a jiná banka tento bankovní obchod nabízí, je zcela bez vlivu na trestní odpovědnost pachatele, když skutková podstata chrání stejný nebo podobný předmět činnosti, bez ohledu na to, zda je konkrétní předmět činnosti skutečně bankou na trhu realizován. Skutková podstata trestného činu tak chrání zásadně veškeré předměty činnosti, které byly bance v rámci bankovní licence uděleny a které je banka podle bankovní licence oprávněna vykonávat, bez ohledu na tu skutečnost, zda jsou v době realizace trestné činnosti banky vůči sobě v konkurenčním postavení na trhu.²³

Individuálním objektem trestného činu zneužití informace v obchodním styku je zájem na zachování rovnosti trhu. Individuálním objektem jak pro první základní skutkovou podstatu (pachatel zveřejní, zpřístupní nebo sdělí třetí osobě informaci dosud nikoli veřejně přístupnou), tak současně pro druhou základní skutkovou podstatu (kdy pachatel neoprávněně užije informaci dosud nikoli veřejně přístupnou a současně uskuteční nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím), a skutkové podstaty kvalifikované (odstavec třetí a čtvrtý), je zájem na ochraně hospodářské soutěže, tedy zájem na eliminaci takového jednání, které hospodářskou soutěž jakkoli omezuje či eliminuje. K zájmu na ochraně zachování rovnosti trhu (individuální objekt trestného činu), lze současně přiřadit i sekundární objekt, kterým je v případě bankovních obchodů nejen zájem na ochraně majetku některé z bank, ale především zájem na ochraně majetkových zájmů klienta, které jsou právě bankovním tajemstvím chráněny. Zájem na ochraně majetku některé z bank (podnikatelů) či klienta banky, spočívá v tom, že pachatel tento trestný čin koná za účelem opatření prospěchu, který je v případě bankovních obchodů představován vždy odměnou (provizí) banky, v jejíž prospěch je bankovní obchod uzavřen či způsobením (minimálně větší) škody, která se právě ve změně majetku banky či jejího klienta následně projeví. Za individuální (sekundární) objekt trestného činu tak lze považovat zájem na ochraně vlastnických práv.

Obvykle tak může být poškozena banka, která vyplácí odměnu pachateli jako řádnému zaměstnanci, podnikateli, společníkovi za jeho činnost v nevědomosti, že tento zveřejňuje bankovní tajemství, ke kterému se dostal, ať již současnou či předchozí činností pro jinou banku,

²² ELIÁŠ, K., MAREK, K. *Bankovní obchody*. In: *Kurs obchodního práva: obchodní závazky*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007. Kap. 43. s. 427. ISBN 978-80-7179-781-4.

²³ *Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 5 Tdo 42/2007, ze dne 24. 1. 2007.*

od které mu obdobně plynula odměna za její činnost. Odměnou související s trestnou činností, kterou vymezuje skutková podstata trestného činu dle ust. § 255 tr. zákoníku je však jen ta odměna, kterou by pachatel obdržel až od banky, které pachatel zveřejnil, zpřístupnil nebo sdělil informaci dosud nikoli veřejně přístupnou či banky v rámci jejíž činnosti pachatel užil informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, kterou získal při výkonu svého zaměstnání, povolání, postavení, funkce u jiné banky.

Skutková podstata trestného činu výslovně předpokládá, že pachatel musí způsobit svým jednáním větší škodu či jiný závažný následek nebo usilovat o získání, ať již pro sebe či pro jiného, většího prospěchu. Specifikovaný prospěch a specifikovaná škoda je nezbytnou podmínkou pro určení kvalifikace a stupně závažnosti trestného činu. Individuální objekt v případě trestného činu zneužití informace v obchodním styku lze spatřit jak v první tak druhé základní skutkové podstatě (pachatel způsobí tím větší škodu nebo jiný závažný následek nebo tím opatří sobě nebo jinému větší prospěch), tak v případě skutkových podstat kvalifikovaných, kdy pachatel způsobí činem značnou škodu, nebo získá pro sebe nebo pro jiného značný prospěch (odstavec třetí), či pachatel způsobí činem škodu velkého rozsahu, nebo získá pro sebe nebo pro jiného prospěch velkého rozsahu (odstavec čtvrtý). Všechny čtyři skutkové podstaty trestného činu výslovně předpokládají, že pachatel svým jednáním způsobí škodu nebo jiný závažný následek nebo opatří sobě nebo jinému prospěch. Specifikovaný prospěch či způsobená škoda je nezbytnou podmínkou pro určení kvalifikace a stupně závažnosti trestného činu.

Je zcela bez vlivu, zda získaný prospěch slouží k obohacení pachatele nebo jiné osoby. Ve vztahu k prospěchu je však tento pojem považován za užší, než je např. výhoda, která je naopak považována za pojem širší než pojem prospěch. Výhoda zpravidla předchází vzniku prospěchu, nikoli však každá výhoda může být následně proměněna ve prospěch. Výhoda může být jak materiální tak imateriální povahy, prospěch nabývá konkrétních, zpravidla materiálních rozměrů, nezřídka vyjádřitelných v peněžní podobě. V případě trestného činu zneužití informace v obchodním styku může pachatel, naproti trestnému činu zneužití postavení v obchodním styku, usilovat jen pouze o získání prospěchu nikoli výhody. Nezbytné je však usilování pachatele o získání prospěchu prostřednictvím zveřejnění, zpřístupnění nebo sdělení třetí osobě informace nikoli veřejně přístupné v prvním případě, či užití dosud nikoli veřejně přístupné informace skutečným nebo podnětem k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím v případě druhém. Zneužití svého postavení se pachatel, který působí (ať již přímo či nepřímo) pro navzájem konkurující podnikatele, dopouští ale pouze v případě druhé základní skutkové podstaty a případně skutkových podstat kvalifikovaných, avšak toto zvláštní postavení pachatele není podmínkou pro naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu zneužití informace v obchodním styku. Zákonodárcem je zvláštní postavení pachatele do vymezení druhé základní skutkové podstaty vloženo jako demonstrativní výčet možného postavení pachatele u podnikatele, nikoli jako podmínka, kterou musí pachatel trestného činu naplnit.

3.2 Objektivní stránka

Objektivní stránkou trestného činu je, i v případě trestného činu zneužití informace v obchodním styku, jednání odpovědné osoby, následek a příčinný vztah mezi jednáním a následkem (kauzální nexus). V případě první základní skutkové podstaty je skutek vymezen jako jednání, kterým pachatel zveřejní, zpřístupní nebo sdělí informaci dosud nikoli veřejně přístupnou. Vzhledem k tomu, že projev vůle (jednání) ve smyslu popisu ve skutkové podstatě může být realizován nikoli jen za účelem opatření prospěchu, ale jednáním pachatele může být i způsobena škoda, je možné daný trestný čin spáchat také opomenutím, kdy pachatel zpřístupní informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, aniž by tím sledoval získání prospěchu pro sebe či jiného. V případě druhé základní skutkové podstaty je skutek vymezen jako jednání, kterým pachatel užije informaci dosud nikoli veřejně přístupnou. V případě této druhé základní skutkové podstaty se tak jedná výhradně o komisivní trestný čin, což vylučuje, aby jej určitá osoba spáchala tím, že ničeho nekonala či něco opomněla. Naproti tomu v případě první základní skutkové podstaty jde o trestný čin, který může být spáchán jak konáním (zveřejní či zpřístupní) tak i opomenutím (sdělí).

Podnětem uvedeným ve druhé základní skutkové podstatě lze rozumět jakýkoli podnět k uzavření smlouvy ve smyslu ust. § 1731 občanského zákoníku, kterým pachatel učiní návrh v úmyslu uzavřít určitou smlouvu s osobou, vůči níž nabídku činí.²⁴ Pohledem bankovního obchodu se tak bude jednat především o jakýkoli podnět, který pachatel ve zvláštním postavení u banky učiní vůči jakékoli osobě s úmyslem uzavřít smlouvu s jinou bankou. Podnětem tak nemusí být přímo návrh na uzavření smlouvy podepsaným klientem (např. podepsaná žádost o hypoteční úvěr u jiné banky), ale zcela postačuje, aby pachatel (osoba ve zvláštním postavení u banky) učinila jakýkoli krok k uzavření smlouvy mezi jakýmkoli klientem a jinou bankou, tedy bankou, která je v konkurenčním postavení vůči bance první, ve které má pachatel zvláštní postavení. Není rozhodné, zda první podnět k uzavření smlouvy u jiné banky učiní pachatel vůči klientovi své vlastní banky, vůči klientovi banky jiné či vůči zcela neznámé třetí osobě. Rozhodující je jednání pachatele, kterým je dán podnět k uzavření bankovního obchodu ve prospěch jiné banky než té, u které má pachatel zvláštní postavení. Reálně se tedy bude jednání pachatele vedoucí k uzavření smlouvy mezi jakýmkoli klientem a jakoukoli jinou bankou, která je v konkurenčním postavení k bance, ve které má pachatel zvláštní postavení. Není zde tedy nezbytné posuzovat výhodnost či nevýhodnost konkrétního bankovního obchodu, neb sama skutečnost, že bankovní obchod (smlouva) byl uzavřen s jinou bankou, namísto s bankou, u které má pachatel zvláštní postavení, působí měřitelnou ztrátu (úkor) banky v podobě ušlého zisku z bankovního obchodu, který první banka ztratila tím, že osoba u ní ve zvláštním postavení takový bankovní obchod uzavřela s jinou bankou.

Uskutečněním smlouvy se rozumí ujednání (určení) jejího obsahu (§ 1725 OZ), ale současně realizace jejího obsahu. Je-li však smlouva uzavírána prostřednictvím nabídky na uzavření smlouvy, je smlouva uzavřena okamžikem, kdy přijetí nabídky nabývá účinnosti v případě, že nabídka obsahuje podstatné náležitosti smlouvy tak, aby smlouva mohla být uzavřena jeho

²⁴ CHMELÍK, Jan a BRUNA, Eduard. *Hospodářská a ekonomická trestná činnost*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2015. s. 151. Eupress. ISBN 978-80-7408-109-5.

jednoduchým a nepodmíněným přijetím, a pokud z něho plyne vůle navrhovatele být smlouvou vázán, bude-li nabídka přijata (§ 1732 NOZ). Případné zrušení či odvolání nabídky ve smyslu ust. § 1737 a § 1738 občanského zákoníku způsobí, že smlouva nebude uzavřena, avšak je zcela bez vlivu na trestní odpovědnost pachatele, ke které postačuje existence nabídky (podnět), i když tato byla následně zrušena či odvolána. Podmínka, že smlouva bude uzavírána na úkor banky (podnikatele) je pak splněna jakýmkoli uzavřeným bankovním obchodem (či podnětem k jeho uzavření), a to s ohledem na skutečnost, že každý bankovní obchod představuje pro banku výnos z obchodní činnosti (tržbu) a samotné uzavřením takového obchodu s jinou bankou je vždy ztrátou obchodní příležitosti banky první. V případě uskutečnění či podnětu k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému potřeba zpřesnit některé předchozí výklady, a to z toho důvodu, že zmíněné jednání pachatele se může uskutečnit nejen na regulovaném trhu, ale současně v mnohostranném obchodním systému a organizovaném obchodním systému ve smyslu zákona o podnikání na kapitálových trzích. Organizovaným trhem se zbožím se rozumí obchod s komoditami a deriváty vztahujícími se ke komoditám, které jsou předmětem obchodování na burze, pokud nejsou investičním nástrojem podle zákona o podnikání na kapitálových trzích nebo se zemědělským skladním listem podle zákona o zemědělských skladních listech, zemědělských veřejných skladech a o změně některých souvisejících zákonů.²⁵

Následkem trestného činu zneužití informace v obchodním styku se rozumí stav, ve kterém je ohroženo konkurenční prostředí jednotlivých bank (podnikatelů). Trestný čin je v případě první základní skutkové podstaty dokonán tím, že pachatel způsobí větší škodu nebo jiný závažný následek nebo opatří sobě nebo jinému větší prospěch. Zveřejnění, zpřístupnění nebo sdělení třetí osobě informace dosud nikoli veřejně přístupné, jejíž zveřejnění je způsobitelné podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku, bez toho, že by byla způsobena větší škoda nebo jiný závažný následek nebo bez toho, že by pachatel sobě nebo jinému opatřil větší prospěch, trestnost takového jednání nezpůsobuje. Obdobně v případě druhé základní skutkové podstaty je nezbytnou podmínkou dokonání trestného činu způsobení větší škody nebo jiného závažného následku nebo opatření většího prospěchu sobě nebo jinému.

Pachatel však v případě druhé základní skutkové podstaty nemusí způsobit stav, při kterém dojde k uskutečnění smlouvy či operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu ze zboží na úkor jednoho podnikatele (banky), zcela postačuje, že konkurenční prostředí mezi podnikateli (bankami) ohrozí s úmyslem opatřit sobě či jiné osobě větší prospěch nebo způsobí větší škodu nebo jiný závažný následek podnětem k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím, který konkurenční prostředí mezi podnikateli ohrozí. V tomto ohledu není nezbytným dosažení poruchy (následku), avšak postačuje, že pachatel konkurenční prostředí mezi podnikateli svým jednáním ohrozí, tj. dá podnět k uskutečnění smlouvy či operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím. Z tohoto důvodu je trestný čin dle ust. § 255 tr. zákoníku trestný čin ohro-

²⁵ Zákon č. 307/2000 Sb., o zemědělských skladních listech, zemědělských veřejných skladech a o změně některých souvisejících zákonů.

žovací, jehož následkem je nebezpečí vzniku poruchy, tedy ohrožení konkurenčního postavení podnikatelů. Trestný čin je dokonán již pouhým podnětem pachatele k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím, pokud tím současně pachatel způsobí větší škodu nebo jiný závažný následek nebo tím opatří sobě nebo jinému větší prospěch. Účinek trestného činu (výsledek) je tedy vždy vyžadován právě prostřednictvím jednání pachatele.

3.3 Subjekt

Trestný čin zneužití informace v obchodním styku je postaven v případě první základní skutkové podstaty na jednání jakékoli osoby (první základní skutková podstata) či v případě druhé základní skutkové podstaty na jednání podnikatele, společníka, člena orgánu, zaměstnance nebo účastníka na podnikání v rámci zaměstnání, povolání, postavení, funkce, či jakékoli jiné osoby i v jiném postavení, než zákon předpokládá (jinak). Výčet odpovědných osob v případě druhé základní skutkové podstaty podává zákon demonstrativním způsobem, je tedy neuzavřený a trestní odpovědnost lze tak vztáhnout na jednání jakékoli osoby, když zákon připouští, aby osoba užila informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, kterou získala i jinak, než při výkonu svého zaměstnání, povolání, postavení, funkce.²⁶ V případě druhé základní skutkové podstaty se tedy bude jednat vždy zejména o společníka či člena orgánu akciové společnosti (banky), zaměstnance banky, nebo dále pak o jinou osobu, která má určitý vztah k bance, tj. např. prokuristu, tichého společníka, obchodního zástupce, zprostředkovatele či vázaného zástupce dle zákona č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru²⁷ jako samostatného podnikatele, aj.

V úvahu lze vzít však i některé další možnosti účasti na podnikání banky, jako je tichá společnost s některou z osob, které mají zvláštní postavení či případně účast na podnikání banky či osoby se zvláštním postavením prostřednictvím koncernového práva.²⁸ Podmínkou trestné odpovědnosti pachatele však zmíněný demonstrativní výčet zvláštního postavení (specialita subjektu) není, když zákon sám připouští, aby osoba užila informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, kterou získala i jinak, než při výkonu svého zaměstnání, povolání, postavení, funkce. Je nezbytné poznamenat, že pokud pachatel (spolupachatel) v rámci bankovního trhu kromě zvláštního postavení (specialita subjektu) u jedné banky a současně své účasti (byť třeba skryté) na podnikání jiné banky, musí v případě uzavírání bankovních obchodů splňovat některé další podmínky, které jsou právními předpisy vyžadovány, aby mohla fyzická osoba bankovní obchod uzavřít, je tomu tak pouze v případě trestného činu dle ust. § 255a tr. zákoníku (zneužití postavení v obchodním styku). V případě zneužití informace v obchodním styku není odborná způsobilost, představující získání všeobecných znalostí a odborných znalostí a

²⁶ Např. osoby, které jsou u banky v postavení smluvní strany smlouvy o dílo, smlouvy příkazní, frančisové smlouvy, smlouvy o obchodním zastoupení, ale i o osoby působící u banky na základě dohod konaných mimo pracovní poměr.

²⁷ Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, ve znění pozdějších předpisů.

²⁸ V případě tiché společnosti dle ust. § 274 a násl. občanského zákoníku, není nezbytná písemná forma smlouvy a vklad tichého společníka může být představován i specifickými znalostmi a zkušenostmi z bankovní oblasti (know-how).

dovedností nezbytných pro poskytování nebo zprostředkování spotřebitelského úvěru, které se pro poskytování nebo zprostředkování spotřebitelského úvěru prokazují osvědčením o úspěšném vykonání odborné zkoušky podle zákona o spotřebitelském úvěru, nezbytnou podmínkou pro naplnění znaků skutkové podstaty.²⁹

3.4 Subjektivní stránka

V případě trestného činu dle § 255 trestní zákoník výslovně nespecifikuje, jaká forma zavinění je při jednání pachatele vyžadována. Podle principu, kdy je k trestnosti činu potřeba úmyslného zavinění, nestanoví-li zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti, lze dovodit, že subjektivní stránka trestného činu zneužití postavení v obchodním styku vyžaduje úmyslné zavinění pachatele. Toto lze současně dovozovat z jednoho z prvků, který zákonodárce do skutkové podstaty vtělil. Pachatel, kromě toho, že neoprávněně zveřejní, zpřístupní nebo sdělí třetí osobě informaci dosud nikoli veřejně přístupnou (první základní skutková podstata), či neoprávněně užije informaci dosud nikoli veřejně přístupnou, tím, že skuteční nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím (druhá základní skutková podstata), tak musí učinit v úmyslu opatřit sobě nebo jinému větší prospěch, či způsobí tím větší škodu nebo jiný závažný následek.

Zavinění pachatele tedy musí obsahovat jak úmysl přímý (*dolus directus*) tak i pouhé srozumění jako variantu vůle v rámci úmyslu nepřímého (*dolus eventualis*). Zákonodárce tu předpokládá, že pachatel bude nejen vědět, že svým jednáním poruší nebo ohrozí nebo alespoň může porušit nebo ohrozit zájem chráněný zákonem, ale současně předpokládá, že pachatel chce takové porušení nebo ohrožení způsobit, pokud tak pachatel činí s úmyslem opatřit sobě nebo jinému větší prospěch. Podmínka opatření většího prospěchu (v případě obou základních skutkových podstat), tak podnětu pachatele k uskutečnění smlouvy či operace představuje skutečnost, kterou musí pachatel vyloženě chtít. Toto zavinění ve formě přímého úmyslu představuje zákonodárce cílem, kterým je zmíněný úmysl opatřit sobě či jiné osobě větší prospěch. Pouhé srozumění jako varianta vůle v rámci úmyslu nepřímého (*dolus eventualis*) je pak dostačující v těch případech, kdy pachatel nemá v úmyslu opatření většího prospěchu (v případě obou základních skutkových podstat), ale pachatel svým jednáním způsobí větší škodu nebo jiný závažný následek.

Z tohoto důvodu lze vyloučit jednání pachatele v nedbalosti. V rámci úmyslu nepřímého, který je postaven na principu srozumění, je pachatel srozuměn s tím, že svým jednáním poruší nebo ohrozí chráněný zájem. V takovém případě pachatel sleduje jiný cíl a je srozuměn s tím, že svým jednáním způsobí následek předvídaný ust. § 255 tr. zákoníku. Při nepřímém úmyslu pachatele je však následek předvídaný ust. § 255 tr. zákoníku vedlejším, nechtěným následkem trestné činnosti pachatele a pachatel je s možností způsobení následku srozuměn. Vzhledem ke konstrukci ust. § 255 tr. zákoníku, podle kterého pachatel spáchá trestný čin v případě, že svým jednáním způsobí větší škodu nebo jiný závažný následek, je způsobení větší

²⁹ Pozn. osvědčení ve zmiňovaném případě je vydáváno akreditovanou osobou, které byla vydána akreditace ČNB. Ust. § 60 a násl. zákona č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, ve znění pozdějších předpisů.

škody nebo jiného závažného následku vždy výsledkem trestného jednání pachatele, kterého lze dosáhnout i pouhým srozuměním.

Většího prospěchu za neoprávněné zveřejnění, zpřístupnění nebo sdělení třetí osobě informace dosud nikoli veřejně přístupné, či její užití tím, že pachatel skutečně nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím, lze dosáhnout pouze úmyslným jednáním, ve kterém je aktivní volní složka pachatele. V rámci bankovních obchodů je tak (přímé) úmyslné jednání představováno především ujednáním pachatele s podnikatelem, kterému je sdělen obsah bankovního tajemství za větší prospěch, který je protihodnotou (odměnou) za pachatelem předanou informací, která do té doby nebyla veřejně přístupnou. Znaky obou základních skutkových podstat trestného činu dle § 255 tr. zákoníku nelze naplnit nedbalostním jednáním pachatele, neb nedbalost postrádá složku volní, která je nezbytná k neoprávněnému zveřejnění, zpřístupnění nebo sdělení třetí osobě informace dosud nikoli veřejně přístupné, či k jejímu užití tím, že pachatel skutečně nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím.

Závěr

Zákonodárce ust. § 255 trestního zákoníku implementoval cíle směrnice Evropského parlamentu a Rady 2014/57/EU ze dne 16. dubna 2014 o trestních sankcích za zneužívání trhu, která sledovala uplatnit trestní sankce pro jednání pachatelů, kdy určitá osoba disponuje vnitřní informací a využije ji při nabytí nebo zcizení finančních nástrojů, jichž se tato informace týká, na svůj vlastní účet nebo na účet třetí osoby. Ust. § 255 tr. zákoníku sleduje trestným činem zneužití informace v obchodním styku zajistit rovné konkurenční prostředí mezi vzájemně konkurujícími podnikateli. V rámci obchodní činnosti bank (akciových společností s bankovní licencí) lze skutkovou podstatu dle ust. § 255 tr. zákoníku naplnit nejen zákonodárcem předvídaným zveřejněním informace, jejíž zveřejnění zpřístupnění nebo sdělení je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku uskutečněním nebo předáním podnětu k uskutečnění smlouvy nebo operace v obchodním systému nebo na organizovaném trhu se zbožím, ale především zveřejněním, zpřístupněním nebo sdělením jakékoli informace o služebních věcech dotýkajících se zájmů banky a jejích klientů ze strany zaměstnanců banky, členů statutárních orgánů, členů správních či dozorních rad banky, či nakládání s osobními údaji ve smyslu zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, pokud taková informace nebyla doposud veřejně přístupnou a její zveřejnění, zpřístupnění nebo sdělení je způsobilé podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku. K tomuto závěru je nezbytné poznamenat, že je zcela bez významu pro vznik trestní odpovědnosti, že osoba, která informaci doposud veřejně nepřístupnou zveřejnila, zpřístupnila nebo sdělila třetí osobě, mohla takto konat bez toho, že by pro sebe či jiného získala jakýkoli prospěch.

Literatura

1. BEJČEK, Josef a kol. *Kurs obchodního práva: obchodní závazky*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2007, 1996. I, 535 s. Právnické učebnice. ISBN 978-80-7179-781-4.
2. BEJČEK, Josef a kol. *Obchodní smlouvy: závazky v podnikání*. 1. vydání. V Praze: C. H. Beck, 2015. xxxii, 507 stran. Academia iuris. ISBN 978-80-7400-574-9.
3. Directive 2014/57/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on criminal sanctions for market abuse (market abuse directive). OJ L 173, 12. 6. 2014, p. 179–189.
4. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU Text with EEA relevance. OJ L 173, 12. 6. 2014, p. 349–496.
5. Důvodová zpráva k zákonu 204/2017 Sb.
6. CHMELÍK, Jan a BRUNA, Eduard. *Hospodářská a ekonomická trestná činnost*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2015. 204 s. Eupress. ISBN 978-80-7408-109-5.
7. JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 3. vyd. Praha: Leges, 2013. 968 s. Student. ISBN 978-80-87576-64-9.
8. Regulation (EU) No 596/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on market abuse (market abuse regulation) and repealing Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directives 2003/124/EC, 2003/125/EC and 2004/72/EC Text with EEA relevance. OJ L 173, 12. 6. 2014, p. 1–61.
9. ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Vydání první. [Praha]: C. H. Beck, [2020], 2020. 2 svazky (xxx, 1-1642; ix, 1643-3331 stran). Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-807-8.
10. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 5 Tdo 42/2007, ze dne 24. 1. 2007.
11. Zákon č. 214/1992 Sb., o burze cenných papírů, ve znění pozdějších předpisů.
12. Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů.
13. Zákon č. 307/2000 Sb., o zemědělských skladních listech, zemědělských veřejných skladech a o změně některých souvisejících zákonů.
14. Zákon č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů.
15. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
16. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
17. Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, ve znění pozdějších předpisů.
18. Zákon č. 204/2017 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Předběžné šetření jako conditio sine qua non uložení trestu domácího vězení

Preliminary investigation as a conditio sine qua non of imposing a sentence of house arrest

.....

IVO POLANSKÝ¹

.....

Abstrakt

Tento příspěvek pojednává o předběžném šetření jakožto zvláštním prostředku v oblasti dokazování osobních poměrů pachatele při ukládání trestu domácího vězení. Aplikační praxe orgánů činných v trestním řízení vykazuje určité nedostatky při zjišťování základních okolností nezbytných pro posouzení možnosti uložení trestu domácího vězení. Tyto nedostatky mohou pramenit v absenci zákonné povinnosti soudu provést předběžné šetření před uložením trestu domácího vězení. Příspěvek se proto zabývá podmínkami uložení daného trestu, praktickým významem předběžného šetření, kdy tento zasazuje do právního rámce dokazování v trestním řízení, přičemž tento porovnává se zahraniční právní úpravou ve vybraných státech.

Klíčová slova

Trest domácího vězení, předběžné šetření, dokazování, individualizace trestu, osobní poměry pachatele

Abstract

This paper discusses the preliminary inquiry as a special means of proving the personal circumstances of the offender when imposing a sentence of house arrest. The application practice of law enforcement authorities shows certain shortcomings in establishing the basic circumstances necessary for assessing the possibility of imposing a sentence of house arrest. These shortcomings may stem from the absence of a legal obligation of the court to conduct a preliminary inquiry before imposing a sentence of house arrest. The paper therefore deals with the conditions for imposing a sentence of house arrest, the practical significance of the preliminary inquiry and places this sentence within the legal framework of evidence in criminal proceedings and compares it with foreign legislation in selected countries at the same time.

¹ JUDr. Ivo Polanský, Advokátní kancelář JUDr. Ivo Polanský, Advokátní kancelář DBK Partners, s.r.o.

Key words

Sentence of house arrest, preliminary inquiry, evidence, individualization of sentence, personal circumstances of the offender

Klíčová slova

Trest domácího vězení, předběžné šetření, dokazování, individualizace trestu, osobní poměry pachatele

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-18>

Úvod

Podle důvodové zprávy k trestnímu zákoníku je trest domácího vězení hlavní alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.² Z hlediska intenzity zásahu do základních práv odsouzeného představuje určitý kompromis mezi omezením svobody pachatele trestného činu a jeho ponecháním na svobodě. Daný trest je určen pro postih pachatelů, které je s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, jejich osobě i možnostem resocializace sice nutné bezprostředně postihnout omezením osobní svobody, ale s ohledem na jejich vlastnosti, osobní a rodinné poměry postačuje podstatně menší intenzita zásahu vůči nim. Jde zároveň o moderní, nikoliv však zcela nový alternativní trest, což vyplývá zejména z toho, že kontrola jeho výkonu je imanentně spojena s tzv. elektronickým monitoringem,³ tedy s využitím elektronického kontrolního systému, který umožňuje detekci pohybu odsouzeného.⁴

Přestože od zavedení předmětné trestní sankce do právního řádu ČR uběhlo více než 10 let, v praxi je trest domácího vězení využíván spíše jen příležitostně. Rozhodně se to tak jeví při jeho porovnání s jinými alternativními tresty i nepodmíněnými tresty odnětí svobody v těch trestních věcech, ve kterých bylo rozhodováno o přečinu (ust. § 14 odst. 2 tr. zákoníku).

² Důvodová zpráva k § 60 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. [online]. 2010. [cit. 18. 11. 2022]. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=5&ct=410&ct1=0>> s. 224.

³ Z rozhodnutí Probační a mediační služby byla po 3 letech, 2 měsících a 11 dnech ukončena kontrola výkonu trestu domácího vězení prostřednictvím elektronického monitorovacího systému. Kontrola výkonu trestu domácího vězení, ale též plnění různých opatření či omezení při nahrazení vazby a při podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, je v současné době zajišťována pouze prostřednictvím namátkových kontrol prováděných pracovníky Probační a mediační služby.

⁴ ŠČERBA, F. a kol. Trestní zákoník: komentář. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2020. 3331 s. ISBN 978-80-7400-807-8. s. 808-809.

Tab. 1: Vybrané tresty uložené v řízeních o přečinech za rok 2010 – 2021⁵

Rok	TDV	TDV- trestní opatření	OPP	Peněžitý trest	Trest odnětí svobody podmíněně	NEPO
2010	117	4	7410	5267	21180	4660
2011	234	12	6555	4630	37219	8743
2012	424	20	8158	4388	39997	9186
2013	193	7	6953	3805	52406	6547
2014	172	3	8379	3986	46336	7683
2015	148	0	8053	3815	40470	7663
2016	111	5	7514	5188	35926	7588
2017	103	2	6281	8583	30272	6737
2018	99	2	5806	9856	28207	6942
2019	157	1	6140	10580	27740	7095
2020	106	2	5700	10511	22624	6027
2021	101	2	5508	12091	21549	6562

Jako jedna z příčin tohoto stavu bývá označována celková nedůvěra OČTŘ, a z těchto především pak soudů, v trest domácího vězení z hlediska naplňování jeho účelu a plnění jednotlivých funkcí trestu. Tuto nedůvěru OČTŘ pak prohlubuje stávající absence elektronického monitorovacího systému, neboť personální kapacita probační a mediační služby neumožňuje provádění namátkových kontrol v potřebném počtu ani intenzitě.⁶ Nehledě na to, že ani častější provádění namátkových kontrol nemůže kompenzovat absenci elektronického monitoringu. Další důvody lze spatřovat například ve značné administrativní zátěži spojené s daným trestem, v samotné právní úpravě podmínek uložení trestu domácího vězení, nebo v systému kontroly soudní agendy, který na soudce klade značné požadavky co do rychlosti a ekonomie trestního řízení, což jde mnohdy na úkor důkazního řízení, a to i ve vztahu k objasňování základních okolností pro stanovení druhu trestu a jeho výměry. Nastíněná problematika by však dalece přesáhla rámec tohoto příspěvku.

Podmínky uložení a předpoklady individualizace

Při ukládání trestu domácího vězení je soud vázán hmotněprávní úpravou zakotvenou především v ust. § 60 odst. 1 a odst. 2 tr. zákoníku. Kromě této speciální úpravy se rovněž uplatní zákonné předpoklady pro ukládání trestů ve smyslu ust. § 52 a § 53 tr. zákoníku, jakož i obecné zásady pro ukládání trestních sankcí ve smyslu ust. § 37 až § 39 tr. zákoníku. V trestním zákoníku jsou základní

⁵ Tato tabulka vychází ze statistiky ministerstva spravedlnosti, která byla autorovi ze strany ministerstva spravedlnosti poskytnuta podle vlastního zadání. Zpracování kompletní statistiky by bohužel vedlo k překročení maximálního přípustného rozsahu příspěvku.

⁶ Zpravidla jsou kontroly uskutečňovány 1x až 2x za 7 dní, a to především v pracovní době úředníků Probační a mediační služby, případně ve večerních hodinách. Zřídka kdy však v hodinách nočních.

zásady trestání formulovány jak obecně pro všechny trestní sankce, tak i samostatně pro tresty a ochranná opatření. Jedná se o zásadu zákonnosti, zásadu přiměřenosti, zásadu individualizace trestní sankce, zásadu personalitní sankce, zásadu neslučitelnosti určitých druhů trestních sankcí a zásadu humanity trestních sankcí.⁷ Někteří autoři však nad rámec shora uvedeného výčtu řadí mezi základní zásady trestání též zásadu ekonomie (subsidiarity) trestní represe, zásadu jednoty trestní prevence a represe, zásadu zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem, zásadu zákazu dvojího přičítání, nebo zásadu účelnosti.⁸

První zákonnou podmínkou pro uložení trestu domácího vězení je shledání viny ze spáchání přečinu (ust. § 14 odst. 2 tr. zákoníku). Další podmínku upravuje ust. § 60 odst. 1 písm. a) tr. zákoníku, podle kterého soud může trest domácího vězení uložit, jestliže lze důvodně předpokládat, že uložení tohoto trestu bude dostačující vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele, a to popřípadě vedle jiného trestu. Poslední podmínku představuje písemný slib pachatele, že se ve stanovené době bude zdržovat v určeném obydlí či jeho části a že při výkonu kontroly poskytne veškerou nezbytnou součinnost (ust. § 60 odst. 1 písm. b) tr. zákoníku). Současná právní úprava tedy explicitně nestanoví požadavek, aby uložení trestu domácího vězení předcházelo vyžádání zprávy probačního úředníka obsahující zjištění ohledně možností výkonu daného trestu a podmínek výkonu kontroly elektronickým monitorovacím systémem, resp. zákon tuto podmínku stanoví pouze pro případy, kdy je rozhodováno trestním příkazem (ust. § 314e odst. 4 tr. zákoníku). Tato zpráva pochopitelně vychází z výsledků tzv. předběžného šetření probační a mediační služby.

V souladu s ust. § 60 odst. 4 tr. zákoníku soud v rozsudku (trestním příkazu), jímž je ukládán trest domácího vězení, stanoví časové období, ve kterém je odsouzený povinen se zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části. Soud by měl přitom přihlížet k pracovní době odsouzeného a k času potřebnému k dopravě do zaměstnání, péči o nezletilé děti a k vyřizování nutných osobních a rodinných záležitostí, aby tak odsouzeného odpovídajícím způsobem postihl na svobodě. Specifikace rozsahu domácího vězení představuje formu individualizace trestu, přičemž zohlednění okolností existujících u konkrétního odsouzeného by mělo přispět k zachování jeho pozitivních sociálních vazeb, a tím i k dosažení resocializačního účinku domácího vězení, ale na druhou stranu též předcházení trestné činnosti.

Z výzkumu prováděného v rámci probační a mediační služby (Oddělení TDV a parole), resp. z rozhovorů prováděných sjednotlivými úředníky, vyplynulo, že trest domácího vězení je poměrně často (podle zkoumaného vzorku ve 2 z 10 případů) ukládán bez provedení tzv. předběžného šetření probační a mediační službou, přičemž zpráva probačního úředníka, ve které předmětný trest (ne)doporučí, bývá potom zpracovávána až ex post po vydání

⁷ Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2006-2010. Důvodová zpráva k § 37 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. [online]. 2010. [cit. 18. 11. 2022]. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=5&ct=410&ct1=0>> s. 214-215.

⁸ KALVODOVÁ, V. *Zásada přiměřenosti trestu ve světle nálezu Ústavního soudu č. II 2027/17. Trestní právo*. Wolters Kluwer ČR, 2018, roč. 22, č. 2, s. 2-7. ISSN 1211-2860.; KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. 921 s. ISBN 978-80-7179-082-2. S. 563.

odsuzujícího rozsudku. I kvůli tomu se v praxi se objevují případy, kdy je daný trest uložen, přestože jej fakticky vůbec není možné vykonávat,⁹ nebo dojde k nevhodnému stanovení časového rozpětí, ve kterém se má odsouzený zdržovat ve svém obydlí nebo jeho části, neboť tento časový rámec neodpovídá času a místu výkonu práce, příp. času a rozvrhu studia a ani jiným základním anamnestickým údajům odsouzeného. To má mnohdy negativní dopad na výkon rozhodnutí a plnění uložených povinností či omezení.¹⁰ V konečném důsledku je pak soudem uložený trest domácího vězení příliš přísný, nebo naopak příliš mírný. Jako příklad lze uvést situaci z praxe, kdy odsouzený, která neměla zaměstnání, byla soudem stanovena povinnost zdržovat se ve svém obydlí jen ve večerních a ranních hodinách (od 19:00 do 7:00). Takto uložený trest domácího vězení, tím spíše vzhledem k absenci elektronického sledovacího systému, prakticky nemůže plnit své funkce.

Je třeba trvat na tom, že pouze spravedlivě stanovený a vyměřený trest může vést k naplnění svého účelu¹¹ a i když odplata sice není přímo cílem trestu, je jeho pojmovým znakem, a proto by v žádném trestu neměly absentovat odplatné momenty. Nakonec nepředstavuje-li trest újmu, potom ani nemůže mít povahu trestu.¹² Nesprávně uložený a nedostatečně individualizovaný trest domácího vězení může vést k oslabení jednotlivých funkcí trestu a bude se tak zapříčínovat o selhávání tohoto trestu v jednotlivých případech z hlediska jeho vrcholného účelu. Za příhodné v tomto směru lze považovat vyjádření jednoho z úředníků probační a mediační služby, který se zúčastnil výše zmíněných rozhovorů. Uvedl, že „za docela problematické považuji to, že v praxi nedochází k podrobnějšímu projednání doby, kdy se má odsouzený zdržovat ve svém obydlí, jelikož ty podmínky bývají nastaveny dosti volně a ten trest jaksi přestává plnit svůj smysl.“ Tyto závěry je nutné reflektovat též v praxi, neboť probační a mediační služba plní nenahraditelnou roli při ukládání trestu domácího vězení i jeho kontrole a jednotliví úředníci, kteří jsou s odsouzenými v bezprostředním kontaktu, jsou nejlépe schopni posoudit vhodnost a případné „nastavení“ předmětného trestu s ohledem na faktickou situaci odsouzeného.

Dokazování osobních poměrů pachatele

Ust. § 89 odst. 1 písm. a) až f) tr. řádu vymezuje předmět a rozsah dokazování v trestním řízení, když demonstrativně vyjmenovává okruh okolností, které jsou OČTŘ povinny dokazovat. Mezi okolnosti významné pro rozhodnutí ve věci samé spadají též okolnosti relevantní z hlediska ukládání trestu či opatření vůči obviněnému, konkrétně písm. d) předmětného ustanovení zavazuje OČTŘ k dokazování podstatných okolností k posouzení osobních, rodinných, majetkových a jiných poměrů obviněného. Předmětné ustanovení navazuje na

⁹ Kvůli tomu potom v praxi dochází k odkladům či změnám trestu domácího vězení ve smyslu ust. § 334d a § 334e tr. řádu, což je v rozporu se základní zásadou vykonávacího řízení, a sice, že trest má být vykonán ihned poté, jakmile se stane vykonatelným.

¹⁰ STRÉMY, T., KLÁTIK J. *Alternativne tresty*. Bratislava: C.H. Beck, 2018. 288 s. ISBN 978-80-89603-56-5. s. 79.

¹¹ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 2. 2004, sp.zn. 4 Tz 10/2004.

¹² SOLNAR, V. *Systém československého trestního práva: tresty a ochranná opatření*. Praha: Academia, 1979. 16 s.

obecné vymezení rozsahu dokazování v ust. § 2 odst. 5 tr. řádu a navazuje na zásadu oficiality ve smyslu ust. § 2 odst. 4 tr. řádu, přičemž další konkretizace je provedena podle povahy věci a podle probíhajícího stadia trestního řízení. Další takové okolnosti vyplývají např. z § 126 písm. b), d) a e) tr. řádu.

Osobními poměry pachatele, který je fyzickou osobou, jsou jeho osobní, majetkové a rodinné poměry existující v době rozhodování (např. rodinný stav, počet a věk dětí, rozsah vyživovací povinnosti pachatele, zaměstnání, výdělkové možnosti, zdravotní stav pachatele a jeho rodiny, sociální vazby, bytové podmínky atd.). Osobní poměry pachatele by dle výkladových pravidel zákona měly být přímo zohledněny při ukládání trestu nebo ochranného opatření, resp. výchovného opatření, ochranného opatření nebo trestního opatření u mladistvého, popřípadě při upuštění od potrestání.¹³

Lze konstatovat, že dokazování poměrů obviněného představuje důležitou procesní činnost OČTŘ, neboť umožňuje získat podklad pro další postup i samotné rozhodnutí, a to tak, aby mohl být splněn účel trestního řízení. Jde o pokyn zákonodárce, který je závazný pro všechny OČTŘ při realizaci důkazního řízení, jehož výsledky jsou stěžejní při stanovení druhu trestu a jeho výměry. Jak ale uvádí Drápal „neexistuje soudce Herkules, který by měl neomezené množství času“, a proto rozhodnutí o trestu nebudou perfektní a různí soudci budou odlišně posuzovat obdobné případy.¹⁴

Předběžné šetření

Předběžné šetření slouží k objektivnímu posouzení možnosti případného uložení trestu domácího vězení a náležité individualizaci tohoto trestu. Jeho prostřednictvím by měly být na nejnižší možnou míru snižovány rizikové faktory, které by mohly mít negativní dopad na výkon rozsudku a plnění uložených povinností či omezení.¹⁵ Zákon odkaz na institut předběžného šetření neobsahuje. Ust. § 314e odst. 4 tr. řádu však obsahuje odkaz na zprávu probačního úředníka, se kterou je předběžné šetření neodmyslitelně spjato. Činnost probačního úředníka prováděná v rámci předběžného šetření vyplývá z interních pokynů probační a mediační služby.

Účelem předběžného šetření je získat konkrétní skutková zjištění o osobě obviněného (obžalovaného), zhodnocení jeho rodinné, sociální, zdravotní a pracovní situace, zjištění okolností spáchaného trestného činu z pohledu možných rizik a potřeb obviněného, zjištění postoje obviněného k projednávanému trestnému činu a míru jeho odpovědnosti při řešení jeho následků, objasnění potřeb a zájmů obětí trestného činu, určení míry zájmu pachatele podrobit se trestu domácího vězení a identifikovat případná rizika znemožňující výkonu

¹³ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád: komentář*. 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2013. 4654 s. ISBN 978-80-7400-465-0. s. 1308-139.

¹⁴ DRÁPAL, J. *Individualizace trestů v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? Státní zastupitelství*. Wolters Kluwer ČR, 2018, roč. 15, č. 1, s. 9.

¹⁵ STRÉMY, T., KLÁTIK J. *Alternativne tresty*. Bratislava: C.H. Beck, 2018. 288 s. ISBN 978-80-89603-56-5. s. 79.

daného trestu a nakonec posoudit celkovou vhodnost uložení trestu domácího vězení. Toto vyhodnocení předkládá probační úředník ve své zprávě (stanovisku), ve kterém soudu uložení trestu domácího vězení doporučí či naopak.

Do základních anamnestických údajů, které jsou v rámci předběžného šetření zjišťovány lze řadit osobní poměry pachatele, adresu jeho pobytu, formu a typ bydlení, počet osob žijících v obydli s obviněným, jejich vztah k obviněnému a jejich stanovisko k výkonu trestu ve společném obydlí, specifika bytu (např. existence poštovní schránky či zvonku, přítomnost bezpečnostních opatření), zaměstnání pachatele a jeho finanční situace (čas a místo výkonu práce), případně studium (typ studia, časový rozvrh, místo studia), zdravotní stav obviněného (např. přítomnost onemocnění vyžadující pravidelnou lékařskou péči), rodinné poměry obviněného, stanovisko poškozených osob a jejich představy o morální či relutární satisfakci, možné riziko recidivy a rizika vzniku újmy v případě uložení trestu domácího vězení. Součástí (přílohou) zprávy probačního úředníka pak bývá i písemný slib obviněného a poučení o zákonných podmínkách výkonu trestu domácího vězení.

Z výše uvedeného je zřejmé, že činnost a výsledná zpráva probačního úředníka je za stávajícího stavu při ukládání trestu domácího vězení prakticky nenahraditelná a již jen s ohledem na zásadu rychlosti řízení (ust. § 2 odst. 4 tr. řádu) bude jen stěží suplována vlastní důkazní činností soudu, státního zástupce, nebo policejního orgánu, byť v případě posledně jmenovaného si lze jeho aktivitu v tomto směru hypoteticky představit. Tím by však docházelo ke zbytečným průtahům v řízení, které se samy o sobě promítají, nebo by alespoň měly, do trestu pachatele.¹⁶ Předběžné šetření představuje optimální „důkazní prostředek“ (nikoliv *stricto sensu*), který slouží k náležitému objasnění některých okolností vymezených v ust. § 39 odst. 1 tr. zákoníku (osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele) a ust. § 61 odst. 1 písm. a) tr. zákoníku (osoba a poměry pachatele), které je nezbytné pro náležité stanovení druhu trestu, jeho výměry a posouzení možnosti uložení i správné individualizaci trestu domácího vězení.

Srovnání se zahraniční právní úpravou

Na Slovensku jsou hmotněprávní podmínky pro uložení trestu domácího vězení upraveny v ust. § 53 tr. zákona, a to od roku 2005. S přijetím nového trestního zákona došlo ke znovuzavedení trestu domácího vězení do právního řádu na Slovensku obdobně, jako tomu bylo v ČR při rekodifikaci trestního práva hmotného v roce 2009. Značné změny doznala slovenská právní úprava novelou zákona v roce 2016, jakož i pozdějšími novelami, kdy postupně docházelo k rozšiřování podmínek pro uložení trestu domácího vězení, přičemž se zároveň rozšířilo portfolio pachatelů, kterým může být tento druh trestu uložen. V aktuálně

¹⁶ Viz *nález Ústavního soudu ze dne 31. 3. 2005, sp.zn. I. ÚS 554/04 nebo Süßmann proti Německu, rozsudek velkého senátu ESLP, 16. 9. 1996, č. 20024/92, Frydlender proti Francii, rozsudek velkého senátu ESLP, 27. 6. 2000, č. 30979/96, Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 11. 2002, sp.zn. II.ÚS 535/03, Vasilev a další proti Bulharsku, rozsudek, 8. 11. 2007, č. 61257/00, Beck proti Norsku, rozsudek ESLP, 15. 7. 1982, č. 8130/78, Eckle proti Německu, Nález Ústavního soudu ČR ze dne 8. 6. 2010, sp.zn. I. ÚS 2859/09, Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 6. 2018, sp.zn. Tdo 1356/2018.*

platném a účinném znění je možno trest domácího vězení uložit pachateli trestného činu (nikoliv pouze přečinu), pokud se jedná o trestný čin s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující 10 let. Stejně jako v případě české právní úpravy, byly do slovenské právní úpravy doplněny podmínky v podobě povahy a závažnosti trestného činu a osobních poměrů pachatele. Od roku 2016 je také obligatorní podmínkou pro uložení trestu domácího vězení složení písemného slibu pachatele, že se bude ve stanoveném čase zdržovat v obydlí na určené adrese a bude poskytovat potřebou součinnost při kontrole výkonu tohoto trestu. Právní úprava trestu domácího vězení doznala též změn co do maximální možné výměry. Slovenská právní úprava totiž v současné době umožňuje uložení trestu domácího vězení až na čtyři roky. To je podstatný rozdíl oproti české právní úpravě.¹⁷ Rozdíl oproti české právní úpravě představuje též ust. § 53 odst. 1 písm. c) tr. zákona, které stanoví, že pro uložení trestu domácího vězení musí být „splnené podmienky výkonu kontroly technickými prostriedkami“.¹⁸ Právě z podmínky ve smyslu ust. § 53 odst. 1 písm. c) tr. zákona ipso facto vyplývá potřeba provedení předběžného šetření před uložením trestu domácího vězení. Dále obdobně jako je tomu v ČR i na Slovensku je při rozhodování trestním příkazem soud povinen vyžádat si zprávu probačního úředníka (ust. § 353 odst. 4 tr. poriadku).¹⁹

Ve Švédsku byl trest domácího vězení zaveden formou tzv. „back-end“ elektronické kontroly, umožňující náhradu krátkodobých trestů odnětí svobody. Od konce 20. století je stálou alternativou u trestů odnětí svobody do 3 měsíců. Odsouzený v těchto případech může požádat o intenzivní dohled s elektronickým sledováním. Tato forma výkonu trestu se nepovolí, shledá-li probační úředník, potažmo soud, že k takovému postupu nejsou splněny podmínky. Mezi ně patří stálé bydliště odsouzeného, připojení telefonní linky nebo vlastnictví mobilního telefonu a existence zaměstnání v rozsahu 20 až 40 hodin týdně (pokud odsouzený nemá mobilní telefon, probační úředník mu ho může poskytnout. Nemá-li zaměstnání, může místo toho vykonávat veřejně prospěšné práce).²⁰

Ve Skotsku je trest domácího vězení známý jako „*electronic tagging*“.²¹ Jak vyplývá již ze samotného názvu, k výkonu kontroly je užíván elektronický monitoring. Tento trest je možné uložit maximálně na dobu 1 roku a v rozsahu 12 hodin denně. Tento trest nesmí být uložen pachateli mladšímu 16 let. Soud je ex lege povinen zjišťovat relevantní informace o bydlišti, kde má být trest domácího vězení vykonáván a postoj osob bydlících ve společné domácnosti s odsouzeným.²²

¹⁷ V ČR lze trest domácího vězení uložit maximálně na dva roky, přičemž ze statistických údajů vyplývá, že tento trest bývá v naprosté většině případů ukládán ve výměře okolo jednoho roku.

¹⁸ Viz ust. § 53 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon.

¹⁹ Viz ust. § 353 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok.

²⁰ Zkušenosti ze zahraničí. Justice.cz- Oficiální server českého soudnictví[online]. Dostupné z: <<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=5272&d=31>>.

²¹ Criminal procedure (Scotland) Act 1995. London: HMSO, 1995 Chapter 46.

²² STRÉMY, T., KLÁTIK J. Alternativne tresty. Bratislava: C.H.Beck, 2018. 288 s. ISBN 978-80-89603-56-5. s. 108-110.

Shrnutí a návrhy *de lege ferenda*

Aplikační praxe ukazuje, že náležitá individualizace trestu domácího vězení je neodmyslitelně spojena s komplexním dokazováním osobních, rodinných, pracovních, zdravotních a dalších poměrů odsouzeného. Při ukládání trestu domácího vězení jsou požadavky na rozsah a kvalitu důkazního řízení do jisté míry specifické, neboť již ze samotných hmotněprávních podmínek uložení daného trestu vyplývá požadavek na objasnění poměrů pachatele v rozsahu a kvalitě vyšší, nežli tomu obvykle bývá u jiných trestů. Ze subjektů trestního řízení podílejících se na ukládání tohoto trestu jsou k zjišťování těchto okolností po odborné stránce nejlépe vybaveni úředníci probační a mediační služby. Výsledná zpráva probačního úředníka je vysoce relevantní v procesu ukládání trestu domácího vězení. Dává soudu možnost objektivního posouzení všech důležitých okolností jak z hlediska stanovení tohoto trestu a jeho výměry, tak z hlediska vymezení časového rámce, ve kterém se má odsouzený zdržovat ve svém obydlí. Proto by uložení trestu domácího vězení mělo být podmíněno provedením předběžného šetření. Přestože lze současnou právní úpravu trestu domácího vězení v ČR nepochybně považovat za přiměřenou a funkční. Stálo by za to, a to i s ohledem na zahraniční právní úpravu, zamyslet se nad zavedením zákonné podmínky objasnění (zjištění) okolností nezbytných k posouzení možnosti uložení a výkonu tohoto trestu, například po vzoru Slovenské republiky. Nejenom tedy v případech, kdy má být rozhodováno trestním příkazem, by si soud musel vyžádat zprávu probačního úředníka vyplývající z předběžného šetření. Byly by tak minimalizovány rizikové faktory, které mohou mít negativní dopad na výkon rozhodnutí a funkčnost trestu domácího vězení jako takového.

Literatura

- DRÁPAL, J. Individualizace trestů v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? Státní zastupitelství. Wolters Kluwer ČR, 2018, roč. 15, č. 1, s. 9-23.
- KALVODOVÁ, V. Zásada přiměřenosti trestu ve světle nálezu Ústavního soudu č. II 2027/17. Trestní právo. Wolters Kluwer ČR, 2018, roč. 22, č. 2, s. 2-7. ISSN 1211-2860.
- KRATOCHVÍL, V. a kol. Trestní právo hmotné: obecná část. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. 921 s. ISBN 978-80-7179-082-2.
- Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2006-2010. Důvodová zpráva k § 60 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. [online]. 2010. [cit. 18. 11. 2022]. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=5&ct=410&ct1=0.>>
- SOLNÁŘ, V. Systém československého trestního práva: tresty a ochranná opatření. Praha: Academia, 1979.
- STRÉMY, T., KLÁTIK J. Alternativne tresty. Bratislava: C.H. Beck, 2018. ISBN 978-80-89603-56-5.
- ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád: komentář. 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2013. 4654 s. ISBN 978-80-7400-465-0.
- ŠČERBA, F. a kol. Trestní zákoník: komentář. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2020. 3331 s. ISBN 978-80-7400-807-8.
- Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 141/1961 Sb. trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 300/2005 Z.z. trestný zákon, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 301/2005 Z.z. trestný poriadok, ve znění pozdějších předpisů.

Vliv opotřebení obuvi na individuální znaky v trasologických stopách

Effect of shoe wear on individual features in trasological traces

.....

JIŘÍ STRAUS¹, MARTINA OLEXA², ZDENĚK SADÍLEK³

.....

Abstrakt

Autoři se v článku zabývají opotřebováním obuvi a faktory ovlivňující vznik znaků, které jsou významné pro individuální identifikaci obuvi. Trasologická stopa v sobě nese velké množství informací a její zkoumání se orientuje nejen k určení druhové identifikace podle dezénu a velikosti, ale především na určení individuální identifikace podle individuálních znaků, které vznikly během výroby, používání nebo oprav. Autoři provedli experiment, při kterém si kladli za cíl zjistit, jak vysoká je míra pravděpodobnosti, že by při aktivním nošení obuvi po dobu deseti měsíců zcela vymizely, nebo se výrazně změnily individuální znaky.

Klíčová slova

Trasologie, obuv, opotřebení obuvi, otisky trasologických stop, trasologické markanty.

Abstract

In the article, the authors deal with the wear and tear of footwear and the factors affecting the appearance of signs that are important for individual footwear identification. The trasological trace contains a large amount of information, and its investigation is oriented not only to the determination of species identification according to pattern and size, but above all to the determination of individual identification according to individual signs that arose during production, use or repairs. The authors conducted an experiment in which they aimed to find out how high the level of probability is that individual characteristics would completely disappear or significantly change during active wearing of shoes for ten months.

¹ prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc., Katedra kriminalistiky a forenzních disciplín, Vysoká škola finanční a správní, a.s.

² Bc. Martina Olexa, Policie ČR

³ JUDr. Zdeněk Sadílek, Ph.D., Katedra kriminalistiky a forenzních disciplín, Vysoká škola finanční a správní, a.s.

Keywords

Trasology, footwear, wear of footwear, traces of trasological traces, trasological minutiae.

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-19>

Úvod

Opotřebení obuvi je nepřetržitý proces způsobující, že části jejího designu podléhají změnám. Každá obuv má oblasti, které se mění rychleji, nebo naopak pomaleji. Dynamika změny závisí na mnoha faktorech jako je váha osoby, typ a styl chůze, kvalita a složení materiálu podešve, vlastnosti terénu nebo frekvence používání. Individuální vlastnosti lze definovat jako „jedinečné“ a při zkoumání poškození a opotřebení se projevují jako individuální znaky. Lze je charakterizovat jako něco, co je do podešve obuvi náhodně přidáno nebo odebráno a co přispívá k jedinečnosti dané podešve. Tyto znaky, které se vyskytly s určitým stupněm náhody, jsou prezentovány formou různých škrábanců, dírek, řezů, zaklínění předmětů, úbytku hmoty, vrypů a změn tvaru. Mohou se vyskytovat v různých velikostech, šířkách, délkách, směrech a tvarech. Samotný tvar identifikačního znaku je poměrně důležitý, protože vícečetné rozměry složitějšího tvaru jsou daleko unikátnější, než například jednoduchý řez. Jedinečnost znaků určuje i jejich rozložení na podešvi, v jakém tvaru a směru jsou seskupeny. Výjimkou není ani vznik znaků, které by se jeví jako individuální a vzniklé opotřebením, mohly vzniknout už při výrobě a vyskytovat se u celé šarže obuvi. Příkladem toho mohou být vzduchové bublinky v podešvi, které jsou viditelné až při obroušení určité vrstvy, do té doby jsou skryté. Dále je vhodné při zkoumání drobných detailů vzít také v úvahu schopnost jejich reprodukce do stopy, neboť v některých materiálech se tyto drobné, ale mnohdy i větší znaky, nedokážou otisknout, přestože zkoumaná obuv obsahuje velké množství těchto znaků.⁴ Problematika opotřebení obuvi byla v minulosti několikrát řešena⁵, ukazuje se, že faktor opotřebení je důležitý pro identifikační hodnocení obuvi.

⁴ BODZIAK, W. J., 2016. *Forensic Footwear Evidence*. Boca Raton: CRC Press. ISBN 978-1-43988-727-1 s. 337-339

⁵ VOMÁČKA, M. LUŠKOVÁ, L., *Možnosti identifikace osoby podle stop vytvořených v používané obuvi*. bakalářská práce, vedoucí J. Straus, Praha: PA ČR, 2005. VOMÁČKA, M. *Opotřebení obuvi v závislosti na čase*. Diplomová práce (vedoucí J. Straus), Praha: PA ČR, 2007.

Opotřebení obuvi

Obuv je vyráběna v nespočetných variacích a z různých druhů materiálů. Složení použitých surovin k výrobě podešve se liší u každého výrobce, mnohdy i řady nebo šarže obuvi, což je jeden z faktorů mající vliv na opotřebení. Dalšími faktory jsou typ chůze v kombinaci s různými ortopedickými vadami a odchylkami, které vytvářejí určitou nerovnoměrnost, při níž je některá část podešve namáhána více než jiná. Toto vše má za následek rychlejší opotřebování, sešlapání a úbytek hmoty podešve. Dalším významným faktorem je i terén, na kterém je obuv používána. Hrubý, nerovný a drsný povrch přispívá k abrazivnímu opotřebení a vzniku individuálních znaků na podešvi více než povrch hladký a měkký. Na rychlost a rozsah opotřebení má vliv i tělesná hmotnost osoby, kdy u osob s vyšší hmotností dochází k opotřebení dříve, než u osob s nižší hmotností. Dalšími faktory mohou být i povolání nebo návyky osoby, která obuv nosí. Například prodávající při pultovém prodeji může mít v důsledku zvyku častého otáčení se na jedné noze zvýšené opotřebení právě této obuvi, nebo když motorkář při jízdě řadí třeba 100 x za den, na podešvi to bude po určitém čase jistě patrné.

Trasologická stopa v sobě nese velké množství informací a její zkoumání se orientuje nejen k určení druhové identifikace podle dezénu a velikosti, ale především na určení individuální identifikace podle individuálních znaků, které vznikly během výroby, používání nebo oprav. Je v praxi běžným jevem, že od zajištění trasologické stopy do zajištění srovnávacího materiálu, tedy obuvi, která stopu vytvořila, uplyne různě dlouhé časové období. Během tohoto období obuv nemusí být, ale pravděpodobně bude dále používána, což umožní vznik nebo zánik dalších individuálních znaků.

Vznik a zánik těchto znaků je závislý na mnoha proměnných. Významnou roli zde hraje váha osoby, která obuv používá, styl chůze (například šoupaní nohou) a ortopedické odlišnosti (třeba zvýšené namáhání určité části chodidla). Dalšími faktory jsou kvalita podešví obuvi, stáří obuvi, četnost používání, ale i terén, kde je obuv nejčastěji nošena.

Obr. 1: Typické opotřebení obuvi používané na motocyklu. Levá obuv v porovnání s pravou na téže místě. Volič převodového stupně u motocyklu byl vybaven pryžovou ochranou

Zdroj: OLEXA, M. Vliv opotřebení na identifikační znaky v trasologických stopách. (Bakalářská práce, vedoucí J. Straus), VSFS, 2022.

Výzkum k opotřebení obuvi

Cílem experimentální práce bylo zjistit, jak vysoká je míra pravděpodobnosti, že by při aktivním nošení obuvi po dobu deseti měsíců zcela vymizely, nebo se výrazně změnily individuální znaky, které obuv vykazovala na počátku⁶.

Experiment probíhal po dobu 11 měsíců (duben 2021 - únor 2022), kdy vybraní respondenti používali v rámci běžné denní činnosti zkoumanou obuv. Podmínky používání byly stanoveny na běžné nošení v interiéru i exteriéru, při pracovních i volnočasových aktivitách. Z tohoto důvodu bylo možné předpokládat, že náročnost terénu bude lehká až středně těžká. Dlouhodobější používání obuvi v nejméně náročných podmínkách (domácí prostředí) a naopak vysoce náročných podmínkách (vysokohorský terén) se předpokládalo pouze minimální nebo žádné. Aby bylo dosaženo porovnatelných hodnot pro měření, byly určeny podmínky provedení celkem tří kontrolních otisků a fotografií. Experiment se tím rozdělil do dvou fází. První fáze zahrnovala pořízení prvotních otisků podešve obuvi pomocí Trasologické soupravy pro otisky podešví Elo400, fotografickou dokumentaci podešve a celé obuvi. Následovalo aktivní nošení, kdy každý uživatel zaznamenával denní počet kroků pomocí fitness náramku nebo chytrých hodinek. Tato fáze nebyla pro každého nositele obuvi časově stejně dlouhá. Zde záleželo na tom, jak často byla obuv nošena a kdy došlo k dosažení daného počtu kroků. Předpokládaná délka trvání byla od 4 do 8 měsíců. První fáze byla ukončena dosažením počtu 500 000 kroků. Následně byly opět pořízeny otisky obuvi a fotografická dokumentace podešve. Následovala druhá fáze, kdy obuv byla nošena opět aktivně až do dosažení dalších 500 000 kroků, tedy celkově v obou fázích 1 000 000 kroků. Na konci této druhé fáze byly znovu pořízeny otisky a fotografie podešve obuvi. Následovala

⁶ OLEXA, M. Vliv opotřebení na identifikační znaky v trasologických stopách. (Bakalářská práce, vedoucí J. Straus), VSFS, 2022.

komparace pořízených otisků a fotografií. Zde byly zkoumány individuální znaky, které každá z podešví měla již na počátku a které byly zaznamenány na prvotním otisku a fotografii.

Pro experiment byly vybrány 4 druhy obuvi v celkovém počtu 13 vzorků. Obuv vojenská, běžecká, treková a barefootová. Volba druhu obuvi byla motivována snahou, aby obuv mohla být aktivně nošena po všechna roční období a v takovém rozsahu, aby výsledky na počet kroků a terén byly dobře srovnatelné. Dalším kritériem volby byli i její nositelé a to hlavně v ohledu na spolehlivost měření.

Prvním typem obuvi byla vojenská obuv, kdy bylo využito 4 vzorků. Druhým typem byla běžecká obuv v počtu 2 vzorků. Třetím typem byla treková obuv v počtu 3 vzorků a čtvrtý typ tvořila barefootová obuv v počtu 4 vzorků. Obuv byla volena tak, aby byla před začátkem experimentu aktivně používána v rozsahu 4-7 měsíců a vykazovala běžné znaky opotřebení včetně znaků individuálních.

Vojenská obuv byla volena celkem u čtyřech respondentů. První dva byli vybráni tak, aby obuv byla intenzivně namáhána ve středním až těžkém terénu. U třetího respondenta byla obuv zatížena více v prostředí „budova“ a méně v terénu. U čtvrtého respondenta byla obuv zatížena srovnatelně ve venkovním terénu a v prostředí „budova“.

Běžecká obuv byla zvolena u dvou respondentů, v obou případech se jedná o běžeckou obuv, určenou k běhu v mírném až středním terénu.

Treková obuv byla zvolena celkem u 3 respondentů. Obuv byla používána v prostředí města, nezepevněných cest, lehkého až středního terénu.

Barefootová obuv byla zvolena celkem u 4 respondentů. Všechny čtyři vzorky byly používány v obdobném terénu - budovy, chodníky, nezepevněné cesty, mírnější a střední terén. Barefootová obuv má svým účelem umožnit chůzi „na boso“. Podrážka má nulový drop (parametr, označující v mm rozdíl mezi výškou podešve pod patou a špičkou), žádný tlumící efekt, je tenká, flexibilní, plochá s malými hrbolky či velice nízkým vzorem po celé své ploše. Je ohebná příčně i podélně a její tloušťka je maximálně 5 mm. Této obuvi zcela chybí podpatek, výztuhy a stélka s tvarováním na oporu klenby. Ve špičce bývá často široká, aby prsty měly dostatek místa a bylo jim umožněno odrážením se zapojit do chůze. Chůze v této obuvi je typická tím, že díky svým vlastnostem dokáže lépe než jiný druh obuvi odrážet pohybové vlastnosti svého nositele, jimiž jsou styl chůze nebo ortopedické odlišnosti. Z hlediska kriminalistiky jsou to další informace, které lze z trasologických stop získat. Tyto vlastnosti barefootové obuvi jsou dále zohledněny ve výsledku experimentu za pomoci měření pedometrem.

Pro experimentální práci byla použita **Trasologická souprava pro čistou trasologii Elo400**. Tato souprava je tvořená trojdílnými deskami, jejichž první část je žlutá podložka nasycená nešpinícím inkoustem. Prostřední část je určena pro položení papíru pro provedení otisku a je vybavená měkkou poduškou, aby se otisk lépe vytvořil. Třetí část je tvořena kapsou na ukládání čistých trasologických papírů. Celou soupravu lze uzavřít jako knihu a zajistit pro přepravu suchým zipem. Rozměr soupravy je 44 x 24 x 3,5 cm.⁷

Obr. 2: Snímání otisku obuvi pomocí soupravy Elo400

Fotoaparát Canon EOS 80 D je vybaven objektivem 18-200 mm, a bleskem Speedlite 600EX II RT. Při pořizování fotografií bylo použito certifikované měřítko a jako pozadí projekční plátno⁸.

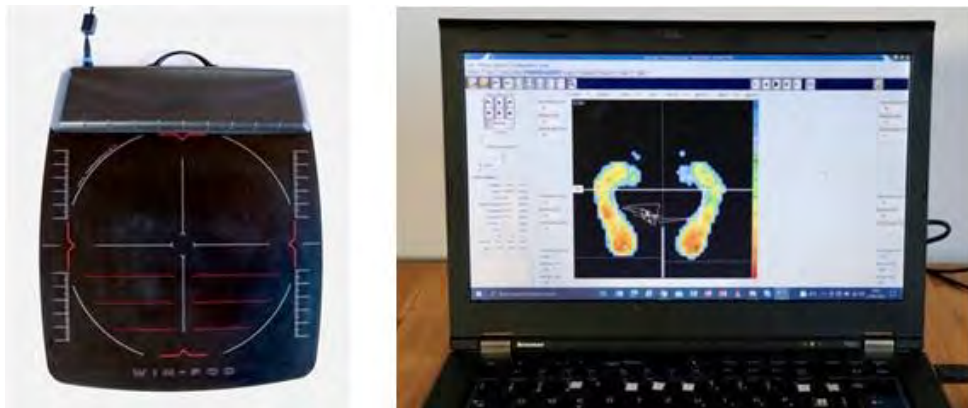
Podometr Win-pod od firmy Medicauteurs je profesionální přístroj pro diagnostiku v podologii a dalších lékařských a fyzioterapeutických oborech. Skládá se z nášlapné desky opatřené senzory na snímání tlaku a software, kterým se celý proces měření ovládá a vyhodnocuje. Díky vysoké citlivosti jednotlivých senzorů dokáže měřit tlak chodidla, jenž působí na podložku v různých jejích částech. Následně je snímá a graficky zobrazuje v reálném čase na obrazovce. Měření probíhá v režimu statickém, dynamickém a

⁷ <https://www.krimi-ltsezam.cz/cs/trasologicka-souprava-pro-otisky-podesvi-eio400/> (dne 2. 2. 2022, 20:45)

⁸ OLEXA, M. Vliv opotřebení na identifikační znaky v trasologických stopách. (Bakalářská práce, vedoucí J. Straus), VSFS, 2022.

posturálním. Nasnímané měření lze zobrazovat za pomoci barevných obrázků, grafů, 3D pohledů, sekvencí snímků a výpočtů v procentech. Mapování plantárních tlaků je znázorněno paletou barev od modré, která označuje nízký tlak, až po červenou, která značí vysoký tlak. Win-Pod disponuje množstvím různých funkcí a měření, z nichž byl pro tuto práci zvolen dynamický způsob měření při chůzi, aby byl zachycen vliv tlaku nohy prostřednictvím podešve na podložku.⁹

Obr. 3: Podometr Win-Pod

Časový plán experimentu vycházel z tabulky, která reflektuje obecně udávané průměrné hodnoty. Klíčovou hodnotou pro měření byl počet kroků. Pro potřeby experimentu se vycházelo z odhadovaného počtu 4000 kroků za jeden den. V hypotéze odhadu průměrného počtu kroků za určité období je zohledněna i skutečnost, že obuv nemusí být nošena každý den v měsíci. Z tohoto důvodu tabulka zahrnovala pouze pracovní dny, tj. 20 dnů v měsíci. Celková délka měření byla odhadnuta na maximálně 11 měsíců, od začátku dubna 2021 do konce února 2022.

Každá osoba nosící testovanou obuv používala pro měření počtu kroků tzv. chytré hodinky, což je zařízení obsahující krokoměr. Tento funguje na základě akcelerometru a gyroskopu, kdy akcelerometr měří zrychlení ve třech osách: X - dopředu, dozadu, Y - doleva, doprava, Z - nahoru a dolů. Tyto výstupy umožňují počítat jak rychle a jakým směrem měníme rychlost. Díky tomu hodinky umožňují určit počet ušlých kroků a tím stanovit ušlou vzdálenost. Při propojení s aplikací v mobilním telefonu je pak dále možné upravit parametry snímání a nastavení vlastních hodnot, jako je hmotnost, výška a pohlaví. Toto upřesnění stanoví délku kroku každého konkrétního uživatele.¹⁰

⁹ https://www-medicapteurs-com.translate.goog/en/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=cs&_x_tr_hl=cs&_x_tr_pto=sc, (dne 19. 2. 2022, 13:23)

¹⁰ <https://www.hodinky-365.cz/blog/slovník-chytrych-hodinek> (dne 31. 1. 2022, 17:32)

Před začátkem experimentu byly pořízeny prvotní fotografie celé obuvi a podešve levé boty tak, aby byly patrné detaily podešve, stupeň opotřebení a přítomné individuální znaky. Respondent, který bude obuv nosit, následně vytvořil otisk podešve na trasologické soupravě Elo 400.

Obr. 4: Způsob fotografické dokumentace obuvi

První fáze

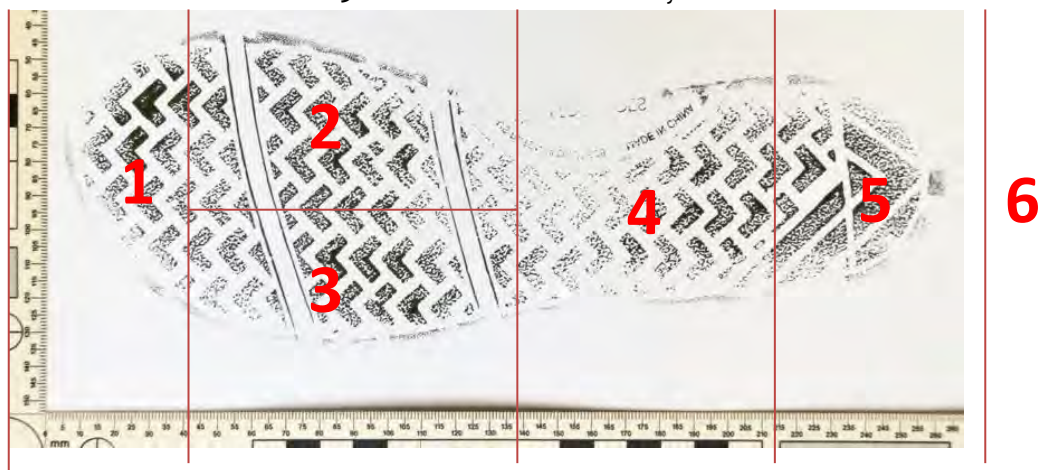
Po pořízení prvotních otisků a fotografií započala první fáze nošení obuvi. Během této doby každý respondent měřil a zaznamenával počet kroků při používání obuvi za den. Po dosažení počtu 500 000 kroků byl pořízen druhý otisk podešve obuvi trasologickou soupravou a fotografie podešve. Toto období probíhalo v rozsahu několika měsíců, od července 2021 do začátku října 2021.

Druhá fáze

Během druhé fáze opět každý respondent měřil a zaznamenával počet kroků při používání obuvi. Po dosažení dalších 500 000 kroků (tedy celkem i s první fází 1 000 000 kroků), byl pořízen třetí otisk podešve trasologickou soupravou a fotografie podešve. Toto období probíhalo opět v rozsahu několika měsíců, od srpna 2021 do začátku února 2022.

Po dokončení druhé fáze a pořízení třetích otisků podešví a fotografií bylo provedeno závěrečné vyhodnocení. Pro větší přehlednost byl každý otisk a fotografie rozdělen na 6 sektorů. Přední část byla rozdělena na tři sektory – špička, levá a pravá část, čtvrtý sektor byl střed podešve a zadní část neboli pata byla rozdělena opět na další dva sektory.

Obr. 5: Podešev rozdělená na sektory¹¹

Závěrečná fáze zahrnovala porovnání všech sektorů na otiscích z prvního, druhého a třetího otisku a to ze dvou hledisek. Prvním byl celkový vzhled, tvar dezénu, jeho ostrost a velikost jeho částí. Druhé hledisko zahrnovalo vyhledávání a porovnávání individuálních znaků vzniklých při opotřebení, jejich velikost, polohu a výskyt ve všech otiscích dané obuvi. Stejným postupem byla provedena i komparace podešve zachycené na fotografii, a to z důvodu, že otisk podešve nemusí vždy nutně odrážet všechny znaky. Obě formy porovnání, tedy jak otisků, tak fotografií, se mohou vzájemně doplňovat a poskytnout tak přesnější výsledky. Jednotlivá místa na podešvi, která vykazovala největší změny, byla barevně označena pro další porovnání s plantogramem.

Porovnání výsledků s plantogramem

Každý jednotlivý respondent byl změřen na přístroji Podometr Win-pod. Měření probíhalo v dynamickém režimu, kdy je měřena podpurná plocha chodidla a tlak působící na podložku při chůzi. Výsledkem je plantární otisk chodidla vyobrazený pomocí barevné škály. Červená značí nejvyšší tlak a modrá nejnižší tlak působící na podložku. Tento plantogram byl následně použit pro komparaci s výsledným grafickým znázorněním opotřebení obuvi u konkrétních respondentů¹².

¹¹ OLEXA, M. Vliv opotřebení na identifikační znaky v trasologických stopách. (Bakalářská práce, vedoucí J. Straus), VSFS, 2022.

¹² OLEXA, M. Vliv opotřebení na identifikační znaky v trasologických stopách. (Bakalářská práce, vedoucí J. Straus), VSFS, 2022.

Obr. 6: Úbytek materiálu a zvýraznění další vrstvy vzorku podešve

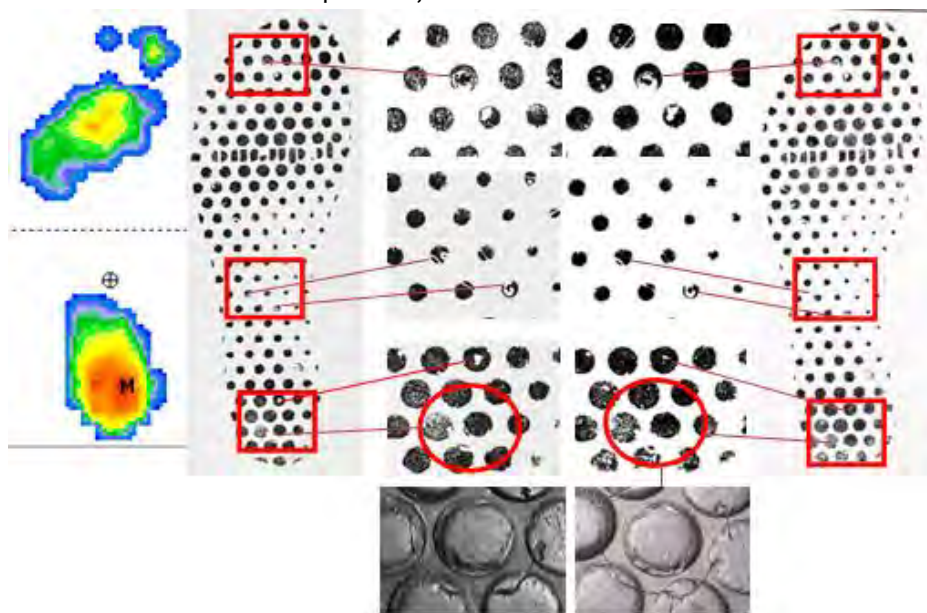
První otisk

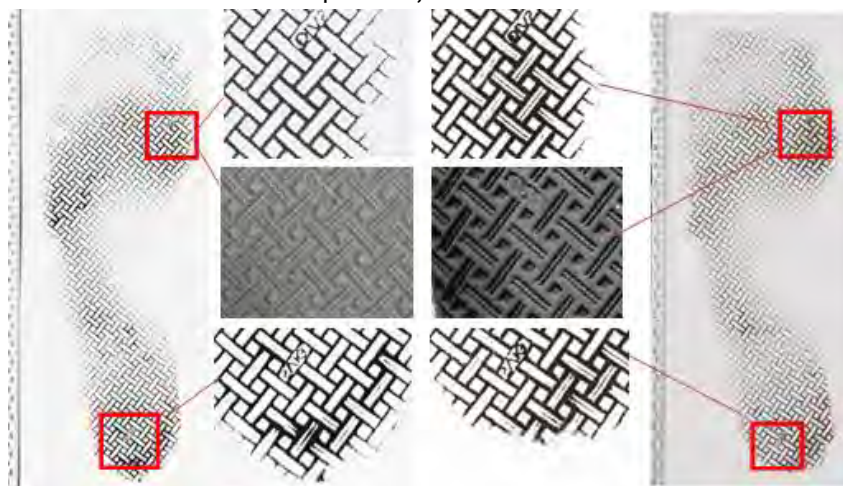
Poslední otisk po 1.000.000 kroků

Patrný úbytek materiálu nejvíce vystouplých nášlapných ploch trojúhelníkového tvaru, na druhém a třetím otisku začíná být více zřetelný jemný vzorek, který se nachází v hlubších vrstvách podešve.

Obr. 7: Vzorek č. 2, barefootová obuv. Podešev vykazovala mnoho individuálních znaků. Ke změnám došlo nejvíce v místech, kde je dle plantogramu nejvíce namáhána. Ostatní části podešve jsou téměř beze změn.

Obr. 8: Vzorek č. 2, barefootová obuv. Podešev vykazovala mnoho individuálních znaků. Ke změnám došlo nejvíce v místech, kde je dle plantogramu nejvíce namáhána. Ostatní části podešve jsou téměř beze změn.

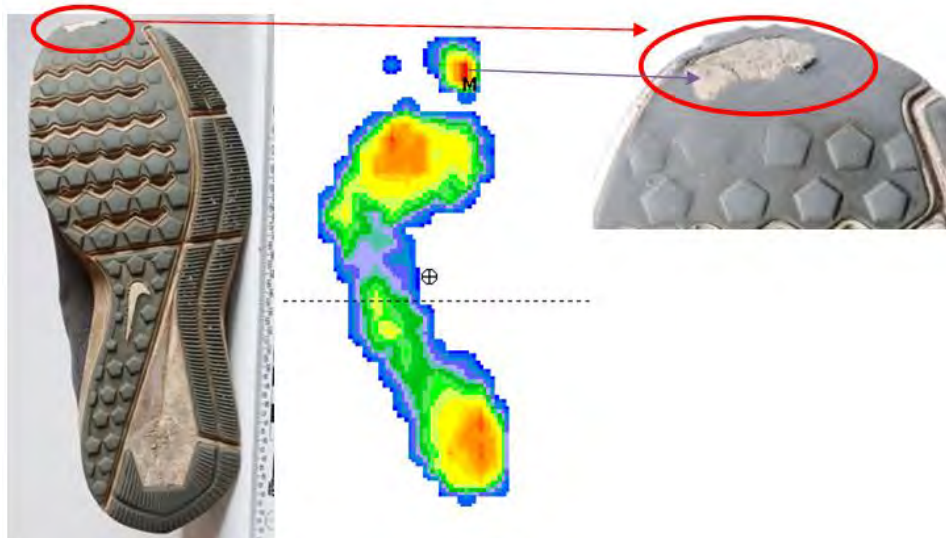

Prvotní otisk

Poslední otisk po 1.000.000 kroků

Barefootová obuv před začátkem a po 1000 000 kroků. Opotřebením a úbytkem materiálu se zvýraznily středové proužky ve vzorku na namáhaných místech

Obr. 9: Vzorek č.11, sportovní běžecká obuv. Nejvíce opotřebené místo podešve souhlasí s nejvíce namáhanou částí nohy při chůzi. Na plantogramu je znázorněno červenou barvou.

Obr. 10: Vzorek č. 12, sportovní běžecká obuv. Na otisku i fotografii je patrné vymizení jemného vzorku, odlitek z Mikrosilu odráží mizející kresbu

Prvotní otisk

Otisk po 500 000 kroků

Obř. 11: Vzorek ř. 6, vojenská obuv. Podpatek vykazuje výrazný úbytek materiálu podešve, kdy mělký vzorek téměř vymizel¹³

Prvotní fotografie

Fotografie po 1.000.000 kroků

Obuv, která byla podrobena zkoumání opotřebení, lze podle získaných výsledků rozdělit do tří skupin.

První skupina obuvi vykazuje specifické znaky opotřebení, kdy nejčastější je právě plošné obroušení materiálu podešve. Na obuvi během prvního a druhého měření vznikly větší změny v podpatkové části podešví, které byly patrné jak na otisku, tak na fotografii. Jedná se o obuv vojenskou a jeden vzorek obuvi trekové.

Druhá skupina vykazuje znaky opotřebení a zároveň částečný zánik prvotních individuálních znaků, které vykazovala na počátku. Došlo zde hlavně ke změnám ve velikosti nášlapných částí podešve. Okraje těchto vzorů jsou méně ostré, některé části se rozšiřují a jemný vzorek, který je zpravidla po celém povrchu, v nejvíce namáhaných místech mizí. Jedná se o všechny vzorky sportovní obuvi a jeden vzorek obuvi barefootové.

Třetí skupina obuvi nese známky výrazných změn zejména v úbytku materiálu na nejvíce zatěžovaných plochách. Úbytek materiálu je zde patrný pouhým okem a otisky vykazují změny jak individuálních znaků, tak přítomnost dalších znaků, které se v důsledku úbytku materiálu na otiscích objevily.

¹³ OLEXA, M. Vliv opotřebení na identifikační znaky v trasologických stopách. (Bakalářská práce, vedoucí J. Straus), VSFS, 2022.

Na základě tohoto zjištění lze konstatovat, že změny na obuvi, způsobené opotřebením, ve velké míře závisí na materiálu, ze kterého je obuv vyrobena. Z výsledků měření je patrné, že podešve z tvrdších materiálů, v tomto případě vojenská obuv, si díky jednoduchému vzorku a vysokému dezénu déle zachovávají svůj vzhled a tvar, ale také zde dochází k výraznému úbytku materiálu zejména v podpatkové části, kde je to více patrné z důvodu mělkého vzorku. Při porovnání s plantogramem však ani místa vystavovaná většímu tlaku chodidla při chůzi, nevykazují téměř žádné změny. Pěnové pružné materiály, ze kterých je vyrobena zkoumaná sportovní běžecká obuv, vykazují většinou opotřebením srovnatelné v celé ploše podešví. Při porovnání s plantogramem na místech kde působí větší tlak, došlo ke znatelnějšímu úbytku materiálu a objevil se tak jemný vzorek z dalších úrovní podešve, ale výrazné změny původních individuálních znaků nebyly nalezeny. Oproti tomu vzorky barefootové obuvi, které se vyznačují velmi tenkou měkkou podešví z lífolitu, flexibilitou a nulovým dropem, vykazovaly většinou výrazné opotřebením zejména v místech, které jsou dle plantogramu výrazněji namáhány. Úbytek materiálu podešve tak způsobil na těchto místech vznik nových individuálních znaků, přičemž některé původní zůstaly zčásti zachovány. Důvodem byl úbytkem materiálu, který způsobil vykreslení hlubších vrstev podešve. U ostatní obuvi barefootového typu otisk obuvi sice některé individuální znaky již na posledním otisku nereflektoval, ale na podešví samotné byly stále patrné.

Závěr

Rozsah změn, tj. rozdíl znaků, které obuv vykazovala na počátku a po ukončení měření, je téměř nevýznamný u obuvi, jejíž podešev je vyrobena ze silnější vrstvy materiálu s hlubokým dezénem, jako je vojenská nebo treková obuv. U bot vojenského typu došlo u všech vzorků k úbytku materiálu zejména v oblasti podpatku, obroušením se změnil vzhled dezénu, vzorek se stal mělkým, ale stále patrným. Srovnání otisku s plantogramem je zde zcela nevýznamné. K menším změnám došlo u obuvi pěnové nebo s nízkým jemným vzorkem, ale ani zde nebylo opotřebením nijak výrazné, původní individuální znaky zůstaly zachovány a vznik nových nebyl příliš významný. Výrazněji se zde projevilo zobrazení dalších vrstev podešve z důvodu úbytku materiálu na nášlapných plochách a to hlavně v místech, která jsou dle plantogramu více namáhána. Jednalo se převážně o obuv běžeckou a jeden vzorek obuvi barefootové s pevnější podešví a hlubším vzorkem, než má typická barefootová obuv. Největší změny ze zkoumaných typů obuvi vykazovala barefootová obuv. V místech, která jsou na plantogramu nositele znázorněna červenou a oranžovou barvou došlo k plošnému obroušení vzorku a to v průměru 0,9 mm za 500 000 kroků, což odpovídá zhruba 380 km.

Na základě získaných výsledků v této experimentální práci lze závěrem konstatovat, že míra pravěpodobnosti, že by během desetiměsíčního nošení obuvi v rozsahu cca 1.000.000 kroků zcela vymizely, nebo se výrazně změnily individuální znaky na obuvi, je obecně nízká, ale ve veliké míře závisí na materiálu, ze kterého je podešev vyrobena. Obuv barefootového typu výrazně reaguje na tlak chodidla, který působí u každého jedince na jiných místech a způsobuje na těchto místech výraznější opotřebením. Dále závisí i na typu vzorku podešve, neboť jemnější plošný vzorek podléhá opotřebením daleko rychleji, než vysoký jednoduchý

dezén podešve. Nejčastější změnou je úbytek materiálu podešve obroušením, díky čemuž se pak na otiscích zobrazují i další kresby a vrstvy ve vzorku podešve.

Seznam literatury

1. BODZIAK, J. W. *Footwear impression evidence, Detection recorvery examination*, 2. vyd. USA: CRC:Press Inc.,2000, 497s.
2. LUŠKOVÁ, L., *Možnosti identifikace osoby podle stop vytvořených v používané obuvi*. bakalářská práce, vedoucí J. Straus), Praha: PA ČR, 2005.
3. OLEXA, M. *Vliv opotřebení na identifikační znaky v trasologických stopách*. (Bakalářská práce, vedoucí J. Straus), VSFS, 2022.
4. VOMÁČKA, M. *Opotřebení obuvi v závislosti na čase*. Diplomová práce (vedoucí J. Straus), Praha: PA ČR, 2007.

K pojmu kriminalistická stopa z pohledu geneze české a německé literatury

On the concept of a criminal trail from the point of view of the genesis of Czech and German literature

JIŘÍ STRAUS¹, DAGMAR KRAUSOVÁ²

Abstrakt

V článku je prezentován pohled na kriminalistickou stopu jak z hlediska české kriminalistiky, tak z hlediska vývoje v německé literatuře. Vývoj české a německé kriminalistiky se vyvíjel na společných základech, která byly položeny významným kriminologem a kriminalistou Hansem Grosse. V začátcích rozvoje kriminalistiky byly stopy chápány jako konkrétní projevy trestné činnosti, autoři se orientovali pouze na popis konkrétních druhů kriminalistických stop a způsoby jejich zajišťování. Podstatné rozpracování teorie kriminalistických stop se uskutečnilo až v pozdějších letech. Pojetí kriminalistické stopy je v článku porovnáno z pohledu současných kriminalistů teoretiků

Klíčová slova

Kriminalistika, stopa, vývoj

Abstract

The article presents a view of the criminological trace both from the point of view of Czech criminology and from the point of view of developments in German literature. The development of Czech and German criminology developed on common foundations, which were laid by the prominent criminologist and criminologist Hans Gross. In the early days of the development of criminology, traces were understood as specific manifestations of criminal activity, the authors focused only on the description of specific types of criminological traces and methods of securing them. Substantial elaboration of the theory of forensic traces took place only in later years. The concept of a criminal trail is compared in the article from the point of view of contemporary criminologists

¹ prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc., Katedra kriminalistiky a forenzních disciplín, Vysoká škola finanční a správní, a.s.

² Mgr. Dagmar Krausová, DiSc., doktorandka, Vysoká škola finanční a správní, a.s.

Keywords

Criminalistic, trace, development

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-20>

Úvod

Kriminalistická stopa je základní kriminalistická kategorie, která je v současné české kriminalistické literatuře definována poměrně jednotně, výrazné difference lze spatřovat v klasifikaci kriminalistických stop. Podstatou kriminalistických stop je exaktně zjištěná skutečnost formulovaná v obecné teorii odrazu – působí-li na sebe současně dva nebo více objektů, dochází přitom ke vzájemnému předávání informací o jednotlivých objektech navzájem.

Podíváme-li se na pojem "kriminalistická stopa" z hlediska vývoje pojmu, geneze a historie zjistíme zajímavé poznatky. V začátcích rozvoje kriminalistiky byly stopy chápány jako konkrétní projevy trestné činnosti, autoři se orientovali pouze na popis konkrétních druhů kriminalistických stop a způsoby jejich zajišťování. Podstatné rozpracování teorie kriminalistických stop se uskutečnilo až v pozdějších letech.

Rozpracování problematiky kriminalistických stop lze nalézt v první učebnici kriminalistiky Hanse Grosse "Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik" z roku 1904³. Kriminalistickou stopu chápe a popisuje jako velmi konkrétní stopu, velkou pozornost věnuje trasologickým stopám, stopám krve a morfologickým znakům osoby. Ve svých učebnicích zatím nerozvíjí obecnou definici kriminalistické stopy, kriminalistická teorie nebyla zatím dostatečně rozpracována.

Velký význam Hanse Grosse je spatřován také v jeho začlenění kriminalistiky do systému věd. Gross nejenže jako první použil pojmu „Kriminalistika“ („Kriminalistik“), ale také kriminalistiku zařadil do systému dobově známých a konstituovaných věd. Toto zařazení použil v předmluvě čtvrtého vydání své příručky pro vyšetřující („Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik“, 1904). V tomto ojedinělém díle definuje Gross postavení kriminalistiky v systému věd v pár řádcích a přiloženém schématu v předmluvě knihy⁴. Na dalších místech v publikaci, ani v druhém díle již není zmínka o teoretických otázkách postavení a systému kriminalistiky. Gross vycházel ze základního pravidla, a to že kriminalistika vychází z nauky trestního práva. Používal pojmu „pomocné vědy trestního práva“ (die strafrechtlichen Hilfswissenschaften) a do těchto pomocných věd

³ GROSS, H. *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. (vierte vermehrte Auflage) München: J. Schweitzer Verlag, 1904.

⁴ STRAUS, J., VAVERA, F. *Příručka pro vyšetřující soudce – Handbuch für Untersuchungsrichter. Kriminalistika*, 4, 2011, s. 50-57.

řadil také kriminalistiku. Vedle kriminalistiky, podle Grosse, stály tzv. sesterské disciplíny jako kriminální antropologie, kriminální psychologie a kriminální sociologie. Tyto disciplíny byly a jsou již tak propracované, že by si zasloužily samostatnou pozornost. V systému věd má ale vše tak neurčité hranice, že žádná disciplína nemůže stát sama o sobě. Tímto se disciplíny dohromady vyvíjí a výše jmenované čtyři sesterské disciplíny vytváří pevný svazek, který pomáhá nauce trestního práva v boji s kriminalitou. Tímto Gross vytvořil pomocné vědy trestního práva. Tyto pomocné vědy mají své postavení ve službě trestnímu právu. Pomocné vědy trestního práva pomáhají svými teoretickými i praktickými poznatky v boji s kriminalitou.

S rozvojem informačních a komunikačních technologií (ICT) pak dochází také k zavádění pojmu „kybernetická kriminalita“. Ten je odvozován od pojmu kybernetický prostor, případně zkráceně kyberprostor. Jedná se o virtuální prostředí, které nemá začátek ani konec, nezná hranice národních států a nelze určit jeho rozsah. Kybernetická kriminalita, dříve také označována jako informační kriminalita, je definována jako trestná činnost, která je páchána v prostředí informačních a komunikačních technologií včetně počítačových sítí. Samotná oblast informačních a komunikačních technologií je buď předmětem útoku, nebo je páchána trestná činnost za výrazného využití informačních a komunikačních technologií, jakožto významného prostředku k jejímu páchání.⁵

Do pomocných věd trestního práva Gross přiřadil i kriminologii, která byla zastřešující vědou pro všechny sesterské disciplíny, tedy i pro kriminalistiku⁶.

Vývojové tendence kriminalistiky v České republice a Spolkové republice Německo

Vývoj české a německé kriminalistiky se vyvíjel na společných základech, která byly položeny významným kriminologem a kriminalistou Hansem Grosse. Hlavní základní pojmy, jako např. kriminalistická stopa, byly definovány na základě stejných politických a vědeckotechnických poměrů více či méně stejně. Geografická blízkost není, jak i dokazuje pozdější částečně rozdílný vývoj, žádným rozhodujícím faktorem.

Od konce 40tých let 20. století do současnosti je vývoj kriminalistiky jako vědecké disciplíny, včetně definice různých základních pojmů, rozdílný.

Rozhodující faktor pro další vývoj kriminalistické vědy na území dnešní České republiky, který s dosavadním německým kriminalistickým pojmem již nebyl identický, nepředstavovalo jen přijímání sovětských modelů pro trestní právo⁷ obzvláště v trestním právu hmotném a

⁵ KRAUSOVÁ, Dagmar. Vliv vzdělání na trestnou činnost [online]. 2020 [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: <https://is.vsfs.cz/th/kn11v/>. Diplomová práce. Vysoká škola finanční a správní. Vedoucí práce Veronika Anna POLIŠENSKÁ.

⁶ STRAUS, J., VAVERA, F., *Dějiny kriminalistiky*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.

⁷ SOLNAŘ, V., FENYK, J., Císařová, D. *Základy trestní odpovědnosti 1. vydání*, Praha: LexisNexis nakladatelství Orac, 2004, ISBN 80-86199-74-6, stránka 63 a násl.

trestním právu procesním, ale především recepcí přednostně materialistického pohledu na svět, který povolil nezávisle na současné ideologické myšlení jiný druh pohledu na vědeckou kriminalistiku.

Dalším podstatným bodem je další vývoj kriminalistických věd na akademické půdě od středu 60tých let 20. století v tehdejší ČSSR a v dnešní České republice se značným nárůstem vědeckých poznatků všeobecné kriminalistiky. Tato skutečnost má pro srovnání kriminalistického základního pojmu kriminalistické stopy značný význam.

Vývoj vědecké kriminalistiky na německé půdě nemůže být posuzován pro období posledních šedesáti let absolutně homogenně. Jinak než v západní části dnešní Spolkové republiky Německo, „staré“ BRD, existovalo i ve východní části, v tehdejší DDR, vývojové schéma, které se tomu českému, resp. československému modelu velmi podobalo. Pozadím byl stejný pohled na svět, podmíněný analogickým sovětským vlivem, stejně tak podobným zřízením univerzitní instituce k dalšímu vývoji kriminalistického vědeckého odvětví, sekce kriminalistika na Humboldtově Univerzitě v Berlíně (1952 – 1994)⁸. Vliv působení této vědecké instituce na dnešní celoněmecký pojem kriminalistiky je téměř bezvýznamný.

Kriminalistika Spolkové republiky Německo je v podstatě v současné době určena vývojovým stavem kriminálních věd, které jsou poznamenány průběhem vývoje na území staré Spolkové republiky. Tady se ovšem nikdy nekonala institucionalizace akademického vzdělání ve vědecké oblasti kriminalistiky. Ve Spolkové Republice Německo se nenachází vůbec žádný odborně specifický druh vzdělání⁹ ve vědeckém odvětví kriminalistiky.

Na jednu stranu můžeme do 90. let 20. století trvalou otázku, zda se u kriminalistiky jedná o samostatnou vědu nebo pouze o použití vědeckých metod kriminalistiky kriminalisty¹⁰, dnes považovat za vyřešenou. Kriminalistika je uznaná věda.

Na druhou stranu se varuje před zveličováním významu vědy v kriminalistice ve prospěch její orientace na praxi¹¹. Mnohem vyšší praktický význam může mít ale exaktní vědecké vypracování kriminalistických metod než „praxi blízké“ hodnocení jednotlivých řešení a zkušeností.

⁸ RÜFFER, U. *Was ist ein Diplom-Kriminalist Aufsatz*, Berlin, 2004

⁹ ACKERMANN, R. *Einige Entwicklungstendenzen der Kriminalistik in Deutschland und die Deutsche Gesellschaft für Kriminalistik*.

<http://www.kriminalistik.info/joomla/kriminalistik/eigenbeiträge/251-entwicklungstendezen>, Seite 3.

¹⁰ *Vermander in Clages, H. Kriminalistik 3. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1997, ISBN 3-415-02321-4, Seite 16.*

¹¹ CLAGES, H. *Kriminalistik 3. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1997, ISBN 3-415-02321-4, Seite 20.*

Vývoj a pokračující vývoj kriminalistiky ve výzkumu, učení co se týče její teorie a metodologie, leží v dnešní Spolkové republice Německo u odborných vysokých škol spolkových zemí, u vysoké školy policejní stejně tak u kriminalistického institutu spolkového kriminálního úřadu respektive částečně u zemských kriminálních úřadů¹². Dále je vyučován obor kriminalistika také na policejních odborných školách a na vzdělávacích institutech policie spolkových zemí.

Kriminalistická stopa v České literatuře

Za první literární zdroj, v němž se chápe kriminalistická stopa jako obecná změna je třeba chápat materiál zveřejněný v roce 1922¹³. Autoři definitoricky vymezili pojem kriminalistická stopa. Používají pouze výraz "stopa", což v jejich pojetí "znamená v kriminalistice každá změna, která se stala vlivem pachatelovým na místě činu od okamžiku, kdy na toto místo přišel, až do té doby, kdy je opustil, jakož i při jeho přípravné, nebo v důsledku spáchaného činu provedené činnosti na jiném místě." Stopu rozděluje velmi jednoduše na tři skupiny, a to otisky, skvrny a jiné stopy.

P. Chyba v knize "Moderní pomůcky kriminalistiky" (1928) mluví o stopách, ale má na mysli stopy pouze daktyloskopické, zaměřuje se na viditelné i latentní otisky prstů¹⁴.

V roce 1936 vydal J. Šejnoha velmi obsáhlou publikaci "Systém kriminalistického vzdělávání". Ač se jedná o velmi obsáhlou knihu charakteru učebnice, nevymezuje v žádném případě pojem kriminalistika ani pojem kriminalistická stopa¹⁵. Pokud mluví o kriminalistice, pak mluví o kriminalistickém vzdělávání, jež musí ovládat ten, kdo jakýmkoliv způsobem se účastní v boji proti zločinu a zločinci, je to příprava osob zcela neznalých nejen k tomu, aby chápaly správně cíle kriminální práce, nýbrž také k tomu, aby samostatně dovedly provést úkony, kterými proti zločinu budou hájit vlastní osobní zájmy své, anebo zájmy osob jiných, jež jim k ochraně byly svěřeny. Také se velice podrobně rozepisuje o dějinách kriminalistiky, ale i o dějinách právní nauky. Kriminalistiku vymezuje jen jako obranu proti zločinu. Jak chápe zmíněný autor kriminalistickou stopu? Obecnou definici stopy v kriminalistice neuvádí. O stopách se zmiňuje u daktyloskopie, jako o stopě prstu, otisku. Také píše o stopách, které řadí do oddílu o kriminalistické taktice, s ohledem na vyhledávání a zajišťování stop při ohledání místa činu.

Další (jako jeden z mála) z českých prvorepublikových kriminalistických autorů, který se zajímá o stopy z hlediska obecné teorie stop a podává obecnější vymezení pojmu, byl Rudolf Košťák (1938) v knize "Učebnice pátrací taktiky"¹⁶. V kapitole "O stopách všeobecně"

¹² ACKERMANN, R. Einige Entwicklungstendenzen der Kriminalistik in Deutschland und die Deutsche Gesellschaft für Kriminalistik.

<http://www.kriminalistik.info/joomla/kriminalistik/eigenbeiträge/251-entwicklungstendezen>, Seite 7.

¹³ POVONDRA, J. PINKAS, O. Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů. Kroměříž: Gusek 1922.

¹⁴ CHYBA, P. Moderní pomůcky kriminalistiky, Kroměříž: Gusek, 1928.

¹⁵ ŠEJNOHA, J. Systém kriminalistického vzdělávání. Psychologie zločinu a zločinnosti, Praha: F. Kodym, 1936.

¹⁶ KOŠTÁK, R. Učebnice pátrací taktiky, Praha, 1938.

vymezuje pojem kriminalistická stopa - "Stopou nazýváme každou změnu, která na místě vznikla od příchodu až do odchodu pachatele a byla vytvořena buď pachatelem, osobou na činu zúčastněnou, obětí nebo činem samým." V následující kapitole "O stopách speciálně" se vyjadřuje ke klasifikaci, stopy dělí na otisk, skvrny a jiné stopy. (mimo jiné shodně jako O. Pinkas - J. Povondra, 1922), další detailnější klasifikaci kriminalistických stop neuvádí.

V roce 1939 vyšla útlá publikace Františka Kociána "Stará a nová učebnice stop a zbraní" jako studie věnována balistice a okrajově i studiu stop¹⁷. "Stopou rozumí každou změnu, která se stala na místě činu, a to činností zločince" Stopy dále klasifikuje velmi netradičně (a zajímavě) "podle hmoty na propustné a nepropustné", hmotnou stopou rozumí takové stopy, které brání pachateli v konání trestné činnosti a musí jí tedy svou činností poškodit a zanechat stopy (uvádí např. sklo v okně). Mezi stopy propustné řadí kapaliny a jedy.

V roce 1940 vychází publikace L. Havlíčka "Mechanoskopie – stopy a znaky řemeslných nástrojů"¹⁸. V této vynikající publikaci zaměřené na mechanoskopickou problematiku není uvedena obecná definice pojmu kriminalistické stopy, ale ve značném rozsahu jsou uvedeny stopy nástrojů a jejich klasifikace, kterých bylo použito při páchání trestné činnosti. Velmi podrobně jsou v publikaci rozepsány znaky nástrojů, klasifikace a mechanismus vzniku jednotlivých znaků a přesný popis konkrétních nástrojů používaných k páchání trestné činnosti. Domníváme se, že tato publikace má svůj částečný přínos i pro dnešní kriminalistiku.

V roce 1947 vyšla publikace "Daktyloskopie, cheiroskopie, podoskopie" Václava Noska zaměřená prioritně na daktyloskopické stopy¹⁹. V této knize vymezuje autor kriminalistickou stopu velmi stroze a omezeně, "pod pojmem stopa rozuměl z hlediska taktického každou změnu, která vznikla vlivem pachatele na místě nebo na předmětech trestného činu." Dále významně rozebírá kriminalistickou identifikaci a vymezil z teoretického pohledu základní pojmy v identifikaci (identifikační služba, identifikační prostředek, identifikační metoda aj.).

Významná učebnice kriminalistiky vyšla v 50. letech minulého století pod autorským vedením Bohuslava Němce s názvem "Učebnice kriminalistiky". "Za stopu považuje všechny změny přivoděné obětí a jinými osobami zúčastněnými nějakým způsobem na trestném činu, jakož i známky, které jsou následkem události, která se odehrála na místě trestného činu nebo na místě přípravy k němu a je v příčinné souvislosti s nastalým nebo zamýšleným výsledkem" Stopy klasifikuje velmi pragmaticky a účelově, z hlediska kriminalistické techniky a taktiky rozlišuje kriminalistické stopy - stopy plošné, plastické, chemické, tepelné, exploze, hnilobné, biologické, pachové, skvrny a stopy věčné²⁰.

¹⁷ KOCIÁN, F. *Stará a nová učebnice stop a zbraní*. Kroměříž: Gusek, 1939.

¹⁸ HAVLÍČEK, L. *Mechanoskopie. Stopy a znaky řemeslných nástrojů*. Praha: MV, 1940.

¹⁹ NOSEK V. *Daktyloskopie, cheiroskopie, podoskopie*. Kroměříž: Gusek, 1947.

²⁰ NĚMEC, B. a kol. *Učebnice kriminalistiky. 1/2*, Praha: Naše vojsko, 1959.

Pojem „Kriminalistická stopa“ byl teoreticky vyprecizován v 70-90 letech dvacátého století zásluhou řady československých kriminalistů-teoretiků. Významnou zásluhu má především Pješčak²¹ a dále Protivinský²², Musil²³ a Porada²⁴.

Za kriminalistickou stopu je považována každá změna v materiálním prostředí nebo ve vědomí člověka, která příčinně nebo alespoň místně nebo časově souvisí s vyšetřovanou událostí, obsahuje kriminalisticky nebo trestněprávně relevantní informaci a je zjištělná, zajištělná a informace z ní využitelná pomocí dostupných kriminalistických, přírodovědných a technických metod, prostředků a postupů²⁵.

Kriminalistická stopa v německé literatuře

Pojem stopa v německé literatuře není se současným českým výkladem identický. Pojem kriminalistická stopa z pohledu české a německé kriminalistiky má společný historický původ. Ve standardním díle základů kriminalistiky „Příručka pro vyšetřující soudce“ od Hanse Grosse z roku 1904 jsou popsány tehdy známé druhy stop detailně zpracovány, vědecká abstrakce pojmu stopa však ještě nebyla zformulována.²⁶

V německé kriminalistické literatuře velice často užívaný pojem stopa pochází z definice stopy od Anuschata z roku 1931, který uvádí „Stopa je vše, co je kriminalista schopen vnímat a nějak kriminalisticky využít.“²⁷

Podobně argumentuje i Kleinschmidt v západním poválečném německu, který vymezuje „Stopy jsou znaky, z kterých se dá poznat skutečnost a průběh události a které ukazují na pachatele.“²⁸ Tyto definice obsahují ještě velmi jednoduché praktické náhledy na pojem stopa.

Odlišně vymezuje pojem kriminalistické stopy Kanger, definuje „Stopy jsou vjemy v struktuře jejich nositele nebo hmotné obtisky na ní. Představují negativní případně pozitivní plastické

²¹ PJEŠČAK, J. a kol. Kriminalistika. Praha: Naše vojsko, 1986.

²² PROTIVINSKÝ, M. Kriminalistická stopa. Praha : Univerzita Karlova, AUC Iuridica, Monographia XXIII, 1976.

²³ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J. Kriminalistika. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2001.

²⁴ PORADA, Viktor a kolektiv. Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019.

²⁵ KONRÁD, Z., PORADA, V., STRAUS, J., SUCHÁNEK, J. Kriminalistika. Teorie, metodologie a metody kriminalistické techniky. Druhé rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021. 418 s.

²⁶ STRAUS, J. a kol. Úvod do kriminalistiky, 2. vydání Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., 2006, stránka 74.

²⁷ CLAGES, H. Kriminalistik 3. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1997, Seite 106.

²⁸ KUBE, E., STÖRZER H. U., TIMM K. J. Kriminalistik 1. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1992, Seite 672

zobrazení příslušného otisku jeho původce a umožňují vhodným porovnáním bezprostřední identifikaci.“²⁹

V návaznosti na tradiční kriminalistiku formuluje Mally pojem stopa následovně: „Stopa – myšleno je zde materiální, je všechno, co je vnímáno jako látka, těleso, předmět atd. popř. také tělesný jev (těleso = všestranný popř. trojdimenzní ohraničená a látkou naplněná část prostoru), co má souvislost s činem a s pachetelem (nebo může mít) a co může posloužit k vyjasnění činu a objasnění pachatele.“³⁰

K porovnání je zde definice současné příručky pro německou policii pro práci na místě činu „Stopy jsou materiální změny, které vznikly v souvislosti s kriminalistickou událostí a mohou přispět k vysvětlení činu“³¹.

Nebo definice Weihmanna „Stopami se rozumí všechny změny materiálního prostředí, které připouští zpětný závěr na uskutečněné průběhy a s pomocí nauky o stopách (současně známé metody zajišťování a vyhodnocování) mohou být odkryty“³².

V této všeobecné definici pojmu stopa se dá nalézt společná shoda v kriminalistické vědě obou porovnávaných prostředí.

Mally má jiný klasifikační model, který s lehkými změnami nachází upotřebení v německé kriminalistice dodnes³³. U klasifikačního modelu se jedná o analogický model. Orientuje se silně na praktické pojmy a má pouze zanedbatelný stupeň abstrakce. Stopy jsou klasifikovány dle jejich průkazního charakteru v soudním řízení. Odrazy kriminalisticky relevantní události ve vědomí platí jako osobní důkaz a nemají, jako tzv. „myšlenkové stopy“ dle dnešního pojetí německé kriminalistiky žádný materiální charakter³⁴.

Nosiče stop se stopami stejně jako původce stop sám může sloužit soudu ve formě ohledání jako věcný důkaz.

²⁹ KUBE, E., STÖRZER H. U., TIMM K. J. Kriminalistik 1. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1992, ISBN 3-415-01506-8, Seite 672.

³⁰ MALLY, R. Kriminalistische Spurenkunde I, II Schriftenreihe des BKA Wiesbaden 1. Auflage Wiesbaden: Bundeskriminalamt Wiesbaden – Bundesdruckerei Frankfurt am Main, 1958, 5.10/5.11, Seite 14.

³¹ Polizeidienstvorschrift Leitfaden 385, Tatortarbeit-Spuren Ausgabe 1999.

³² WEIHMANN, R. Kriminalistik 10. Auflage Hilden/Rhld.: Verlag Deutsche Polizeiliteratur, 2008, ISBN 978-3-8011-0580-6, Seite 138.

³³ MALLY, R. Kriminalistische Spurenkunde I, II Schriftenreihe des BKA Wiesbaden 1. Auflage Wiesbaden: Bundeskriminalamt Wiesbaden – Bundesdruckerei Frankfurt am Main, 1958, 5.10/5.11, Seite 35.

³⁴ ROLL, H. Klausurenkurs Kriminaltaktik 1. Auflage, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1999, ISBN 3-415-02591-8, Seite 55.

Díky stopě obsahuje důkaz svůj objektivní prvek. Platí proto principiálně jistěji než subjektivní osobní důkaz³⁵. Protože stopa jako stanovená skutečnost sama o sobě nevypovídá o činu nebo o spáchání činu, vině nebo o protiprávním jednání, a může se pouze díky přidružení kriminalistických nebo všeobecných životních zkušeností odvodit jiné skutečnosti, označuje se stopy jako nepřímý důkaz. Toto nepřímé stanovení důkazů kriminalistických stop není však v odborné literatuře tak úplně nesporné. Tak Roll např. uvádí, že každá stopa může stát v přímém nebo nepřímém vztahu k osobám v trestním procesu³⁶. Přímý vztah můžeme vidět především v modernějších věcných důkazech, u kterých je díky vědeckým výkonům možné vytvořit přímý individuálnější vztah k původci stop. K tomu se počítají především daktyloskopické, písmoznalecké stopy a především biologické stopy. Cílem hodnocení stop s přímým vztahem k osobám je dosažení odkazu na konkrétní osobu³⁷.

Závěr

Vývoj názorů prošel dlouhodobým vývojem a pojem stopa se postupně zpřesňoval. Česká kriminalistika je významná tím, že je v teorii tomuto pojmu věnována velká pozornost.

Za kriminalistickou stopu je považována každá změna v materiálním prostředí nebo ve vědomí člověka, která příčinně nebo alespoň místně nebo časově souvisí s vyšetřovanou událostí, obsahuje kriminalisticky nebo trestněprávně relevantní informaci a je zjištělná, zajistitelná a informace z ní využitelná pomocí dostupných kriminalistických, přírodovědných a technických metod, prostředků a postupů³⁸.

Příčinou pro nestejný vývoj byl rozdílný náhled na svět a jeho filozofický vliv na oba okruhy působnosti kriminalistiky. Obrat české kriminalistiky k čistě materialistickému ražení vědeckých základních nastavení dovolil vyšší stupeň abstrakce všeobecné kriminalistiky a tím také nauky o stopách. Zřízení univerzitního institutu pro kriminalistický výzkum a vzdělání na Karlově univerzitě resp. později na státní vysoké škole, kriminalistika se rozvíjí na několika veřejných vysokých školách (např. Na VŠCHT, ČVUT) a na soukromé škole VŠFS..

Podobnou tendenci vývoje kriminalistiky bylo možné pozorovat i v Německé demokratické republice. Z dnešního postavení celkové německé kriminalistiky měla však malý vliv. Průběh vědeckého vývoje všeobecného pojmu stopa a kategorizace stop v Německu se může označit za mírný. S přihlédnutím k jeho teoretické abstrakci nenastaly během delších

³⁵ CLAGES, H. *Kriminalistik* 3. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1997, Seite 64.

³⁶ ROLL, H. *Klausurenkurs Kriminaltaktik* 1. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1999, Seite 59.

³⁷ JAEGER, R. R., *Kriminalistische Kompetenz* 1. Auflage Lübeck: Schmidt-Römhild Verlag, 2000, Seite 20.

³⁸ PORADA, V., STRAUS J., *Kriminalistické stopy - Teorie, metodologie, praxe*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 512 s., KONRÁD, Z., PORADA, V., STRAUS, J., SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika. Teorie, metodologie a metody kriminalistické techniky*. Druhé rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021. 418 s.

časových úseků žádné základní změny. Kriminalistické vědě v Německu v této době chybí univerzitní katedra, i když její uznání je dnes považováno za nesporné.

Literatura

ACKERMANN, R. *Einige Entwicklungstendenzen der Kriminalistik in Deutschland und die Deutsche Gesellschaft für Kriminalistik*.

<http://www.kriminalistik.info/joomla/kriminalistik/eigenbeiträge/251-entwicklungstendenzen>.

CLAGES, H. *Kriminalistik* 3. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1997.

GROSS, H. *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. (vierte vermehrte Auflage) München: J. Schweitzer Verlag, 1904.

GROSS, H. *Encyklopädie der kriminalistik*. Leipzig: Verlag von F. C. W. Vogel, 1901.

HAVLÍČEK, L. *Mechanoskopie. Stopy a znaky řemeslných nástrojů*. Praha: MV, 1940.

CHYBA, P. *Moderní pomůcky kriminalistiky*, Kroměříž: Gusek, 1928.

JAEGER, R. R., *Kriminalistische Kompetenz* 1. Auflage Lübeck: Schmidt-Römhild Verlag, 2000.

KOCIÁN, F. *Stará a nová učebnice stop a zbraní*. Kroměříž: Gusek, 1939.

KONRÁD, Z., PORADA, V., STRAUS, J., SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika. Teorie, metodologie a metody kriminalistické techniky*. Druhé rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021. 418 s.

KOŠTÁK, R. *Učebnice pátrací taktiky*, Praha, 1938.

KRAUSOVÁ, Dagmar. Vliv vzdělání na trestnou činnost [online]. 2020 [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: <https://is.vfsf.cz/th/kn11v/>. Diplomová práce. Vysoká škola finanční a správní. Vedoucí práce Veronika Anna POLIŠENSKÁ.

KUBE, E., STÖRZER, H. U., TIMM, K. J. *Kriminalistik* 1. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1992, Seite 672.

MALLY, R. *Kriminalistische Spurenkunde I, II Schriftenreihe des BKA Wiesbaden* 1. Auflage Wiesbaden: Bundeskriminalamt Wiesbaden – Bundesdruckerei Frankfurt am Main, 1958, 5.10/5.11, Seite 14.

Polizeidienstvorschrift *Leitfaden 385, Tatortarbeit-Spuren* Ausgabe 1999.

MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001.

NOSEK, V. *Daktyloskopie, cheiroskopie, podoskopie*. Kroměříž: Gusek, 1947.

NĚMEC, B. a kol. *Učebnice kriminalistiky*. I/2, Praha: Naše vojsko, 1959.

PORADA, V. a kolektiv. *Kriminalistika. Technické, forenzní a kybernetické aspekty*. 2.aktualizované a rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019.

PORADA, V., STRAUS J. *Kriminalistické stopy - Teorie, metodologie, praxe*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 512 s,

POVONDRA, J., PINKAS, O. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž: Gusek 1922.

PJEŠČAK, J. a kol. *Kriminalistika*. Praha: Naše vojsko, 1986.

PROTIVINSKÝ, M. *Kriminalistická stopa*. Praha: Univerzita Karlova, AUC Iuridica, Monographia XXIII, 1976.

- ROLL, H. *Klausurenkurs Kriminaltaktik* 1. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1999.
- RÜFFER, U. *Was ist ein Diplom-Kriminalist Aufsatz*, Berlin, 2004.
- Vermader in Clages, H. *Kriminalistik* 3. Auflage Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden: Richard Boorberg Verlag GmbH, 1997.
- SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti* 1. vydání, Praha: LexisNexis nakladatelství Orac, 2004.
- STRAUS, J. a kol. *Úvod do kriminalistiky*, 2. vydání Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., 2006.
- STRAUS, J., VAVERA, F., *Příručka pro vyšetřující soudce – Handbuch für Untersuchungsrichter. Kriminalistika*, 4, 2011, s. 50-57.
- STRAUS, J., VAVERA, F., *Dějiny kriminalistiky*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.
- ŠEJNOHA, J. *Systém kriminalistického vzdělávání. Psychologie zločinu a zločinnosti*, Praha: F. Kodym, 1936.
- WEIHMANN, R. *Kriminalistik* 10. Auflage Hilden/Rhld.: Verlag Deutsche Polizeiliteratur, 2008.

Třicet let jednotného trhu Evropské unie

Thirty years of the single market of the European Union

PAVEL SVOBODA¹

Abstrakt

1. 1. 1993 uplynulo třicet let od vytvoření vnitřního trhu EU. Připomínka tohoto úspěšného projektu, který mj. inspiroval vznik dalších integračních uskupení ve světě, je vhodná již proto, že po tak dlouhé době máme chybnou tendenci považovat za samozřejmost: svobody vnitřního trhu a regulace hospodářské soutěže podpořily hospodářský růst a usnadnil každodenní život evropských podniků i spotřebitelů. Na druhou stranu ale vnitřní trh dokončeným projektem není a patrně delší dobu ještě nebude, a to kvůli výzvám vnitřním i vnějším.

Klíčová slova

Vnitřní trh, společný trh, jednotný trh, EU, Jednotný evropský akt

Abstract

1 January 1993 marked the thirtieth anniversary of the creation of the EU's internal market. The commemoration of this successful project, which among other things inspired the creation of other integration groups around the world, is appropriate, not least because after so long we tend to take the wrong thing for granted: internal market freedoms and competition regulation have boosted economic growth and made the daily lives of European businesses and consumers easier. On the other hand, however, the internal market is not a finished project and probably will not be for some time to come, due to internal and external challenges.

Key words

Internal market, common market, single market, EU, Single European Act

DOI

<http://dx.doi.org/10.37355/fvpk-2023/2-21>

¹ Doc. JUDr. Pavel Svoboda, Ph.D., D.E.A., Vysoká škola finanční a správní, a.s.

Úvod

V letošním roce si připomínáme třicet let od momentu (1. 1. 1993), kdy oficiálně došlo k vytvoření jednotného (vnitřního) trhu Evropské unie. Připomenout si toto výročí je vhodné již proto, že po tak dlouhé době máme chybnou tendenci považovat výdobytky tohoto fenoménu za samozřejmost,² jakkoliv každá z nedávných či současných krizí – válečná, kovidová, migrační, finanční – nás přesvědčují o opaku. Zároveň je zjevné, že z příčin vnitřních i vnějších vnitřní trh stále ještě nefunguje dokonale. Tento článek proto nastíní jak historii vzniku jednotného trhu (část 2), představí samotný jeho koncept včetně obsahu a součástí (část 3), jeho ekonomický přínos (část 4), tak i skutečnost, že nejde o ukončený proces (část 5).³

1. Historie

Dějiny jednotného trhu EU se nezačaly psát před třiceti lety. Prospěšnost mezinárodního obchodu, z něhož jednotný trh EU vychází, byla obecně konstatována doktrínou daleko dříve.⁴ Nejde ani o projekt zcela vymyšlený až po II. světové válce: již Richard Coudenhove-Kalergi⁵ ve své vizionářské knize Paneuropa (1923), od jejíž publikace letos slavíme 100 let, vyzýval k vytvoření celní unie v sektoru uhlí a oceli s cílem míru v Evropě,⁶ což je základ Evropského společenství uhlí a oceli (1952), prvního úspěšného pokusu o poválečnou evropskou ekonomickou integraci. Myšlenku takové celní unie akcentoval i Jean Monnet,⁷ rovněž v kontextu mírového cíle sjednocování Evropy.⁸

Poválečná historie budování vnitřního trhu EU se dá rozdělit do tří období: přechodné období, období společného trhu a období vnitřního trhu.

V prvním **přechodném období** 12 let (1958-1969) měly členské státy povinnost zejména nezavádět nové překážky volnému pohybu zboží, pracovníků, služeb, usazování a kapitálu a

² Srov. Usnesení Evropského parlamentu ze dne 18. ledna 2023 o třicátém výročí jednotného trhu: oslava úspěchů a výhled do budoucna (2022/3015(RSP)); (dále jen „Usnesení EP 2023“), bod 4; dostupné online.

³ Srov. např. VANDERMEEREN F.: 30 years of Single Market – taking stock and looking ahead. Brusel : Evropská komise 2022, dostupné online.

⁴ Srov. SMITH A.: *The Wealth of Nations* (1776); srov. též teorii komparativních výhod, kterou poprvé publikoval RICARDO D., *On the Principles of Political Economy and Taxation* (1817), oboje cit. in: BARNARD C., *The Substantive Law of the EU*. 5. vyd., Oxford : Oxford University Press, 2014, s. 4.

⁵ Hrabě Richard Mikuláš von Coudenhove-Kalergi (1894-1972), otec integračního hnutí Paneuropa a Evropské parlamentní unie (EPU), autor mnoha knih, mj. *Pan-Evropa a Pan-evropský manifest 1923*, občan meziválečného Československa, byl r. 1945 vyhnán ze západočeských Poběžovic, kteréžto panství tento rod koupil r. 1846. Právě on mj. již před sto lety doložil, že od I. sv. v. hlavní nebezpečí pro Evropu představují imperialistické choutky Ruska.

⁶ Viz COUDENHOVE-KALERGI R.: *Pan-Evropa*, Praha : Paneuropa 1993, s. 77.

⁷ Jean Monnet (1888-1979), francouzský obchodník a diplomat, „čestný občan Evropy“ (srov. rezoluci hlav států a vlád 1.4.1976 v Lucemburku) je autorem komunitární metody spolupráce (srov. SVOBODA P., *Úvod do evropského práva*. Praha: C.H.Beck, 2019, s. 9), na níž spočívá úspěch EU.

⁸ Srov. MONNET J., *Paměti*, Plzeň : Aleš Čeněk, 2012, s. 170, 212, 221, 226, 242, 291.

nezvyšovat překážky stávající (tzv. *standstill*); existující diskriminační opatření, např. cla, ale byla legální. U volného pohybu zboží a pracovníků bylo ovšem liberalizace dosaženo již v polovině r. 1968. Z pohledu použitých nástrojů měla přednost **pozitivní integrace** – odstraňování konfliktů mezi vnitrostátními úpravami jejich velmi detailní a početnou harmonizací, vyžadující intenzivní legislativní činnost orgánů EU;⁹ ta se ale později výrazně zpomalila kvůli Lucemburskému kompromisu (1966),¹⁰ ropné krizi (1973) a světové ekonomické recesi.

Společný trh zahrnuje období od 1968/70 do konce r. 1992. K vytvoření společného trhu došlo skrze celní unii, zrušení kvót, volný pohyb občanů a pracovníků a daňovou harmonizaci včetně zavedení daně z přidané hodnoty v r. 1970. Volný obchod se zbožím a službami a svoboda usazování však byl stále omezen kvůli přetrvávajícím praktikám narušujícím hospodářskou soutěž, které uplatňovaly orgány veřejné moci.

V tomto období výše zmíněné zpomalení harmonizace částečně vyřešil Soudní dvůr EU (SDEU) snížením její potřeby tím, že prosadil **princip vzájemného uznávání národních standardů**.¹¹ R. 1985 nová Komise Jacquese Delorse učinila dva podstatné kroky. Zaprvé

⁹ Pozitivní integrace nastupuje tam, kde se nevystačí s pouhou negativní integrací (viz níže) – odstraňováním vnitrostátních předpisů. To platí zejména pro zemědělství, rybolov a pro dopravu, protože v členských státech jsou tyto oblasti vyňaty z volného trhu (zemědělské dotace, investice do dopravní infrastruktury apod.); horizontálně pro všechny čtyři svobody vnitřního trhu pak i pro hospodářskou soutěž. Tyto vnitrostátní politiky bylo třeba sblížit, a proto v EU vznikla společná politika zemědělská a rybolovná, dopravní a soutěžní.

Právní formou unijních předpisů zde je zejm. směrnice a rámcová nařízení při harmonizaci či nařízení při unifikaci, ne pravidlo vnitrostátní. Fungování vnitřního trhu v r. 2021 zajišťovalo 997 směrnic a 5669 nařízení (srov. Sdělení Komise 2023).

¹⁰ Lucemburský kompromis souvisel s tím, že r. 1958 se francouzským prezidentem stal válečný hrdina Charles de Gaulle, odpůrce rozvíjející se nadnárodní (komunitární) spolupráce, kterou se snažil různými způsoby vrátit k pouhé spolupráci mezistátní (jak funguje např. dnes v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, tedy mj. s převažujícím jednomyslným rozhodováním v Radě). Když se r. 1965 mělo hlasovat o návrzích zavést vlastní příjmy rozpočtu EHS (tj. o posílení nadnárodní spolupráce) a o reformě společné zemědělské politiky, rozhodla se Francie pro neúčast svých zástupců v orgánech EHS (tzv. politika „prázdné židle“). Tu po roce ukončil právě Lucemburský kompromis – dohoda, že nedojde k hlasování kvalifikovanou většinou v Radě v případech, kdy jde o zásadní zájmy některého členského státu. Tento systém byl následně zneužíván a vedl k legislativní pasivitě Komise (která má návrhový monopol) vždy, kdy hrozil nesouhlas členských států. Lucemburský kompromis vedl ke dvacetileté paralýze EHS (tzv. euroskleróza), kterou vyléčila až Komise Jacquese Delorse (1985).

¹¹ Srov. rozsudek SDEU C-120/78 *Rewe-Zentral AG proti Bundesmonopolverwaltung für Branntwein* (Cassis de Dijon). Vzájemné uznávání národních vnitrostátních úprav v podstatě znamená reciproční uplatnění zásady země původu (srov. poznámku pod čarou 13); je důsledkem odstranění překážek diskriminačních i nediskriminačních, pokud jejich existenci neospravedlňuje přijatelný a přiměřený veřejný zájem.

vyhlásila **Nový přístup k harmonizaci** (1985), jenž upřednostňuje **negativní integraci**¹² a zahrnuje – na rozdíl od pozitivní integrace – jen *minimální harmonizaci* jen zásadních aspektů obchodu (např. bezpečnost výrobků, ekologie apod.), *princip vzájemného uznávání*, tj. uplatnění pravidla země původu,¹³ a *povinnost členských států notifikovat Komisi své technické standardy*, jež často slouží jako překážky obchodu zbožím a službami. Zadruhé Komise vydala tzv. **Bílou knihu „Opatření k dokončení vnitřního trhu EHS“** (1985) – seznam 282 překážek trojího druhu: *fyzické* – hraniční kontroly zboží a osob, *technické* – národní standardy zboží služeb a osob a *daňové* – rozdíly v nepřímých daních deformovaly obchod a vynucovaly si hraniční kontroly. Bílá kniha byla právně zakotvena v Jednotném evropském aktu (JEA; 1987).¹⁴ JEA také posílil rozhodovací mechanismy pro vnitřní trh zavedením hlasování kvalifikovanou většinou pro společné celní tarify, volné poskytování služeb, volný pohyb kapitálu a sblížování vnitrostátních právních předpisů. Do uplynutí lhůty 1. 1. 1993 bylo přijato více než 90 % legislativních aktů uvedených v Bílé knize, a to převážně na kvalifikovanou většinou v Radě.

Vnitřní trh začal být budován od JEA tak, že od 1. 1. 1993 byl oficiálně vytvořen jako „**prostor bez vnitřních hranic**“, kdy došlo k **ukončení systematických intraunijních hraničních kontrol**. K obsahovému rozdílu mezi společným a vnitřním trhem viz níže část 3.2.

¹² Negativní integrace spočívá v odstranění vnitrostátních opatření, která brání volnému pohybu na vnitřním trhu, tj. v povinnosti státu buď zrušit, nebo alespoň neaplikovat kolidující vnitrostátní pravidlo.

Existuje několik stupňů negativní integrace: (1) Standstill znamená zákaz zhoršování stávajících obchodních překážek a zákaz zavádění překážek nových; neznámá však zákaz diskriminace. V historii EU je standstill spojen s tzv. přechodným obdobím EHS (1958-1970); (2) Nediskriminace, zejména na základě původu / státního občanství je základním principem vnitřního trhu. (3) Nerozdílně aplikovatelná opatření jsou vnitrostátní omezení přístupu na trh, jež nediskriminují ani *de iure*, ani *de facto*, jen ztěžují využití svobod vnitřního trhu. V EU jsou zakázána, pokud nesledují veřejný zájem, resp. jsou takovému zájmu nepřiměřená, a tak zbytečně činí některou ze svobod vnitřního trhu méně atraktivní (C-55/94 Gebhard, C-76/90 Säger). (4) Vzájemné uznávání národních vnitrostátních úprav (srov. poznámku pod čarou 10).

¹³ Režim země původu je výhodný pro výrobce zboží či poskytovatele služeb: ti se při obchodu v jiném státu řídí jednou sadou standardů – podmínkami své země usazení. Do země určené tak mají vstup i cizí výrobky či služby, odpovídající standardům země původu.

Naproti tomu režim země určení znamená, že zboží / služba musí odpovídat standardům země, kam zboží či služby směřují. Zemi určení takový režim umožňuje svobodně regulovat jakýkoliv veřejný zájem, pro podnikatele to ale znamená při výrobě zboží či poskytování služeb nutnost zohlednit standardy každé ze zemí, s nimiž obchodují, což podnikání ztěžuje. Princip země určení v mezinárodním obchodu bývá označován i jako národní zacházení a znamená nediskriminaci vůči zboží tuzemskému poté, co vstoupilo do volného oběhu na daném trhu. Pokud jde o podmínky vstupu na tento trh, bývá princip národního zacházení doplněn tzv. doložkou nejvyšších výhod.

¹⁴ JEA je smlouva pozměňující Smlouvu o Evropském hospodářském společenství (1958). JEA mj. přidal mezi oblasti spolupráce sociální politiku, regionální politiku, výzkum a vývoj a ochranu životního prostředí.

Od 1. 1. 1999 začala pro většinu členských států fungovat **měnová unie** – společná měna pro bezhotovostní styk a od 1. 1. 2002 coby oběživa.

V letech 2003-2010 se rozvoj vnitřního trhu soustředil na zlepšení volného pohybu zboží, integraci trhu služeb, snížení dopadů daňových překážek a zjednodušení regulačního prostředí. Výrazného pokroku bylo dosaženo při otevírání dopravy, telekomunikací, elektřiny, plynu a poštovních služeb.

Další etapu rozvoje vnitřního trhu lze spatřovat v iniciativách Komise od r. 2010 zaměřených na integrované sítě, přeshraniční mobilitu občanů a podniků, digitální ekonomiku a soudržnost a výhody pro spotřebitele,¹⁵ na něž navázala řada významných legislativních aktů.¹⁶

K překonání covidové krize byl na obnovu vnitřního trhu EU a ekonomik členských států přijat zejména Evropský plán na podporu oživení NextGeneration EU (NGEU), jenž představuje největší fiskální transfer v dějinách evropské integrace, navíc poprvé v historii EU financovaný emisí unijních dluhopisů zaručených rozpočtem EU. NGEU ve výši až 806,9 mld. EUR byl schválen v červenci 2020 nad rámec rozpočtu EU jako dočasný krizový nástroj.

2. Koncept jednotného trhu EU

Společný – vnitřní – jednotný trh je forma mezinárodní ekonomické integrace.¹⁷ V této pasáži shrneme terminologii používanou v souvislosti s jednotným trhem EU a poté nastíníme obsah pojmu vnitřní trh EU.

2.1 Terminologie

Pojem „jednotný trh“ se používá paralelně s pojmy společný trh a vnitřní trh.¹⁸ Mezi společným a vnitřním trhem však existuje značný obsahový rozdíl. Třicetileté výročí je přitom svázáno se vznikem trhu vnitřního. Proto účely tohoto článku je proto třeba pojmy jednotný a vnitřní trh považovat za synonyma.¹⁹

¹⁵ Srov. sdělení „Na cestě k Aktu o jednotném trhu“ (KOM(2010)0608); sdělení – Akt o jednotném trhu II (KOM(2012)0573); sdělení „Lepší správa jednotného trhu“ (KOM(2012)0259); sdělení „Modernizace jednotného trhu: Více příležitostí pro lidi a podniky“ (KOM(2015)0550); strategie pro jednotný digitální trh (KOM(2015)0192); strategický dokument Komise „Utváření digitální budoucnosti Evropy“ (únor 2020); sdělení „Evropský okamžik“ (KOM(2020) 456).

¹⁶ Srov. RATCLIFF Ch., MARTINELLO B., LITOS V. *The Internal Market: General Principles*. Lucemburk : Evropský parlament 2020, dostupné online.

¹⁷ K dalším formám srov. SVOBODA P. (2019), s. an.

¹⁸ Srov. směr. 86/653, bod 7 preambule; C-15/81 Gaston Schul, bod 33; doporučení Komise o opatřeních ke zlepšení fungování jednotného trhu 2009/524; sdělení Komise Na cestě k Aktu o jednotném trhu (KOM [2010] 608).

¹⁹ Pro širší terminologické souvislosti s pojmem trhu pro účely hospodářské soutěže či pro uvedení zboží na trh srov. SVOBODA P. (2019), s. 332.

Původně používala Smlouva o evropském hospodářském společenství (1958) pojem společného trhu, aniž byl precizně definován.²⁰ **Společný** trh vznikl plně od r. 1970 po uplynutí přechodného období (1952-70). JEA stanovil cíl vytvořit trh **vnitřní**, kteréhožto cíle bylo zásadně (tj. ne zcela – viz část 2 výše) k 1. 1. 1993, ale v zakládacích Smlouvách se tento pojem definičně etabloval až změnami, jež přinesla Lisabonská smlouva (2009).

2.2 Obsah

Jedním z cílů EU je vytvoření vnitřního trhu (čl. 3 odst. 3 Smlouvy o EU; SEU). Ten je definován jako „*prostor bez vnitřních hranic, v němž je zajištěn volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu v souladu s ustanoveními Smluv*“ (čl. 26 odst. 2 Smlouvy o fungování EU; SFEU). SDEU navíc formuloval ideál, že vnitřní trh má být prostorem, který se ekonomicky chová jako **trh jediného státu**, což „*zahrnuje odstranění všech překážek intrakomunitárnímu obchodu za účelem spojení národních trhů do jediného trhu, jehož podmínky jsou co nejbližší skutečnému vnitřnímu trhu*“,²¹ tedy nejen odstranění diskriminačních překážek mezi členskými státy či překážek uvnitř jednotlivých států, ale i nepřiměřených překážek nediskriminační povahy.²² Od tohoto ideálu lze mj. odvodit zálibu ve vágním pojmu jednotného trhu (viz část 3.1 výše).

Obsahový rozdíl mezi společným a vnitřním trhem spočívá zejm. v tom, že **společný** trh zahrnuje čtyři základní svobody (viz níže část 3.3), není ale zcela liberalizován: zůstávají některé překážky, jež do značné míry odstraňuje až **vnitřní** trh; zejména odstraňuje hraniční kontroly, týkající se technických, sanitárních, veterinárních a jiných norem; odstraňuje formality na vnitřních hranicích pro statistické a daňové účely; zpřístupňuje veřejné zakázky subjektům z jiných členských států; rozšiřuje VP osob i na osoby ekonomicky neaktivní; uvolňuje poskytování služeb, zejm. služeb finančních, mj. i prostřednictvím rušením mnoha vnitrostátních licencí (např. doprava) a uznáváním kvalifikací a diplomů; uvolňuje dále pohyb kapitálu; zavádí nové společné politiky (ochrana spotřebitele, ekologie, hospodářská a sociální soudržnost, rozvojová spolupráce apod.).²³

2.3 Součásti vnitřního trhu EU

Obsah. Podstatou vnitřního trhu EU jsou jeho čtyři svobody: volný pohyb zboží (tj. liberalizovaný obchod zbožím), a to ve formě celní unie (ne pouhé zóny volného obchodu),²⁴ volný pohyb osob (fyzických, částečně i právnických) a svoboda usazování, volné poskytování služeb a volný pohyb kapitálu a běžných plateb.²⁵ Protokol č. 27 zahrnuje do vnitřního trhu i oblast hospodářské soutěže. Reálnost těchto svobod je zajištěna řadou společných politik.²⁶

²⁰ Srov. čl. 2, 8, 44 aj. SEHS (1958).

²¹ C-15/81 Gaston Schul, bod 33.

²² Srov. ale např. názor, že „není jasné, jaká je ‚ideální úroveň integrace‘, o kterou bychom měli usilovat.“ – VANDERMEEREN F. (2022), s. 9.

²³ Srov. TÝČ V., *Základy práva Evropské unie pro ekonomy*, 7. vydání, Praha: Leges, 2017.

²⁴ K rozdílu mezi zónou volného obchodu a celní unií srov. SVOBODA P. (2019), s. 234.

²⁵ V doktríně se můžeme setkat i s pojmem „páté svobody“, ale ve více smyslech – např. jako volný pohyb rozsudků, volný pohyb vědeckých poznatků apod.

²⁶ Srov. SVOBODA P. (2019), s. 234 a kapitola 20.

Pravomoci EU v oblasti vnitřního trhu rozvíjejí i vnější (mezinárodní) vztahy EU, k nimž patří i – dnes tak aktuální – společná zahraniční a bezpečnostní politika (např. při ukládání sankcí – tzv. omezujících opatření²⁷).

Jak však připomíná Komise, jednotný trh nelze chápat pouze v čistě ekonomickém smyslu: „Jednotný trh je však mnohem víc než právní rámec nebo dokonce trh: je to prostor svobody, pokroku, příležitostí, růstu, sdílené prosperity, odolnosti a prostředek geopolitické působnosti.“²⁸

Územní působnost. Jakkoliv vnitřní trh máme spojen s 27 členskými státy EU, jeho svobody byly extendovány – byť ne zcela – i na další státy, zejména státy Evropského sdružení volného obchodu (ESVO, EFTA), a to jednak Portskou dohodou vytvářející tzv. Evropský hospodářský prostor s Norskem, Lichtenštejnskem a Islandem, druhá cca 120 sektorovými smlouvami se Švýcarskem. Proto můžeme najít i tvrzení, že vnitřní trh EU dnes zahrnuje 31 států.²⁹

3 Ekonomická charakteristika jednotného trhu EU

Je nepochybné, že „jednotný trh [je] hnací silou evropské integrace a základním pilířem jejího hospodářství.“³⁰ Z ekonomického pohledu EU-27 zahrnuje 6 % světové populace (447 mil. obyvatel), 18 % světového HDP a 31 % světového obchodu. Obchod EU (vnitřní a vnější) představuje 31 % světového obchodu. Členské státy EU státy obchodují více mezi sebou v rámci EU (18 % světového obchodu) než se zbytkem světa (13 % světového obchodu).³¹ Vnitřní trh dlouhodobě přináší až o 8,5 % vyšší HDP, než by tomu bylo v případě neexistence jednotného trhu.³² Jednotný trh EU je totiž největší integrovaný trh na světě,³³ což vytváří odrazový můstek pro 23 milionů podniků, jež zaměstnávají 128 milionů lidí.

Vysoká spotřeba (související s úspěšným konceptem [ekologicko-] sociálně-tržního hospodářství – čl. 3 odst. 3 SEU) ale působí mj. velkou zátěží životního prostředí, individualismus vedoucí ke stárnutí obyvatelstva, vysokou míru sociálního zabezpečení a vysokou institucionální ochranu pracovní síly, jež vede k vyšším výrobním nákladům (daně, mzdy), čímž se snižuje přitažlivost EU pro zahraniční investice.

Mezi členskými státy i přes několik desetiletí integrace přetrvává **nesourodost** co do ekonomické výkonnosti, makroekonomické stability, sociální politiky, ekologie,

²⁷ Srov. SVOBODA P. Vnější sankce EU v právní teorii i praxi. Praha : Právník 12/2022, s. 1137-1162.

²⁸ Srov. sdělení Komise The single market at 30 (COM(2023) 162, dostupné online; dále jen „Sdělení Komise 2023“), s. 1, odst. 2.

²⁹ Srov. VANDERMEEREN F. (2022), s. 8.

³⁰ Srov. Usnesení EP 2023, bod 1.

³¹ Srov. VANDERMEEREN F. (2022), s. 8.

³² Srov. sdělení Komise Vnitřní trh v měnícím se světě (KOM [2018] 772); společné Prohlášení průmyslu o vnitřním trhu (Industry Statement on the Single Market) asociací BusinessEurope, DigitalEurope, ERT, Eurochambres a Eurocommerce (2022). HDP EU = 15 bil. €.

³³ Srov. Usnesení EP 2023, bod B preambule. Sdělení Komise 2023 v pozn. p.č. 1 odkazuje v této věci na dokument Mezinárodního měnového fondu IMF World Economic Outlook.

energetických koncepcí, nemluvě o rozdílech politických, strategických a bezpečnostních. To přiznává i čl. 27 SFEU, když ukládá Komisi, aby při vytváření předpisů pro vnitřní trh vzala „v úvahu úsilí, jež budou muset vynaložit některá hospodářství, která se liší stupněm vývoje.“

4 Jednotný trh EU jako nedokončený projekt

Jak připomínají mnohé dokumenty, jednotný trh EU (zejména ve smyslu ideálu trhu, který se chová jako trh jediného státu – viz výše část 3.2) nepředstavuje ukončený proces a ještě nějakou dobu zjevně završen nebude:³⁴ slovy Evropského parlamentu, „jednotný trh se vždy rozvíjel a rostl v reakci na výzvy, jimž čelil“, „po třech desetiletích jednotný trh stále čelí změnám“.³⁵ Příčinou tohoto stavu jsou nedostatky dvojí povahy.

Především jde o nedostatky v oblasti ekonomických cílů, způsobené vlastní vinou, např. nedostatečná liberalizace služeb;³⁶ přetrvávající nediskriminační vnitrostátní omezení vnitřního trhu, jež „brání plnému využití potenciálu jednotného trhu pro spotřebitele, pracovníky a podniky, zejména malé a střední podniky“;³⁷ nedostatečný evropský normalizační systém; nedostatečný systém uznávání kvalifikací. Toto je třeba číst ve světle hlavních ekonomických cílů EU, k nimž patří udržitelný rozvoj a sociálně tržní hospodářství a ochrana spotřebitele, neboť „ústředním prvkem jednotného trhu jsou spotřebitelé“.³⁸

Vyzdvihněme zde především oblast služeb: ta v EU představuje širokou škálu jednotlivých odvětví s různou úrovní integrace (vysoce integrovaná odvětví jsou 4 až 5krát integrovanější než služby s nižší úrovní integrace). To lze vysvětlit několika prvky, včetně vnitřních faktorů konkrétních služeb (např. některé stále vyžadují fyzickou blízkost mezi poskytovatelem a zákazníkem) a také různou mírou regulační a administrativní složitosti.³⁹

Zadruhé, nedotaženost vnitřního trhu je ale způsobena i vnějšími vlivy, k nimž patří zejména nepříznivý demografický vývoj Evropy⁴⁰ či pandemie covidu-19.⁴¹

³⁴ Srov. Sdělení Komise 2023, s. 1, odst. 3; srov. též *Jednotný evropský trh slaví 30 let* (Zastoupení Evropské komise v ČR, 2023), dostupné online.

³⁵ Srov. Usnesení EP 2023, bod C preambule a bod 4. srov. též VANDERMEEREN F. (2022), s. 5; DAHLBERG E. et al., *Legal obstacles in Member States to Single Market rules*, publikace pro EP – výbor IMCO, Lucemburk, 2020, dostupné online.

³⁶ Srov. Usnesení EP 2023, bod I preambule.

³⁷ Srov. Usnesení EP 2023, bod 9. Jejich odstranění by znamenalo ekonomický přínos 713 mld. €; srov. studii EP *Mapping the Cost of Non-Europe 2019-24*; Lucemburk, 2019, dostupné online.

³⁸ Srov. Usnesení EP 2023, body A, B, 1, 9, 10, 12, 15, 17, 35 a zejm. 19-22 a 37-39.

³⁹ Srov. VANDERMEEREN F. (2022), s. 5.

⁴⁰ Srov. Sdělení Komise 2023, s. 1.

⁴¹ Srov. Usnesení EP 2023, bod F preambule, bod 6. srov. též Milieu Consulting SRL, *The impact of COVID-19 on the Internal Market and Consumer Protection*, dokument pro EP – výbor IMCO, Lucemburk, 2020, dostupné online; MARCUS, J. S. et al., *The impact of COVID-19 on the Internal Market*, dokument pro EP – výbor IMCO, Lucemburk, 2021, dostupné online.

K těmto vnějším vlivům, vyvolávajícím nutnost rozvoje vnitřního trhu EU, patří i další společné zájmy a potřeby, zejm. potřeba ekologické a digitální transformace. Ty souvisejí i s mimoekonomickými cíli EU: digitalizace ovlivňuje např. demokracii, občanské svobody a rozvoj společných hodnot EU.⁴² Digitální jednotný trh⁴³ je nutný k otevřenější strategické autonomii.⁴⁴

Do značné míry nevyužit zůstává obří ekonomický potenciál vnitřního trhu při utváření geopolitické role EU, což se projevuje mj. i při ruské agresi vůči Ukrajině. Evropský parlament k tomu „připomíná, že jednotný trh byl a nadále zůstává klíčovou cestou k míru, stabilitě a prosperitě evropského kontinentu a že zároveň zásadním způsobem přispívá k úloze Evropy na světové scéně“.⁴⁵ Tato úloha, tj. posílení geopolitického vlivu EU, se děje i nástroji vnitřního trhu – „zaváděním společných politik EU na podporu celosvětové i vnitřní konkurenceschopnosti EU a spravedlivé hospodářské soutěže“ s cílem dosáhnout „otevřené strategické autonomie“.⁴⁶

Ke strategickým vnějším výzvám pak nepochybně patří i případné budoucí rozšiřování EU: ve frontě na členství čeká deset kandidátských,⁴⁷ resp. potenciálně kandidátských⁴⁸ zemí, které by mj. po delší dobu po vstupu do EU byly tzv. čistými příjemci rozpočtu EU.

5 Závěr

Vnitřní trh je jedním z největších úspěchů EU. Jeho přínosy jsou všeobecně známé a zdokumentované: jednotný trh podpořil hospodářský růst a usnadnil každodenní život evropských podniků i spotřebitelů. Nedávné krize sice ukázaly křehkost vnitřního trhu, ale zároveň jsou důkazem potenciálu a síly kolektivní a koordinované činnosti EU. Rostoucí geopolitické napětí, globální konkurence a rizika spojená se strategickými závislostmi představují hrozby, které byly před třiceti lety neznámé nebo mnohem méně naléhavé. Vnitřní trh je dnes platformou a hnací silou odolnosti EU, a to jak v krátkodobém horizontu (krizové řízení), tak v dlouhodobém horizontu, kdy je třeba řešit jeho vnější závislosti a rozvíjet jeho potenciál. To nepochybně zvýší účinnost politických opatření k posílení strategické autonomie EU a zajistí dostupnost kritického zboží a služeb. Význam vnitřního trhu pak také ovlivní případné budoucí rozšíření.

⁴² Srov. Usnesení EP 2023, body E a J preambule a body 7 a 29.

⁴³ K tomuto pojmu srov. zejm. sdělení Komise „Digitální kompas 2030: Evropské pojetí digitální dekády“ (březen 2021; dokument COM/2021/118 final).

⁴⁴ Srov. Usnesení EP 2023, bod J preambule a body 15 a 34. Ponecháváme na úvaze laskavého čtenáře, jak lze směřovat k větší „autonomii“ EU, která má současně být „otevřenější“.

⁴⁵ Srov. Usnesení EP 2023, bod G preambule a bod 2.

⁴⁶ Srov. Usnesení EP 2023, body D, E a J preambule.

⁴⁷ Albánie, Bosna-Hercegovina, Černá Hora, Severní Makedonie, Srbsko, Turecko, Ukrajina a Moldávie.

⁴⁸ Gruzie a Kosovo.

Možnosti využití projektového vyučování při výuce prevence projevů extremismu v bezpečnostních sborech

Possibilities of using project - based teaching in teaching the prevention of manifestations of extremism in security forces

IVO SVOBODA¹

Abstrakt

Tento článek je věnován problematice projektového vzdělávání ve výuce projevů extremismu v ozbrojených sborech. Vzhledem k multidisciplinárnímu charakteru a specifice dané problematiky je nutno přistupovat k výuce z interdisciplinárních pozic a za využití specifických a netradičních didaktických metod. Jednou z nich je i projektové vyučování. Cílem studie je prezentace poznatků autora z praktické výuky a soudní praxe.

Klíčová slova

Didaktiky výuky, extremismus, projektové vyučování, ozbrojené sbory

Abstract

This paper deals with a project education in teaching lessons of extremism in the security forces. Due to the multidisciplinary nature and specifics of the issue, it is necessary to access to the teaching from interdisciplinary positions and with using specific and non-traditional teaching methods. The project teaching is also one of them. The aim of the study is to present the findings of the author's practical education and judicial practice.

Key words

Didactics of teaching, extremism, project teaching, armed forces

¹ doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D., MBA, AMBIS, vysoká škola, a.s.

Úvod – teoretická východiska

Tvůrcem obecného teoretického rámce projektové metody výuky je americký profesor filozofie, pedagogiky a psychologie John Dewey. V Chicagu založil jednu z prvních experimentálních škol, kde mohl ověřovat svoji pedagogickou koncepci. V jeho koncepci má hlavní postavení spojení školy se životem a zkušenost. Jeho systém ve velké míře respektoval individualitu žákovy osobnosti. Základem výuky bylo vyhledat učební látku, která by člověka zaujala, zaměstnala ve zvláštních činnostech a měla cíl nebo důležitý účel nebo zájem pro něj samotného a rozvíjela jeho myšlení. Základem učení je “learning by doing” – tedy opak pasivního naslouchání nebo pamětného memorování (Kratochvílová, 2006, s. 86). Z tohoto pojetí učební látky vychází projektové vyučování, které je charakteristické řešením problémů, hledáním smyslu činnosti a směřováním k získaným zkušenostem a realizaci přínosného díla. Při řešení problému je kladen důraz na problémy pravé a přirozené problémy studenta (Svobodová, 2007, s. 82).

Zakladatelem projektové metody výuky je William Heard Kilpatrick. Byl to doktor, filozofie, pedagog a žák J. Deweye. Kilpatrick rozpracoval myšlenky Deweye a pokročil od řešení problémů k tzv. projektové metodě. Projektovou metodu výuky je možno využít jak v technických, tak humanitních oblastech výuky a vzhledem k multidisciplinárnímu charakteru vzdělávání v oblasti prevence proti projevům extremismu v ozbrojených sborech se tato metoda jeví jako obzvlášť vhodná, zejména ve vztahu k motivaci studentů a zajištění aktuálnosti výuky a jejího spětí s realitou života ve společnosti. Projektová výuka se jeví jako integrální, ne-li nezbytná součást výuky. V odborné literatuře je projekt a projektová metoda vymezována různě. Podle Valenty (1993) je projekt účelně organizovaný souhrn myšlenek seskupených kolem důležitého střediska praktického vědění, směřující k určitému cíli. Šimoník (2005) definuje projekt jako komplexní pracovní úkol, při kterém žáci samostatně řeší určitý problém.

S projektem je velmi úzce propojena projektová metoda. J. Kratochvílová definuje projektovou metodu jako „uspořádaný systém činností učitele a žáků, v němž dominantní roli mají učební aktivity žáků a podporující roli poradenské činnosti učitele, kterými směřují společně k dosažení cílů a smyslů projektu. Komplexnost činnosti vyžaduje využití různých dílčích metod výuky a různých forem práce“ (Grecmanová, Urbanovská, 1997, s. 92). Dále J. Kratochvílová vymezuje pojem projektového vyučování jako výuku založenou na projektové metodě. Někteří autoři chápou projektové vyučování jako organizační formu, která je charakteristická svou komplexností, protože se skládá z mnoha rozmanitých fází, které využívají různé metody a formy práce a zaměřují se na vysoce žádané oblasti učebních cílů.

Průběh řešení projektu lze rozdělit od čtyř fází: (Kratochvílová, 2006, s. 88)

1. Stanovení cíle projektů. Tato fáze má za úkol zajistit vhodnost a realizovatelnost záměru vzhledem k daným podmínkám. Významnou úlohu má účinná motivace žáků a skutečnost, že je daná problematika aktuální, společností žádaná k řešení a diskusi. Tedy je třeba volit témata ze života, zajímavá pro žáky. Dále je třeba stanovit vzdělávací cíle, kterých má být dosaženo (například cíle kognitivní, sociální i afektivní).

2. Vytvoření plánu řešení. Toto je fáze, která spočívá v společném prodiskutování plánu a na výběru úkolů pro každého žáka nebo skupinu žáků. T této fázi se také rozvažuje pokud možno přesný odhad spotřeby potřebného materiálu, kalkulace nákladů, dále potom zajištění odpovědnosti za splnění jednotlivých úkolů a způsob prezentace výstupů (prezentace poznatků a výstupů z tisku či z denní praxe v bezprostředním okolí studentů apod.). Je účelné vypracovaný plán zpřístupnit všem, aby bylo možné průběžné plnění úkolů kontrolovat nebo aktualizovat.

3. Realizace projektu. Realizace probíhá podle předem stanoveného plánu. V rámci této činnosti žáci mohou vyhledávat informace, zajišťovat audio a video materiál, provádět pozorování, pořizovat dokumentaci. Práce v rámci projektů nejsou mnohdy vázány na školní budovu, což přibližuje školu reálnému životu. Často se realizace odehrává v přírodě, muzeu, v obytné čtvrti, na pracovišti policie, obecního úřadu či jinde. Při všech těchto činnostech se mění role pedagoga na poradce, který zasáhne v případě potřeby. Přitom usměrňuje činnosti žáků v případě, kdy se odkloní od stanoveného plánu.

4. Hodnocení projektu a prezentace výstupů. Je třeba vždy zhodnotit celý proces (plán, průběh i výsledky a to z pohledu učitele i žáka). Hodnocení musí vycházet z předem stanovených kritérií, která jsou žáky vytvořena nebo jim jsou předložena. V rámci prezentace výsledků je možné zorganizovat např. výstavu fotografií nebo výstřižků z tisku či z internetových portálů, vydat knihu, časopis apod. Může to být i např. prezentace internetové stránky. Výsledky mohou být prezentovány na úrovni školy pro spolužáky a pedagogy nebo pro rodiče a veřejnost. Výukové projekty se člení podle různých kritérií - podle navrhovatele, podle časového hlediska, podle počtu zúčastněných na řešení apod. Kratochvílová (2006) uvádí ucelenou typologii projektů.

Tabulka 1: Ucelená typologie projektů

Hledisko třídění	Typy projektů
Navrhovatel projektu	Žákovské Uměle připravené Kombinace obou předchozích typů
Účel projektu	Problémové Konstruktivní Hodnotící Směřující k estetické zkušenosti Směřující k získání dovedností

Informační zdroj projektu	Volný (informační materiál si žák obstará sám) Vázaný (informační materiál je žákovi poskytnut)
Délka projektů	Kombinace obou typů Krátkodobé (mohou trvat dvě nebo více vyučovacích hodin). Střednědobé (realizuje se v průběhu jednoho až dvou dnů). Dlouhodobé (tzv. projektové týdny, které se realizují zpravidla jednou za školní rok) Mimořádně dlouhodobý (několik týdnů nebo i měsíců). Tyto projekty probíhají paralelně s výukou.
Prostředí projektu	Školní Domácí Kombinace obou typů
Počet zúčastněných na projektu	Mimoškolní Individuální Společné (skupinové, třídní, ročníkové, mezitřídní, mezi ročníkové, celoškolní)
Způsob organizace projektu	Jednopředmětové Více předmětové

Projektová výuka je v literatuře hodnocena jako vysoce efektivní. Její výhody jsou spatřovány zejména v rozvoji formativních stránek osobnosti (odpovědnost, kooperace, vytrvalost, tolerantnost, sebekritičnost, samostatnost a tvořivost). Dále potom v řešení praktických problémových úkolů ze života a v osvojování a v rozvoji mnoha intelektuálních i psychomotorických dovedností (Sládek, Pecina 2013, s. 131-141). Další výhody lze spatřovat v respektování mezipředmětových a časových souvislostí, což pomáhá k překonání izolovanosti vyučovacích předmětů.

Maňák a Švec však upozorňují na nebezpečí absolutizace tohoto postupu. Zdůrazňují, že učení není možné budovat jen na základně omezených zkušeností žáků nebo stavět projekty do opozice proti pravidelnému systematickému vyučování (Maňák, Švec, 2003, s. 57). V praxi je třeba nové vědomosti, dovednosti a zkušenosti zasazovat do systému a uvádět je do konfrontací. Proto pro praxi doporučujeme nasazovat projektovou výuku jako doplněk tradiční výuky.

Využití projektové výuky při výuce prevence projevů extremismu v bezpečnostních sborech

Ve vzdělávání v oblasti prevence projevů extremismu v ozbrojených sborech doporučujeme v průběhu kurzu zařadit jeden, maximálně dva dlouhodobější projekty. Krátkodobější projekty je možné realizovat častěji. Možnosti realizace se však odvíjí od technického vybavení školy a samotných studentů (Trna, 2005, s. 89-97). Je třeba zdůraznit, že projektová výuka je velmi náročná na přípravu i realizaci jako všechny aktivizující výukové strategie. Vše je třeba pečlivě promyslet a připravit. V této oblasti se nabízí mezipředmětová spolupráce, například s jinými společenskovědními předměty, které jsou směřovány do oblasti práva, psychologie, sociologie a zejména historie.

Předpokladem však je zajištění časových i obsahových souvislostí (příslušné učivo musí být probíráno a předcházet příslušnému projektu v praktických činnostech). Komplexní řešení konkrétního produktu (například krátkého článku či úvahy ke konkrétní společenské problematice v oblasti extremismu) předpokládá následující:

- seznámení s konkrétním případem projevů extremismu, který je žákům (studentům) znám z médií nebo konkrétní reality v jejich okolí
- obecná rozprava nad průběhem a závěrem situace
- upozornění na mezipředmětové souvislosti při hodnocení situace
- seznámení se společenskými konotacemi uvedené situace v demokratické společnosti
- poučení o účelu a smyslu projektu popř. výstupu z projektu
- stanovení kritérií a podmínek tvorby projektu
- upozornění na možnosti čerpání ze zdrojů a pramenů informací
- dohodnutí kritérií hodnocení projektu
- stanovení termínu dodání projektu

Studenti mohou výše popsané problémy řešit a realizovat tehdy, až mají osvojeny příslušné vědomosti a dovednosti z příslušné oblasti, tedy zejména práce s informačními zdroji, znalosti z příslušných oblastí humanitních věd, zejména práva (Svoboda, Vičar, 2012, s. 103), což předpokládá v rámci předmětu jejich správně obsahové a časové osvojení a mezipředmětový a mezioborový informační drift. Jako velmi vhodná se jeví i metoda týmové práce, a tedy i využití klimatu v pracovní skupině (Svoboda, Kalamár, 2013, s. 267-273).

Přístupy ke strukturaci didaktiky při výuce prevence projevů extrémismu v ozbrojených sborech - obecná východiska

Při koncipování struktur oborových didaktik vycházíme z požadavků pedagogické praxe a trhu práce v oblasti přípravy kvalifikovaných učitelů daných oborů. Důležité jsou operacionalizované cíle dané oborové didaktiky a vědeckého výzkumu při identifikaci projevů extrémismu, ze kterých vycházíme. Důležité informace nalézáme v obecně didaktických pramenech, výzkumných zprávách, projektech a znaleckých posudcích. Specifika a originalita oborových didaktik a vědeckého výzkumu při identifikaci projevů extrémismu v ozbrojených

a bezpečnostních sborech předurčují vlastní strukturu dané oborové didaktiky (Svoboda, Jurisová, 2018, 27-40).

Vlastní strukturu mají i předmětové didaktiky. Strukturu oborové didaktiky lze rozdělit na obecnou a zvláštní část. Obecná část je věnována společným problémům oborové didaktiky, zvláštní část je zaměřena na didaktickou analýzu jednotlivých částí daného oboru nebo předmětu (O. Asztalos, 2008). Pro koncipování struktury oborové didaktiky je často využíván Malířův model oborové didaktiky, který pracuje s následujícími částmi (F. Malíř, 1971):

- Predidaktická realita – zabývá se průzkumem trhu práce a požadavky na pracovníky v příslušné profesi.
- Didaktická realita – postihuje vlastní pedagogický proces, při kterém jsou osvojovány poznatky. Ta se dále dělí na didaktické operace (konstituování předmětu, selekce, realizace a transformace) a na produkty (výběr poznatků z jednotlivých vědních oborů a praxe a jejich zařazení do obsahu výuky). Realizací se zabývá materializace učiva (tvorba pomůcek) a transformace vyjadřuje poměrně složitý proces osvojování poznatků žáky za působení učitele.
- Didaktické produkty – zařazení předmětu do učebního plánu, vypracované osnovy předmětů, připravené učební pomůcky a osvojené znalosti žáků.
- Didaktické okolí – vybavení odborných učeben, laboratoře, dílny, kabinety apod.
- Postdidaktická realita – představuje výzkum uplatnění absolventů školy v praxi oboru. Je to výzkum výsledků výuky a slouží jako zpětná vazba mezi školou a praxí.

Malířův koncepční model přistupuje k řešení problému komplexně a v relativně ucelené podobě, avšak je třeba mít na zřeteli specifika ve vzdělávání dospělých, zejména co se týká aktuálních kompetencí studentů a jejich schopnost si nové kompetence doplnit, případně rozšířit (I. Svoboda, L. Kubínyi, 2013). Na uvedenou koncepci (F. Malíř, 1971) se odkazují i další autoři (O. Asztalos, 2008). Pro reálný výukový proces výuky technických předmětů je jádrem zejména didaktická realita, didaktické produkty a didaktické okolí. Musíme však vycházet z predidaktické reality a naopak sledovat i postdidaktickou realitu.

Závěr

Projektová výuka se v současnosti dostává do popředí zejména v souvislosti s naplňováním **klíčových kompetencí** rámcových vzdělávacích programů základních a středních škol a vzdělávacích programů (oborů) vysokých škol a univerzit. Může být nasazena s cílem osvojení a upevnění nových vědomostí i dovedností i s cílem rozvoje formativních stránek osobnosti. Výše popsané náměty, které pramení jak ze soudní praxe autora, tak z jeho praxe pedagogické, vnímají a prezentují aplikaci projektové výuky při prevenci projevů extremismu v ozbrojených sborech jako nanejvýš vhodnou a namnoze osvědčenou metodu.

Literatura

- ASZTALOS, O. Konstituování oborové didaktiky jako (OD) jako pedagogické disciplíny. In“ *Podpora rozvoje oborových a předmětových didaktik v odborném vzdělávání.*“ Praha: NUOV, 2010. s. 7- 9. ISBN 978-80-87063-05-7.
- GRECMANOVÁ, H., URBANOVSKÁ, E. *Projektové vyučování a jeho význam v současné škole.* In *Pedagogika*, 1997, č. 1, s. 37-45.
- KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Teorie a praxe projektové výuky.* Brno: PdF MU, 2006. ISBN 80-210-4142-0.
- ŠIMONÍK, O. *Úvod do didaktiky základní školy.* Brno: MSD Brno, 2005. ISBN 80-86633-33-0.
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody.* Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5.
- MALÍŘ, F. *Didaktiky cizích jazyků jako vědní obory k problematice jejich předmětu.* Praha: Academia, 1971. ISBN – sine.
- SLÁDEK, P., PECINA, P. Pojetí a struktura didaktiky technických odborných předmětů po střední odborné školy. In. *Strategie technického vzdělávání v reflexi doby.* Ústí nad Labem: UJEP v Ústí nad Labem, 2013, s. 131-141. ISBN 978-80-7414-577-3.
- SVOBODA, I., JURISOVÁ, M. Trestné činy z nenávisťi v podmienkach Slovenskej republiky. In *Sborník z VI. ročníku mezinárodní konference Kriminologické dny pořádaný ve dnech 18.–19. 1. 2018 Českou kriminologickou společností ve spolupráci s Právníckou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 1. vydání.* Olomouc: Iuridicum Olomoucense, o.p.s., 2018. s. 26-42. ISBN 978-80-88266-15-0.
- SVOBODA, I., KALAMÁR, Š. Charakteristika klimatu třídy a možnosti jeho utváření při vzdělávání v oblasti bezpečnosti. In. *Sborník z mezinárodní vědecké konference „Nové trendy vo vyučovaní spoločenskovedných predmetov na školách zameraných na bezpečnosť“.* AOS GMRŠ Liptovský Mikuláš, 2013, s. 267-273. ISBN 978-80-8040-467-5.
- SVOBODA, I., VIČAR, R. *Právo bezpečnosti a ochrany člověka.* Brno: Pedagogická fakulta MU, 2012, 103 s. ISBN 978-80-210-6004-3.
- SVOBODOVÁ, J. a kol. *Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí.* Brno: MSD Brno, 2007. ISBN 978-80-86633-93-0.
- TRNA, J. *Nastává éra mezioborových didaktik? Pedagogická orientace,* Brno: Konvoj, 2005, roč. 2005, č. 1, s. 89-97. ISSN 1211-4669.
- VALENTA, J. aj. *Projektová metoda ve škole a za školou. Pohledy.* Praha: Ipos Artama, 1993. ISBN 80-7068-066-0.